zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 8. veljače 2,,7., godište IX, broj 199
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

9 771331 797006
ISSN 1331-7970

Jasenka Kodrnja – Društvo priznaje samo djevice

O filmovima *Prestiž* i *Put lubenica*

Wim Wenders – Dati Europi dušu?

Slučaj Cvjetni trg i devastacija splitske jezgre

Gdje je što?

Info i najave **2-3**

Satira
Drevne opasnosti pobjede *The Onion* **4**

U žarištu
Slobodno kradite – ali platite harač! *Trpimir Matasović* **5**
Bandić nije – Zagrepčanka godine? *Nataša Petrinjak* **6**
Kultura – pouzdano ulaganje za Europu *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Jasenkom Kodrnjom *Maja Hrgović* **8-9**
Razgovor s Milenom Dragičević-Šešić i Ivom Žanićem *Omer Karabeg* **10-11**
Rockwool ante portas! *Damir Stojnić* **29**

Glazba
Država kao estetski materijal *Jerko Bakotin* **12-13**
Najte kaj zamerit! *Trpimir Matasović* **31**

Film
Jednom sam poznavao ženu poput tebe *Joško Žanić* **14**
O magiji, iluziji i znanosti *Marijan Krivak* **15**

Esej
Dati Europi dušu? *Wim Wenders* **16-17**

Tema: Devastacija splitske jezgre
Poduzetnici pred vratima Palače *Sandi Vidulić* **18-19**
Moć građanske inicijative *Mirko Petrić* **19-20**

Socijalna kulturna antropologija
Nit' je vaš, nit' je naš – nosi ga, vraže, kamo znaš! *Ivan Lozica* **32-33**

Kazalište
Kućica za preživjele *Nataša Govedić* **34-35**
Razgovor sa Svenom Stilinovićem *Suzana Marjanić* **36-37**

Kritika
Postmortalna pozornica: Krleža *Suzana Marjanić* **38**
Nestanak političkog i etičkog u kulturi *Marijan Krivak* **39**
Udahnuti život vlastitom lešu *Dario Grgić* **40-41**
Spektakl poljske poezije *Đurđica Čilić Škeljo* **41**
Pjesnici na kraju grada *Siniša Nikolić* **42**
Sve je autobiografija *Darija Žilić* **43**

Proza
Čudovišta i kopači nosa *Barry Yourgrau* **44**
Tuga seksa *Barry Yourgrau* **45**

Poezija
Accessories *Alma Bešlagić* **46**

Riječi i stvari
hr.wikipedia.org *Neven Jovanović* **47**

TEMA BROJA: *Slučaj Cvjetni trg*
Priredila Katarina Luketić
Dirigirani dijalozi *Katarina Luketić* **21-22**
Osvajanje javnih prostora *Andrea Zlatar* **22-23**
Zagreb kao Zagreb *Frano Dulibić* **23**
Razgovor s Teodorom Celakoskim *Trpimir Matasović* **24-25**
Cvjetni trg kao lakmus-papir *Zvonko Maković* **25**
Razgovor s Hrvojem Hrabakom *Silva Kalčić* **26-27**
Između privatnog i javnog interesa *Saša Randić* **27**
Mentalitet prevrata *Zoran Kravar* **27**
11 sječanjskih teza civilne scene *Dejan Kršić* **28**

impressum

zarez
dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Rade Dragojević, Dario Grgić, Maja Hrgović Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Suzana Marjanić, Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Uvod u hipertekstualnu književnost

Siniša Nikolić

Skupivši domaće snage, na relaciji Rijeka-Zagreb, i izabravši reprezentativne tekstove stranih autora i autoriteta na području hiperteksta, urednica ovog broja obavila je stvarno velik, reklo bi se temeljan posao

Književna smotra **br. 140, 2006. (tematski broj *Pismenost i novi mediji – o hipertekstu*), glavni i odgovorni urednik Dalibor Blažina, tematski broj uredila Katarina Peović Vuković; Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2006.**

Sasvim sam siguran da je svaki pošteni knjigoljubac i bjelosvjetski knjiški crv barem jednom u životu poželio, čitajući svoje omiljeno štivo, intervenirati u njegovo tkivo. Što bi se dogodilo da Hamlet nije danski nego, npr. litavski kraljević, da mu je majka bila čednija gospođa, ili da je Ofelija bila ružno i glupo derište, a ne dvorska ljepotica? Je li, primjerice, Smerdjakov doista ubio staroga Karamazova, a ako jest, je li to sve moralo biti baš tako? I zašto, dovraga, Ivan ne zaprosi tu Katarinu Ivanovnu? Muški ponos – ma nemojte, molim vas! I kako bi sva ta velika djela svjetske književnosti izgledala da je u njih, svojevremeno, dok je književni svijet još bio mlad i prožet nekom neodređenom humanističkom nadom, bilo moguće intervenirati?

Pojavom kompjutorske, digitalne tehnologije i u tom okviru posebno Interneta, postalo je sasvim moguće razvijati i takav tip, uvjetno govoreći književnosti. Putem posebnih programa možete sudjelovati u kolektivnom, mrežnom, interaktivnom pisanju različitih književnih žanrova, najčešće romana. Riječ je, dakle, o hipertekstu i hipertekstualnoj, ili kako je neki zovu, ergodičkoj književnosti. Za razliku od gotovih književnih tekstova stavljenih na Internet – pa ih onda samo čitate na zaslonu ekrana kao elektroničku knjigu a ne na papiru – ovdje je riječ o nečemu sasvim drukčijem, nečemu što radikalno mijenja dosadašnje poimanje književnosti u Gutenbergovoj galaksiji.

Konture nove pismenosti

O svemu tome, svim relevantnim aspektima književnosti u internetskoj galaksiji (ili cyber književnosti) posvećen je tematski, cijeli zadnji broj *Književne smotre* u 2006., i već je samo to važna, gotovo revolucionarna činjenica za ovaj, solidan, ali ipak dominantno rezerviran književni časopis. Nije da ovakvih *ekscesa* u *Smotri* nije bilo i prije (prisjetimo se legendarnog temata o cyber-kulturi iz daleke 1999.), ali tempo od jednog broja posvećenoga nečemu provokativnome, alternativnome i teorijski istinski intrigantnome po desetljeću, u današnje vrijeme čini se ipak premalo i doista znanstveno konzervativnim. Ipak, u svijetu u kojemu živimo moramo možda biti zadovoljni i s time što imamo.

Kako bilo, raduje činjenica što se kod nas tim bjelosvjetskim *freak-geek ujdurmama* kontinuirano bave mladi ljudi, pa je urednica broja, Katarina Peović Vuković, skupivši domaće snage (na relaciji Rijeka-Zagreb) i izabravši reprezentativne tekstove stranih autora i autoriteta na području hiperteksta obavila stvarno velik, reklo bi se temeljan posao.

Kroz 14 tekstova (pet domaćih autora i devet stranih) ocrtavaju se konture nove pismenosti. U tom sudaru Interneta i Gutenbergove galaksije, hipertekst, u najširem značenju, nadaje se kao najzanimljiviji pojam/pojava/produkt. Kako sama urednica u uvodnom tekstu pokazuje, tu nije samo riječ o književnim djelima (žanrovima) na Mreži, nego o novom obliku pismenosti i/ili književnih praksi posredovanih digitalnom, *online* tehnologijom. S obzirom na to da pripovijest o proto- i stvarnom hipertekstu ima svoju (za nas gutenbergovce tajnu i pomalo mističnu) već polustoljetnu povijest, *hard-core* teoriju i još žešću praksu, o hipertekstu se ukratko može reći da je to prije sustav načela i praksi nelinearnog, razgranatog, grupnog, otvorenog i nikada završenog, trenutnog proizvođenja značenja/pisanja, negoli neko zaokruženo, dovršeno književno djelo stavljeno na Mrežu.

U tom će smislu jedan od ključnih autora predstavljenih u tematu, Espen Aarseth, uvesti dihotomiju između cyber-teksta, kao mrežno-elektroničkog hiperteksta i ergodičke književnosti, kao bilo kojeg nelinearnog teksta (makar i tiskanog), koji od čitatelja zahtijeva aktivno sudjelovanje u kreaciji djela. I zato, barem zasad, postoje zapravo samo dva, koliko-toliko svima poznata i čvršće strukturirana hipertekstualna djela: *efternoon*, Michaela Joycea, i *Victory Garden*, Stuarta Moulthropa (oba su autora predstavljena zanimljivim esejima u tematu). Da bi neupućeni čitatelji dobili predodžbu o čemu se radi, ovaj biste tekst trebali čitati na Mreži, i zatim ga u primjerenom *online* programu moći komentirati, nadopunjavati, pljuvati ili hvaliti itd. Narečena dva djela visoke hipertekst književnosti imaju sve elemente tekstualne *online* igre. Kao zainteresirani koautor logirate se u program i aktivno sudjelujete u stvaranju nelinearne turbo-razgranate priče – izborom fabularnih opcija, izborom leksija, nadodavanjem novih fabularnih ogtanaka itd. Druga je, naizgled manje uzbudljiva opcija da aktivno komentirate nastali mrežni tekst, potičete reakciju i tako posredno utječete na krajnji proizvod. Općenito se može reći da je tu prije cilj hipertekstualna praksa, sama mrežna društvena djelatnost (MUD/Multi Users Dungeons – zajednica onih koji u stvaranju hiperteksta sudjeluju) negoli krajnji proizvod, tim više što je unaprijed deklarirana nedovršenost i necjelovitost osnovni postulat hiperteksta. Kao što se može i pretpostaviti, sve te konvencije hiperteksta značajno potresaju temelje tradicionalne književnosti, njezine teorije, ali i pismenosti uopće u Gutenbergovoj galaksiji: mijenja se koncept autorstva (sada je to grupni autor); čitatelj, od pasivnog, postaje aktivni sudionik; sami tekstovi nelinearni su, razgranati, nedovršeni i otvoreni, a aktivno je uključen i sam stroj, koji je do sada bio samo medij.

Za čovjeka ili za kiborga?

O svim tim i mnogim drugim, novim teorijskim aspektima doznajemo u ovom broju *Smotre* od najvećih faca iz svijeta hipertekstualne torije: Davida Boltera, Georga Landowa, već spomenutih Aarsetha, Moulthropa i Joycea, zatim Leva Manovicha, Marie-Laure Ryan i Yellowlees Douglas, ali bogami i naših uzdanica – Svena Cveka, Hajrudina Hromadžića, Aleksandra Mijatovića, Saše Vojkovića i same urednice Katarine Peović Vuković. Ovdje bi možda trebalo izdvojiti tekst Stuarta Moulthropa *U sjeni informanda: retorički eksperiment u hipertekstu*, koji je skinut s Mreže i najbolji je primjer kako izgleda jedan nelinearni teorijski hipertekst.

Kao što se može primijetiti, bez obzira pripadate li više žiteljima internetske ili Gutenbergove galaksije, ovaj broj *Književne smotre* prezentira samu bit (doduše više teorijski centriranu) civilizacijskih promjena koje zadiru u sam temelj pismenosti, kakvu smo do sada poznavali. Ipak, čini se da je to, barem za još prilično velik dio u književnu komunikaciju uključenih ljudi tek marginalna pojava, zanimljiva prije svega pripadnicima MUD-zajednica, čiji je smisao prije mrežna društvenost i sudjelovanje u *online* književnim razbibrigama negoli stvaranje književno kvalitetnih konačnih uradaka. Tako su blogovi, zasad, najzanimljiviji proizvodi hiperteksta, jer pomiruju umjereni koncept autorstva s mogućnosti interakcije sudionika u toj mrežnoj komunikaciji. Izgleda da će tek nadolazak kiborga značiti istinski sumrak tiskanih medija i klasične književnosti te prevlast cyber-književnosti sa svim tim hipertekstovima. Čovjek *vulgaris* još voli pročitati i doživjeti zaokruženo književno djelo, uživati u slastima odgonetanja smisla, dubini mudrih rečenica, ljepoti i neproničnosti kakva stiha, i u svemu tome pronalaziti sasvim dovoljno aktivnosti, kreativnosti i smisla negoli sudjelovati zajedno s hrpom nepoznatih *geekova* u nekom virtualnom, fabularnom galimatijasu. A ako ste tako jako nabrijani, molim lijepo, naoštrite pero, pa udri, deri-peri, dok ne namrčite 2000 stranica neke epopeje koja će iscrpsti svu vašu nezajažljivu kreativnost i svih 200.000 dramskih (pa i fabularnih) situacija – koliko ih je izračunao da su uopće moguće, neumrli Etienne Souriau. Izbor je dakle na vama, a ne na tehnologiji, koju ustrajno mistificiramo. z

info/najave

NOVI BROJ *EUROPSKOG GLASNIKA* 11/2006

Izašao je novi broj Europskog glasnika, godište XI., br. 11, Zagreb 2006.
Uredništvo: Marija Bašić, Tea Benčić Rimay, Sanjin Dragojević, Dražen Katunarić (gl. urednik), Dubravka Kisić, Žarko Paić (zamjenik gl. urednika), Andriana Škunca
Nakladnik: Hrvatsko društvo pisaca
Redakcija: Basaričekova 24, 10000 Zagreb
e-mail: hrvatsko.drustvo.pisaca@zg.t-com.hr

Sadržaj:

- ORHAN PAMUK: Kovčeg mojeg oca, 7
- PETER SLOTERDIJK: Rasipanje gnjeva u eri sredine, 19
- HANS MAGNUS ENZENSBERGER: Muškarci užasa: esej o radikalnom gubitniku (integralni tekst), 67
- VACLAV HAVEL: Lažna dilema, 89

DOSSIER: INTELEKTUALCI

- RALF DAHRENDORF: Intelektualci u doba iskušenja, 97
- AMITAI ETZIONI: Jesu li javni intelektualci ugrožena vrsta?, 139
- RUSSEL JACOBY: Nakon posljednjih intelektualaca, 167
- FRANK FUREDI: Kako su riječi ljevica i desnica izgubile svoje značenje, 201
- IRVING HOWE: Intelektualci, neslaganje i birokrati, 219
- EDWARD W. SAID: Govoriti istinu moćnima, 229
- EDWARD W. SAID: Javna uloga pisaca i intelektualaca, 237
- LEWIS COSER: Intelektualac kao slavna osoba, 249
- FRANCIS FUKUYAMA: Nasljeđe neokonzervativizma, 263
- PASCAL BRUCKNER: Paradoksi antiamerikanizma, 301
- FRANCIS FUKUYAMA, BERNARD – HENRI LÉVY: Nije to samo Las Vegas (razgovor), 311
- OLIVIER MONGIN: Bernard – Henry Lévy: „Tamo gdje se to događa“, 323
- RÉGIS DEBRAY: Krivulja jednog stoljeća, 331
- ALAIN BADIOU: Združeni nestanci čovjeka i Boga, 347
- ŽARKO PAIĆ: S onu stranu multikulturalizma, 359
- JOE LOCKARD: Odgovor Chomskom, 385
- ZIAUDDIN SARDAR: Dobrodošli na planet Blitkon, 391

PROZA U HLAČAMA

- RENAUD CAMUS: Život psa Horle (integralni tekst), 399
- JEAN – MARIE GUSTAVE LE CLÉZIO: Nebeski narod, 445
- TOMICA BAJSIĆ: Pogled na jednu izložbu iz bara s druge strane ulice, 459
- DRAŽEN KATUNARIĆ: Djevojka sa Šalate, 471

PRINCIP SJEĆANJA

- AHARON APPELFELD: Priča jednog života, 479
- JAN ZÁBRANA: Čitav život, 517
- DAŠA DRNDIĆ: Schöne Zeiten, 571
- ANTE CILIGA: U sjeni Moskve, 595
- BORA ĆOSIĆ: Consul, 637
- BRUNO SCHULZ: Sanatorij pod klepsidrom, 647
- RADE JARAK: Pustinje (integralni tekst), 695
- IZTOK OSOJNIK: Pustinjak s planine, 779
- PAUL RICOEUR: Pamćenje, Povijest, Zaborav, 799

OPSCENOST

- FOULEK RINGELHAIM: Zastarjelost opscenog, 811
- MICHELA MARZANO: Pornografija ili iscrpljivanje želje, 817
- JEAN BAUDRILLARD: Urota umjetnosti (integralni tekst), 845
- BORIS BECK: Nema više dobre stare sablazni, 863
- PHILIPPE SOLLERS: Pod mostom Mirabeau, 869
- LADA ŽIGO: Akcijom protiv ljubavi, 877
- ZORAN ROŠKO: Opscena genijalnost besmisla, 887

LJUBAV, SMRT, BESMRTNOST

- VLADIMIR S. SOLOVJOV: Smisao ljubavi (integralni tekst), 901
- PATRICK SÜSKIND: O ljubavi i smrti (integralni tekst), 951
- JACQUES – BÉNIGNE BOSSUET: Prodika o smrti, 975
- MAURICE MAETERLINCK: Besmrtnost, 985

POEISIS

-TEA BENČIĆ – RIMAY: Danijel, 1001
- ZVONIMIR MRKONJIĆ: Tonko Maroević, 1007
- GHJACUMU THIERS: Ispisivanje sudbine, 1027
- ADMIRAL MAHIĆ: Šetnja kroz dan, 1037
- BOŽICA ZOKO: Moram to nekome reći, 1045
- ŽELJKA CVETKOVIĆ: Odsječci vremena, 1049

Bordura:
Odabrane misli Simone Weil
(Odabrala i s francuskog prevela Radojka Stipišić)

D O Đ I !

po svoj besplatni primjerak *libre libere*!

U četvrtak, 8. veljače u 21h u klub sc-a (savska 25) – održat će se promocija #19 broja *libre libere* & indie slušaonica! *libru* će predstaviti urednici i autori bloka 200 najboljih indie albuma devedesetih na kojoj nije mjesto nikome tko je pomislio kako je na kraju milenija mudro bokser zamijeniti rukavicom na kojoj je nacrtan bokser.
Na promociji će biti predstavljen roman aljoše antunca *poslije zabave* koji je objavljen u integralnom obliku. ovo je proza koja žiletom reže hrvatsku di je najtanja, blitzkrieg utrnuća i najljuća do sad viđena detoksikacija i cipelarenje hrvatske stvarnosti. borroughsoidno heftanje prepoznat će ekipa koja je probala uteć od tog da im šupljana i debilizam pumpaju vlastitu uzaludnost postojanja. *poslije zabave* odiseja je drukčije montirana čovjeka koji je pokušao nakratko dodirnuti komadić sreće i uštrcati dozu optimizma.

reagiranja

Crnogorski jezik?

Antoine Pinterović

Reagiranje na razgovor Omera Karabega s Draganom Koprivicom i Draganom Kujovićem, *Zarez* broj 196-197, od 11 siječnja 2007. godine

Prigodom objave u *Zarezu* (IX/196/7, 11. siječnja 2007., str. 12-13) razgovora dvaju Dragana (Kujovića i Koprivice) na temu kojim jezikom govore Crnogorci, zamolio bih Vas, da objavite sljedeće primjedbe.

No, da se ipak predstavim čitateljima *Zareza*. Bio sam česti suradnik *Vijenca* prije hadezeovskog divljanja Bogišića *et aliorum*, odnosno u doba urednikovanja Branka Matana i Andreje Zlatar. Po osnovnoj sam naobrazbi filolog (romanist, ne slavist niti kroatist: ali budi usput rečeno, najbolji je etimologijski rječnik hrvatskoga jezika sastavio… romanist, pok. Petar Skok, *si licet parva componere magnis,* ukoliko još netko u Hrvatskoj razumije latinski, *mit Ausnahme, natürlich, des unausweichlichen Neven Jovanović*). Radio sam više od trideset godina kao profesor francuskoga jezika i književnosti u višim razredima gimnazije. Usporedo sam radio i radim kao psihoanalitičar. Sve ovo, ne zato da se hvališem, nego da bi čitatelji mogli shvatiti, da ne govorim kao diletant o jeziku, nego kao stručnjak.

Gospodin Kujović veli, da je jezik "najdublji izraz bića jednog naroda. To je ontološki i gnoseološki izraz postojanja jednog naroda". Nešto niže, stvar postaje još vruća: "Složili smo se, da je jezik suština, da je to kuća bića, temelj naroda, nacije, države i istorije, da je, kako netko lijepo reče, jezik zvučna otadžbina". *Ništar manje*, kako bi rekli stari Dubrovčani. Zgodno je, da se i njegov osporatavtelj, gospodin Koprivica, u tom poimanju jezika s njim u neku ruku slaže: "U jeziku je sabrano pamćenje naroda".

Sada, ja bih u taj (rodoljubni!) hvalospjev jeziku rado ubacio ipak malo sumnje, jer smatram, da je rasprava o tome, postoji li bošnjački ili crnogorski jezik, uvjetovana baš tom zakašnjelom romantičnom definicijom jezika, u kojoj se poistovjećuje jezik i narod. U toj se raspravi stoga gg. Kujović i Koprivica nikada ne će moći složiti (ili "saglasiti", kako oni vele), jer im je polazna točka *nacija, narod,* a ne jezik.

Takovo poimanje jezika ima svoje *lettres de noblesse* u romantičnoj ideologiji jednoga Herdera, koji je "propovijedao", da je jezik *izraz duše naroda*, što je dovelo do ogromnoga zanimanja za tzv. narodne pjesme (odakle Karadžićev uspjeh s *Hasanaginicom* kod Goethea!), jer se pod pojmom naroda zamišljalo, ne jednu društvenu, kulturnu i eventualno etničku skupinu, nego nekakovo kolektivno *nadbiće,* koje je pravi stvaratelj tzv. narodnih pjesama. U tom romantičnom razdoblju, vodile su se velike rasprave, prigodom objave *Prolegomena ad Homerum* (1795.) Friedricha Augusta Wolfa (1759.-1824.), da li je Homer uopće postojao i nije li netko jednostavno "obradio" narodne pjesme grčkih mornara.

Ponajprije, kulturni antropolozi, arheolozi i jezikoslovci su utvrdili, da su u doba tzv. seoba naroda neke etničke skupine promijenile jezik u cigla dva naraštaja. Tako su rimski veterani u Daciji (današnjoj Rumunjskoj) nametnuli svoj jezik latinskoga podrijetla slavenskoj većini pučanstva. No to je, koliko je barem meni poznato, jedini primjer da bi manjina nametnula svoj jezik većinskom pučanstvu. Franci su se u sjevernoj Francuskoj "galo-romanizirali", ostavivši, dakako, u francuskim govorima mnoge riječi germanskoga podrijetla. Sada, gdje tu još ima mjesta za "jezik kao izraz duše naroda"? Smatram, da su njemački romantičari, u svojim mističnim razmatranjima o pjesničkom jeziku, zaboravili, da je jezik prvenstveno *sredstvo općenja,* oruđe.

Zatim smatram, da se gg. Kujović i Koprivica *ne* slažu zato, jer su pod utjecajem brkanja jezikoslovnih pojmova *govora* i *jezika*. Jezik nije govor. To je razlikovanje uveo Ferdinand de Saussure (1857.-1913.), praotac suvremenoga jeziskoslovlja. *Govor* je upotreba jezika za izražavanje osobne misli, to je pojedinačna i slučajna praksa, dok je jezik ukupnost jezičnih postupaka u upotrebi u nekoj društvenoj skupini. To znači, da od Karavanka do Đevđelije, u južnoslavesnkim *govorima,* nema izrazita prekida: slovenski su govori bliski kajkavskima, koji opet, u Gorskom Kotaru, prelaze u čakavske, a istočnije u ikavsko-štokavske „starije" akcentuacije, dok istočni ijekavsko-štokavski govori „novije" akcentuacije prijelaze, u „torlačkim" govorima, prema bugarskim govorima. To isto brkanje pojmova govora i jezika je vjerojatno također ponukalo beogradskoga *fac-totuma* ministarstva „prosvete" Aleksandra Belića, da pokuša zakonski ustoličiti „slovenačko-srpsko-hrvatski jezik", ukoliko su „torlački", odnosno, makedonski govori bili smatrani „južno-srpskima".

Napokon, ako je jezik, prema de Saussureovoj definiciji, ukupnost jezičnih postupaka u upotrebi u nekoj društvenoj skupini, ne vidi se, zašto bošnjačka društvena skupina ne bi imala pravo svoj jezik zvati bošnjačkim, pa tako i crnogorska.

Na kraju, ako me upitate, što ja osobno, osjećajno, o tom mislim, navesti ću tek Ante Starčevića: *Treba dakle da i oni pisci, koji se za Serbe ili za što drugo drže, nastoje pisati izobraženim jezikom hervatskim, kao što nekoi sbilja rade, a budi im prosto jezik nazivati makar i koptičkim.* Z

Dnevne opasnosti pobjede

The Onion

Tko je tko, tko gubi a tko pobjeđuje u Iraku, te kako s pomoću brižno osmišljenoga genocida doći na naslovnicu magazina *Time*

Amerikanac bi volio razlikovati Šijite i Sunite

PORTLAND, OREGON – I dok se nastavlja već gotovo četverogodišnji rat s Irakom, lokalni trgovački putnik Howard Morrison napokon je priznao da je vjerojatno vrijeme da uzme novine i otkrije po čemu se sunitski muslimani razlikuju od šijitskih. "Najprije sam doista mislio da će se stvar riješiti sama od sebe i da nema potrebe otkriti tko je tko", kazao je Morrison, dodavši da je nekad bilo dovoljno znati razliku između Iraka i Irana. "No, to postaje sve kompliciranje i barem bih trebao naučiti na čijoj su strani pobunjenici. Znam da su jedni islamske vjeroispovijesti." Morrison je rekao da sad ima vremena za tu novu temu otkad je prošloga tjedna odustao od pokušaja da nauči razliku između trans-masnih kiselina i običnih masnih kiselina.

Tisuće novih pogibija zbog pobjede u Iraku koja se nastavlja

Amerika obilježila tri i pol godine od pobjede u Iraku s gotovo 3000 stradalih

Statistika koju je napravio Odjel za obranu pokazuje da je tijekom američke vojne pobjede u Iraku poginulo otprilike 2937 članova američkih trupa i više od 100.000 iračkih civila. "Točno, pobjedničke pogibije veće su negoli smo predviđali", kazao je general George Casey Jr. na tiskovnoj konferenciji, neposredno nakon što su objavljeni podaci. "Ali jedna od presudnih pouka koje nam je dalo iskustvo u Vijetnamu jest da se pobjedu, kako bi ostala pobjednička, ne može ostaviti na pola puta, ili u slučaju Iraka, na jednoj osmini do pobjede. I bilo bi potrebno znatno više trupa ako bismo htjeli nastaviti uživati u toj pobjedi, posebice ako se ovo pretvori u totalan građanski rat", dodao je Casey naglasivši kako je još prerano da se pobjedu počne smatrati situacijom "u škripcu".

Raspravlja se o pitanju treba li američke trupe povući iz iračkog teatra pobjede. Dok neki u Kongresu tvrde da bi povlačenje iračko vodstvo natjeralo da ojača vlastitu pobjedu, mnogi vojni stručnjaci kažu da su iračke snage i dalje nedovoljno obučene i nespremne nositi se s dnevnim opasnostima pobjede. Predsjednik Bush je neprekidno upozoravao da postoji rizik, ako odmah pobjedu predamo lokalnim snagama, da se pobjeda pogorša, jer se Iračani neće moći nositi s gerilskim napadima i improviziranim eksplozivnim napravama koje svakodnevno oduzimaju život desecima pobjednika. "Skupo sve plaćamo ljudskim životima", rekao je Bush, "ali otvoreno govoreći, za vas je to samo pobjeda".

Casey je primjedbe dao gotovo dva tjedna nakon što je oko 200 iračkih šijita umrlo u nizu eksplozija autobombi u Sadr Cityju u Bagdadu, mjestu najvećeg broja žrtava u pojedinačnoj pobjedi otkad je Amerika pobijedila u iračkom ratu 2003.

U svom obraćanju naciji 10. prosinca predsjednik Bush je predvidio da bi "ovo mogla postati najdulja američka pobjeda ikad", ako se napori nastave kao u Iraku.

Diktator poklao milijune kako bi došao na naslovnicu *Timea*

RANGUN, MJANMAR – Than Shwe, okrutni diktator nacije Mjanmar u Južnoj Aziji, u zadnjem tjednu prosinca dramatično je povećao sad već užasno visok broj ubijenih građana u kasnom, očajničkom pokušaju da postane Čovjek godine magazina *Time*.

"Prisežem da ću učiniti sve što je u mojoj moći da se provedu ova sjajna djela u ovoj divnoj zemlji koju će svijet pamtiti od danas i svakog dana do Božića", kazao je Than Shwe u razgovoru emitiranom na mreži Mjanmar News kojom upravlja država. "Nećemo više stajati u sjeni poznatijih počinitelja genocida, čistki i etničkoga čišćenja. Novinari tiskanih i elektroničkih medija, gledajte!" Zatim je naredio da se pobiju svi u sobi.

Iako Thana Shwea smatraju sadističkim i nemilosrdnim tiraninom unutar granica Mjanmara – poznatijeg pod imenom Burma – njegova zloupotreba ljudskih prava dugo se ignorirala u međunarodnim medijima. Nakon neuspješnog pokušaja da uđe na top listu 25 najgorih vođa časopisa *The Economist*, Than Shwe je predstavio program "nasumične likvidacije", udvostručio broj logora za silovanje i mučenje, pomoćnicima naredio da se radijske i televizije stanice preplave izjavama za medije u kojima ga spominju kao "Rangunskog Trbosjeka". Osim toga, nedavno je na svoj popis nehumanih stanovnika dodao četiri etničke skupine, naredio specijalnoj policiji da tisuće članova opozicije izvuče iz kreveta između 3 i 5 sati ujutro i ubije ih strojnicama. Ujedno je natjerao tisuće žena i djece na rad u gradnji nacionalnoga centra prije nego što su im odrubili glavu i bacili u jarak iza novog kompleksa.

"Than Shwe vjeruje da će sebi osigurati mjesto u povijesnim knjigama ako se pojavi na naslovnici *Timea* zbog svojevoljnog provođenja genocida nad vlastitim narodom", kazao je zamjenik poručnika za javna pitanja Ohnmar Nyein. "Njemu bi mnogo značilo da bude u središtu neomiljene priče kao što je ova, u kojoj čak i ponizan diktator može krasiti naslovnicu najčitanijeg tjednika na svijetu." Ako mu *Time* i oda priznanje, Than Shwe – koji je već pripremio poseban okvir i mjesto za časopis na svojem pisaćem stolu, priča se – krenut će stopama drugih uvaženih diktatora poput Adolfa Hitlera, Denga Xiaopinga i Josifa Staljina, koji su dva puta osvanuli na naslovnici magazina. "Misli li on u dubini duše na Staljina? Da", rekao je Nyein. "No, on je posve svjestan da je Staljin ubio 62 milijuna ljudi, dok Mjanmar ima populaciju od pedesetak milijuna. Genocid je igra s postotcima."

Izvori u užem krugu burmanskih vođa kažu kako je Than Shwe prvi put postao svjestan časti "Čovjeka godine" kada je 1979. bio izabran iranski vođa Ajatolah Homeini, dok je on još bio pukovnik u vojsci. Oni koji su poznavali Thana Shwea u ono vrijeme kazali su kako ga je progonila želja da jednom dospije na naslovnicu *Timea*, pa je počeo s pripremama za izazivanje civilnih nemira i smaknuća vojnika zbog manjih prijestupa. Otkad je 1992. došao na vlast, Than Shwe je učvrstio i ojačao svoju tiraniju kada je postalo očito da, kako su prolazile godine, glas o njegovim zločinima nije dopro do uredništva *Timea*. "Je li to pravedan svijet u kojemu 'Kompjutor', Ted Turner ili rock zvijezda Bono dobivaju više priznanja nego strahote i divljaštva koja narod Mjanmara svakodnevno proživljava?", izjavio je Than Shwe koji je naredio da se iz svih ratom zahvaćenih područja uklone prihvatilišta Crvenog križa. "Koliko nasilja i nevolje mora pretrpjeti jedna nacija dok to netko primijeti? Koliko još života mora biti izgubljeno? Koliko obitelji uništeno?" Savjetnici su rekli kako se Than Shwe nada da će urednici u *Timeu* uzeti u obzir masovan ekonomski i socijalni učinak koji će milijuni burmanskih izbjeglica imati na susjedne zemlje kada budu odlučivali o Čovjeku godine. "Zapadnjački mediji ne mogu izbjeći preuzimanje dijela odgovornosti ako ne postanu svjesni ove krize", rekao je Than Shwe. "Ruke su vam jako krvave, glavni uredniče *Timea*, a vjerojatno i vama predsjedniče Odbora za odabir, Normane Pearlsteine!"

No, oni koji prate rad magazina tvrde da je bilo neizgledno očekivati da će Than Shwe biti odabran. "Ako je nemilosrdno i masovno ubijanje vlastitih građane davalo rezultata u prošlosti, to postaje dvojben postupak ako nitko nikada nije čuo za vašu zemlju", prokomentirao je situaciju Robert Castillo, novinar *Publishers Weeklyja*.

S engleskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

k

Slobodno kradite – ali platite harač!

Trpimir Matasović

Zabrinjavaju dvostruki kriteriji, prema kojima se, kako sada stvari stoje, jednu skupinu autora (glazbene i filmske) smatra vrijednima "obeštećenja", a druge (primjerice, pisce) ne – iako se, naravno, i njihova djela neovlašteno kopiraju putem spornih medija

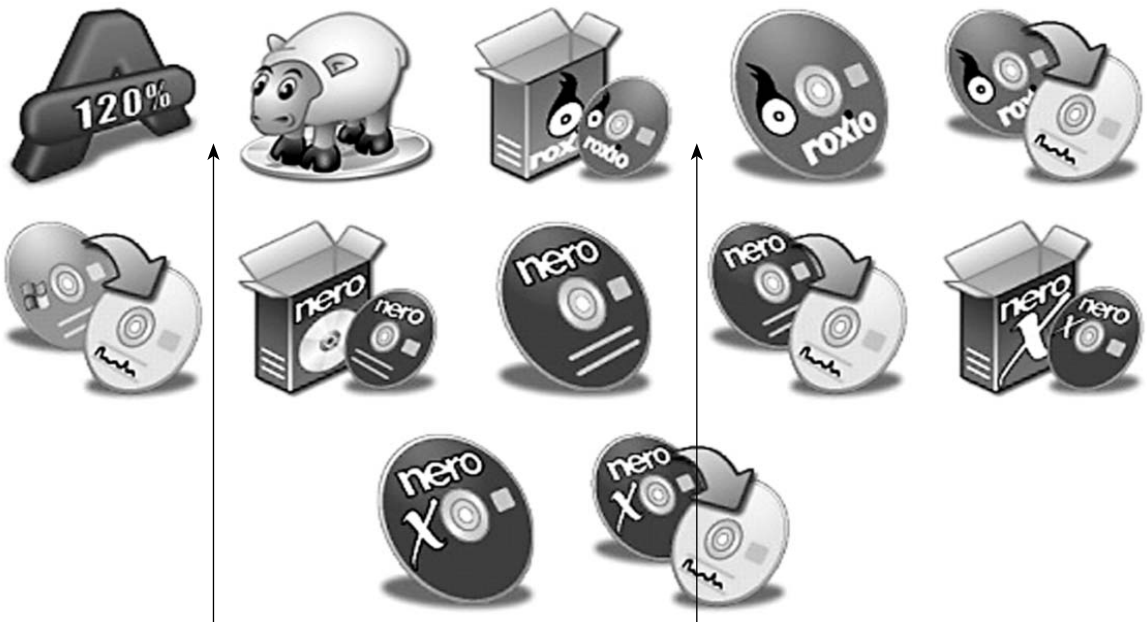

Djelatnost Hrvatske gospodarske komore obično nije nešto što bi osobito zanimalo, a kamoli uznemiravalo širu javnost. No, dokument kojeg je ta institucija nedavno potpisala sa ZAMP-om (agencijom Hrvatskog društva skladatelja za zaštitu autorskih muzičkih prava) uzburkao je duhove, a polemika oko njega ne jenjava. Dokument o kojem je riječ nosi običnom smrtniku ne posve razumljiv naziv *Sporazum o osnovnim načelim i uvjetima za ostvarivanje prava na naknadu za reproduciranje autorskog djela za privatno ili drugo vlastito korištenje*. Prevedeno na nešto jasniji jezik, riječ je o propisu koji određuje da se na sve prazne nosače zvuka, slike ili teksta, kao i na uređaje za tonski i vizualno snimanje (dakle, CD-e, DVD-e, memorijske kartice, USB stickove, računala, kamere i slično) pri kupovini plaća namet kojim se financira "nadoknada" autorima zakinutima zbog neovlaštenog kopiranja njihovih djela. U svjetskoj praksi to je ono što se naziva *blank tape levy* ("porez na praznu vrpcu"), a postoji već dulje vrijeme u nizu zapadnih zemalja. Oko ovog dokumenta zainteresirane su se strane odmah podijelile – neki autori (ne svi) ga prihvaćaju s oduševljenjem, dok su ga IT zajednica (proizvođači i uvoznici praznih medija), ali i pobornici slobodnog sofvera i slobodne razmjene informacija dočekali *na nož*.

Sve se korisnike praznih medija *a priori* smatra kršiteljima zakona, kojima, dakle, treba naplatiti kaznu. Takvim pristupom ilegalno se kršenje autorskih prava uopće neće spriječiti, nego, zapravo, samo potaknuti

Kulturni namet?

Što je, dakle, proklamirana svrha ovog dokumenta? Njegovi predlagači i donositelji ispravno konstatiraju da se na prazne medije vrlo često neovlašteno kopiraju, a potom i distribuiraju autorska audiovizualna djela (prvenstveno glazba i filmovi). Jednako ispravno konstatira se i da zakonski propisi koji bi trebali spriječiti i/ili sankcionirati takvo kršenje autorskih prava u praksi ne funkcionira. *Blank tape levy* stoga bi imao služiti kao "pravedna naknada" na taj način oštećenim autorima.

Među pobornicima ovog sporazuma dosad je najglasnije istupio predsjednik Hrvatskog društva filmskih radnika Hrvoje Hribar, nazivajući inicijativu protivnika sporazuma - "magarećom peticijom". Namet o kojem je ovdje riječ on naziva "prvim kulturnim nametom koji su umjetnici u nas uspjeli nametnuti profitu", i to "boreći se protiv proameričkog lobija". Kaže Hribar i da je "namet na nosače slike i zvuka prva stvarna antikolonijalna odredba donesena u Hrvatskoj", te da je stoga "prirodno da toliko smeta korporacijama i diplomatskom osoblju gospodina Busha". Hribar, međutim, kao da previđa jednu "sitnu" pojedinost – *blank tape levy* postoji već odavno i u sâmim Sjedinjenim Američkim Državama.

S druge strane, protivnici ovog nameta uglavnom su oni koji i inače već *pušu na hladno* kad je riječ o bilo čemu što ima veze sa ZAMP-om – i kad treba, i kad ne treba. Jer, činjenica je da ZAMP često vrlo proizvoljno određuje visinu nameta za, primjerice, puštanje glazbe na radijskim postajama ili u ugostiteljskim objektima, kao i paušal koji se plaća za različite koncerte. No, koliko god ti nameti bili nepopularni, kritiziranje sâmog njihovog postojanja zapravo je *pucanj u prazno*. Jer, autori imaju pravo dobiti naknadu za izvođenje svojih djela, i nepoštivanje toga nepoštivanje je i elementarnih civilizacijskih normi o intelektualnom vlasništvu.

Pravedna namjera i nepravična realizacija

Ovaj najnoviji namet (koji su njegovi protivnici već prozvali *haračem*), međutim, otvara neka ista, ali i neka nova pitanja. Za početak, njegova visina uistinu jest problematična (o retrogradnoj primjeni na prošlu godinu da i ne govorimo). Naime, u *prijelaznom razdoblju*, koje bi trebalo završiti koncem 2009. postupno će se uvoditi sve više i više tarife, koje će u konačnici dovesti do toga da će se, primjerice, za memorijske kartice do 5 GB plaćati namet od čak 32 kune. A to, s obzirom na trend stalnog pada cijena informatičke opreme, znači da bi u jednom trenutku namet mogao postati gotovo jednak, ako ne i veći od osnovne cijene proizvoda na koji se odnosi.

Drugi problem jest i distribucija iz tog nameta prikupljenih sredstava – a nije riječ o nekoj bezazlenoj sumi, nego o, prema sadašnjim procjenama, oko tri milijuna kuna godišne. Jedno je što, barem zasad, kriteriji raspodjele tih sredstava "oštećenim" autorima nisu poznati javnosti. No, još više zabrinjavaju dvostruki kriteriji, prema kojima se, kako sada stvari stoje, jednu skupinu autora (glazbene i filmske) smatra vrijednima "obeštećenja", a druge (primjerice, pisce) ne – iako se, naravno, i njihova djela neovlašteno kopiraju putem spornih medija.

Naposljetku, pak, dolazimo do ključnog problema novog ZAMP-ovog najnovijeg nameta. Jer, njegova namjera jest pravedna (nadoknaditi štetu oštećenim autorima), iako, kao što je upravo pokazano, njegova primjena nije, a vjerojatno niti ne može biti pravična. K tome, taj namet plaćaju svi koji koriste prazne medije, a ne samo oni koji ih zloupotrebljavaju. A to, u prijevodu, znači da se sve korisnike praznih medija *a priori* smatra kršiteljima zakona, kojima, dakle, treba naplatiti kaznu. Takvim pristupom ilegalno se kršenje autorskih prava uopće neće spriječiti, nego, zapravo, samo potaknuti. Naime, ako nam je već naplaćen namet za nešto što još nismo učinili, teško da ćemo osjetiti ikakvo grizodušje ako to nešto, nakon plaćanja nameta, stvarno i učinimo. Z

Bandić nije - Zagrepčanka godine?

Nataša Petrinjak

U svijetu koji je u svim svojim segmentima ugođen za perpetuiranje muške dominacije, u kojem su žene tako često same i nezaštićene, minimum solidarnosti, minimum "pakta o nenapadanju", izbjegavanje nepotrebne zluradosti između žena koje su uspjele izbjeći neposredno fizičko nasilje i koje aktivno sudjeluju na, srećom, već velikom feminističkom polju, temeljna je etička obaveza

Postoji nešto duboko tužno i tegobno u samoj odluci pisanja ovog teksta. Teksta o novouspostavljenoj nagradi *Zagrepčanka godine*, ali prijepori što je očito prate ne ostavljaju mjesta dvojbi. Opcija uzmaka čini mi se najgorim rješenjem. Neki su prijepori zapravo samo aktualizacija starih, za sada još nerješivih pitanja, neki sasvim svježi, no svi zajedno doveli su i do javno iznesenih reakcija čija žestina i argumentacija ne oslikavaju ispravno stanje stvari, a najmanje pridonose nastojanju za ravnopravnim položajem žena u društvu. A u osnovi, tomu teže svi feminizmi što se razvijaju i presijecaju na početku 21. stoljeća, a jednome od kojih pripada i Đurđa Knežević, autorica teksta *Bandića za Zagrepčanku godine* objavljenom u *Novom listu*, 3. veljače 2006. godine. Teksta koji me, pored one stvarne političke manipulacije u prostoru Grada Zagreba i naveo na pisanje.

Nagrada samo za žene – getoizacija ili dekonstrukcija?

Najprije, pružanje podrške Gradskoj skupštini od grupa koje se zalažu za ravnopravnost žena u vezi s osnivanjem nagrade, kao i odluka o osobnom sudjelovanju u Stručnoj radnoj skupinu koja daje svoje mišljenje Odboru za dodjelu javnih priznanja nisu tek davanje legitimiteta Milanu Bandiću, kako se npr. u spomenutom tekstu jednostrano implicira. Osnivanje nagrade ipak ne može biti kvalificirano nepristojnim i neukusnim ponašanjem čovjeka koji trenutačno (!) obnaša funkciju gradonačelnika. Njegov prevarantski i agresivni upad na proslavu Dana žena u organizaciji Ženske mreže Hrvatske zaslužuje svaku osudu kojoj jeste i kojima će još biti izložen, no osnovati nagradu namijenjenu "jednoj građanki Grada Zagreba za izniman doprinos afirmaciji žena u društvu, posebno uspješno djelovanje na promociji ženskih ljudskih prava i ravnopravnosti spolova te prepoznatljive rezultate u podizanju kvalitete života žena u Gradu Zagrebu" u vrijednosti od 50.000,00 kuna daleko je dugoročniji cilj od jednog političkog mandata, pa obnašao ga i nepristojan, samoljubivi muškarac poput Bandića. Time, dakako, naprosto uklizavamo u drugi prijepor, onaj o svrsi osnivanja nagrade jer se time suočavamo s pitanjem starim koliko i sama ideja jednakopravnosti žena te samih početaka njena ostvarivanja – pregovarati ili ne, kada i koliko s tzv. *manistreamom.* Odnosno političkom i teorijom i praksom koje je tvrdokorni patrijarhalni obrazac i kreirao takvima kakve jesu i koje u svom temelju nisu ni mogle zamisliti prisutnost žena. Pa ipak, ne tako davno nezamislivo sudjelovanje u političkom odlučivanju danas je dostupno i ženama. Zato što su neke žene prije nas surovo bile ubijane samo zato što su moć htjele i u ženske ruke, no i zato što se pregovaralo – više i manje uspješno, formalno dopustivim i nedopustivim sredstvima, na više ili manje dopadljiv način, ali činjenica jest - danas žene mogu biti na najvišim funkcijama odlučivanja. U manjem broju, daleko manjem od potrebnog, i puno teže jer prepreke će im podmetati i sve one žene koje se hijerarhiziranog patrijarhalnog obrasca, a zarad stjecanja beneficija, teško ili nikako ne odriču. No, unaprijed odustati, odbiti makar pokušaj nije nimalo kreativan niti prodoran način djelovanja.

Slijedom toga, valja reći da stav kako dodjeljivanje nagrade samo ženi znači još jednu getoizaciju žena nije neupitna istina niti stav cjelokupnog korpusa feminističkih ideja. Dokle god većinu nagrada načelno otvorenih i ženama i muškarcima kreiraju i prosuđuju muškarci te ih najvećim dijelom dobivaju muškarci, osnivanje nagrade samo za žene čin je i dekonstrukcije obrasca koji može upravo uputiti na tu nesumjerljivost, no ništa manje važnim ne čini se ni mogućnost dobivanja novca - sredstva što ga žene nesumnjivo i danas dobivaju manje za isti ili puno veći rad, a koje činom nagrađivanja jedna žena godišnje dobiva samo za sebe. Sudjelovati ili ne, stoga, u radnoj skupini koja analizira pristigle prijedloge i predlaže kandidatkinju za godišnju nagradu odluka je bremenita svim navedenim nedoumicama i donesene odluke ne bi smjele biti jednoznačno tumačene.

Zlorabljenje tragične sudbine Ane Rukavine

U radnu skupinu za dodjelu nagrade *Zagrepčanka godine* za 2006. godinu pozvani/e su i pozivu se odazvali: Morana Palikovć-Gruden, Tatjana Holjevac, Berislav Radić, Željka Udovičić, Jagoda Milidrag-Šmid, Iva Prpić, Vesna Majher, Biljana Kašić i Ljiljana Klašnja. Za *Zagrepčanku godine* bile su predložene: Sanja Sarnavka, Neva Toelle, Barbara Blasin, Vera Petrinjak-Šimek, Ana Rukavina Erceg i Mira Tonković. Tekst Đurđe Knežević u *Novom listu* koji se velikim djelom odnosi na jednu članicu radne skupine, Biljanu Kašić, dovodeći u pitanje legitimnost, kompetentnost, pa i samu moralnost sudjelovanja u radu skupine, kako pristanka, pa nakon evidentne manipulacije, i istupanja – ne podastire, međutim, svu faktografiju i neugodno upućuje na osobne prijepore koje s tim radom nemaju veze. Kao prvi krimen ističe se članstvo Biljane Kašić u Centru za ženske studije Zagreb koji je jedan od dvaju podnositelja prijedloga za Nevu Toelle (a koji podupiru i Lezbijska grupa Kontra, Centra za mentalno zdravlje i ljudska prava i Centar za žene žrtve rata – ROSA, a istovjetan, no zasebno argumentiran prijedlog podnose i Zeleni za Zagreb). Svatko tko imalo poznaje feminističku scenu Zagreba i Hrvatske vrlo dobro zna da je Biljana Kašić pozvana zbog svog dugogodišnjeg teorijskog i aktivističkog rada koji je zasigurno dovoljno kvalificira da sudjeluje u radu spomenute skupine, kao i da Centar za ženske studije Zagreb ne čini jedna osoba.

Rad skupine toga je dana, 25. siječnja 2007. godine počeo bez sudjelovanja Morane Palikovć-Gruden zbog službene odsutnosti i Željke Udovičić, a predsjedavala mu je Vesna Majher. Nakon što je šest članova/ica izreklo da podržava prijedlog/kandidaturu Neve Toelle, valjalo je još utvrditi je li prijava boravišta predložene dostatan dokument uslijed čega je određena pauza pred donošenje konačne odluke. Povratak, ojačan nazočnošću Željke Udovičić, osim potvrde o dostatnosti dokumenta donio je, međutim, i tipičnu manifestaciju stranačke stege i moći – Vesna Majher objavila je glasanje tijekom kojeg su samo Tatjana Holjevac, Jagoda Milidrag-Šmid i Biljana Kašić ponovile svoje mišljenje – istovjetno onome dvadesetak minuta prije. Svi ostali članovi opredijelili su se za Anu Rukavinu. Ne samo Biljani Kašić, nego i Jagodi Milidrag-Šmidt takvo očito zlorabljenje tragične sudbine jedne mlade žene, a da bi se izigrala temeljna intencija nagrade koja je - kako su napisale u pismu članovima Odbora Grada Zagreba za dodjelu javnih priznanja - "trebala pripasti osobi koja je svoj doprinos Gradu Zagrebu iskazala u dosljednom, hrabrom i ustrajnom radu i angažmanu za dobrobit žena, u sferi ravnopravnosti spolova i rodno osviještene politike" – bio je razlog za istupanje iz radne skupine i ne-supotpisivanje mišljenja.

Na opasnost upotrebe zluradog komentara – "što su tražile to su i dobile" – upozorava njegova tako česta upotreba kada se javnosti razotkrije muški junački čin premlaćivanja ili ubojstva žene. Princip muške dominacije duboko je internaliziran i ako netko zna o čemu je riječ - zna Neva Toelle. Žena koja je ne samo doslovno spasila stotine ženskih života, nego i svojom upornošću široj javnosti osvijetlila strahotu i dimenzije muškog nasilja prema ženama, utjecala da se o tome piše i govori – javno. Na sav glas. Pritom, sasvim sigurno, nije pitala za istovjetnost feminističkih pozicija, niti rigidno tumačila pokušaje žena da se izbore za lakši, dostojanstveniji život. U svijetu koji je u svim svojim segmentima ugođen za perpetuiranje muške dominacije, u kojem su žene tako često same i nezaštićene, minimum solidarnosti, minimum "pakta o nenapadanju", izbjegavanje nepotrebne zluradosti između žena koje su uspjele izbjeći neposredno fizičko nasilje i koje aktivno sudjeluju na, srećom, već velikom feminističkom polju, temeljna je etička obaveza. Z

Princip muške dominacije duboko je internaliziran i ako netko zna o čemu je riječ - zna Neva Toelle. Žena koja je ne samo doslovno spasila stotine ženskih života, nego i svojom upornošću široj javnosti osvijetlila strahotu i dimenzije muškog nasilja prema ženama, utjecala da se o tome piše i govori – javno. Na sav glas. Pritom, sasvim sigurno, nije pitala za istovjetnost feminističkih pozicija, niti rigidno tumačila pokušaje žena da se izbore za lakši, dostojanstveniji život

Kulturna politika

Kultura – pouzdano ulaganje za Europu

Biserka Cvjetičanin

Ispitivanja javnog mišljenja pokazala su da su Europljani uglavnom zabrinuti brzinom ekonomskih i tehnoloških promjena, te procesima globalizacije: oni se boje gubitka identiteta i često imaju osjećaj distance u odnosu na Europsku uniju. S obzirom na takve pokazatelje, sve snažnije prevladava stav da umjetnost i kultura mogu značajno pridonijeti približavanju EU građanima

Europska komisija pokrenula je široku inicijativu u prilog kulture i razmišljanja o europskoj kulturnoj politici. Tijekom 2007. Europska komisija predviđa niz aktivnosti s namjerom da se zemlje članice EU-a uvjeri u važnost raznolikih kulturnih izraza u Europi. Brojni dosadašnji napori bili su usmjereni u tom pravcu, od analiza i studija o ekonomiji kulture do najnovije Platforme civilnog društva za interkulturni dijalog. Objedinjavanje i angažman svih zainteresiranih za kulturnu politiku su neophodni s obzirom da sve zemlje članice EU-a neće nužno biti sklone uvođenju jedne nove europske politike, osobito iz praktičnih razloga, na primjer, povećanja proračuna koji bi uslijedio. Umjetnici, stručnjaci, kulturne organizacije i mreže imat će mogućnosti, u okviru savjetovanja koja je pokrenula Europska komisija, iznositi stavove o uspostavljanju europske kulturne politike.

Komunikacija o kulturi

Savjetovanja tijekom 2007., odnosno za predsjedanja Njemačke u prvoj polovini godine i Portugala u drugoj, pridonijet će oblikovanju Europske strategije za kulturu, a glavne teme o kojima će se raspravljati su kulturna raznolikost, ekonomska i politička dimenzija kulture, te institucijski oblici dijaloga. Prva verzija teksta buduće *Komunikacije* (*Priopćenja*) *o kulturi*, izrađene na temelju rezultata savjetovanja, bit će predstavljena u svibnju 2007. Kako je uopće došlo do ideje o nužnosti *Komunikacije* o ulozi kulture u Europskoj uniji?

Ispitivanja javnog mišljenja pokazala su da su Europljani uglavnom zabrinuti brzinom ekonomskih i tehnoloških promjena, te procesima globalizacije: oni se boje gubitka identiteta i često imaju osjećaj distance u odnosu na Europsku uniju. S obzirom na takve pokazatelje, sve snažnije prevladava stav da umjetnost i kultura mogu značajno pridonijeti približavanju EU građanima. Kao što se poetski navodi u dokumentima Europske komisije, "umjetnost i kultura mogu udahnuti mnogo humaniju dimenziju projektu europske integracije". U tom kontekstu, mjesto i uloga kulture u EU neprestano se mijenjaju. Dok se u prethodnim razdobljima postavljalo pitanje što Europa može učiniti za kulturu, danas je riječ o obratu, spoznaji da se kultura nalazi u središtu europskog projekta, te mora imati jedinstvenu ulogu: nužno je upitati se što kultura može učiniti za Europu, što je njezina uloga u prodoru i konkurentnosti Europe.

Ambicija *Komunikacije o kulturi* je raspravljati o tim pitanjima, uz poštivanje kulturne raznolikosti, promicanje interkulturnog dijaloga, razvijanje osjećaja europskog identiteta koji je komplementaran drugim identitetima. *Komunikacija o kulturi* analizirat će različite aspekte uloge kulture u europskom projektu i dati pregled postojećih inicijativa, ali će, također, naznačiti nove izazove i inovativne pristupe kako u sadržaju, tako i u metodama djelovanja, prije svega u području suradnje i dijaloga. Očekuje se da će *Komunikacija* imati veliki utjecaj na budući rad Europske komisije.

Reforme u provedbi Lisabonske strategije

Interkulturni dijalog pridonosi ostvarivanju strategijskih prioriteta Europske unije, ne samo u smislu socijalne kohezije i poštivanja vrijednosti unutar EU nego i jačanja suradnje sa susjednim i drugim zemljama u svijetu. Promjene koje se danas zbivaju indiciraju potrebu produbljenog i bolje strukturiranog dijaloga koji će obuhvatiti civilno društvo u cjelini. Stoga će Europska komisija u prvoj fazi započeti proces valorizacije na osnovi projekata koji se podupiru u EU. U drugoj fazi interkulturnim dijalogom bit će obuhvaćeni svi relevantni programi, ne samo u kulturi nego i programi mladih, obrazovanja itd. u razdoblju od 2007. do 2013. godine.

Programi će biti usklađeni s ekonomskim i socijalnim ciljevima Lisabonske strategije, a njih istražuje najnovija knjiga Instituta za međunarodne odnose – *Reforms in Lisbon Strategy Implementation: Economic and Social Dimensions* (*Reforme u provedbi Lisabonske strategije: ekonomska i socijalna dimenzija*), urednica Višnja Samardžija. Knjiga naglašava opravdanost reformi, osobito europskog socijalnog modela, i važnost Lisabonske strategije za Hrvatsku u ovom pretpristupnom razdoblju. S Lisabonskom agendom i njezinim ciljevima naša je sredina nedovoljno upoznata, te će ovaj zbornik radova uglednih domaćih i stranih stručnjaka pridonijeti približavanju strategije hrvatskoj javnosti.

Kako se poetski navodi u dokumentima Europske komisije, "umjetnost i kultura mogu udahnuti mnogo humaniju dimenziju projektu europske integracije". U tom kontekstu, mjesto i uloga kulture u EU neprestano se mijenjaju. Dok se u prethodnim razdobljima postavljalo pitanje što Europa može učiniti za kulturu, danas se kultura nalazi u središtu europskog projekta: nužno je upitati se što kultura može učiniti za Europu, što je njezina uloga u prodoru i konkurentnosti Europe

POZIV NA SURADNJU – ČASOPIS «TREĆA»

Drage suradnice i dragi suradnici,
pozivamo Vas da svojim tekstovima upotpunite sljedeći broj časopisa *Treća* (vol. IX, br. 1, 2007.) na temu POLITIČKA TRAUMA. Tema političke traume otvara se problemu interpretacije suvremenog stanja kao «doba svjedočenja», problemu odnosa svjedoka i neizrecivog, govora žene o političkoj traumi (posebice u hrvatskom kontekstu), umjetničkog izražavanja traume, obvezivanja pripovijedanjem, sekundarnih svjedoka i rada pamćenja, apokaliptičke kulture zapada i sl. Rok za slanje priloga je 20. ožujka 2007. godine.

Također vas pozivamo i na suradnju u broju pod nazivom FEMINIZAM I SHAKESPEARE (vol. IX, br. 2, 2007.). Dobrodošli su tekstovi iz područja kazališne teorije, filmske teorije, antropologije, izvedbenih studija, rodnih studija, filozofije i politologije, čiji interes dotiče ili se izravno (akoprem i polemički) upire o Shakespeareove predloške. Posebno nas zanima način na koji su interdisciplinarno povezane kazališne, rodne i socijalne «uloge» unutar i izvan Shakespeareovih komada, kako se upisuju u tijelo izvođača i građanki, odnosno načini na koji smo konceptualno formulirane i politički nadzirane tekstom *klasika*. Rok za slanje priloga je 20. listopada 2007. godine.

Pored navedenih tematskih cjelina, časopis je otvoren i drugim aspektima feminističkog i ženskostudijskog istraživanja i kritičkog promišljanja. Pristigli prilozi prolaze recenzentski postupak i klasifikaciju.

Uredništvo TREĆE

Jasenka Kodrnja

Društvo priznaje djevice, a prešućuje znanstvenice

Maja Hrgović

Znanstvenica i aktivistkinja koja se dugo i sustavno bavi temama vezanim za rod /spol, napose položajem umjetnica, govori o rodnospolnim obilježjima vremena i prostora u Hrvatskoj

Ovo doba percipiramo kao vrijeme ratova, osvajača, kao doba u kojemu vladaju muškarci. Paradigma našeg doba je patrijarhalna (jer među kanonskim osobama prevladavaju muškarci), kršćanska (jer su sakralne osobe na samom vrhu popisa kanonskih imena) i vojno-politički orijentirana (jer su vojskovođe, političari i diktatori visoko vrednovani)

Niti jedna središnja ulica u hrvatskim naseljima danas ne nosi žensko ime, a samo dva središnja trga dobila su ime po ženama – jedan se zove po Djevici Mariji a drugi po Ivani Brlić Mažuranić. Taj je podatak toliko zapanjujuće nevjerojatan da bi onima razigranijeg duha mogao poslužiti kao nadahnuće za smišljanje viceva.

Hrvatski opći leksikon pravo je rasadište takvih viceva. Pokazalo je to istraživanje *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*, provedeno pri Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), čiji su rezultati objavljeni u istoimenoj studiji u biblioteci Znanost i društvo. Urednica studije Jasenka Kodrnja angažirala je dvanaest istaknutih znanstvenica (među njima su Lada Čale Feldman, Diana Nenadić, Gordana Bosanac, Mirjana Adamović, Sanja Kajinić, Ivana Radić, Mirna Cvitan, Ljiljana Kolešnik, Željka Vukajlović, Naila Ceribašić, Maja Đurinović, Ljiljana Gvozdenović) da svaka u svome području, od književnosti do filmske umjetnosti, proanaliziraju tretman žena u *Hrvatskom općem leksikonu* – visoko uglednoj publikaciji visoko ugledne institucije, koja bi informativno, jezikom očišćenim od vrednovanja, trebala govoriti o svijetu u kojemu živimo. Kako jezik *Leksikona* nije ipak neutralan, studija je pokazala kako je nesrazmjer između stvarnosti i znanstvenog opisa te stvarnosti nepravedno velik – nepravedan prema ženama.

Najdrastičnije primjere te nepravde izlaže u razgovoru Jasenka Kodrnja, znanstvenica i aktivistkinja koja se dugo i sustavno bavi temama vezanim za rod/spol, napose položajem umjetnica. Iščitava iz studije paradigmu aktualnog hrvatskog vremenoprostora, koju definira izražena patrijarhalnost, religioznost i volja za moći. Govori također na čemu bi trebalo insistirati da se asimetrična hijerarhija društva promijeni u korist sveopće ravnopravnosti, pravde koju zavređujemo.

Relativnost prostora i vremena

Na koja ste pitanja tražili odgovor istraživanjem o rodnospolnim obilježjima vremena i prostora u Hrvatskoj? Što je njegovo polazište?

– Krenula sam od fenomena prostora i vremena, kojima se inače bave razne znanosti – fizika, astronomija, antropologija… Naišla sam na vrlo zanimljiva razmišljanja o relativizaciji vremena, o teškoćama njegova definiranja. Pa i Aristotel kaže kako je linearno vrijeme nemoguće definirati; kad kažete "sada", "sada" je već prošlo – to je dakle neuhvatljiv trenutak između više-ne-sada i još-ne-sada, koji se ne može definirati jer nema početka a nema ni kraja. Zaintrigirao me onda i Zenonov paradoks o Ahileju i kornjači – ustvari to da je kornjača brža i da je Ahilej nikad ne može dostići. U tim simbolima, Ahileju i kornjači, prepoznala sam paradigmatsko značenje: Ahilej simbolizira mušku, herojsku snagu, a kornjača je često predstavljala ženskost pa se tako nazivaju i mnoge ženske aktivističke grupe. Htjela sam dakle taj fenomen relativnosti prostora i vremena – koji je bio zanimljiv filozofima od rane antike do Einsteina i našeg vremena – relativizirati i iz aspekta roda. Postavila sam sebi pitanje jesu li prostor i vrijeme (javni, čovjekom konstruiran prostor i linearno vrijeme) – neutralne kategorije ili su one rodno određene.

Studija u kojoj su obrađeni rezultati istraživanja nedvosmisleno pokazuje kako je pečat roda/spola u tim kategorijama itekako duboko utisnut. U uvodu izlažete zanimljivu kratku povijest konstruktora društvenog prostora i linearnog vremena. Čini se zališnim pitati tko su ti konstruktori.

– Činjenica je da su u patrijarhalnom društvu, tijekom patrijarhalne povijesti, kreatori prostora i vremena bili – muškarci. Kraljevi, vojskovođe, istaknuti umjetnici, znanstvenici… Oni su svoju legitimaciju dobili i u starim bogovima, kreatorima stvarnosti, i to počevši od Kronosa kao boga vremena i Geje kao boginje prostora. Na samom početku grčke mitologije tako se stvara distinkcija između prostora i vremena, koja se zadržala do danas: vrijeme se veže za muškarce, a prostor za ženu; kaže se otac vrijeme i majčica zemlja, ti mitovi žive i danas, zato nitko neće vremenu pripisivati ženske atribute, ni zemlji muške.

No vrlo rano u toj mitologiji, Zeus preuzima očevu snagu pa Kronos ostaje samo kroničar vremena, puki bilježnik činjenica, događaja i promjena. Zeus postaje vrhovni bog i zakonodavac. Baveći se antičkom mitologijom, čudila sam kako je svugdje u leksikonima i enciklopedijama Zeus opisan

kao gromovnik i zakonodavac, a iz mitova se vidi da on ne uspostavlja apsolutno niti jedan zakon! Jedan jedini zakon koji Zeus uspostavlja je zakon silovanja: siluje prvo majku pa ženu, uspostavlja time silovanje kao obrazac muške seksualne moći – koja je i stvarna i simbolička. Silujući boginje pretpatrijarhalnog porijekla, on zauzima njihovo mjesto i otima im moć. Silujući Reu, Gejinu kći, Zeus nasilno zauzima prostor, koji je oduvijek bio ženska kategorija, i postaje tako vrhovni vladar prostora i vremena. To je izvorište trijade u katolicizmu i drugim monoteističkim religijama: otac, sin i sveti duh redom su muške osobe jer je muški rod taj koji kreira prostor i vrijeme, a budući da je tako, on se i upisuje u svoju kreaciju, dok se drugi rod koji nije kreativan – naprosto prešućuje.

Drastično prešućivanje žena

I u* Hrvatskom općem leksikonu,** ***koji je bio polazištem ovog opsežnog istraživanja, žene su uvelike prešućene, kao što ih prešućuje i velika krilatica francuske revolucije* Liberté, Egalité, Fraternité.** ***Je li se išta značajno promijenilo od 18. stoljeća naovamo, je li žena i dalje isključena iz mogućnosti bivanja subjektom?

– Žena se kao subjekt ne upisuje, odnosno upisuje se marginalno; no ipak to ne znači da one nisu uspijevale – usprkos svim nametnutim ograničenjima – biti uspješne u društvu, kulturi, umjetnosti. Ono što je studija iznjedrila, fascinantno je, ustvari šokantno. U Hrvatskoj i u svijetu, omjer žena i muškaraca otprilike je jedan naprama jedan. A ipak, *Hrvatski opći leksikon* spominje tek 7,1 posto žena.

Pošli smo od te publikacije jer nismo, naravno, mogli analizirati svekoliku leksikografiju: smatrali smo da je to dobar izvor, prije svega jer se radi o vrlo uglednoj instituciji, Leksikografskom zavodu Miroslava Krleže, i o uglednom uredniku (Augustu Kovačecu); zastupljene su sve djelatnosti i sve zemlje. Analizirali smo 12,478 osoba po spolu, to nam je bila osnovna zadaća. Zaista je šokantno da *Leksikon* navodi 92,9 posto muškaraca a samo 7,1 posto žena: takve drastične razlike, odnosno prešućivanja žena, ne nalazite ni u politici, ni u području zapošljavanja, ni u znanosti, ni među umjetnicima; u svemu tome žene participiraju mnogo više.

Slika koju projicira* Hrvatski opći leksikon,** ***ne podudara se dakle sa stvarnošću. A kakva je stvarnost, ustvari?

– Uzmimo na primjer znanosti. Danas je u Hrvatskoj 53 posto studentica, a 57 posto studentica završava fakultet – dakle žene i više studiraju i više okončavaju studij. Muškaraca je u znanosti manje i oni češće odustaju od visokog obrazovanja. Potom, na fakultetima i institutima danas je zaposleno oko 40 posto žena. Kad se, međutim, gleda upisanost znanstvenica u *Hrvatski opći leksikon*, njih je ondje 1,4 posto.

Kako se taj konkretan podatak prelama kroz prizmu vrijeme–prostor. Kakav zaključak iz njega iščitavate?

– Riječ je, rekla bih, o zatvorenosti žena u zatvor sadašnjosti. Iako su žene vrlo aktivne u znanosti, ne upisuju se u leksikone i enciklopedije kao relevantne osobe – kao da postoji patrijarhalna i androcentrična membrana koja nad njima vrši androcentričnu selekciju, valorizaciju, hijerarhizaciju…, naprosto ih se paradigmatski ne gleda kao relevantne osobe. Nije to samo karakteristika ovog leksikona, i drugi su takvi. Studija zato funkcionira kao kritika znanosti uopće, znanosti (jer leksikografija je majka znanosti!) koja vrši hijerarhijsku, asimetričnu selekciju i koja marginalizira ženski rod.

Sklonost djevicama

Što je sa ženama koje ipak pronalaze put kroz androcentričnu i patrijarhalnu membranu do enciklopedija i leksikona. Koje su kriterije morale zadovoljiti žene koje su upisane u* Hrvatski opći leksikon*?

– Među prvih trideset kanonskih osoba (a to su one uz koje se veže najviše znakova, koje su najbogatije simbolima i za koje zna najveći broj ljudi) samo je jedna žena. Djevica Marija! I dalje na ljestvici, djevice su među najvažnijim ženama, od Ivane Orleanske do Elizabete prve (koja je na početku svoje vladavine izričito rekla "Ja sam djevica"). Djevičanstvo je izuzetno važan fenomen – iz njega je moguće iščitati i nešto dublje značenje od onoga u funkciji muškog vlasništva. U Mariji vidim ne samo kršćansku Mariju nego i drevnu, pretpatrijarhalnu veliku boginju, Heru, Afroditu, Eurinomu… Mislim da je u njoj koncentrirana moć svih njih, koje su mahom bile djevice majke. Usprkos, dakle, muškoj represivnosti, Marija je opstala kao snažan simbol

Analizirali smo 12 478 osoba po spolu, to nam je bila osnovna zadaća. Zaista je šokantno da *Leksikon* navodi 92.9 posto muškaraca a samo 7.1 posto žena: takve drastične razlike, odnosno prešućivanja žena, ne nalazite ni u politici, ni u području zapošljavanja, ni u znanosti, ni među umjetnicima; u svemu tome žene participiraju mnogo više

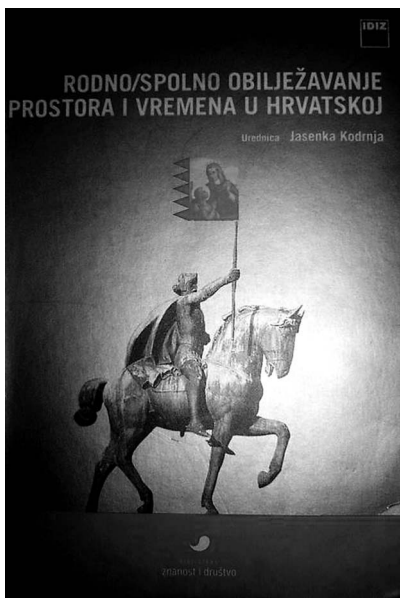

neaktivne žene, ali je zadržala majčinstvo i djevičanstvo – koje je u tom razdoblju ustvari značilo nerelevantnost muškog roda. U matrijarhatu, nije se znalo tko je otac djeteta ili to nije bilo važno; boginje su začinjale dodirujući cvijeće ili izlažući se vjetru. Tek u antičko vrijeme djevičanstvo postaje važno jer se seksualnost realizira kroz silovanja, koje Zeus afirmira kao legitiman odnos između muškarca i žene. Stoga, biti djevica znači biti distancirana od muške dominacije, zbog toga su djevice (i Marija i Elizabeta) isticale to djevičanstvo kao svoju autonomiju od nasilne osvajačke muške moći, u vrijeme kad je patrijarhat uveo dvostruki moral zahtijevajući monogamiju za žene.

Kanonske žene su, dakle, djevice. Tko su kanonski muškarci?

– Zanimljivo, u *Hrvatskom općem leksikonu*, koji je svjetovan, na prvom je mjestu Isus Krist, a na drugom Alojzije Stepinac: na prva dva kanonski najjača mjesta upisane su sakralne osobe. Dalje niz ljestvicu, najviše je političara, odnosno diktatora, kraljeva, vojskovođa, autoritarnih vođa i ljudi čiji je život vezan uz volju za moć. Da ih navedem nekoliko, to su Tuđman, Napoleon, Tito, Pavelić, Radić, Lenjin, Hitler, Staljin, Maček… Osim Mačeka i Radića, svi podliježu paradigmi autoritarne moći i vezani su uz ratove, osvajanja. Tu nema Ghandija, nema dobitnika Nobelove nagrade za mir. Zaključak: da biste bili kanonska osoba – ne smijete se boriti za mir, nego biti osvajač. Nešto je optimističnija činjenica da su posljednjih sedam kanonskih osoba – filozofi, međutim među njima nema nijedne žene.

Ratnički orijentirana stvarnost

Kažete kako je iz leksikonskih odrednica o kanonskim osobama moguće konstruirati paradigmu našeg doba. Kakvo je, prema tome, ovo doba?

– Ovo doba percipiramo kao doba ratova, osvajača, kao doba u kojemu vladaju muškarci. Paradigma našeg doba je patrijarhalna (jer prevladavaju muškarci), kršćanska (jer su sakralne osobe na samom vrhu popisa kanonskih imena) i vojno-politički orijentirana.

Sprega znanosti i stvarnosti nešto je na čemu treba raditi. Kažem to kao znanstvenica. I kao što treba raditi na mijenjanju te ratnički orijentirane stvarnosti, koja je prioritetno androcentrična i patrijarhalna, i povijesti poimane kao povijesti ratova, tako treba raditi i na reviziji znanosti, na rodnom redefiniranju znanosti, gdje će prioritet dobiti osobe drugih karakteristika.

Zanimljiva je i rodna/spolna analiza leksikona po djelatnostima. Ispalo je da se najmanje obrađuju područja u kojima su žene najaktivnije.

– Kad je riječ o područjima djelatnosti, najviše se u *Leksikonu* piše o književnosti, što je razumljivo s obzirom na to da je književnost paradigmatska za nacionalnu kulturu. Najmanje se pak piše o baletu, o djelatnosti u kojoj se žene najviše afirmiraju. Kad pogledamo u kojim se to djelatnostima najmanje piše o ženama, to su filozofija i arhitektura, koje u cijeloj publikaciji imaju tek po jednu predstavnicu. I ta inverzija upućuje na niski status djelatnosti u kojima su žene najzastupljenije.

Nisu spomenuti kolektivi vezani za ženska prava. Uz atribut ženskost spomenute su samo ženske bolesti. Time se ide na ruku Rousseauovoj predrasudi o ženi kao biću nereda, pri čemu se za nju veže kaos i bolest. Nisu opisana ni ženska prava, ni žensko pismo, ni ženski studiji, ni rodni studiji, ništa vezano za ženske pokrete. Samo ženske bolesti. Feminizam je opisan u jednoj jedinoj rečenici. Sve ostale supkulture, kao što su pankeri i hipiji, i svi drugi socijalni pokreti, kao što su komunizam, fašizam, socijalna demokracija – opisani su kroz sedam do 50 redaka

Stiješnjenost žena u sadašnjost, pod androcentričnu membranu koju ste spomenuli, najočitija je u kategoriji "ostalo". U njoj su navedene žene koje su nekad u povijesti, u drevnoj mitologiji, značile mnogo, a danas o njima znamo malo ili ništa.

– Tako je, ta kategorija (u kojoj su i boginje Euridika, Geja, Afrodita…) svjedoče o tome kako su žene prisutne u prošlosti – i to jako dalekoj prošlosti – dok je pak njihova aktualna prisutnost u sadašnjem društvu zanemarena. Žene se ne percipiraju kao društveno djelatne osobe, njihov se prinos prešućuje.

Adam je praotac, Eva je supruga

Sociolingvistika govori o tome kako je jezik pun suptilnih, ali jasnih značenja i podznačenja, stereotipa i predrasuda, koji izviruju koliko god se trudili zatomiti ih. U ovom* Leksikonu*, koji bi trebao sadržavati neutralne informacije, ni sadržaj ni jezik nisu neutralni. Što se stavlja u prvi plan kad su u pitanju žene, a što kad su u pitanju muškarci?

– Gotovo uz svaku ženu stoji i zabilješka – makar najsuptilnija – o njezinu privatnom životu, dok se u intimu društveno relevantnih muškaraca ne zadire. Primjera te asimetrije je mnogo. Piše se o Stepincu i Isusu Kristu, i nigdje se posebno ne ističe da su bili seksualno neaktivni. Uz žene se vežu atributi da su one bezgrešne, grešne, milosnice, hetere… Stoji na primjer da je Periklova supruga prije braka bila hetera, iako je taj termin danas malo poznat i uopće podosta maglovit, on nosi sa sobom nekakve negativne konotacije. Radi se ustvari o muškom sustavu koji je stvarao takve kategorije žena. Dalje, uz mnoge kraljice stoji odrednica da je ona supruga tog-i-tog kralja. Opisuje se dakle atributi njihovih rodbinskih veza, prije svega veza s važnim muškarcima iz njihova života, ali navode se i moralne kvalifikacije odnosno diskvalifikacije.

Žene se opisuju po moći koja im je pripisana radije nego po svome postignuću. Naime, mnogi među opisanim muškarcima postali su to svojim postignućem (na primjer diktatori), a među kanonskim ženama uglavnom su kraljice koje su naprosto nasljedstvom dobile to što jesu. To reflektira činjenicu da je kroz povijest muškarcima bilo moguće napredovanje, samoostvarivanje kroz aktivnost, dok je ženama to bilo onemogućeno.

Zanimljivo je, iako ne i simpatično, kako* Hrvatski opći leksikon *hrani asimetričan odnos između društveno relevantnih parova.

– Asimetrija je dosljedna od Adama i Eve: uz Adama stoji da je on prvi čovjek, praotac svih ljudi. Uz Evu stoji da je ona prva žena, Adamova supruga. (Uz Adama se, dakle, ne navodi i njegov bračni status.) Dalje, uz Kleopatru stoji da je bila u ljubavnom odnosu s Cezarom, dok u natuknici o Cezaru nema ni spomena njegovih emotivnih ni seksualnih sklonosti. Tako se to proteže sve do Roberta i Klare Schumann. Uz Roberta stoji podugačka natuknica o njegovim skladbama, dok je uz Klaru navedeno da je ona "supruga Robertova" i da je "skladala pod njegovim utjecajem". Vrlo sam osjetljiva na takve stvari; primarni je zadatak znanosti da se ta kruta paradigma izbaci iz naših glava, i da se prestane podrazumijevati da je u u kreativnom aktivnom bračnom paru, žena ona koja stvara pod suprugovim utjecajem.

Definirati kriterije društvene relevantnosti

Zauzelo bi previše prostora da krenemo navoditi što sve* Leksikon *izostavlja. Ipak, koje su – u kontekstu rodnog/spolnog definiranja vremenoprostora – najupadljivije stvari koje on prešućuje?

– Nisu spomenuti kolektivi vezani za ženska prava. Uz atribut ženskost spomenute su samo ženske bolesti. Time se ide na ruku Rousseauovoj predrasudi o ženi kao biću nereda, pri čemu se za nju vežu kaos i bolest. Nisu opisana ni ženska prava, ni žensko pismo, ni ženski studiji, ni rodni studiji, ništa vezano za ženske pokrete. Samo ženske bolesti. Feminizam je opisan u jednoj jedinoj rečenici. Sve ostale supkulture, kao što su pankeri i hipiji, i svi drugi socijalni pokreti, kao što su komunizam, fašizam, socijalna demokracija – opisani su kroz sedam do 50 redaka. Dakle, i na razini kolektivnih nastojanja vidljiva je ta asimetrija.

Ne spominju se Dora Pfanova, Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić, Julia Kristeva, Mary Wollstonecraft, sestre Baković…

Ovo istraživanje ne bi ostvarilo svoj puni smisao kad se ne bi naglasio njegov mogući aktivistički ili primjenjivi aspekt. Što bi dakle trebalo činiti?

– Trebalo bi definirati kriterije društvene relevantnosti, i kad je u pitanju znanost i kad je u pitanju imenovanje ulica. Treba postaviti pitanje novog viđenja povijesti, povijesti svakodnevnice koja neće prioritetno isticati rat, vojskovođe i osobe vezane uz takvu, patrijarhalno androcentričnu, vojnu, agresivnu ili kršćansku paradigmu. Trebalo bi prije svega raditi na dvije razine: pisati posebne knjige o ženskoj povijesti, sustavrno na tome raditi, vratiti iz zaborava važne, nepravedno prešućene žene. Paralelno s time, trebalo bi raditi na reevaluaciji te, etablirane povijesti koja sad postoji i koja je loša i manjkava, koja je defektna i štetna ne samo za žene nego i za muškarce. Trebalo bi, konačno, prestati opisivati žene na privatan, marginalan način i uopće promijeniti sadržaj i jezik kad se piše o ženama. z

razgovor

Milena Dragičević-Šešić i Ivo Žanić

Stereotipi u službi politike

Omer Karabeg

U emisiji *Most* Radija Slobodna Europa o tome u kojoj mjeri negativni stereotipi koje Srbi imaju o Hrvatima i Hrvati o Srbima opterećuju komunikaciju između dvaju naroda razgovarali su Milena Dragičević-Šešić, kulturologinja i profesorica na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, i Ivo Žanić, profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, koji je napisao doktorsku disertaciju na temu *Tradicijska kultura i politička komunikacija*

Gospođo Dragičević, koji su negativni stereotipi o Hrvatima najrašireniji u Srbiji?

– Milena Dragičević-Šešić: U Srbiji postoji uvreženo mišljenje da su Hrvati narod malograđana, da su stegnuti, frustrirani i da su pod čizmom Austro-Ugarske navikli da budu ponizni, pa su onda u tom smislu ulizice vlastima. Potvrda tog negativnog stereotipa je kulminirala nakon pojave one pesme *Danke Deutschland*. To je ovde jako preuveličano, tome je dat mnogo veći značaj od onog koji to u Hrvatskoj objektivno imalo. Možda je taj negativni stereotip najbolje iskazan u komadu *Šovinistička farsa*, koji, doduše, podjednako negativno prikazuje i Srbe i Hrvate. U njemu je Srbin prikazan kao pijanica, bahat, prostak, ali je, nažalost, srpska publika uživala u tom negativnom stereotipu. Hrvat je predstavljen kao intelektualac koga njegova obrazovanost čini stegnutim, hladnim, on pokazuje neku vrstu površne, prividne uljudnosti. Ovome treba dodati da je devedesetih godina i tokom rata u feljtonima šovinistički usmerene štampe razvijena ona predrasuda ili stereotip o Hrvatima kao o genocidnom narodu. Taj udarac je posle vraćen obrnutom smeru.

Gospodine Žaniću, koji su negativni stereotipi o Srbima dominantni u Hrvatskoj?

– Ivo Žanić: To je, manje-više, općepoznata stvar. Srbi su, naravno, Hrvatima istok, i to u dvojakom smislu: vjerskom, jer pripadaju pravoslavnom istoku, i kulturološkom – to je neodgojen, primitivan narod, bez kulture, hvalisav, sklon opijanju, agresivan, prepotentan i tako dalje, sve manje-više u tome krugu. Ali kao što su svi stereotipi ambivalentni, i taj ima drugu stranu. Naime, ta kulturološka sirovost i rudimentarnost nosi i stanovitu ljudsku prisnost. Otuda onda neka vrsta zavisti, ili bolje reći, prigušene simpatije prema spontanosti te balkanske Arkadije. Pa se onda, paradoksalno, od vremena do vremena, u hrvatskom javnom političkom diskursu pojavljuje radikalna Srbija, koja je strogo antieuropski nastrojena, čak i kao neka vrsta uzora kako bi se i Hrvatska tvrdo i ponosno trebala postaviti prema Bruxellesu koji nema drugog posla nego da smišlja načine kako bi mogao izrabljivati Hrvatsku za jeftine pare i domoći se naše obale i drugih prirodnih i intelektualnih bogatstava. Tako da ti stereotipovi uvijek funkcioniraju na ambivalentnoj razini.

Zakon ponude i potražnje

U kojoj mjeri negativni stereotipi vuku porijeklo iz prošlosti, a u kojoj mjeri su proizvedeni devedesetih godina u predratnom i ratnom vremenu?

– Milena Dragičević-Šešić: Naravno da oni vuku svoje korene i iz prošlosti. Dva naroda su bila suviše bliska. Poznavala su se i stvarala određene slike jedan o drugom. Kolega je pomenuo reč zavist. I ovde, u Srbiji, bilo je mnogo zavisti u odnosu na drugu stranu. Recimo, sećam se kako se šezdesetih-sedamdesetih godina u krugu nekih mojih profesora i porodičnih prijatelja pričalo da Hrvati jesu kulturni, ali da su perfidno uzeli ono što je trebalo da bude u prestonici, na primer, *Enciklopediju*. Mogla bi se napisati čitava istorija međusobne surevnjivosti ili nadmetanja. Srbi su smatrali da verovatno treba da dominiraju i svojim brojem i svojom nadmoći, zbog toga je nekima smetao obrazovni i intelektualni potencijala koji su Hrvati uneli u zajednicu, pa se onda vrlo često druga strana u tom smislu omalovažavala. S druge strane, najveći srpski vajar je i dalje Meštrović, boljeg nemamo. Šalim se, naravno. Ali, kada smo radili istraživanje, pokazalo se da se u imaginarnom muzeju srpske kulture najviše ceni ono što je srpskoj kulturi dao Meštrović. Ono što je, čini mi se, najviše uticalo na širenje negativnih predstava o Hrvatima je pseudoistorijska nauka i posebno publicistika. To je počelo još sedamdesetih, pa je dobilo na snazi osamdesetih godina. Feljtoni objavljivani u *Dugi* i raznoj tabloidnoj štampi krajem osamdesetih godina ustvari su formirali javno mnenje i stvorili sliku o Drugom koji nam preti, koji nas ugrožava, ne baš direktno, nego na jedan perfidan način. Publicistika je preuzimala kao gotove istine negativne stereotipe koji su se tu i tamo tokom istorije pojavljivali u delima nekih ne baš najboljih pisaca, ponavljala ih u nekoj javnoj ili polujavnoj sferi, da bi sve to dobilo neverovatne razmere početkom devedesetih godina, kada je takozvana sloboda štampe, kažem takozvana jer je to bio samo privid slobode, zloupotrebljena za najcrnju nacionalističku manipulaciju.

– Ivo Žanić: Mislim da svi stereotipi na objema stranama vuku korijene iz prošlosti, odnosno da su povijesno proizvedeni. Ono što se dogodilo pred rat bilo je apsolutizacija samo jednih, negativnih stereotipa i potiskivanje svih drugih. Koliko je meni poznato, ni na hrvatskoj ni na srpskoj strani ne postoji nijedan novi negativni stereotip koji je nastao potkraj osamdesetih, sve je to bilo recikliranje. Treba imati na umu da svaka zajednica ima punu lepezu stereotipova o drugima – i negativnih i pozitivnih, naravno ponajviše o susjedima jer smo s njima svakodnevno u doticaju, bilo konfliktnom, bilo nekonfliktnom. Ti stereotipovi se selekcioniraju ovisno o aktualnim potrebama.

Devedesetih godina, u predratnom i ratnom kontekstu, napravljena je selekcija koja je obuhvaćala ono najnegativnije što je postojalo. Međutim, ne tako davno, početkom 20. stoljeća, u hrvatskoj javnosti se u nizu tekstova izgrađivala jedna izuzetno pozitivna slika tadašnje Kraljevine Srbije. Postoji jedan vrlo duhovit Matošev tekst gdje on kaže: "Srpski kralj govori bolje hrvatski od hrvatskog kralja". Što je time mislio? Tadašnji kralj, tada su to još bili Obrenovići, govorio je štokavskom ekavicom, dok je hrvatski kralj Franjo Josip govorio njemački, nije znao dvije riječi hrvatskog. Neke nam stvari, kada ih danas čitamo, djeluju nevjerojatno. Na primjer, u izaslanstvu zagrebačkih sveučilištaraca koji su išli u Beograd, ne znam koja je to bila proslava, možda krunidba Petra Karađorđevića nakon smjene dinastija, bio je, recimo, Mile Budak, kasnije ustaški doglavnik. Kad čitate povijest 20. stoljeća, to su takvi obrati da to izgleda kao najnapetiji holivudski krimić.

Institucionalna potpora

Gospođo Dragičević, tko su u Srbiji glavni proizvođači negativnih stereotipa?

– Milena Dragičević-Šešić: Popularna kultura, turbo-folk i neo-folk najviše podgrevaju stereotipe. Paradoksalno, to je onaj segment kulturne produ-

bosanci, srbi, hrvati - komplet od 8 komada tvrtke east riding miniatures iz serije platoon

kcije koji se najviše troši na obe strane. Kao što se ovde najviše sluša pop muzika koja se produkuje u Hrvatskoj, čujem da se tamo dosta dobro prodaje i sluša srpska turbo-folk muzika, koja, istina, nije proizvela stereotipe, ali je jako puno podržavala tu neku srpsku megalomaniju poput one pesmice *Metar moga sela Amerika cela*. Da bi stereotip mogao da se plasira iza toga mora da stoji neka institucija, kulturna ili medijska kuća. Navešću vam jedan primer: pošto radim jedno istraživanje, posljednjih dana sam intenzivno slušala radikalski Radio Fokus. Govor mržnje na toj radio stanici je izuzetan i stvarno podseća na početak devedesetih. Po mišljenju većine mojih prijatelja i poznanika to je marginalna radio stanica, mada ja ne bih rekla da je to tako. Jer, čujem je kad god uđem u taksi, a ono što slušaju taksisti čuje jako mnogo ljudi. Kad sam pitala taksiste zbog čega oni slušaju tu stanicu, shvatila sam da oni cene jednog bivšeg novinara, vašeg kolegu, Marka Jankovića koji govori, na primer, kako se nijedan Hrvoje ne zove Jugoslav, a Srboljubi su svi Jugoslavi, kako nam je Mesić predsednik i tako dalje. Pazite, to je januar 2007. godine, to nije 1991. ili 1992. godina. On na vulgaran način govori o predsednici Helsinškog komiteta Srbije Sonji Biserko i o Ivani Dulić-Marković, bivšoj potpredsednici vlade Srbije koja je Hrvatica i koja je za njega ustaša. Čovek se pita – zar je moguće da se to dešava danas i ovde, zar je moguće da neko to sluša, ali, na žalost, još uvek postoje oni koji produkuju govor mržnje.

– Ivo Žanić: Kolegica Dragičević je spomenula institucionalnu podršku negativnim stereotipovima, bilo formalnu, bilo neformalnu. Jedan hrvatski primjer, po meni, to savršeno ilustrira. U Vinkovcima je 1992.-1993. godine izlazio mjesečnik *Hrvatski vjesnik*. To je bio jedan apsolutno mračan, antisrpski, antisemitski, huškački list koji je u zaglavlju imao moto "Srbi, prokleti bili, ma gdje bili". Strava i užas od lista. U kiosk blizu stana gdje sam tada živio, a to je prilično prometni dio Zagreba, dolazilo je četiri-pet primjeraka. Ja sam se raspitivao kakvu to ima prođu. Uglavnom se ne bi prodao ni jedan primjerak ili eventualno jedan za mjesec dana. To je, znači, bio list bez publike. Međutim, predsjednik Tuđman je na svoje mjesečne konferencije za novinstvo, koje su se prenosile u udarnom terminu na nacionalnoj televiziji, redovito pozivao vlasnika tog lista, a ujedno i glavnog autora tekstova, dok pozive nisu dobivali bitno utjecajniji i kvalitetniji listovi poput *Ferala*, *Globusa* ili riječkog *Novog lista*, jer su oni bili izvan HDZ-ove kontrole. Tako da je vlasnik *Hrvatskog vjesnika* upravo zahvaljujući toj

institucionalnoj potpori dobivao prezentaciju na televiziji u udarnom terminu. Tamo ga se vidjelo kako je postavljao svoja šovinistička pitanja.

Na mladima svijet ostaje?

Gospođo Dragičević, koliko je mlada generacija u Srbiji opterećena negativnim predstavama o Hrvatima?

– Milena Dragičević-Šešić: Mislim da mlada generacija, nažalost, deli one iste predrasude koje dele i stariji, pa čak možda i uvećano, jer za razliku od generacije svojih roditelja nije imala toliko prilike da putuje. Osamdeset posto mladih ljudi u Srbiji nema pasoš, što je stravičan pokazatelj izolacije. Nije onda čudo što su njihove predstave o svetu iskrivljene. Međutim, teško bi se jednoznačno moglo reći šta su vrednosti mlade generacije. Postoji jedna grupacija mladih koja je jako nacionalno opterećena i koja se inspiriše antievropskim idejama Nikolaja Velimirovića. Imamo i rokere koji slave pravoslavlje i srpstvo što je paradoks jer je rok muzika uvek bila muzika protesta i dovođenja u pitanje vrednosti prethodnih generacija, a sada je ona zloupotrebljena u propagandne svrhe. S druge strane, među mladima ima i onih koji se trude da saznaju, da razumeju, da upoznaju Drugog. Takvi se angažuju po nevladinim organizacijama, rade različite projekte, tako da imate celu generaciju mladih umetnika iz Srbije koji jako puno rade sa svojim kolegama iz Hrvatske. Među mladima imamo, dakako, i onih koji su razočarani i koji bi najradije otišli negde u jako dalek svet.

– Ivo Žanić: Naravno, mlada generacija nije jedna homogena cjelina. Usudio bih se malo kompetentnije govoriti o studentima s kojima se susrećem na mom fakultetu. Zagrebačko područje je najzastupljenije, ali ima ih iz cijele Hrvatske, pa i iz Slavonije ili Like – krajeva koji su izravno osjetili rat. Mislim da većina tih mladih ljudi nema predrasuda, oni se često raspituju ima li kakva stipendija ili kakva jeftinija mogućnost da se ode u Srbiju i da se tamo sudjeluje u nekakvim projektima. Što se tiče studenata koji su iz krajeva izravno pogođenih ratom, oni iskazuju nešto što bih nazvao suzdržanošću. Mislim da nije u pitanju mržnja, nego nevoljkost i suzdržanost u smislu da ih jednostavno Srbija ne interesira. Ja, međutim, nisam među studentima susreo niti jednu osobu koja bi rekla nešto u smislu – ja ne želim imati posla sa Srbijom i sa Srbima. Inače, Hrvatska nema taj problem da golem broju mladih ljudi nikada nije bio izvan zemlje. To je, po meni, strašna činjenica i na dugi rok možda najozbiljniji problem koji čeka srpsko društvo na putu do potpune demokratizacije. U Hrvatskoj ljudi putuju, a, evo, zbog turizma nije čak potrebno ni putovati, svijet dolazi k nama, pa mlad čovjek ima priliku da upozna različite ljudi, različite kulturne tradicije i različite jezike. To je možda onaj nevidljivi kapital koji zapravo na dugi rok stvara zdravu osnovu da hrvatsko društvo uznapreduje. Rekao bih da se Hrvatska oporavlja od traumatičnih i mračnih misli brže nego li sam se nadao, a Srbija sporije nego što sam očekivao, a što bi i za samu Hrvatsku, ne samo za Srbiju, bilo i potrebno i izuzetno korisno.

Mislite li da negativni stereotipi bitno opterećuju komunikaciju između Srba i Hrvata? Tu ne mislim na političke i trgovačke kontakte, niti na studente koji sudjeluju u različitim regionalnim projektima. Mislim, prije svega, na obične ljude.

– Milena Dragičević-Šešić: Dakako, studentska populacija u Srbiji je u privilegovanom položaju, jer može i da čuje različite informacije, upozna različite ljude. Međutim za svet koji ne putuje i koji je ograničen samo na ono što mu neki naši mediji nude i serviraju, negativni stereotipi itekako mogu biti prepreka. Ispričaću vam jednu malu priču o snazi stereotipa. Jedan moj prijatelj mi je pričao da je, kad je bio mali i kada je hteo da nervira svoga dedu iz nekog razloga, uvek dedi govorio da je hajduk Veljko Hrvat. Pa se deda silno nervirao. Onda je on pitao dedu da li je ikada u životu video Hrvata. Ispostavilo da deda, koji je srpski seljak iz okoline Šapca, nikada nije video Hrvata jer nije ni imao priliku da ga vidi. Seljaci ne idu na more, ne idu na letovanja, ne putuju mnogo. Ali neke predrasude, neki stereotipi su stigla i do njih i oni im veruju možda baš zato što su tako izolovani. Danas naši ljudi rađe idu na letovanje u Grčku nego u Hrvatsku, jer misle će se u Hrvatskoj osećati nesigurnim.. Postoje, dakle, neki strahovi u komunikaciji. Kad god se neko vrati, bilo sa letovanja, bilo sa puta u Hrvatsku, prva stvar koju će ga upitati je da li je tamo imao problema, jer svi očekuju da će Srbin kad ode u Hrvatsku imati probleme. Niko ne očekuje da se može desiti da on tamo jako lepo prođe, da bude prihvaćen, to se nekako još uvek prima sa skepsom. Sve to što nam se dešavalo, svi ti mehanizmi koji su bili ubačeni u javni prostor, napravili su neke prepreke, neke barijere koje su često i psihološke prirode.

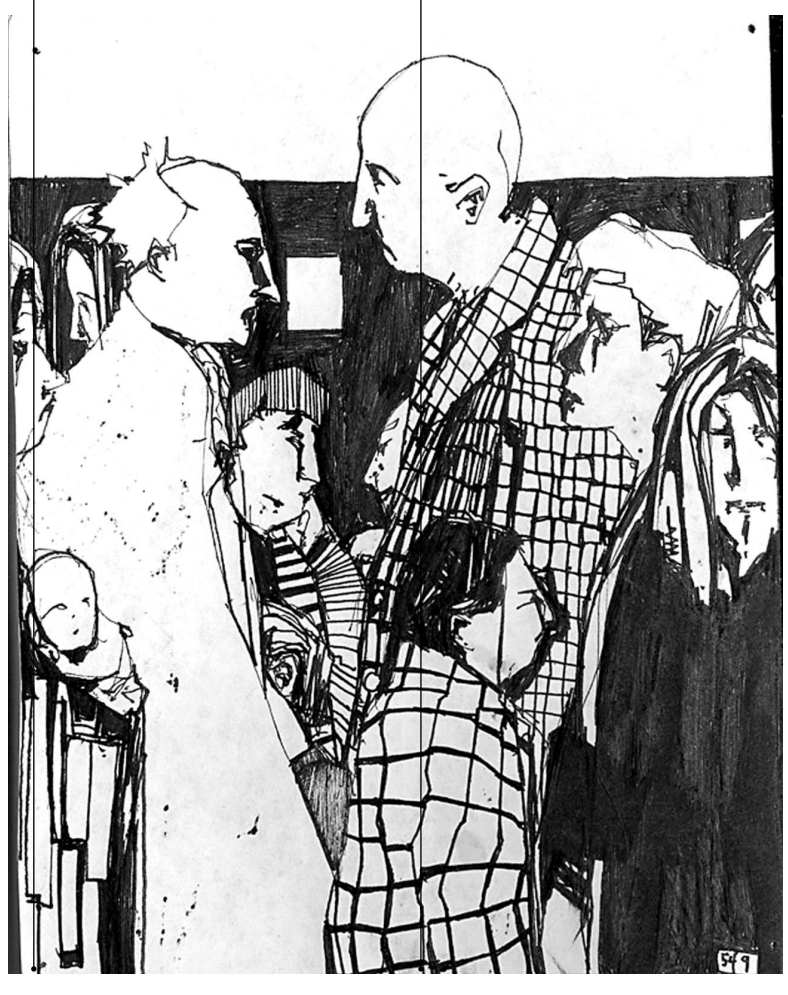

Od stereotipa do govora mržnje i rata

– Ivo Žanić: Ja sam rodom i porijeklom iz jednog malog mjesta u srednjoj Dalmaciji. Kad sam tamo, družim se s takozvanim običnim ljudima. U posljednje dvije-tri godine primjećuju se automobili s registracijama iz Srbije. Ja nisam čuo nijedan komentar mržnje. Čuo sam možda malo ironičnih, ali uglavnom pozitivnih komentara – neka dođu, neka uredno plate, nešto ćemo zaraditi. To je stav koji, ako nije blagonaklon, onda sasvim sigurno nije ni odbojan. Kad govorimo o tome koliko se poznajemo, moramo imati na pameti da je u onoj bivšoj Jugoslaviji postojala neravnoteža u smjerovima posjećivanja. Neusporedivo više je ljudi iz Srbije dolazilo u Hrvatsku, odnosno na more, nego što su Hrvati odlazili u Srbiju. Tako da tu postoji jedan, objektivno uvjetovan nerazmjer u uzajamnom poznavanju. Hrvati su, zapravo, i u bivšoj Jugoslaviji vrlo malo poznavali Srbiju. Ono što su poznavali je zapravo bio Beograd. A veliko je pitanje koliko je Beograd reprezentativan za Srbiju, Zagreb za Hrvatsku, ili Pariz za Francusku. Evo, i ja sam bio nekoliko puta u Beogradu, a južnije od Beograda nikad nisam išao. Osobno nisam imao nikakvih predrasuda, ali, eto, tako se dogodilo. A mnogo ljudi iz Srbije poznaje Hrvatsku jer su dolazili su na ljetovanje, kao što, uostalom, i u samoj Hrvatskoj Slavonci mnogo bolje poznaju Dalmaciju, nego Dalmatinci Slavoniju. Tako da bih rekao da je slika koju Hrvati imaju o Srbiji više slika nečega nepoznatog. I, na kraju, želio bih napomenuti da ne postoje samo stereotipi na razini nacija, nego i unutar svake nacije – regionalni, subregionalni i lokalni stereotipi. Nitko od nas nije homogen, ni u svjetonazorskom, ni u kulturnom pogledu. Mogli bismo reći da svatko ima svoj istok i svoj zapad. Kolegica Dragičević je govorila kako se Hrvati u Srbiji doživljavaju kao hladni, ali i Hrvati isto tako doživljavaju Slovence. Uostalom, Hrvati su Slovencima njihov istok, i slovenski stereotip Hrvata nije bitno različit od stereotipa koji Hrvati imaju o Srbima. A sigurno da i Srbi imaju neki svoj istok, možda Bugarsku, možda nešto drugo. Svatko je nečiji istok i svatko je nečiji zapad. To je zapravo vrlo slojevita igra, i to je na neki način prirodan proizvod života ili naravi ljudskog bića. Ono na što treba paziti je politička upotreba stereotipa, kada se oni institucionaliziraju kao vrijednosni sudovi ili kao argumenti za neku konkretnu političku ili vojnu akciju. Tu je osnovni problem. Z

glazba

Država kao estetski materijal

Jerko Bakotin

Premda u čitavom nastupu definitvno osjeća određeni *déjà vu*, premda Laibach gradi jednu estetsku i ideološku orijentaciju već dvadesetsedam godina, premda je na trenutke prisutna i dosada, Laibach je novim albumom i samim koncertom pokazao da još nije potrošen

Nastup Laibacha u Kinu SC, 2. veljače 2007.

O Laibachu su vjerojatno od osnivanja grupe 1980. godine napisani tomovi i tomovi teksta. Naime, grupa koja je upisala Trbovlje, Sloveniju, pa i Jugoslaviju na svjetsku kulturnu mapu oduvijek je izazivala pozornost i kontroverze. Jani Novak, izvorni član grupe izjavio je u intervjuu za portal index.hr uoči zagrebačkog koncerta: "Oduvijek sam smatrao, a mislim to i danas, da je najgore biti mlak i nedefiniran. Hvala Bogu što mi to nismo." Smatram da je potpuno uzaludno pisati tko zna koji po redu osvrt na njihov koncert ili djelo ponavljajući već šablone i floskule o njihovoj radikalnosti i kontroverziji, no kod Laibacha je situiranje u širi društveni, estetski, ideološki i politički kontekst neizbježno.

Laibach je možda najpolitičkiji glazbeni sastav ikad a skupina je uvijek predstavljala mnogo više od glazbe. Estetske i druge strategije Laibacha uključivale su od samih početaka aproprijaciju kulturnih i društvenih sadržaja. Od Beatlesa i Rolling Stonesa kojima su obrađivali pojedine pjesme ili čitave albume, preko rock opere *Jesus Christ Superstar* do izrazito totalitarističke, etatističke ikonografije te općenito totalitarističkog identiteta skupine, članovi Laibacha se ponašaju poput kulturnih lešinara. Preuzimajući strane kulturne artefakte podvrgavali su ih radikalnim estetskim i kontekstualnim zahvatima, dajući im potpuno novo značenje. Koncerti Laibacha uvijek su podrazumijevali scenske nastupe koji su asocirali na rituale totalitarne državne moći. S vremenom je grupa postala izuzetno zanimljiva teoretičarima kulture; tako *su Alexis Monroe i Žižek zajedno napisali knjigu pod naslovom Interrogation Machine: Laibach and NSK*. Osim toga, Monroe u Velikoj Britaniji održava predavanja o Laibachu, većinom se koncentrirajući na "ulogu države kao kreativnog katalizatora i ujedno estetskog materijala u radu Laibacha".

U listopadu prošle godine grupa je tako izbacila album Volk na kojem su obrade četrnaest državnih himni, uključujući himnu "države" NSK. NSK je, za slučaj da je to ikome nepoznanica, umjetnički kolektiv koji uz Laibach, čine IRWIN (slikarska skupina), Noordung (kazalište), New Collectivism (grafika), Retrovision (film i video) te Department of Pure and Applied Philosophy (teorija). Dodajmo da "država" NSK posjeduje ustav te dodjeljuje državljanstvo svojim članovima i izdaje vlastite putovnice.

Volk

Album *Volk* idealan je primjer lajbahovske umjetnosti. Naime, teško je uopće govoriti o *obradama himni;* ispravnije je reći da je riječ o vrlo slobodnoj interpretaciji teme "državna himna". Svaka himna uključuje više vokalnih dionica; obično se radi o (ponekad zborskoj) orkestralnoj, svečanoj dionici koja se drži izvornog teksta, isprekidanoj i/ili praćenoj tamnim i bizarnim vokalom Milana Frasa. Frasova dionica sastoji se od promukle interpretacije i resitauliziranja izvornog teksta te njegova prevođenja na engleski. Upravo je ta "dostojanstvena", promukla vokalna linija zadužena za upućivanje izravnih poruka. Na nekoliko himni Frasovi "zahvati" idu toliko daleko da sadrže izravna obraćanja "državi–slavljenici" u pravom himničkom duhu; međutim, teško da se radi o pohvalnih porukama. Glazba je pretrpjela još značajnije promjene; tu i tamo nazire se izvorna melodija, većinom se himne sastoje od vrlo lajbahovskih, orkestralno–*industrial* i neoklasičnih melodija. No zamjetno je da se na ovom albumu dogodio "pomak prema suvremenosti"; poneke skladbe zvuče kao iznimno snažan i iznimno crn trip-hop ili kao ono što se obično naziva naprosto "electronica", u stilu Howie B-ja ili Sixtooa. Naravno, takva glazba u Laibachovom aranžmanu i supostavljena specifičnom tekstu djeluje avangardistički i provokativno u klasičnom lajbahovskom smislu. Ono što je bitno, to je da samim činom označavanja neke skladbe kao himne, unatoč drastično promijenjenom kontekstu i same biti djela, dolazi do specifične proizvodnje značenja (semioze). No u tom procesu sudjeluju svi elementi umjetnosti Laibacha – a pod time mislim najviše na njihov scenski nastup.

Zadovoljstvo interpretacije

Sam izbor mjesta koncerta – Kino SC – pomalo je neobičan (sjedeća mjesta), no postojao je razlog za to. Naime, "himnički" karakter nastupa značio je drugačiji događaj nego klasični koncert "urbane glazbe". To je donekle uvjetovalo recepciju i percepciju samog nastupa, kojem je prethodila prilično opsežna promocija organizatora, Catalyst Infection – mnogi intervjui, prilozi na Novoj TV i HTV-u, najave na internet portalima itd. Osim toga, tjedan–dva prije nastupa održano je nekoliko *warm–up* tuluma.

Na nekoliko himni Frasovi zahvati" idu toliko daleko da sadrže izravna obraćanja "državi–slavljenici" u pravom himničkom duhu; međutim, teško da se radi o pohvalnih porukama

Spomenimo samo, u najmanju ruku pomalo čudan dizajn plakata nastupa: četiri člana grupe na konjima, gusti dim u pozadinu te plamenovi u dnu. Neobična kombinacija koja djeluje gotovo tompsonovski i rustikalno. Doduše, s obzirom na plamen, te na to da se nazire nešto poput zgrada između tih plamenova, moguće je da se plakatom htjelo članove predstaviti poput četiriju jahača apokalipse. Taj je aspekt donekle prisutan kod Laibacha, no nikako nije primaran ili bitan. Dovoljno je pogledati plakate za Laibach iz osamdesetih, gdje se jasno ističu ogoljenost, konstruktivizam i geometrizam uz jaku ideologizaciju. Naravno, moguće je argumentirati da su lajbahovci od tada promijenili idejni izraz, no taj je plakat i idejno, a pogotovo estetski potpuni promašaj.

Nastup je započeo u 22:30 i trajao nešto manje od dva sata. Cijena karte, koja je iznosila 150 kn nakon 19. siječnja, a 120 kn prije tog datuma, nije odbila publiku. Dvorana je bila prilično popunjena i prema slobodnoj procjeni, u publici je bilo oko osamsto ljudi. Sastav publike je varirao; bilo je iskrenih fanova koji nisu propustili odjenuti se u skladu s Laibach–estetikom, dakle *gothic, kinky* i, nazovimo ga *nazi-look* – koji pogotovo izazovno izgleda na ženama. Bilo je također poprilično "starijih" ljudi, od trideset naviše, no najveći broj sačinjavala je dobna skupina između dvadeset i trideset godina.

Prije samog početka nastupa – dakle, paljenja reflektora i izlaska grupe na pozornicu, iz

zvučnika se začula *Lijepa naša domovino*. Zborski otpjevana u maniri državne himne, dakle bez ikakve intervencije, bez glazbene pratnje. Laibach su sastav koji se poprilično uklapa u okvire onog što se naziva kontrakultura, a prisvajanje državne himne i njeno pozicioniranje u drugačiji kontekst odgovara općenitoj interpretaciji umjetnosti Laibacha i NSK – preuzimanje državne simbolike i njeno forsiranje kako bi se samu državnu moć ogolilo i razotkrilo. U tom trenutku (sviranja himne naime) izlaze na vidjelo još poneka obilježja publike: obrijani tip na lijevoj strani dvorane diže ruku na nacistički pozdrav; manji dio publike je ustao. Dok je ustajanje pretpostavljam bilo motivirano ironijom, za tipa s naci-pozdravom ne mogu to tvrditi, što pokazuje da Laibach ima publiku koja ih shvaća na vrlo različite načine.

Sveslavenstvo – estetski artefakt

Set lista je standardna na svim koncertima *Volk* turneje – izvode se sve skladbe s *Volka*. Nakon toga slijedi petominutna pauza pa nekoliko Laibachovih najvećih hitova - *Tanz mit Laibach, Alle gegen Alle, Du Bist Unser, Hell: Symmetry, Achtung!* te *Das Spiel Ist Aus*. Nakon toga se pušta *Laibach Medley* – miks sekvenci iz najprepoznatljivijih pjesama i obrada. Iza pozornice je, naravno, platno na kojem se prikazuju specifične projekcije za svaku pjesmu. Većinom se radi o, nazovimo ga tako, specifičnom tematskom elegijskom VJ-ingu, dakle ne o strukturiranom događanju. Dvije pjesme, *Anglia* i *Slovania* imaju spotove koji su stvarno vrhunski i kvalitetni. I tu se, u tom spoju riječi koje izgovara Fras te onoga što se prikazuje događa ono najbitnije za *Volk*; zato je doživljaj tog albuma potpun samo na koncertu. Tijekom *Americe* ispisuju se riječi *"…save us from your freedom, justice, peace, democracy, superstition…"* što je kolažirano s izvornim tekstom himne, političkim govorima u pozadini itd. U tom kontekstu naročito se ističe moment "*the land of the free and the home of the brave*". Spot za *Angliu* – koji je režirao Saša Podgoršek, stvarno je vrhunski. Stihovi su (otprilike) *"So you still think you are superior… and all the other are inferior… scatter your enemies… foul their politics… so you still think you are ruling the world… God save our precious Queen".* Zanimljivo je da se u spotu tijekom tih riječi pojavljuje starica u predzavršnom stanju raspadanja koja pokušava (!) kuhati u bizarnom interijeru.

No da ne analiziramo svaku pjesmu posebno, od zaista impresivnog (ali i ironijskog!) *hommagea* Rusiji i Sovjetskom Savezu, do pitanja koje postavlja Izrael sebi i svijetu, zadržimo se još na skladbi *Slovania*. Država o kojoj je

riječ nije Slovenija. Naime, na slovenskom se "Slaveni" kaže "Slovani"; dakle "Slovania" bi bila "Slavija". Pjesma koja je obrađena je, naravno, "Hej Slaveni", a Frasova dionica je (otprilike i ne potpuno): *"…these words are for those who died… these words are for those left behind… this words are for Poland… and these ones for my homeland… for the power of the Spectre… these words are for lovers… these words are for warriors… and these words for all communists… we stand alone in history"*. U doba potpune propasti ikakve sveslavenske ideje, sveopće prevlasti kapitalizma i "kraja svih velikih naracija" Laibachovci donekle romantično-elegično nude sveslavensko jedinstvo – i to od Hrvatske i Makedonije do Vladivostoka. Poruka je potpuna ako se pogleda zavodljivi spot (također u Podgoršekovoj režiji) za Slovaniju, koji je dostupan na stranici www.laibach.nsk.si/. Pod sveslavenstvom ovdje ne podrazumijevam primarno idejnu ili političku poruku nego prvenstveno estetski objekt. Estetski objekt, koji u sebi svakako sadržava i nešto od idejnog i političkog, ali primarna uloga mu je da bude krizitirajući, konotativni, nepronicljivi, tamni i bogati artefakt s mogućim brojnim interpretacijama. Zapravo bi trebao formirati jedan golem upitnik u glavama svih recipijenata; dodajmo tome, upitnik praćen zamjetnim estetskim užitkom. Tu naravno, spada i Spectre, koji je, preveden na engleski, glasoviti Marx-Engelsov "bauk", bauk komunizma. Odnosno, kako to Žižek kaže, "Bauk još kruži"!

U doba potpune propasti ikakve sveslavenske ideje, sveopće prevlasti kapitalizma i "kraja svih velikih naracija" Laibachovci donekle romantično-elegično nude sveslavensko jedinstvo – i to od Hrvatske i Makedonije do Vladivostoka. Pod sveslavenstvom ovdje ne podrazumijevam primarno idejnu ili političku poruku nego prvenstveno estetski objekt

Potrošena ili izazovna žena?

No koliko to sve ima smisla? Naime, reakcija mnogih poznanika na moju odluku da idem na koncert bila je: kako Laibach danas ikome može biti zanimljiv? Odnosno, je li Laibach star, potrošen fenomen, ili još može pružati izazov? Budimo politički nekorektni: stara, potrošena žena ili ona koja još može pružiti uzbuđujući izazov? Sada možemo teoretizirati o nemogućnosti radikalnosti unutar kapitalizma, kraju umjetnosti, o nemogućnosti da se njegovim vlastitim sredstvima – komercijalnom glazbom – izazove sistem itd. Moglo bi se reći da su mogli biti radikalni i kontrakulturni u socijalizmu, ali ne i u "slobodnom društvu". Neupitno je da su oni to na jednoj razini pokušavali: već 1995. izdaju album i idu na turneju pod nazivom The Occupied Europe NATO Tour 1994-1995, čime su jedni od rijetkih s ovih prostora koji su tako brzo uvidjeli da nakon što smo se riješili komunista ne idemo izravno u raj nego u pakao, samo drukčiji od prethodnog. Ovdje bi se dalo, možda zlobno, pridodati da to oni nisu samo uvidjeli nego i unovčili.

Dakle, potrošena žena? Na temelju nastupa u Kinu SC odgovor je: nikako. Premda u čitavom nastupu definitvno osjeća određeni *déjà vu*, premda Laibach gradi jednu estetsku i ideološku orijentaciju već dvadesetsedam godina, premda je na trenutke prisutna i dosada, Laibach je ovim albumom – i cijelim nastupom – pokazao visoku kvalitetu. S čisto estetske strane *Volk* je iznimno zanimljiv album, a oni koji žele tražiti nešto više uvijek to mogu – i naći će. U riječima upućenih SAD-u "*America …the end of history…the end of time…the end of family…the end of time"* lako se daju isčitati razne fukujamijanske i anti-američke pojave; *Türkiye* i tako u autentičnom Laibach duhu preuzima Atatürkuv kult ličnosti i totalitarizira ga do apsoluta – čime ga zapravo prokazuje. U *Rossiyi* i riječima "*…unbreakable union of fraternal states/united forever in great Russia`s embrace…"* moguće je vidjeti počast i kritiku, ovisno o želji. Sami članovi kolektiva nikada nisu eksplicitno potvrdili ni nijekali svoje eventualne ideološke pretenzije. Svaka je zemlja dobila poruku koja se može shvatiti kao pohvala njene veličine ili riganje njene sramote. U svemu tome najbitnije je da je Laibach obavio jako dobar posao u onome što je ovdje najbitnije – umjetnosti.

Dodajmo još da se od spomenutih oko osam stotina ljudi većina diglnula na noge i skakutala tijekom drugog dijela koncerta (hitovi); da je drugi dio koncerta također bio izvanredan i više lajbahovski; dodajmo da su se tu i tamo začuli i potpuno neartikulirani krikovi iz publike. Dodajmo da je, kad smo već kod žena, autor osvrta slab na kinky gothic dangerous look pa ovom prilikom odaje svoje divljenje Evi Breznikar i Nataši Regovec. Obje su kao vokali te naročito kao impresivne perkusionistice odradile, kao i uvijek, izvanrednu ulogu dočaravanja totalitaritarne mašine; osim toga, u gothic nazi imidžu zaista zavodljivo vrše drugu funkciju: odlično izgledaju.

Zaključno – *Volk* je zavodljivo djelo, publika i Laibach bili su na visini, a ako se u postmodernom relativizmu u izboru između pragmatičnog konformizma-nihilizma i patetike opredijelomo za patetiku dodajmo i uzvik *For thePower of the Spectre!*

Jednom sam poznavao ženu poput tebe

Joško Žanić

Novi film Branka Schmidta, unatoč ne pretjerano originalnoj osnovnoj postavci, vrlo je pažljivo izveden: likovi su razrađeni jasno i efektno, atmosfera vrlo dobro pogođena, a scene pažljivo "izvagane" i informativne

***Put lubenica*, režija Branko Schmidt, uloge Krešimir Mikić, Sun Mei, Armin Omerović, Ivo Gregurević, Zijah Sokolović, Leon Lučev, Emir Hadžihafizbegović, Hrvatska, 2006.**

Ako je *Sokola* "nosio" Fabijan Šovagović, ovaj film jedan od svojih najjačih aduta ima u Krešimiru Mikiću, zacijelo najupečatljivijem hrvatskom glumcu mlađe generacije

Čitatelj mi, nadam se, neće zamjeriti ako započnem s jednom osobnom notom. Ne mogu naime a da ne spomenem, pišući o novome filmu Branka Schmidta, da mi je prvi njegov film, poznati *Sokol ga nije volio,* vjerojatno najdraži od svih hrvatskih filmova što sam ih gledao (čime ne tvrdim da je i najbolji). Obično hvaljen i zapamćen po ulasku u politički "zabranjeni teritorij", naime tematiziranju partizanskog tretmana poražene strane nakon Drugog svjetskog rata, kao i po riskantnom prikazu samog rata mimo dominantne ideologije (snimljen je potkraj osamdesetih), najviše me se dojmila ipak njegova, takoreći, *metafizička* razina. U središtu je filma, naime, slavonski gazda Šima, u maestralnoj izvedbi Fabijana Šovagovića (po čijoj je drami film i snimljen), koji *brodi* kroz ratna vremena većinom uspješno, snalazeći se nekako i s partizanima i s ustašama (ni jednima ne želi prepustiti svoga sina, kojeg skriva na tavanu kuće). On, čini se, od svakoga s kime ima posla može na kraju *dobiti svoju volju* – unutar obitelji nasiljem, a izvan nje, dogovorom – osim od jednoga bića: svoga bijelog konja, Sokola. Njegov odnos sa Sokolom, zagonetnim, nezainteresiranim, naposljetku i smrtonosnim, svojevrsnim analogonom Mobyja Dicka kao nepobjedivom silom prirode i nemezom glavnog junaka, čini okosnicu filma (premda uvijek nekako na margini, u pozadini) i *locus* na kojemu se najjasnije očituje Šimin karakter. Kao na jedinome biću koje mu se ne pokorava, on ima potrebu na njemu iskaliti sav svoj *metafizički jad*, a to će ga naposljetku koštati života.

Izvanredni Krešimir Mikić

Daljnju Schmidtovu karijeru, popraćenu većinom lošim kritikama, nisam pozorno pratio, iako mi se čini da je i njegov drugi film *Đuka Begović* također prilično uspio, začinjen sličnim tipom fatalizma u okružju *slavonske ravni* kao i *Sokol*, iako bez tako pamtljivog središnjeg simbola.

Godard je u svojim *Histoire(s) du cinéma*, ako se ne varam, rekao, i to na engleskome: *A movie is a girl and a gun*. Ta jednadžba, izvanredno pogođena (iako očito ne i univerzalno točna), savršeno sažima najnoviji Schmidtov film *Put lubenica.* Središnja je radnja jednostavna: ratni veteran, PTSP-ovac i narkoman Mirko (Krešimir Mikić) živi u straćari na obali Save s bosanske strane te preživljava prevozeći za lokalne mafijaše i trgovce ljudima ilegalne azijske imigrante ("lubenice") preko rijeke, odakle se nastavlja njihov put na Zapad. Njegov se život, koji je već dodirnuo samo dno, mijenja kad se jednom prilikom svi putnici na njegovu brodiću, uslijed preopterećenosti i prevrtanja, utapaju, osim jedne djevojke (Sun Mei), kojoj on spašava život. Iako isprva ne pokazuju interes jedno za drugo (ona ga čak gađa kamenjem nakon što je izvuče iz rijeke), ona lutajući okolicom ipak biva upućena na njega, koji joj dopušta da se nakratko nastani u njegovoj kući, te s vremenom počinje prema njoj gajiti i osjećaje. Koliko je tu riječ o ljubavi, a koliko o nadi u nekakav novi život, ostavljeno je neodređenim. Rekao bi Goran Bare: *Tamo preko rijeke, gdje su u blatu tragovi mog bola, u mraku si zasjala ti.*

No, budući da je Kineskinja zapravo mogući svjedok protiv njih, takav će razvoj događaja Mirka dovesti u sukob sa spomenutim mafijašima, predvođenima šefom Paukom (Zijah Sokolović), i u opasnost da, kako mu kaže lokalni policajac (Ivo Gregurević), *nastrada zbog žute piške*.

Riječ je, očito, o filmu ne pretjerano originalne osnovne postavke, koji je stoga trebalo vrlo pažljivo izvesti, a to je i učinjeno. Ako je *Sokola* "nosio" Fabijan Šovagović, ovaj film jedan od svojih najjačih aduta ima u Krešimiru Mikiću, zacijelo najupečatljivijem hrvatskom glumcu mlađe generacije. Izvanrednu glumačku izražajnost, između ostalog i u ulozi jednog *psa*, već je dokazao nizom uloga u kazalištu i na filmu, a ovdje briljira kao šutljivi čovjek koji *živi poput psa* ali tako i *grize*. Atmosfera maglovitog riječnog kraja zimi, također je vrlo dobro pogođena (uz pomoć snimatelja Vjekoslava Vrdoljaka), pa nelagodna slutnja hladnoće rijeke i zraka uspješno prelazi na gledatelja.

Razrađeni likovi i motivacija

Likovi su razrađeni jasno i efektno, a scene pažljivo "izvagane" i informativne. U nekoliko ranih scena dobivamo ključne informacije o Mirkovu karakteru i svojstvima, koje će opravdati daljnji razvoj radnje. Kao prvo, on je *loner*, po prirodi šutljivi usamljenik, kojeg lokalni mafijaši nipošto ne smatraju "jednim od svojih", iako ga koriste u svome krijumčarskom poslu, čak ga pomalo i zlostavljaju, te se tako uspostavlja opreka između njega i njih. Nadalje, iz scene kad na brzinu razmontira pištolj kojim mu se hvali prijatelj, dječak Meho (Armin Omerović), kao i iz one u kojoj s lakoćom Kineskinji oduzme lopatu kojom ga namjerava, iz straha, udariti, doznajemo da je vješt s oružjem i okretan. Naposljetku, iz istih dviju spomenutih scena doznajemo i da je sklon brizi za druge, s obzirom na to da dječaku oduzima pištolj očito kako bi ga zaštitio od nevičnog baratanja, dok lopatu koristi kako bi Kineskinji pomogao iskopati grob za njezina preminulog oca (naravno, isto doznajemo već iz toga što ju je spasio od utapanja). Razvoj Mirkova odnosa s njom također nije trivijalan, s obzirom na početnu grubost, kao i na dugi kadar u krupnome planu koji prikazuje njegovo lice nakon što je shvatio da se Kineskinja u drugoj sobi pere, a koji sugerira misli koje bi mogle ići i u smjeru silovanja. Ona je pak prikazana kao samosvojna i snažna osoba.

Konačna eksplozija nasilja dobro je motivirana kako time što smo prethodno doznali da je Mirko u ratu bio prilično *opak*, tako i iživljavanjem mafijaša nad Mehom, što čini, uz spašavanje Kineskinje, dodatni i dostatni motiv za njegov krvavi pohod.

"The girl and the gun"

Zanimljivo je uočiti da je film zapravo višestruka parafraza Scorseseova slavnog *Taksista*. Kao i u Scorsesea, i ovdje imamo junaka poremećenog ratnog veterana, koji, zakleo bih se, nosi istu jaknu vojničkog izgleda, te je sklon ležanju na krevetu uronjen u opsesivne misli (scena koja vuče podrijetlo još iz Melvilleova klasičnog *Samuraja*). Pritom Mirko, kao izraz svog posttraumatskog poremećaja, ležeći tako cijelu noć pali i gasi svjetlo, što će na kraju filma postati upečatljivom metaforom njegova srca što otkucava svoje posljednje otkucaje. Oba filma završavaju krvavim obračunom u kojem junak spašava djevojku (*the girl and the gun*, da podsjetim), s tom razlikom što, dok Scorsese uživa u prikazu velike količine nasilja, Schmidt svoju dugu i mučnu akcijsku sekvencu rješava efektno minimalistički, tako što veći dio okršaja, uslijed kratkoročne promjene fokalizatora, nije izravno prikazan, nego samo njegove posljedice. Još je jedna razlika, i to dosta očita, ova: dok Scorseseov film govori o urbanoj alijenaciji, Schmidtov se bavi životom u zabiti, očajem *selendre.* Naposljetku, jedno ih opet svojstvo povezuje, makar zašli u metafore. Naime, dok u *Putu lubenica* Mirka i Kineskinju dijeli nepremostiva jezična barijera, tako u *Taksistu* između Travisa Bicklea i Betsy (jednog od dva glavna ženska lika) stoji također jedan tip *ne-vladanja semiotičkim kodom*, što se očituje u jednoj od zacijelo najtragikomičnijih scena u povijesti filma: Travis izvodi Betsy u kino, te pritom odabire porno-film, a na njezinu konsterniranu reakciju odgovara: "Ne razumijem se baš u filmove". Takav tip *izgubljenosti* ne karakterizira ipak našijenca Mirka, možda i stoga što se u selendri *teže izgubiti*.

Zbog takve svoje impostacije s obzirom na tip prostora koji odabire za svoj okvir, i njegovih konotativnih vrijednosti, *Put lubenica* mnogo više od *Taksista* podsjeća na *vestern*, a time i na onaj žanr s kojim je ovaj ostvario plodnu razmjenu, naime japanski samurajski film. Konkretno, film me podsjetio na jednu scenu iz Leoneova *Za šaku dolara*, čiji je zaplet inače, iako ne i sama ta scena, ukraden iz Kurosawinog *Yojimba.* Nakon što Clint Eastwood spasi jednu ženu od nasilnikā, ona ga upita zašto je to učinio. On joj odgovara: "Jednom sam poznavao ženu poput tebe. Njoj tad nisam mogao pomoći".

O magiji, iluziji i znanosti

Marijan Krivak

Christopher Nolan *Prestižom* pokazuje da nisu pretjerane tvrdnje koje ga svrstavaju među najznačajnije redatelje današnjice

***Prestiž*, redatelj Christopher Nolan; uloge Hugh Jackman, Christian Bale, David Bowie**

Po svojoj najdubljoj odrednici film je magija. Pokretne slike u okviru očuđuju nam predstavljenu zbilju i čine je dijelom nekog svijeta *onkraj*. Prizori i likovi ulaze u našu percepciju posve neočekivano, da bi jednako tako iz nje izišli. Kino-doživljaj u određenom je smislu jednak onome što ga osjetila imaju u dodiru s magičnim. Upravo na toj premisi svoj najnoviji film gradi Christopher Nolan. *Prestige* (2006.) je bajkovita i mistična, a opet previše ljudska priča o zavisti, ljubomori i moći, gotovo ničeanske vokacije. Nolan nas, scenarijem što ga je ispisao sa svojim bratom Jonathanom, a prema romanu Christophera Priesta, uvodi u London na prijelomu 19. i 20. stoljeća. Prave medijske zvijezde – ponekad i doslovce mediji! – tog doba bili su mađioničari. Neposredno prije otkrića kinematografije, upravo su mađioničari bili ti koji su plijenili pozornost svekolike javnosti, a njihov je show bio svojevrsna "montaža atrakcija".

Zalog, Preokret, Prestiž

Dva mlada mađioničarska pomoćnika započinju svoju karijeru. Robert Angier (Hugh Jackman) savršeni je zabavljač koji zajedno sa svojom družicom gradi planove za buduće nastupe. Alfred Borden (Christian Bale) stvaralački je nadareniji od njega, no jednako tako željan slave i umjetničkog uspjeha. Isprva zajedno i prijatelji, definitivno se razilaze nakon nesreće prigodom izvođenja trika u kojem pogiba već spomenuta Angierova družica. Postaju doživotni neprijatelji.

Bit će spremni jedan drugoga posve uništiti, no nadasve i prije svega, *poniziti* svog suparnika. Raskrinkavanje trikova onog drugog postat će zamašnjakom karijere, kako Angiera tako i Bordena. Beskrajno nadareni i pohotno sebeljubivi, dovest će svoju egzistenciju u stalnu koliziju s bliskom smrću.

Nolan film gradi na osebujnoj i višeslojnoj retrospekciji. Ako se sjetimo jednog od najutjecajnijih filmova s prijeloma milenija, *Mementa* (2000.) to nam neće biti čudno. Naime, tamo je ista kreativna ekipa filmsku pripovijest ispričala obrnuto.

Narativno-dramaturška Inverzija bila je izuzetno sugestivna, pa je u teorijskoj recepciji ovaj film bio usporediv možda tek s *Matrixom* braće Wachowski. U *Prestižu*, pak, svi su filmski elementi sastavljeni od iluzija, pa je gledatelj u stalnoj dilemi radi li se u određenom prizoru o filmskoj zbilji ili o iluzionističkoj transformaciji iste. Kad već pomisli da je razotkrio neki trik filma, odmah će biti razuvjeren preokretom.

Cutter, lik što ga u filmu tumači uvijek iznova maestralni Michael Caine, objasnit će to na primjeru osebujne mađioničarske dijalektike. "Svaki se mađioničarski trik sastoji od tri momenta. Prvi se zove Zalog: mađioničar nam pokazuje nešto posve obično... ali naravno, mi očekujemo da to nije baš tako. Drugi se čin zove Preokret, a u njemu mađioničar uspijeva da njegovo obično učini nešto neobično. Ipak, ako tražite tajnu, nećete ju naći. Stoga se i Treći čin, svojevrsna sinteza trika zove Prestiž. Taj je, pak, dio pun obrata, gdje životi vise o koncu, a mi vidimo nešto šokantno što nikada prije nismo."

Jednako tako, gledatelj biva uvučen u magiju Nolanova filma. Iako svjestan manipulativne, odnosno magijske snage pokretnih slika, takozvani "obični gledatelj" pristat će na igru sjenki i prevare, kako bi navlastiti pogled reflektirao u pogledu onoga drugog – kako bismo to mogli protumačiti u psihoanalitičkom ključu.

Lucifer – električna struja

No, magija ne može biti dovoljno uvjerljiva sama po sebi. Potrebno je i nešto više!

To više jest – znanost. Upravo su znanost mehanike i umjetnost fotografije u osebujnoj suradnji stvorili magiju što će se nazivati *kinematografijom*. U Nolanovu *Prestižu* presudnu će ulogu imati još nedovoljno spoznata priroda električne energije. Struja, koja tek postaje dobrom i kojim se koristi tek malen broj ljudi, zbog svoje ukroćene moći postaje zaštitnim znakom jednog drukčijeg "maga".

Taj se, mag, naravno, zove Nikola Tesla.

Dajući svoj obol prošlogodišnjoj obljetnici velikog znanstvenika, Nolan u svoj film uključuje i lik "genija iz Smiljana". Neshvaćen, smatran čudakom i bizarnim inovatorom, lik Tesle idealno se uklapa u filmsku pripovijest *Prestiža*. Svima će se gotovo organski prirodno činiti da Teslu može utjelovljavati jedino on i nitko drugi – David Bowie. Naime, metamorfoze ove rock-ikone prošlog stoljeća bile su magijske prirode. Od svemirskog putnika *major Toma*, preko ikoničkog Ziggyja Stardusta i elegantnog *Vitkog Bijelog Vojvode*, do svih androginih utjelovljenja – Bowie je uvijek iznova redefinirao poimanje glazbe i zvuka, izumljujući nove i još novije muzičke izričaje. Bowiejev je Tesla smiren, suzdržan, pomalo sjetan... savršeno utjelovljenje neshvaćenoga genija. U samoj strukturi filma, on preuzima ulogu apokrifnog dokumenta fikcijske priče.

Ipak, osnovna je dramaturška linija filma *prestiž* dvojice njegovih protagonista. Nakon što je izgubio životnu i poslovnu partnericu, Angier smišlja kako će se osvetiti Bordenu. No, osim što osakaćuje svog "ljutog suparnika" – tako što mu raznese prste tijekom izvedbe poznatog trika hvatanja metka – čini se, da nije sposoban nositi se s mlađim i, naizgled, kreativnijim Bordenom. Naime, ovaj je oženjen, ima kćer, te je, izgleda, postigao i osobnu, obiteljsku životnu sreću.

U posebično atraktivnoj, pak, mađioničarskoj točki, "Premješteni čovjek", Borden se čudesno, nakon što nestane iza vrata, pojavljuje na drugoj strani pozornice. Želeći otkriti njegov trik, Angier je doista spreman sklopiti pakt sa samim đavlom.

Lucifer će u njegovu slučaju – nomen est omen! – doslovce biti: *električna struja*!

Onaj koji (do)nosi svjetlo, što je etimološko porijeklo Lucifera, biti će sam Tesla.

Njegov neiskorišteni izum "električne kutije", zapravo multiplikatora, postat će nečim većim od mađioničarske magije. Nečim što nadilazi trikove. Neprestupivim poljem koje se naziva – čarolija. Tesla, kao apokrifni agens filma, *Prestiž* u svom postavu razotkriva kao znanstveno-fantastički triler.

Razrješenje misterija

Tanka linija koja je razdvajala Nolanov film na dva pola, realiteta i fantazmatske iluzije, u završnom je dijelu prekoračena sugerirajući da je film fantastika i magija.

Ovaj meta-filmski postav, međutim, nimalo nije naškodio *Prestižu*. Film ostaje napeto, suspensom hiper-saturirano ostvarenje, koje u dva sata svog trajanja pruža navlastiti kinematografski doživljaj. Premda iole intuitivniji gledatelj može naslutiti razrješenje glavnog "trika" filmskog zapleta, to ipak ne umanjuje napetost. Naime, pitamo se kako će autori filma predstaviti to razrješenje. (Kako se u posebnoj poruci novinarima sugerira da dramaturšku misteriju filma ne razotkrivaju u svojim napisima, morat ćete zbog istoga sami odgledati *Prestiž*!)

Mističnom dojmu Nolanova filma umnogome pomaže sugestivna fotografija, koju potpisuje Wally Pfister. Dočaravanju ambijenta viktorijanskog Londona, on je pristupio čestim kadriranjem "iz ruke". Scenografija se nije libila prikazati sveukupnu prljavštinu ozračja, istodobno apostrofirajući početak "doba oglašavanja", čije posljedice možemo na pravi način osjetiti tek u suvremenosti.

Nolanov je film mnogo bolji u svom dramaturškom postavu negoli je to u karakterizaciji likova. Oba protagonista, iako nošena golemom strašću svojeg suparništva, ne otkrivaju nam suptilnije psihološko karakteriziranje. Film je, prije svega, prikaz onoga za što bi nedavno preminuli James Brown rekao: "It's a Man's, Man's World". Jer, površno karakterološko nijansiranje posebice je vidljivo kod ženskih likova. Potencijalno vrlo važan lik mađioničarske asistentice Olivie (Scarlett Johansson), koja ima ljubavnički odnos s oba protagonista, ostaje u rascjepu pomiješanih i tek naslućenih osjećaja. Jednak je slučaj s likom Bordenove supruge Sarah (Rebecca Hall). Sami su, pak, protagonisti, Jackman i, posebice, Bale više nego korektno utjelovili suparničke mađioničare.

Iluzija bijega iz sadašnjice

Christopher Nolan *Prestižom* pokazuje da nisu pretjerane tvrdnje koje ga svrstavaju među najznačajnije redatelje današnjice. Nakon što se definitivno potvrdio sposobnim iznijeti i velike produkcijske zahvate, poput filma *Batman-početak* (2005.), najnovijim se filmom vratio svojim tematskim opsesijama, otjelovljenim u *neo-noir thrilleru*, danas već neupitnom remek-djelu *Memento*.

"Memento mori" izrijek je koji na makro-razini ponajbolje oslikava našu globalizacijsku suvremenost. Nismo li mi danas, poput protagonista u *Mementu*, rascijepljeni između prisjećanja na staru, "povijesnu prošlost" i "post-historijsku prisutnost", koje više ne možemo *insertirati* u istu povijesnu pripovijest? Sadašnjost se, najčešće, doživljava tek kao zbrkani slijed fragmenata koji brzo nestaju iz naše memorije. Treba nam, kako bi rekao Fredric Jameson, jedna "spoznajna kartografija" kako bismo uhvatili smisao te klaustrofobične, zgusnute stvarnosti.

Nolan nam sličnu poruku šalje i filmom *Prestiž*.

Naime, pristajanjem na iluziju, kojoj se sasvim svjesno prepušta gledatelj filmske magije, postajemo dijelom univerzalnog diskursa o "post-historiji". Želimo iluziju bijega iz nepodnošljiva slijeda sadašnjice, koja ne nudi nikakvu nadu u promjene.

Redateljski nam glas u *offu* kazuje da ulaskom u mrak kino-dvorane želimo biti "prevareni". Što to znači? Samo i jedino to da želimo biti prevareni i u tzv. stvarnome životu! Sukladno tomu, Chris Nolan danas je jedan od najvećih iluzionista, umjetničkih "varalica" svjetske kinematografije. Z

Dati Europi dušu?

Oni koji žive u Europi već dugo vremena djeluju umorni od nje. Oni koji nisu tamo, oni koji žive negdje drugdje, žele doći ovdje po svaku cijenu i pridružiti nam se

Wim Wenders

U govoru što ga je održao na konferenciji *A Soul for Europe/Duša za Europu*, njemački filmski redatelj poziva Europljane da vjeruju u snagu vlastitih slika

"Što je Europa?"
"Kako je Europa?"
Čovjek ima dojam
da je Europa olupina,
sjebana,
"sjebana",
ako se prisjetite propasti ustava,
razmislite o stvarnom političkom utjecaju Europe
ili o nedostatku entuzijazma koji pokazuju njezini građani
za "europsku stvar" u novije vrijeme.
"Europljanima" je *pun kufer* Europe...

S druge strane,
Europa je raj na zemlji,
obećana zemlja,
sve dok je promatrate izvana.
Tijekom proteklih nekoliko mjeseci,
vidio sam Europu iz Chicaga i New Yorka,
iz Tokija i iz Rija,
iz Australije,
iz srca Afrike, Konga,
i, baš prošli tjedan, iz Moskve.
Kažem vam:
U svakom slučaju, Europa se doimala u drukčijem svjetlu,
ali uvijek poput raja,
poput sna ljudskog roda,
poput uporišta mira, prosperiteta i civilizacije.

Europa:
Sad je vidiš,
Sad je ne vidiš.

Oni koji žive u Europi već dugo vremena
djeluju umorni od nje.
Oni koji nisu tamo, oni koji žive negdje drugdje,
žele doći ovdje po svaku cijenu i pridružiti nam se.

Što je to, dakle,
Ono što neki IMAJU,
ali to više ne žele,
a za čime ostali ŽUDE toliko?

Mogu baš upitati i samoga sebe:
Zašto smatram Europu tako "svetom",
čim je vidim s distance,
a zašto se doima tako profaniranom, običnom, gotovo dosadnom,
čim se vratim?

Bastion kulture

Kad sam bio mlad,
sanjao sam o Europi bez granica.

Danas putujem amo-tamo
a da ne moram čak niti pokazati svoju putovnicu,
čak se mogu koristiti istom valutom posvuda,
(iako se posvuda drukčije izgovara),
no, kamo je nestao onaj snažan osjećaj?

Ovdje u Berlinu, ja sam Nijemac,
i inače svim svojim srcem.
Ipak, tek što stupite nogom u Ameriku,
više ne govorite da ste iz Njemačke,
Francuske, Italije ili gdjegod.
Dolazite "iz Europe", ili se upravo vraćate u nju.
Za Amerikance to utjelovljuje kulturu,
povijest, stil, *savoir vivre*.
To je jedina stvar prema kojoj se osjećaju neobično inferiorno.
Čak i prilično trajno.

A čak i promatrana iz Azije, da ne govorimo o drugim dijelovima svijeta,
Europa se doima poput bastiona ljudske povijesti,
dostojanstva i - da, ponovo ta riječ - kulture.

Europa ima dušu, zaista.
Nema potrebe za njezinim pronalaženjem ili stvaranjem za naš kontinent.
Ona je tu, na vidiku.
Nećete je pronaći u njezinoj politici niti u njezinoj ekonomiji.
Ponajprije je ugrađena u njezinu kulturu.

Nogom udaram otvorena vrata.
Prije dvije godine, predsjedavatelj Europske komisije
stajao je ovdje u Berlinu i opisao to pitanje prilično jasno.
Citiram s kraja njegova govora:

"Za Europu nisu najvažnija samo tržišta, nego je riječ i o vrijednostima i kulturi.
I dopustite mi osobnu primjedbu:
u hijerarhiji vrijednosti, one kulturne nalaze se iznad onih ekonomskih.
Ako je ekonomija nužnost za naše živote,
kultura je upravo ono što naš život čini vrijednim življenja."

Mogao bih citirati ostale dijelove njegova nezaboravna govora,
u stvari bih ga želio pročitati u cijelosti,
toliko mi je uzeo riječi iz usta.

Tko sanja europski san?

No, bojim se,
stvarnost izgleda prilično drukčije:
za vanjski svijet, a osobito za njezine građane,
Europa i dalje predstavlja samu sebe ponajprije kao ekonomsku silu,
ustrajući na korištenju političkih i financijskih argumenata
prije onih kulturnih u bilo kojem trenutku.

Europa ne iskorištava svoj *emocionalni potencijal!*

Pa, tko voli svoju zemlju zbog njezine politike ili ekonomije?
Nitko!

Baš u susjedstvu, 100 metara odavde,
naći ćete jedan od "izložbenih salona" Europske zajednice.
U svakom europskom glavnom gradu postoji jedan takav.
A što je tamo izloženo?
Mnogo zemljopisnih karata, brošura, uglavnom ekonomskih informacija,
različite statistike i materijal o povijesti Europske unije.
Kakva gnjavaža!
Tko bi se tamo uopće mogao osjećati zastupljenim?
S kim ta mjesta pokušavaju uspostaviti kontakt,
ili ubiti dosadom?

Živimo u *doba slike*.
Danas ni jedno drugo područje kulture ne pokazuje toliko moći
kao područje slike.
Riječi, glazba, književnost,
knjige, novine, rock 'n' roll, kazalište...
ništa nije ni blizu
autoritetu pokretnih slika, na filmu i na televiziji.

Zašto je danas, ne samo u Europi,
nego po cijelom svijetu,
"ići u kino"
sinonim za
"gledati američki film"?!

Zato što su Amerikanci već odavno shvatili
što može najviše ganuti ljude
i što ih potiče da sanjaju.
I oni su radikalno primijenili to znanje.
Cijeli "američki san"
zapravo je izum filma,
a danas ga sanja cijeli svijet.

Ne želim to omalovažiti,
nego samo postaviti pitanje,
"Tko sanja europski san?"
Ili, bolje rečeno: Kako smo potaknuti da ga sanjamo?

Slike su najmoćnije oružje

Stvarni, suvremeni primjer upravo mi je pao na pamet:
U sljedeća dva mjeseca ili slično,
Nekih 20, 30 ili čak 50 milijuna Europljana
gledat će jedan jedini film.
Započeo je neki dan:
svaki program,
svaka emisija i svake vijesti,
– a *prosurfao* sam televizijskim postajama diljem Europe –
izvještavali su potanko o filmskoj premijeri u Londonu.
Kako ste vjerojatno već pogodili,
sva ta galama bila je zbog *Jamesa Bonda*,
tog viteškog britanskog džentlmena,
koji spašava svijet od katastrofe posljednjih četrdeset godina.
Sjećate li se onog veličanstvenog Škota, sira Seana Conneryja,
koji je nekoć utjelovljivao tog europskog junaka?
Ili onog najelegantnijeg, profinjenog Irca, Piercea Brosnana?

Danas, tijekom Božića i vjerojatno cijelu Staru godinu,
milijuni Europljana gledat će, u isto vrijeme,
nekoga tko izgleda više poput razbojnika,
i čija sličnost s ruskim predsjednikom Vladimirom Putinom
jedva da može biti osporena.
Taj novi Bond navodno je prilično bezobziran
i ne osobito izbirljiv kada je riječ o primjeni nasilja.
Koja je ovdje poruka?
Što nam ta američka produkcija pokušava reći?

Pa dobro, možda malo pretjerujem,
ali bit tog pitanja ostaje uglavnom točna:
naši vlastiti mitovi ne pripadaju više nama.
Ništa ne oblikuje našu suvremenu maštu tako intenzivno,
tako specifično,
poput filma.
No, više nemamo kontrolu.
Više nam ne pripada.
Naš vlastiti dragocjeni izum izmaknuo nam je.

Europski film
– a on postoji, unatoč svemu! –
stvara se u gotovo 50 europskih zemalja,
a ipak u europskim kinima naše vlastite europske priče
više ne igraju važnu ulogu.

Te slike iz europskoga filma,
mogle bi pomoći cijeloj novog generaciji Europljana da prepoznaju sebe,
mogle bi definirati što je za Europu najvažnije
u emocionalnom smislu, u smislu snage i trajanja.
Ti bi filmovi mogli prenijeti europsko mišljenje svijetu.

esej

Mogli bismo objavljivati našu najvrednu imovinu,
naša KULTURA, na zarazan način,
mogla bi širiti vijest o "Otvorenom društvu",
što ga je tako uporno ovdje prizivao *George Soros*, još jučer,
našoj civilizaciji dijaloga, mira i humanosti...
No, dopustili smo da nam to oružje isklizne iz ruku.

Namjerno kažem ORUŽJE
zato što su slike najmoćnije oružje ovog 21. stoljeća.

Cement europskih emocija

Neće biti "europske svijesti",
neće biti osjećaja ni privrženosti prema našem rodnom kontinentu,
ukratko: neće biti budućeg europskog identiteta
ako nismo sposobni osmisliti i usvojiti,
vlastite mitove,
vlastitu povijest,
i vlastite ideje i osjećaje!

Španjolska, na primjer, nema snažnijeg ni utjecajnijeg ambasadora
na svijetu od Pedra Almodovara.
Za Veliku Britaniju to bi bio Ken Loach,
a Andrzej Wajda ili Polanski za Poljsku.
Iako je preminuo prije otprilike 13 godina,
Federico Fellini i dalje određuje talijansku dušu...
A to je upravo ono što europski film čini –
oblikuje i formira našu svijest o nama samima
i o drugima!
Stvara europsko vjerovanje,
europsku volju,
onu posebnu europsku "dušu" o kojoj ovdje razgovaramo.

Međutim, pogledajte oko sebe
na mjesto koje zapravo dajemo našem BLAGU,
kakvu jadnu ulogu zapravo ima u kulturnom životu Europe.
Da, pogledajte kako europska politika
i dalje nastavlja tužno zanemarivati
ne samo film nego kulturu općenito.
A ipak, to je CEMENT,
ljepilo koje povezuje europske EMOCIJE!

Sve te zemlje koje žude za Europom,
uključujući sve nove i buduće zemlje članice iz Istočne Europe,
mogle bi, s jedne strane, imati mogućnost da se predstave,
da nam govore o sebi,
da nas pridobiju,
a, s druge strane, biti dočekane s dobrodošlicom kako bi ih prigrlila
europska IDEJA
i europska DUŠA...
...kad bismo samo
mi mogli osigurati više potpore za naše *zajedničke ambasadore,*
kad bi samo Europa mogla biti navedena da vjeruje u snagu slika.

Pazite se, ovdje se radi teška pogreška.
Europa radije bira koristiti se političkim i ekonomskim argumentima,
a ne emocionalnim!

Zašto ste dopustili da Europa dosadi?

U susjedstvu, u izložbenom salonu,
najdosadnije zemljopisne karte vise na zidovima,
dok u našim najvažnijim veleposlanstvima,
u filmovima i na televiziji,
supersila slikovnosti, Amerika, zarobljava ljude svojom čarolijom,
uključujući, naravno, i naše europske državljane.

Ti mladi ljudi
koji danas pate od "europskog povlačenja"
jednog će se dana okrenuti protiv europskih političara
žestokim i ogorčenim pristupom:
Zašto ste dopustili da
cijeloj generaciji Europa dosadi?
Zašto ste samo brbljali o politici,
umjesto da nam POKAŽETE koliko nam je mnogo naš veličanstveni rodni kontinent
mogao značiti!

Europa IMA kulturnu povijest,
ona IMA svoju vlastitu kulturu života, sukoba, dijaloga,
da, ona IMA zapanjujuću političku kulturu.
George Soros je naziva "Otvorenim društvom".
A zato što, kako je on to objasnio, Amerika nije uspjela u novije vrijeme
primjerom pokazati i zastupati svoje moralne i političke vrijednosti,
Europa predstavlja još važniji UZOR za svijet.

ALI:
Taj je uzor nevažeći i slab
ako nema povjerenja u snagu vlastite slike!
Nikoga, procijenio je Soros,
neće potpuno osvojiti, oduševiti niti inspirirati OTVORENO DRUŠTVO,
sve dok ono ostaje samo APSTRAKTNA IDEJA.
Takva vizija mora biti povezana s osjećajima,
mjestima, sjećanjima.

Ti "europski osjećaji" nalaze se baš pred nama,
gotovo ih možete dohvatiti,
sigurno je da građani Europe čeznu za njima...
no, politika ih uvelike ignorira.
Područje slika
uglavnom je ostavljeno drugima.

Nadam se da Europa nije zakasnila u prepoznavanju
koje će *ključno bojno polje* biti napušteno
s malo otpora.

S engleskoga prevela Lovorka Kozole. Govor je održan 18. studenoga 2006. godine tijekom konferencije A Soul for Europe *u Berlinu; www.signandsight.com/features/1098.html*

Na temelju čl. 3. Pravilnika o kriterijima za utvrđivanje programa javnih potreba u području filma i njihovom financiranju ("Narodne novine", br. 62/03) i čl. 4. st. 1. toč. 20. Pravilnika o izboru i utvrđivanju programa javnih potreba u kulturi ("Narodne novine", br. 7/01, 60/01, 135/06)
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske raspisuje

Natječaj za sufinanciranje filmske proizvodnje u 2007. godini

I.
Na natječaj se mogu prijaviti projekti namijenjeni javnom prikazivanju u sljedećim kategorijama:
dugometražni igrani filmovi
kratkometražni igrani i dokumentarni filmovi
animirani filmovi
alternativni (eksperimentalni) filmovi
Na natječaj se mogu prijaviti i međunarodni koprodukcijski filmski projekti u gore navedenim kategorijama, te djelomično ili potpuno realizirani filmovi.

II.
Pravo sudjelovanja u natječaju imaju državljani Republike Hrvatske filmski producenti zajednički s redateljima, sa scenarijem za koji imaju autorska prava.

III.
Pravo sudjelovanja nemaju naručeni filmovi, nastavni filmovi i filmski projekti namijenjeni marketingu i reklami.

IV.
Za prihvaćene projekte sklopit će se ugovor o sufinanciranju između Ministarstva kulture s jedne strane te producenta i redatelja s druge strane, i to u roku od 30 dana po prihvaćanju projekta od ministra kulture.

V.
Prijava projekta treba sadržavati:
prijavnicu (koja se može dobiti u Ministarstvu kulture ili na www.min-kulture.hr)
za dugometražne filmove: dovršeni scenarij, sinopsis (razrađena ideja filma 1-2 kartice), treatment (10-15 kartica), redateljska koncepcija - sve na hrvatskom jeziku
za kratkometražne, dokumentarne i alternativne filmove: dovršeni scenarij ili knjigu snimanja, sinopsis (razrađena ideja filma na pola stranice), redateljsku koncepciju - sve na hrvatskom jeziku
za animirane filmove scenarij s likovnim predlošcima te slikovnu knjigu snimanja - sve na hrvatskom jeziku
za sve kategorije dokaz o autorskim pravima iz točke II. natječaja i financijsko-operativni plan projekta - sve na hrvatskom jeziku i u kunskim iznosima te bonitet producenta (Bon 1 i Bon 2).

VI.
Odabir projekata obavljaju umjetnički savjetnici za pojedine kategorije i podnose Kulturnom vijeću za film i kinematografiju rangiranu listu scenarija, odnosno knjigu snimanja uz izdvajanje grupe projekata preporučenih za realizaciju. Konačnu odluku donosi ministar kulture na prijedlog Kulturnog vijeća za film i kinematografiju.

VII.
Filmska proizvodnja prema ovom natječaju sufinancirat će se sukladno raspoloživim sredstvima namijenjenim javnim potrebama u području filma u 2007. godini, umanjenim za ranije preuzete obveze.

VIII.
Natječaj je otvoren do 28. veljače 2007. godine, a objavljuje se u dnevnom tisku i na internetskoj stranici Ministarstva kulture.

IX.
Prijave na natječaj dostavljaju se u četiri primjerka za dugometražne igrane filmove, odnosno u dva primjerka za sve ostale filmske forme na adresu:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, Runjaninova 2.
Prijave koje ne budu dostavljene s potpunim podacima, te uz koje nije priložena tražena dokumentacija, kao i prijave koje se ne dostave u navedenom roku, neće se razmatrati niti uvrstiti u Natječaj za sufinanciranje filmske proizvodnje u 2007. godini.

Klasa: 612-11/07-01/0007
Urbroj: 532-06-03/1-07-01
Zagreb, 27. siječnja 2007.

Poduzetnici pred vratima Palače

Sandi Vidulić

Prema najavljenim Izmjenama i dopunama PUP-a za povijesnu jezgru Splita predviđaju se intervencije na 21 lokaciji, čime će se bitno narušiti identitet i povijesni kontinuum grada, te omogućiti diskriminacija građana

Središta Splita i Zagreba našla su se u sličnoj situaciji, svoju atraktivnost mogla bi platiti gubitkom ambijentalnih i povijesnih vrijednosti u duelu s interesima investitora. Slučaj sa Splitom nešto je dramatičniji jer se, pored ostalog, odnosi na prostor koji se nalazi pod najvišim stupnjem zaštite i dijelom je Unescove Liste svjetske baštine.

Projekt s 14 intervencija iz 2002.

Splitska priča službeno počinje 17. prosinca 2002., kada je na burnoj i dugoj sjednici Gradskog vijeća nezapaženo prošla točka usvajanja Projekta *Aktiviranje prostornih resursa jezgre u funkciji njezine obnove*. Navedeni projekt, čije autorstvo su potpisali bivši šef Službe za staru gradsku jezgru Duško Marasović i pročelnik Konzevatorskog odjela Split Joško Belamarić, predviđao je na 14 lokacija intervencije u gradskoj jezgri koje bi znatno utjecale na njezin identitet i funkcioniranje.

Možda najdrastičnija intervencija odnosila se na jugoistočni kvadrant Dioklecijanove palače, gdje je bila planirana stanogradnja na djelu na kojem je povijesni sloj gradnje još krajem šezdesetih srušen zbog arheoloških istraživanja. Stanove se unutar Palače također mislilo graditi u sklopu Carrarine poljane. Osim ovih sklopova novih gradnji, pojedinačne zgrade unutar Palače predviđalo se interpolirati na mjestu nekoć srušenih objekata u Nepotovoj, Rodriginoj, te ulici Ilirske akademije. Komercijalne sadržaje kanilo se graditi čak i iznad dva antička mozaika neposredno uz katedralu Sv. Dujma, navodno u svrhu njihove zaštite od atmosferilija.

Izvan Dioklecijanove palače, ali i dalje u području zaštićene povijesne jezgre Splita, gradnje stanova i hotela bile su predviđene unutar onoga što je ostalo od baroknog bedema Contarini i duž Zagrebačke ulice, na mjestu gdje se danas nalaze kiosci na kojima se prodaju odjeća i hrana. Također, mislilo se graditi kompleks zgrada na Obrovu uz Marmontovu ulicu, umjesto Turističke palače gradio bi se novi objekt na mjestu nekadašnjih Lazareta, te stambeno-poslovni sklop uz secesijsku kuću Jelaska na trgu koji se nalazi ispred robne kuće Prima-Grad.

Nekoliko stvari u vezi s ovim projektom izazvalo je negativne reakcije javnosti. Kao prvo, to je bila njegova konspirativnost. Do usvajanja na Gradskom vijeću nitko nije slutio da postoji plan tako opsežnih intervencija i interpolacija. Usvojen od najvišeg tijela jedinice lokalne samouprave, Gradskog vijeća, taj je dokument stekao zakonsku moć prije negoli je javnost bila s njim upoznata. Drugim riječima, on nije nastao kao posljedica prethodno provedenih širokih rasprava i analiza, nego kao plod razmišljanja nekolicine ljudi, ali i poduzetničkih interesa.

Grad kao privatno ulaganje

Naime, sve do pojave ovog projekta, splitski čelnici su ponavljali kako će Grad dići kredit kod Svjetske banke za obnovu baštine. Problem je bio u tome što zbog svojih dugova Grad nije mogao dobiti jamstvo Vlade RH za ovaj kredit. Kad se Split napokon riješio nagomilanih dugova, dogodio se obrat – odustalo se od dizanja kredita za baštinu.

Umjesto kredita Svjetske banke, priređen je projekt *Aktiviranja...* , a tadašnji gradonačelnik Miroslav Buličić rekao je kako je bolji model da ovdašnji poduzetnici investiraju u povijesnu jezgru, negoli da se grad zbog nje zadužuje. Ovakvom promjenom financijskog koncepta obnove baštine, dogodila se i promjena namjene planiranih objekata. Naime, povećao se broj planiranih "kvadrata" za stanogradnju i komercijalne sadržaje, a smanjio broj prostora predviđenih za kulturne i javne sadržaje.

Također, problem je bio i urbanističke prirode. Umjesto da se krenulo u izradu cjelovitog urbanističkog plana uređenja za povijesnu jezgru, koji bi integralno i interdisciplinarno sagledao potrebe i limite eventualnih intervencija u njoj, Projekt *Aktiviranja* se koncentrirao na 14 lokacija koje su sagledavane neovisno o širem kontekstu u kojem se nalaze. Na taj je način bilo moguće predvidjeti mnogo više stambene gradnje negoli bi to postojeći uvjeti prometne opterećenosti dopuštali.

Problem s Projektom je bio i taj što on nije predviđao urbanističke i arhitektonske natječaje. Predstavnik konzervatora Goran Nikšić javno je omalovažio metodu natječaja, rekavši da se na osnovi njih nije ništa napravilo na obnovi baštine.

Kad je krenula polemika u medijima, gradski vijećnici Nadja Krnić i Ivica Boljat izjavili su da nisu znali za što glasuju te da, na osnovi informacija koje su u međuvremenu pročitali, nisu sigurni da podržavaju Projekt aktiviranja povijesne jezgre. Budući da je sjednica Gradskog vijeća na kojoj je projekt izglasana bila obilježena demonstrativnim napuštanjem oporbe (zbog nekih drugih pitanja), a sam Projekt dobio tijesnu većinu od 14 glasova, javnim kolebanjem ovo dvoje vijećnika i njegov se politički legitimitet počeo dovoditi u pitanje.

Peticija i neslaganje struke

Strukovni legitimitet Projekta *Aktiviranje prostornih resursa jezgre u funkciji njezine obnove* također je bio problematičan. U materijalima koji su upućivani Gradu njegovi autori su pisali da je Projekt prezentiran na Hrvatskom vijeću za kulturu, na Poslijediplomskom studiju za očuvanje graditeljskog nasljeđa, na Međunarodnom simpoziju gradova koji su na Listi svjetske baštine Unesca – ali ga nitko, osim pomoćnika ministra kulture Jadranka Antolovića, nije htio javno podržati. Dapače, peticiju protiv njega potpisalo je 1088 potpisnika, među kojima je bilo istaknutih domaćih i inozemnih kulturnjaka, umjetnika i znanstvenika.

Kako Projekt nije predviđao izradu novog urbanističkog plana povijesne jezgre Splita, tako se u jednom trenutku dogodilo da su rezerve prema tom modelu javno iznijeli i član Poglavarstva za urbanizam Eduard Katačić i šef Službe za urbanizam Robert Plejić. Rezultat je bio taj da je Poglavarstvo zabranilo gradskim službenicima da za medije govore o spornom projektu.

No, bilo je sve teže javno braniti Projekt, pa se pred lokalne izbore 2005. stekao dojam da se od njega odustalo. Gradska vlast više nije spominjala obnovu baštine.

No, projekt je, kako se kasnije pokazalo, daleko od očiju javnosti ipak nastavljen. Namjesto rasprava u koje bi bili uključeni stručnjaci različitih profila i građani, u okviru Projekta bila je ponuđena metoda fokus grupa, gdje su obavljeni zasebni intervjui s predstavnicima novinara, kulturnjaka, arhitekata... Struke su na taj način atomizirane, bez mogućnosti da kroz dijalog ispletu "mrežu" zajedničkih očekivanja oko toga što bi trebalo raditi s baštinom. Izbor predstavnika struka bio je prepušten sociologinjama Maji Maroević i Anči Leburić. Fokus grupe na kojima su odvojeno sudjelovali kulturnjaci i arhitekti izrazile su neslaganje s Projektom, no, kako će se kasnije pokazati, ti podaci nisu imali drugu nakanu nego da legitimiraju Projekt. Kad se u tome nije uspjelo, dobivene rezultate je prekrila prašina.

Novi projekt s gradnjom na 21 lokaciji

A onda je došla promjena vlasti. Novu koaliciju formirali su HDZ, grupa splitskih poduzetnika pod nazivom Lista Velog mista, HSU, a pomoć im pruža i HSP. Novi gradonačelnik Zvonimir Pujlić obišao je u ljeto 2005. jezgru Splita u pratnji tada još uvijek šefa Službe za staru gradsku jezgru Duška Marasovića, koji ga je vodio lokacijama predviđenim Projektom aktiviranja. Gradonačelnik se pohvalno izrazio o takvom planu obnove baštine, no to je bilo sve. Priča o gradnji tisuća novih "kvadrata" u povijesnoj jezgri je ponovo zamrla. Sve do kraja studenog 2006., kad su u medijima izašle informacije da će u javnu raspravu biti upućene Izmjene i dopune PUP-a za povijesnu jezgru Splita, kojima se predviđaju intervencije u njemu, ovaj put na 21 lokaciji.

Međutim, sada je priča podijeljena u dvije faze. Naime, izmjene i dopune PUP-a predviđaju niz sitnijih zahvata i rekonstrukcija, a od većih zahvata gradnju u bedemu Contarini, na Carrarinoj poljani, u Ulici Ilirske akademije, Nepotovoj ulici, gradnje nad antičkim mozaicima, te podzemne garaže na Rivi (točnije na prostoru ispred Sv. Frane i Prokurativa), kao i gradnju u sklopu kompleksa dominikanskog samostana u Hrvojevoj ulici.

No, sadašnji član Poglavarstva Branko Poljanić je već najavio kako će se u sklopu Urbanističkog plana uređenja

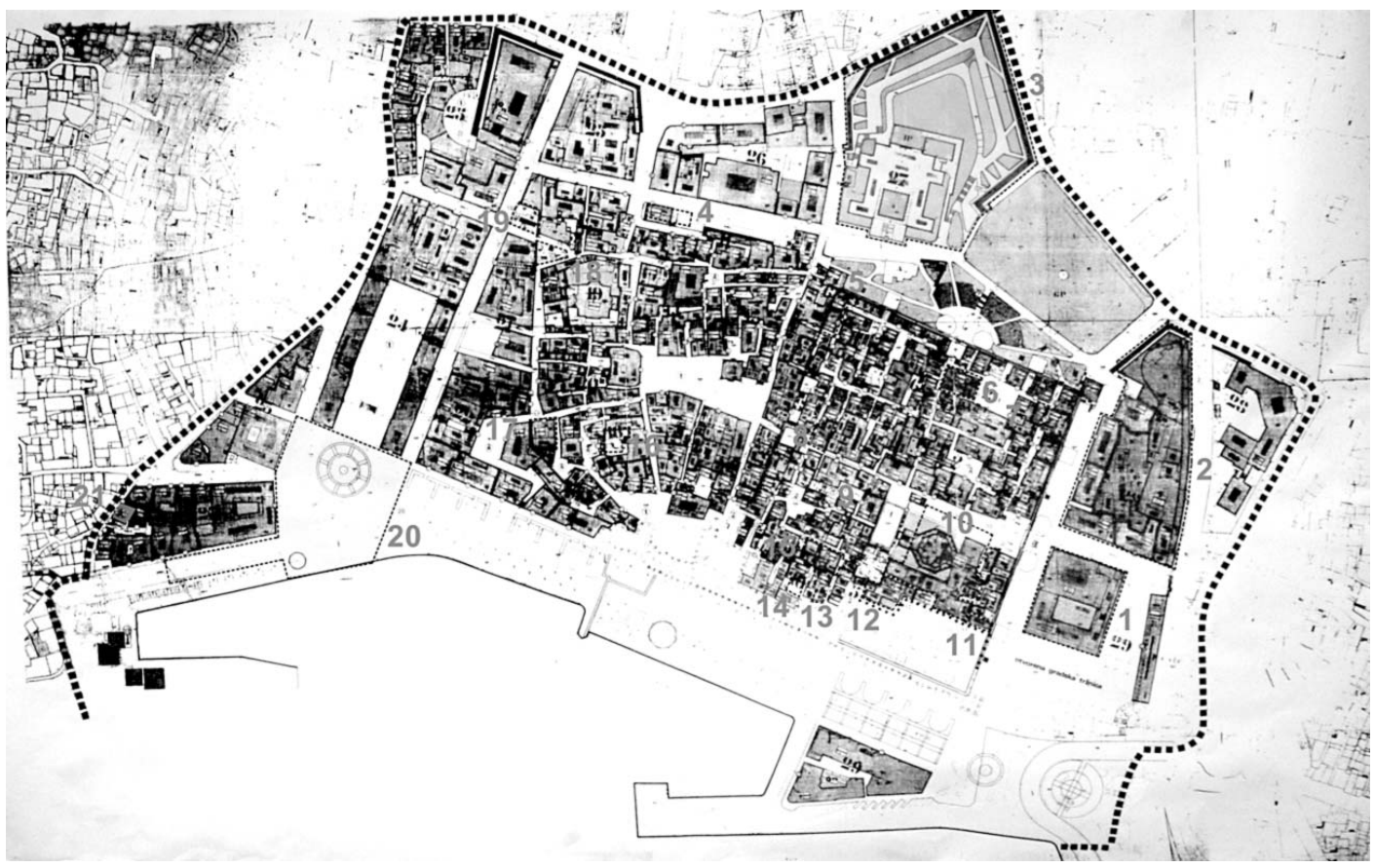

brojevima označene lokacije za gradnju

foto: Tomislav Lerotić

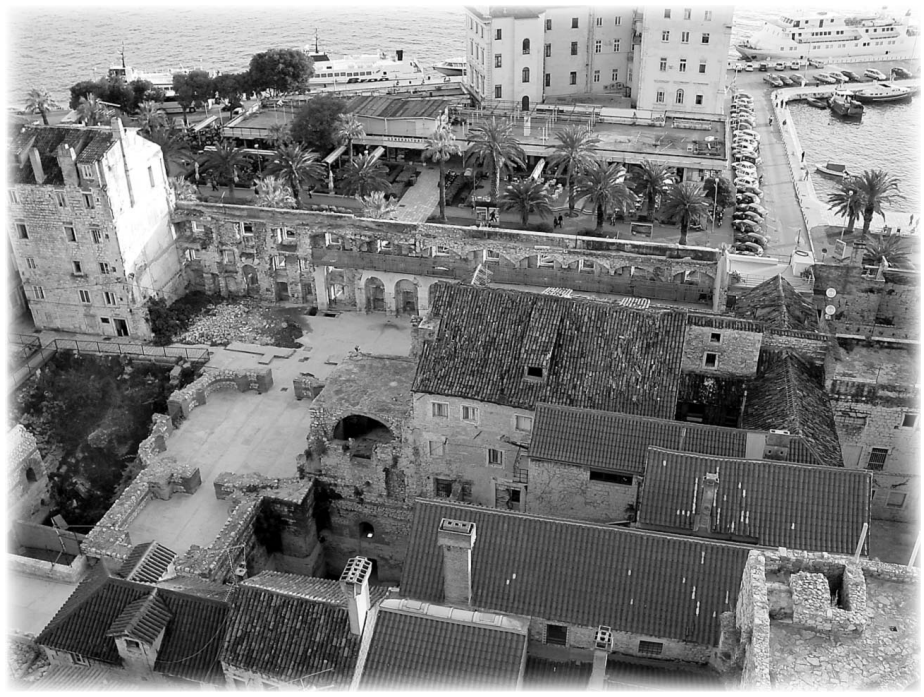

(UPU) za povijesnu jezgru predvidjeti gradnja ispred Prime-Grad, kao i ona u Jugoistočnom kvadrantu Palače.

U međuvremenu se iskristaliziralo nekoliko aspekata koji bacaju još negativnije svjetlo na ovako osmišljenu obnovu baštine. Prvi je taj da je ovakva obnova jezgre dio procesa koji dovodi do stvaranja naglašenijih socijalnih razlika. Tako u gradskim planovima ne postoji zamjenska lokacija za štandove oko Bedema Contarini na kojima se sada može kupovati jeftine namirnice i gdje se povremeno održava "buvlja pijaca". Naravno, ovakvi sadržaji nisu reprezentativni, ali ovdje je riječ o tome da se, u ime navodne estetizacije postojećeg područja, narušava funkcionalnost grada. Jer ako se deprivilegiranim građanima uskraćuje dosadašnji način opskrbe, a ne nudi zamjenska lokacija na kojoj bi ga mogli nastaviti, onda je riječ o postupcima kojima se produbljuju društvene nejednakosti.

Mazzucchellijev WC

Diskriminacija se još bolje vidi u pitanju infrastrukture. Bivši dogradonačelnik Ljubomir Urlić izjavio je svojedobno da je Grad pomogao financirati temelje za kuću koju je obnovio talijanski tajkun i plejboj, bivši suprug Ivane Trump – Riccardo Mazzucchelli. Dapače, kako se ta kuća nalazi iznad Dioklecijanovih podruma, za potrebe učvršćivanja Mazzucchellijevih temelja, točno na mjestu ispod njegove kuće, sagrađen je u Podrumima vrlo skupi WC koji seže sve do svoda Podruma i tako dodatno učvršćuje temelje tajkunove kuće i omogućuje mu da riješi sanitarni čvor. Također, infrastruktura se dovodi do obnovljenih kuća u jezgri koje postaju hoteli, čak je dovedena u jugoistočni kvadrant Palače, gdje nema još nikakve gradnje. A, istodobno, voda curi u Podrume iz trošnih vodovodnih i kanalizacijskih cijevi ljudi koji žive u Palači. Stanari Palače su u nekoliko navrata javno rekli kako su u takvim uvjetima prisiljeni prodavati svoje nekretnine strancima.

Riccardo, zajedno sa svojim bratom Albertom, kupuje još neke kuće u jezgri Splita, a u tome im se, pored raznih agencija, priključio i splitski poduzetnik Juroslav Buljubašić, koji je po *Globusu* "težak" 40 milijuna eura, a hvali se kako je Sanaderov i Mesićev prijatelj. Njegova tvrtka SEM na internetskim stranicama oglašava da kupuje stare kuće u jezgri. Također, Buljubašić dograđuje objekt u jezgri u kojem će biti hotel. Kao neslužbeni *capo* Liste Velog mista svojedobno je izjavio da će raskinuti koaliciju LVM s HDZ-om ako se ne sagrade garaže u povijesnoj jezgri (ispod Prokurativa), priznavši da mu one trebaju i radi njegovog hotela.

Deal poduzetnika i lokalnih političara

No, to nije sve, Buljubašić je kao suvlasnik besplatnih novina *Split News* inzistirao da se na naslovnoj stranici tih novina objavi fotografija potpisnika ovih redaka i da ga se u naslovu optuži da provodi medijski linč nad poduzetnicima. Tom je prilikom Buljubašić o pisanju protiv poduzetničkog nasrtaja na povijesnu jezgru ovako prozborio: "Nije mi jasno zašto to rade Vidulić i njemu slični, je li iz ideologije, zbog toga jer ih je netko platio ili je ucijenjen".

Ukratko, tko se nađe na putu ovakvim investitorima, može očekivati da će biti javno difamiran. No, riječ je i o nervozi moćnika, jer je splitska vlast opterećena međusobnim podmetanjima i sumnjičenjima, pa je teže provesti odluke. Ali, čini se da su ovaj put odlučili ići do kraja.

U međuvremenu je za šefa Službe za povijesnu jezgru došao Goran Nikšić, koji je bio aktivni zagovornik Projekta *Aktiviranje*... Da se ne bi tko "nepodoban" natjecao za ovo radno mjesto, natječaj je objavljen samo u *Narodnim novinama*.

Problem s intervencijama u povijesnoj jezgri nije samo u planiranom opsegu, isključivanju glasa javnosti i nedostatku interdisciplinarnog sagledavanja – nego i u tome što su konzervatori, ponajprije Nikšićevim zalaganjem pri obnovi nekih zdanja od kojih je najpoznatija kuća Crnogorac, pokazali priličan osjećaj za pseudopovijesni kič. Umjesto zdanja primjerenih vremenu, ali i povijesnom kontekstu, na mjestu stoljetnih kuća niču tradicijski "lažnjaci".

Namjesto da naše doba, kao i prethodne epohe, ostavi primjeren trag u Palači po kojem će nas pamtiti, moglo bi se dogoditi dosta neambiciozne arhitekture jer ni novi dokument Izmjena PUP-a ne predviđa arhitektonske natječaje za zahvate u jezgri. Po tome je u suprotnosti sa splitskim GUP-om, gdje piše da bi za značajnije zahvate u povijesnoj jezgri trebalo prvo provesti arhitektonsko-urbanističke natječaje, a dobivena rješenja bi bila ugrađena u plansku dokumentaciju.

Sve u svemu, na djelu je očito neformalni *deal* između utjecajnih i socijalno nesenzibilnih poduzetnika te lokalnih političara, ali i predstavnika Ministarstva kulture koji "ne talasaju". Ukratko, ima prilično razloga za zabrinutost o budućnosti splitske baštine jer joj se ne sprema nešto bolje od onog što su od tih istih elita moći na svojoj koži već osjetili građani Splita. z

Moć građanske inicijative

Mirko Petrić

Peticija *Podržimo urbanizam – sačuvajmo Dioklecijanovu palaču!* pokrenuta je protiv novih planova za gradnju na 21 lokaciji u središtu Splita. Sličan projekt gradske uprave pod pritiskom medija i građana propao je 2003. godine

Kako je to u uvodu svog teksta naznačio kolega Vidulić, središta Splita i Zagreba u aktualnoj su se fazi postsocijalističke tranzicije našla u sličnoj situaciji: njihova današnja atraktivnost izaziva interes privatnih poduzetnika koji bi ju željeli prisvojiti i – oduzimajući prostor javnosti – "prodati" novim, privatnim vlasnicima. Pritom, ne shvaćaju (ili ih jednostavno nije briga) da takvom privatizacijom mijenjaju i uništavaju karakter tih prostora, dakle upravo ono što ih danas čini vrijednima i zanimljivima.

Slični su i neki vanjski simptomi predlaganih zahvata (dovođenje prometa u središte grada), "argumenti" kojim se predloženi zahvati opravdavaju (u Zagrebu "štakori", u Splitu "substandardni uvjeti života u gradskoj jezgri"), kao i evidentna sprega gradske vlasti i poduzetničke klase u naumu da se predloženi "projekti" realiziraju.

Poduzetničko osvajanje centra

Među dvama projektima i prostorima na koje se odnose postoje, ipak, i neke razlike. Na prvi pogled je najuočljivija njihova različita spomenička vrijednost. Kao što je napomenuo kolega Vidulić, povijesna jezgra Splita spomenik je najvišeg svjetskog ranga pod zaštitom Unesca. Dioklecijanovu palaču pak pojedini istaknuti povjesničari umjetnosti smatraju najvrjednijim arhitektonskim spomenikom na području Republike Hrvatske.

Središte grada Zagreba nema takvu spomeničku vrijednost, no to za meritum stvari nije ni važno: naime, prostor Cvjetnog trga i Donjeg grada općenito, građanima i građankama Zagreba znače isto što i povijesna jezgra Splita stanovništvu toga grada. I jedan i drugi prostor su generatori identiteta, "čvrste točke" oslonca drugdje već davno ugrožene urbanosti, dobar razlog za pobunu kad netko pokuša ne samo zapriječiti njihovu upotrebu građanima i građankama nego i izdvojiti ih iz ukupne simboličke slike grada.

Prava razlika među dvama "projektima" jest u tome što je splitski otpočeo znatno ranije. Središta Zagreba, a među prvim lokacijama upravo Cvjetni trg, dosad je stradavalo iz razloga "reprezentativnog uređenja" po ukusu aktualnih obnašatelja vlasti. U Splitu je pak od kraja 2002. na djelu čisto "poduzetnički" motivirana akcija, s isključivim ciljem zarade novca na – među ostalim – jednom od rijetkih gradskih područja na kojem je još bila moguća komercijalna (stano)gradnja.

Iako je zagrebački poduzetnički kapital znatno silovitiji, a gradonačelnik Bandić "karizmatičniji" i "poduzetniji", ne bi nikako valjalo zanemariti "graditeljski lobi", koji je u Splitu uspio ne samo ishoditi ukidanje Urbanističkog zavoda nego i tijekom jednog desetljeća urbanistički posve nereguliranom stanogradnjom posve iskoristiti (čitaj: bespovratno uništiti) gotovo sve, pa i najatraktivnije gradske prostorne resurse.

Kad na lokacijama koje je bilo nešto jednostavnije uništavati, nije više ostalo ništa, interes se polako okrenuo prema samom središtu grada. I tu dolazimo do druge razlike u odnosu na aktualni zagrebački projekt: dok bi njegova provedba zahtijevala promjenu važećeg GUP-a, splitski je "graditeljski lobi" prokušanom metodom "tihog rada" bio već uspio na Gradskom vijeću ishoditi usvajanje svog plana i dočekati njegovu objavu u *Službenom glasniku grada Splita*. Drugim riječima, gradnja planiranog stambenog bloka u jugoistočnom kvadrantu Dioklecijanove palače mogla je otpočeti već 2003., kao i gradnja na drugih četrnaest lokacija predviđenih planom što ga je – *horribile dictu* – priredila splitska Služba za staru gradsku jezgru, a ovjerio lokalni Konzervatorski odjel Ministarstva kulture.

Smanjena mogućnost slobodnog medijskog izvještavanja

Razlog zbog kojega gradnja do danas nije otpočela bilo je negodovanje javnosti, a do tog je negodovanja došlo stoga što su za iznošenje informacija i stavova, te polemike u svezi s projektom u doba neposredno nakon njegova usvajanja bile otvorene stranice kulturnog priloga *Forum Slobodne Dalmacije*.

Kako se činilo da, unatoč javnoj pozornosti koju su napisi u *Forumu* izazvali, tvorci i provoditelji plana smatraju da im legitimitet nije ugrožen, te da im se suprotstavljamo kolega Vidulić i ja kao pojedinci, pokrenuo sam internetsku peticiju s nazivom *Podržimo urbanizam – suprotstavimo se komercijalizaciji!*, koju su smjesta počeli potpisivati brojni ugledni stručnjaci/kinje, ali i tzv. obični građani i građanke. Vezu na peticiju postavio je i strukovni web site *Arhitektura-info*, koji je tada održavao Miće Gamulin, prostora raspravi o temi dala je i emisija *Cenzura* na lokalnoj televiziji Jadran. O problemu su na istaknutim mjestima pisale i druge dnevne novine, a prilog o tome da se nešto događa sa splitskom baštinom prikazan je i u emisiji *Pola ure kulture* na nacionalnoj televiziji.

Pod kombiniranim udarom iskaza građanske svijesti i medijskih izvješća, predlagači već usvojenog plana posve su se povukli i, kako je vrijeme pokazalo, čekali novu priliku za istup. Već tada bilo je jasno da peticija potpuni učinak postiže tek u sinergiji s tzv. starim medijima, koja je na kapitalističkom Zapadu u to vrijeme već bila teško zamisliva, a na europskom Istoku još moguća. Kasnije sam doznao

da je u Rumunjskoj na sličan način, kombiniranim pritiskom internetske peticije i novinskih članaka pisanih u povodu nje, održan zavičajni muzej kojemu je bilo najavljeno zatvaranje. Ne znam kako je danas u Rumunjskoj, ali u Hrvatskoj se situacija opasno približila marginalizaciji izvorne cyber demokracije, te monopolnim i "postžurnalističkim" trendovima u području masovnih medija, primjetnim u više zemalja na Zapadu, a osobito ozloglašenima u talijanskom primjeru.

U Hrvatskoj se, pokazuje to i medijska ekologija s kojom smo se susreli pri ponovnom pokretanju peticije, približavanjem Europskoj uniji – paradoksalno – smanjuju mogućnosti slobodnog medijskog izvještavanja o pojedinim događajima, ako ne u odnosu na stanje prije 1990., a onda sigurno u odnosu na stanje u devedesetim godinama prošlog stoljeća.

Novu peticiju, ovaj put s naslovom *Podržimo urbanizam – sačuvajmo Dioklecijanovu palaču!* pokrenuo sam u odgovoru na nove planove za gradnju, ovaj put više s hotelskim nego stambenim predznakom, i to na 21, a ne više na 14 lokacija.

U doba pokretanja prve peticije bili smo tehnološki na stupnju na kojem je zagrebačku peticija za spas Cvjetnog trga, koja je potom prešla u organizaciju Prava na grad, otpočela Urša Raukar. Značilo je to da su potpisi stizali na moju adresu, tj. adresu koju sam otvorio posebno u tu svrhu, a kolega Tomislav Lerotić ih je ručno postavljao na web site.

Šutnja arhitektonske i urbanističke struke

Da bi nam ostalo više vremena za pisanje i lobiranje, ovaj smo se put odlučili za održavanje peticije na američkom siteu *iPetitions*, na kojem se potpisi primaju automatski. Odluka se pokazala dobrom, ne samo zbog uštede vremena nego i stoga što je peticija uz brojne hrvatske potpisnike i potpisnice, privukla i one inozemne kojima ne bismo mogli osobno poslati poziv na potpis. Urednici *iPetitions* postavili su, naime, peticiju na visoko treće mjesto na popisu globalnih peticija koje se nalaze na njihovu siteu, i tu ga održavaju već dva mjeseca. Osobito me iznenadilo što su mi, u kontaktima oko tehničkog održavanja, poručili da se nadaju da Dioklecijanova palača neće doživjeti sudbinu asfaltiranih nalazišta pod cestom u Saloni.

Peticiju su ponovo potpisali brojni građani i građanke, te javne osobe, ugledni stručnjakinje i stručnjaci u područjima poput urbanizma i arhitekture, povijesti umjetnosti, kulturne politike, sociologije. Među potpisnicima je, kao i prošli put, velik broj umjetnika i umjetnica, osoba s civilne scene, sveučilišnih nastavnika i nastavnica, ali – što je osobito zanimljivo – i angažiranih novinara i novinarki, koje kad je u pitanju javni interes ne mogu zaustaviti floskule o potrebi njihove "neutralnosti". Već se naziru i konture sveučilišnih ustanova s kojih stiže veći broj potpisa i na čiju podršku javne inicijative mogu računati, ali na žalost i onih drugih, od kojih je najupadljiviji izostanak arhitektonske i urbanističke struke s najvećim akademskim senioritetom.

Primjerice, iako je poziv na potpisivanje peticije odaslan na sve službene adrese cjelokupnog nastavnog osoblja zagrebačkog i splitskog studija arhitekture, odazvali su mu se uglavnom samo osobe na najnižim stupnjevima akademske hijerarhije: u općenito vrlo malom broju potpisanih, potpisivali su uglavnom asistenti i asistentice te samo jedan docent. Od profesora i profesorica arhitekture i urbanizma, od kojih bi trebalo očekivati javno djelovanje i zaštitu interesa javnosti upravo u ovom području, nije potpisao doslovno nitko.

Izostali su također potpisi pojedinih novinara i novinarki koji su se prethodni put oglasili u podršku inicijative. Već i ovaj podatak govori o izmijenjenoj "medijskoj klimi" u odnosu na stanje u kojem se akcija odvijala prije četiri godine. *Slobodna Dalmacija*, koja je kao lokalno najčitanije novine odigrala ključnu ulogu u diseminaciji stavova i razmjeni mišljenja, otkad je prešla u vlasništvo EPH ima znatno drukčiju uređivačku politiku, a osobito tretman "intelektualnih" tema. Kulturni prilog *Forum*, nagrađivan i po općem sudu kulturne javnosti svojedobno najbolji prilog te vrste u zemlji, ukinut je jer je "bio loš", kao što je nedavno objasnio suvlasnik EPH Ninoslav Pavić.

Ne ulazeći u raspravu o tome za koga je mogućnost javne i intelektualne razmjene mišljenja bila "loša", može se konstatirati da je na stranicama kulturne rubrike *Slobodne Dalmacije* ovaj put objavljen vrlo mali broj napisa o lokalno presudno važnoj temi, i da su ti natpisi znatno manje veličine nego što je to bio slučaj prije četiri godine. Iako se polemika o planiranoj gradnji u gradskoj jezgri u javnosti rasplamsala, nakon početnih obavijesti, *Slobodna Dalmacija* više ne izvješćuje o njoj, ilustrirajući zorno ono što se dogodilo većem broju "regionalnih" novina u postsocijalističkim zemljama kad su prešle u vlasništvo transnacionalnih korporacija. Ostale su "lokalne" ili "regionalne" samo po imenu, a u njima više nema tema koje su za lokalnu i regionalnu javnost najvažnije.

Bez *Slobodne Dalmacije*

U splitskom slučaju riječ je zasad tek o dojmu javnosti, koji se može iskustveno potkrijepiti upravo na primjeru vijesti (odnosno izostanka vijesti) o planiranoj gradnji u povijesnoj jezgri Splita. Znanstvena analiza sadržaja objavljivanih na stranicama *Slobodne Dalmacije* od trenutka njezine privatizacije pokazat će zacijelo zanimljive rezultate i u pogledu njihova regionalnog i lokalnog profila. Zasad se, međutim, kao indikator stanja može uzeti i podatak da novinari i urednici te kuće ne reagiraju niti potvrdom niti nijekanjem na materijale koji im se dostavljaju o temi, ponekad i na njihov prethodni zahtjev.

Pokazuje se da su temi najveći prostor posvetile novine koje još nisu u korporacijskom vlasništvu, poput *Novog lista*, *Feral Tribunea* i *Vjesnika*. One su također, u intonaciji i opremi članaka, u prvi plan isticale javni interes. Isto su činili i emisija *Cenzura*, a također i lokalni program Hrvatskog radija, kad je početno opsežno izvijestio o temi. U programima HRT-a – dakle, javne televizije – tema, međutim, nije uopće spomenuta, čak ni u emisijama iz kulture. Jedini prilog u informativnim emisijama nacionalne gledanosti objavljen je u programu postaje RTL.

Ovaj put, prvenstveno iz razloga nepostojanja kulturnog priloga *Slobodne Dalmacije*, nije moguća medijska sinergija niti detaljna rasprava o temi kakva se vodila u *Forumu*. U drugom se aspektu, međutim, ponovo pokazuje da je svaka javna građanska inicijativa vrijedna i da ima dugoročno djelovanje. Zbog pritiska koje su prije četiri godine izazvale rasprave o temi i peticija, u novi je GUP Splita unesena klauzula da svim budućim izmjenama starih urbanističkih dokumenata moraju prethoditi urbanistički natječaji na osnovi kojih bi se priroda tih izmjena uopće mogla utvrditi.

Budući da je Gradsko poglavarstvo Splita "preskočilo" taj proceduralni moment, na temelju članka 103. važećeg GUP-a stekli su se uvjeti ne samo za pismene prigovore na "javnom uvidu" nego i prijavu Urbanističkoj inspekciji, koja je također odaslana. O tematici i njezinoj štetnosti za javni interes i kulturnu baštinu obaviješteni su i odgovarajući resorni ministar (kulture) i ministrica (graditeljstva i prostornog uređenja), kao i predsjednik Vladina Savjeta za prostorno uređenje. Jasno je da predsjednik Savjeta Jerko Rošin, nelegalnim predloženim planom inače predviđen za arhitektonsko rješenje lokacije br. 1, nema volje odgovoriti na dva poslana dopisa. No, nije jasno zašto ministarski kabineti nisu u stanju poslati niti dopis s kratkom potvrdom primitka pošte, čak ako se i ne misle očitovati na sadržaj upućenih im predstavki.

Podrška europskih institucija

Na ovom mjestu dolazi do izražaja spomenuta razlika u spomeničkom statusu Dioklecijanove palače i središta Zagreba. Budući da je Palača pod zaštitom Unesca, o pokušajima djelovanja koje bi moglo ugroziti njezin zaštićeni status, može se obavijestiti predsjednika Unescova Centra za svjetsku baštinu Francesca Bandarina. Također se, u pismenim prigovorima na "izmjene i dopune Provedbenog urbanističkog plana povijesne jezgre Splita", može zatražiti povlačenje istih s razloga što Unesco nije obaviješten o namjeri poduzimanja radova na zaštićenom području, čime splitsko Gradsko poglavarstvo i konzervatorske službe krše članak 172. Pravila za provođenje Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa, koju je potpisala i Republika Hrvatska.

Treba na kraju napomenuti da je – za razliku od hrvatskih resornih ministarstva – gospodin Bandarin na prijavu odgovorio s *blackberryja* u manje od pola sata. Valja također imati povjerenja u rad Urbanističke inspekcija. Ona je – nakon opsežne provjere – ove godine već donijela rješenje kojim ne dopušta izmjene PUP-a kojima bi se legalizirao dio prethodno nelegalne "najpoznatije splitske bespravne gradnje", monstruoznog stambenog bloka nasuprot Kliničkom bolničkom centru Firule.

No, Bandarinova responzivnost, a i opći tijek postupno sve većeg uključivanja u rad europskih institucija, ukazuje vjerojatno na budućnost civilnog djelovanja u Hrvatskoj. Ako priključenje Europskoj uniji sa sobom nosi trend sužavanja medijskog prostora zbog njegove komercijalizacije i sve većeg udjela transnacionalnog korporacijskog vlasništva, ono istodobno otvara sve veću mogućnost sinergije s europskim pravnim i političkim instancama. Simbolično rečeno, umjesto pisanja u ukinutom *Forumu*, sada preostaju dopisi povjereniku za kulturu Europske komisije i veleposlaniku EU-a u Hrvatskoj. z

Peticija

PODRŽIMO URBANIZAM - SAČUVAJMO DIOKLECIJANOVU PALAČU!

Dioklecijanova palača u Splitu, podignuta u 4. stoljeću naše ere, arhitektonski je spomenik upisan na UNESCO-v popis svjetske kulturne baštine. Osim što čuva obilježja rimske arhitekture vremena u kojem je nastao, najvrjedniji arhitektonski spomenik na tlu Republike Hrvatske svjetski je poznat po tome što su na njemu ostavili traga svi kasniji povijesni graditeljski stilovi.

Izgradnja novih povijesnih zgrada u povijesnoj jezgri Splita nastavila se do današnjih dana. Međutim, neke građevine podignute ili srušene tijekom dvadesetog stoljeća bile su predmet velikih javnih prijepora.

Stručnjaci, baš kao i angažirani građani Splita, smatraju da bi svaku novu gradnju na prostoru Dioklecijanove palače trebalo poduzimati samo na osnovu pomno razvijanih urbanističkih rješenja dobivenih javnim natječajem. Opći je osjećaj da bi Palača trebala nastaviti biti mjesto na kojem se živi, međutim pod uvjetom da to ne dovodi u pitanje njezin karakter kulturne baštine čovječanstva.

Dana 24. studenoga 2006. godine, splitsko je Gradsko poglavarstvo donijelo odluku o započinjanju procesa koji predstavlja veliku opasnost za kulturnu baštinu grada Splita. Poglavarstvo je, naime, odlučilo selektivno izmijeniti stari urbanistički plan gradske jezgre, koji je izrađen 1990., na temelju još znatno starijeg plana višeg reda iz davne 1978. godine. Unatoč postojanju novog plana višeg reda, koji je usvojen potkraj prošle, 2005. godine, splitsko Poglavarstvo krenulo je u proces izmjene starih planova, da bi omogućilo komercijalnu gradnju na 21 lokaciji u staroj gradskoj jezgri.

Prethodno Gradsko poglavarstvo pokušalo je učiniti posve isto potkraj 2002. godine, s tom razlikom štoje onda nova - isključivo komercijalna – gradnja bila predviđena na 14 lokacija. Peticija protiv takve odluke, pokrenuta u veljači 2003., kao i javni pritisak koji je uslijedio, uspješno su zaustavili gradnju tada predviđenu na prostoru Dioklecijanove palače i u njezinoj kontaktnoj zoni.

Sada ponovo tražimo da - umjesto izigravanja zakona i pravila struke - započne proces pomnog urbanističkog planiranja. Također tražimo da se najbolji koncept integralnog urbanističkog rješenja stare gradske jezgre Splita dobije temeljem javnog natječaja.

Potpišite peticiju i pomozite nam sačuvati kulturnu baštinu i urbani identitet grada Splita: PODRŽIMO URBANIZAM - SAČUVAJMO DIOKLECIJANOVU PALAČU!

Peticiju pokrenuo Mirko Petrić, 1. prosinca 2006., do zaključenja ovog broja *Zareza* potpisalo 1396 osoba. Peticija se može potpisati na internetskoj adresi: http://www.ipetitions.com/petition/savepalaceofdiocletian/ . Dostup do peticije je također moguć upisivanjem u pretraživač fraze "Help save the Palace of Diocletian" ili pak ulaskom na adresi www.lerotic.de z

k

Dirigirani dijalozi

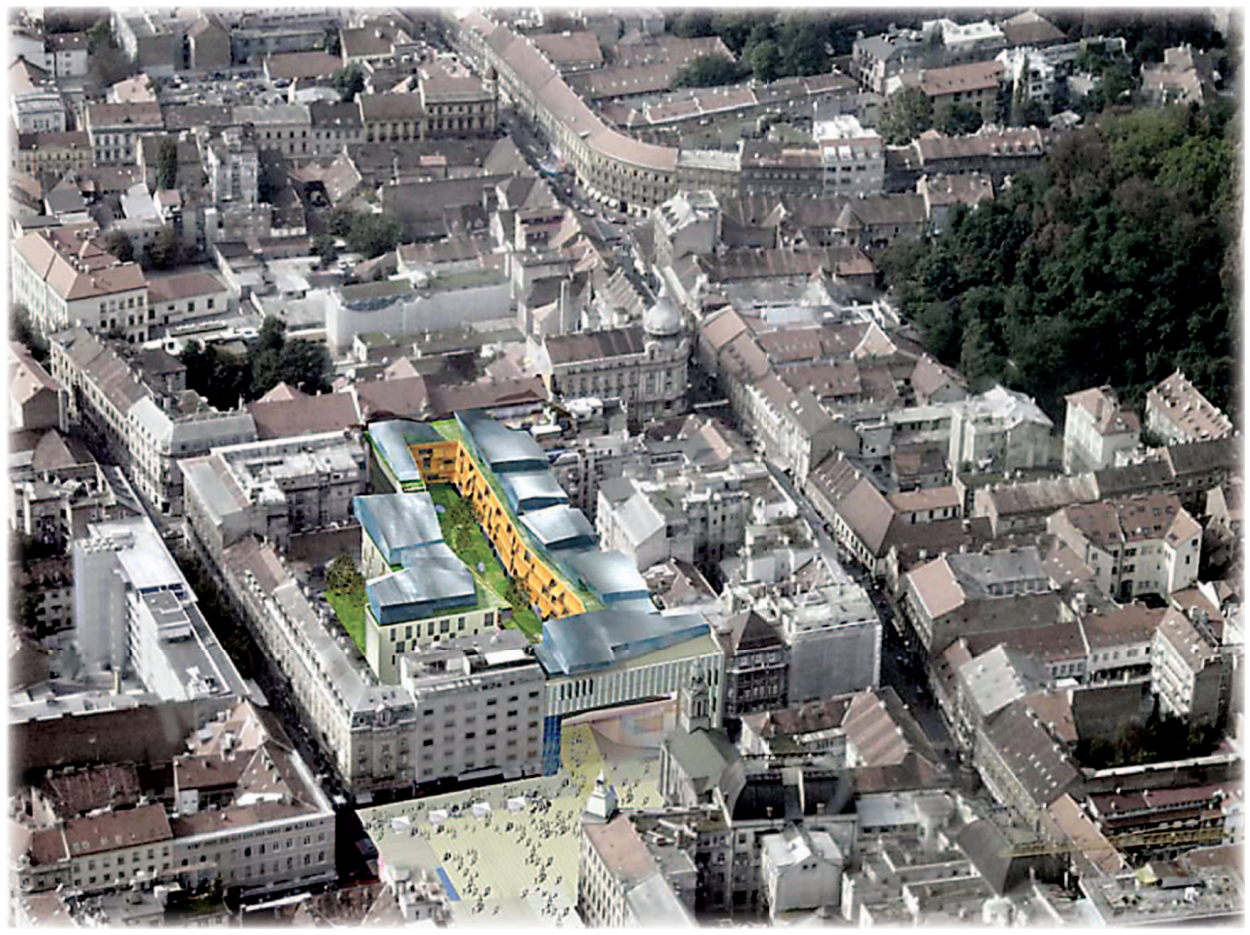

Katarina Luketić

Ako se dosada gradska vlast nije naučila voditi ravnopravni i otvoreni dijalog već samo dirigirati i očekivati poslušno slušateljstvo, vrijeme je da se trgne. Nasuprot njoj ne stoji zlonamjerna ili tupava manjina; već priličan broj ljudi različitih struka, svjetonazora i političkih uvjerenja

Nezadovoljan komentarima iz publike na prigodnoj prezentaciji Horvatinčićeva projekta za Cvjetni trg, prvi čovjek gradske kulture Duško Ljuština održao je okupljenom mnoštvu uljudnu bukvicu, apelirajući samo i jedino na dijalog između vlasti, struke, udruga i građana. Istup je bio suzdržan i trezven, i reklo bi se da doista Ljuština i vlast koju zastupa znaju voditi dijalog sa svojim građanima. Nakon nekoliko dana njegov nadređeni i prijatelj kojemu *jede iz ruke*, gradonačelnik Bandić, javno je demonstrirao kako taj dijalog i razumijevanje izgledaju u njegovoj verziji. Najprije je dobro ispsovao jednog aktivista iz udruge Pravo za grad, pa ismijao građane i glumce koji su prosvjedovali zbog budućeg Life style centra na Cvjetnom trgu, i na koncu u jednosatnoj *live* tv emisiji demonstrirao kako izgleda vlast koja se otela kontroli, prisvojila previše moći i zaboravila pravila ponašanja u građanskom društvu. U gradonačelnikovoj verziji dijalog je moguć ili kao dijalog sa samim sobom, ili kao dijalog sa svojim istomišljenicima, što je – u bijesu zaboravivši nataknuti masku građanske uljudbe – potvrdio riječima: "nemam ja s kime razgovarati" i "neću sjesti s prosvjednicima jer njihovo vrijeme može doći tek kada budu novi izbori".

Lekcije o dijalogu koje je upućivala vlast posljednjih dana – jasno je – samo su političko frazerstvo i kupovina vremena, jer dok budete čekali da vas vlast pozove na famozni Dijalog iza leđa će se užurbano brisati, preuređivati, peglati, manipulirati, i kad dođe vaših pet minuta nećete ni imati o čemu razgovarati.

Struka na poligrafu

Osim gradonačelnika, bahatost su proteklih dana pokazali i drugi akteri slučaja Cvjetni trg, pa je Igor Zidić, inače i član žirija natječaja za Horvatinčićev Centar, ismijavao pjesnika Vladimira Vidrića i ideju da nečija rodna kuća može biti poštovana kao simbol. I to Zidić koji je, uza sve svoje brojne funkcije, također pjesnik, pa bi trebao imati *razumijevanja* za Vidrića koji je više od njega zadužio hrvatsku književnost; i Zidić koji je povjesničar umjetnosti i ravnatelj Moderne galerije, pa bi već po obrazovanju trebao pokazati više senzibiliteta za zagrebačko povijesno nasljeđe, npr. kuću Hermanna Bollea ovim projektom predviđenu za rušenje. Bahat je bio i Boris Podrecca – inače nesumnjivo važan europski arhitekt – izjavljujući u intervjuima kako se kritičari njegova projekta zapravo boje privatnog kapitala i dušom su vezani uz socijalizam. Podreccu nije zanimalo to što njegov projekt nije zakonit, što je sve oko *Kristala* zamućeno interesnim brakom politike i privatnog kapitala, ili to što su građani prilično osjetljivi na intervencije na omiljenom im gradskom trgu, a poučeni iskustvom od prije desetak godina kada je isti preuređen – na način da je jednolično niveliran, izgubio zelenilo i dobio novu kič urbanu opremu poput česme-pisoara, lampi i sl. Ništa od toga nije važno; jer onaj koji nije za Podreccu, nije za *kreativno autorstvo* i europsku arhitekturu. Doista, jaka argumentacija!

No, osim pristranih političara, investitora, lobista i autora, bahati su bili i mnogi predstavnici arhitektonske i urbanističke struke koji se u slučaju Horvatinčićeva *Life style* centra iliti *Zagrebačkih kristala*, nastoje inaugurirati kao tobože jedina kompetentna i nezavisna strana. U tu su svrhu organizirali tribinu pod naslovom *Javni interes i nezavisna stručna participacija u urbanim transformacijama (s ogledom na blok Zagreb kina)*, na kojoj u duhu spomenutoga gradonačelnikova poimanja dijaloga publici nisu dozvolili postavljanje pitanja, nastojeći temu zadržati u okvirima strogo kontroliranog strukovnog diskursa.

Umjesto da komentiraju konkretan slučaj arhitekti za govornicom iznosili su povijest zagrebačkog urbanizma ili svoja neprihvaćena rješenja za taj dio grada, te frazirali o gradnji novoga kao revitalizaciji, s redovitim zaključkom kako ovome gradu nedostaje Strategija.

Bilo je i bizarnih istupa poput onoga arh. Nikole Polaka koji je pročitao što u enciklopediji piše pod natuknicama: kultura, civilizacija i građanske udruge, pozivajući se kao samoproglašeni arbitar na poznate nam vrijednosti Dijalog & Uljudbu. U većine su ipak manje na djelu bili glupost i samoljublje, a više vlastiti interes, s obzirom da se samo tako može protumačiti samocenzuriranje i odbijanje da se iskaže stav o investitoru, konkretnom projektu, zakonskoj podlozi, proceduri, ambijentu, zaštiti, urbanoj vrijednosti itd.

Jasno je da arhitekti tako važnih i unosnih projekata u gradu poput Dinamova stadiona ne mogu bili kritični prema vlasti koja im je te poslove dodijelila, no zašto šutnja i izmotavanje drugih? Arhitektonska struka ima ozbiljnih problema s nezavisnošću, i to onoj od investitora, od gradske uprave i od vlasti, a u društvu gdje se svi međusobno podržavaju i gdje manjak aktivizma omogućuje višak projektiranja, upravo je to tema za ozbiljan unutarstrukovni razgovor. Sam predsjednik Društva arhitekata Zagreba Hrvoje Hrabak u roku od desetak dana, od Horvatinčićeve prezentacije u derutnom prostoru bivše tiskare na Cvjetnom do javne tribine u Matici hrvatskoj, omekšao je svoj stav prema spornom projektu te se od kritičara i zagovaratelja otvorene rasprave premetnuo u *predsjednika-fikusa* koji nastoji zadovoljiti sve svoje raznointeresno članstvo.

Prostor je naš najvažniji resurs

Ravnatelji nadležnih gradskih urbanističkih i zaštitarskih institucija na slučaju Horvatinčićeva projekta za blok na Cvjetnom trgu pokazali su ponovno kako svoj posao doživljava u našem kontekstu gradska uprava. Te se institucije ne rukovode onim što bi trebala biti njihova funkcija: one ne artikuliraju strukovne i javne interese, ne bave se ozbiljnim trasiranjem urbanog razvoja prema idejama općeg dobra i uopće ne nastoje zaštititi svoje građane od naleta političarske i poduzetničke megalomanije. Dokazi za to? Primjerice, činjenica da je Gradski zavod za zaštitu spomenika u dokumentu koji je od njih tražio Tomo Horvatinčić prije raspisivanja anketnoga natječaja ustvrdio da se, riječima pročelnice Doris Kažimir, "dvije zgrade na Cvjetnom trgu mogu rušiti ukoliko investitor pokaže za to javni interes". Na pitanje što bi bio taj "javni interes" ravnateljica nije znala odgovoriti, ali je zato ustvrdila da ukoliko ćemo biti toliko "rigidni prema zaštiti" onda je "u ovome gradu moguće samo fasadiranje". Nevjerojatna izjava za nekoga čiji je posao zaštita grada a ne njegova devastacija; oprez i svijest o povijesnom kontinuitetu i kulturološkoj matrici, a ne frivolnost i kratkotrajno političko dodvoravanje. Dostojna replika bilo je izlaganje konzervatorice Biserke Dumbović Bilušić, koja je ustvrdila da su "konzervatori pod strašnim pritiskom investitora", te da je "prostor naš jedini resurs" i "ukoliko ove dvije zgrade odredimo za rušenje, onda po istoj logici možemo srušiti i pola Donjeg grada". Naime, riječ je o tome da cijeli donjogradski prostor ima vrijednost kao urbana cjelina, kao ambijent i povijesno-graditeljski specifikum, te da nije moguće ovdje prosuđivati situaciju isključivo po stupnju vrijednosti pojedinog objekta.

Slavko Dakić, pročelnik Gradskog ureda za strategijsko planiranje i razvoj grada, ponovno je pokazao kako se vodi igra a da se uvijek ostaje unutra, kako se govori a da se ne odgovori ni na jedno pitanje, i kako treba znati u prijelomnom trenutku svaliti krivnju na druge za posao koji si sam mogao obaviti. Naime, kada su se već mediji raspisali i javnost uzbudila činjenicom da je Horvatinčićev projekt u suprotnosti s GUP-om, Dakić (inače i predsjednik Horvatinčićeva žirija) i ljudi iz nadležnih institucija udarili su na sva zvona govoriti o nedostacima postojećeg GUP-a i nepostojanju razvojne strategije za Donji grad. Dakić je ustvrdio: "Žalim svakog investitora koji dolazi investirati u Donji grad i nailazi na ovakve nedorečenosti." Sve to je dijelom točno, jer doista ne postoji razrađena prostorna strategija za gradsku jezgru, premda GUP, osobito Članak 90 izmijenjen u dopunama iz 2006., precizira mjere zaštite, mogućnosti interpolacija i širine zahvata u jezgru. No, nevjerojatno je da to govori ista osoba koja je potpisala aktualni GUP i sve važeće njegove izmjene i dopune, koja rukovodi urbanim planiranjem grada već mnogo godina, i predvodi instituciju koja je zadužena za to da inicira, izradi i kroz proceduru provede takve strategije.

Gdje smo stali?

I dok se posljednjih dana neki političari i stručnjaci svim sredstvima trude opravdati Horvatinčićev projekt – od spomenutih prezentacija i rasprava, preko plaćenih oglasa i medijskih istupa, do pokušaja ubacivanja rasprave o GUP-u u hitnu proceduru – svi osnovni problemi s početka priče ostali su neriješeni.

Prvo – i najvažnije, nejasan je odnos privatnog poduzetnika i gradske vlasti, o čemu svjedoči i nedopustiva pristranost projektu čelnih ljudi Grada. Kako je moguće da se zbog jednog projekta ide u mijenjanje GUP-a, zadnji put ažuriranog ne tako davne 2006.? I uopće što bi sve u GUP-u trebalo promijeniti da se Horvatinčićev projekt uklopi u zakon? Jer, projekt je sporan po puno parametara ovoga zakona i doista bi trebalo izbrisati najveći njegov dio o povijesnim graditeljskim cjelinama i mjerama zaštite (a Donji grad je tu u *A kategoriji*), da bi se moglo graditi prema zamisli investitora. Po GUP-u nema gradnje u blokovima, nema javnih garaža, nema razbijanja povijesne jezgre, nema interpolacija ako nisu od javnog interesa, nema razbijanja mreže ulica i sl. Zatim, što takva promje-

na i uopće način realizacije projekta – privatni kapital inicirao je promjenu zakona – znači za daljnji razvoj grada? Podrazumijeva li to i gradnju u drugim blokovima unutar Potkove; i kako će tada izgledati urbana matrica Zagreba?

U vezi s ovim, imputira se protivnicima Horvatinčićeva projekta da se boje kapitala i da ne razumiju kako su svi važni gradovi svijeta građeni upravo poduzetničkim novcem i na njegovu inicijativu. Možda netko doista i ne razumije važnost privatnog investiranja u gradogradnji, no u negodovanju protiv Life style centra na Cvjetnom trgu okupljeno je puno ljudi vrlo različitih profila, i mnogi od njih stalno tvrde kako nisu protiv privatne inicijative. Oni naime ne očekuju da gradska vlast potjera investitore kao što im se pripisuje, već da investitoru postavi jasne granice dokle smiju ići te zaštiti interes javnosti.

Drugo – nejasno je što je "javni interes" u Horvatinčićevu projektu. Činjenica da nitko od zagovornika nije uspio argumentirati "javni interes" (osim spomenutih 1, pa onda 5 posto za kulturni sadržaj), jasno pokazuje da toga interesa nema. Naime, "javni interes" nije proizvoljna kategorija u koju se može utrpati sve prostore u koje građanin može slobodno ući, dakle šoping centre i objekte komercijalne namjene. Postoje kategorije objekata od javnog interesa (upravne, gospodarske, obrazovne, kulturne itd.) popisane također GUP-om, pa je npr. buduća Muzička akademija javni interes, ali luksuzne trgovine i VIP apartmani to nisu.

Treće – problem strategije razvoja Donjeg grada. Iz svega što se posljednjih dana događa oko projekta za blok Cvjetni trg-Gundulićeva vidljivo je da gradska uprava ne samo da nije izradila konkretnu strategiju koja bi propisivala način revitalizacije i razvoja najuže gradske jezgre, već da ona ni nema viziju u kojem smjeru bi se trebalo kretati. Treba biti pošten i reći da je tako bilo i prije Bandića, te da odgovornost najvećim dijelom leži na nadležnim gradskim urbanističkim i strateško-planerskim institucijama u kojima su godinama isti ljudi. Ovako doista ispada da poduzetnik Horvatinčić ima viziju i ima je pravo javno obznaniti – što god mi mislili o njoj – dok gradska vlast samo čeka dovoljno *dobru priliku* kojoj će se prilagoditi i potom je odobriti svojim pečatom. Zar ne bi trebalo biti obrnuto?

Četvrto – problem razumijevanja identiteta grada. U istupima zagovaratelja ovoga projekta pa i u javnim, navodno nezavisno-strukovnim raspravama ponajviše se dosada govorilo o tehnikalijama: o gabaritima, visinama objekta, izgledu fasade i otvoru, dužini pasaža, okolnim ulicama, stupnju zaštite pojedine zgrade itd. Vrlo malo i često nejasno se isticala vrijednost ukupnog ambijenta, memorija mjesta, prostorna matrica Donjeg grada, uopće identitet trga kao najprepoznatljivijeg kulturološkog znaka u ukupnom identitetu grada. Cvjetni trg u fizionomiji Zagreba nema jednaku važnost kao neka prigradska ledina. Krhkost donjogradske strukture nije vidljiva samo u tehničkim podacima, niti se intervencija u danom prostoru može razmatrati samo sa stajališta stvarnih prostornim odnosa, kako bi to mnogi u arhitektonskoj struci željeli predstaviti.

Nevedenom treba pridodati: sudski spor s Pravoslavnom crkvom oko vlasništva kina Zagreb, loše rješavanje prometa u projektu, legitimnost u načinu izglasavanja novoga GUP-a, pristranost i kredibilitet pojedinih čelnih ljudi gradske uprave itd.

Jedan po jedan glas...

O svemu tome bi građani ovoga grada, kulturna javnost i stručnjaci različitih profila željeli razgovarati – i to s gradskom upravom i investitorom. Ne da ih se mulja, izbjegava ili odgađa do sljedećih izbora. Ne da se njima manipulira i umjesto konkretne rasprave podvaljuje im se bajka o visokoj investiciji uloženoj u javni interes. Ne da se prema njima odnosi nadmeno i svako neslaganje projektom proglašava neznanjem, tradicionalizmom, krutošću, uličnom demokracijom...

Ako se dosada gradska vlast nije naučila voditi ravnopravni i otvoreni dijalog već samo dirigirati i očekivati poslušno slušateljstvo, vrijeme je da se trgne. Nasuprot njoj ne stoji zlonamjerna ili tupava manjina; već priličan broj ljudi različitih struka, svjetonazora i političkih uvjerenja (zato je i pokušaj da na valovima ove građanske inicijative uzjaše neka politička stranka za svaku osudu). Znate ono, jedna po jedna kap..., jedan po jedan glas doista proizvede učinak vodopada. To nije nikakvo *linčovanje* privatnog poduzetnika, kako je ustvrdio Tomo Horvatinčić u emisiji *Kontraplan*. Niti je to *psihološki rat* protiv gradonačelnika, kako je ustvrdio Milan Bandić u emisiji *Nedjeljom u dva*. To se, naime, zove glas javnosti.

Osvajanje javnih prostora

Andrea Zlatar

Osnovno pitanje koje sada moramo postaviti je pitanje o sudbini javnih prostora u Hrvatskoj danas, pitanje koje se postavlja ne samo kao uže stručno, urbanistički aspektirano, već kao kulturalno i političko pitanje

Vjerojatno me činjenica da se prošlotjedni građanski protest protiv devastacije donjogradske jezgre u urbanom bloku od Cvjetnog trga do Gundulićeve odvijao pod znakom čitanja Vidrićeve poezije nagnala da u sebi "prolistam" književne tekstove koji se, na neposredan ili posredan način, dotiču gradova i trgova. Dragojević, Pejaković, odzvanjalo mi je u glavi, Calvino, Drndić… Iz niza nejasnih sjećanja i tekstualnih fragmenata izdvojila se Durieuxova naslovnica Dragojevićeve prozne zbirke naslovljene upravo *Cvjetni trg*, pa onda i nepouzdano sjećanje na kojoj polici bi se knjiga mogla nalaziti. Točno pored *Zabranjenog grada* Hrvoja Pejakovića i Šoljanovih eseja *Prošlo nesvršeno vrijeme*. U tekstu (po kojemu je očigledno knjiga dobila ime) *Cvjetni trg,* objavljenom pred više od deset godina, pjesnik Danijel Dragojević izrekao je riječi koje danas možemo čitati ne s nostalgijom, nego pomiješanih osjećaja tuge i bijesa:

"Kad danas govorimo o trgovima u centru grada, jedini je kojemu bježi naše intimno biće Cvjetni trg. On zbog svojih skromnih dimenzija nije primamio pažnju vlasti. Svojim praznim i ispraznim namjerama ona se nije na njega ustremila. Mimoišao ga je i promet."

Suvremeni *flaner*

Dragojević govori iz perspektive šetača – baudelaireovskog *flaneura*, koji svojim šetnjama sam iscrtava kartu grada, u dijalektici između naše intime, naše osobne šetačke rute i prostora koji pripada svima. U protestnom skupu, koji je organizirala glumica Urša Raukar uz pomoć kolega iz svijeta kazališta, glazbe, književnosti i nezavisnih udruga, našli smo se pred ulazom u jednu od takvih zgrada skromnih dimenzija (a koja je istovremeno rodna kuća pjesnika Vladimira Vidrića), na Trgu napravljenom po ljudskoj mjeri i namijenjenom građanima – upravo zato da mogu osjetiti život grada. Našli smo se na tom istom trgu, nakon što je naš Cvjetni trg, poslije više desetljeća odolijevanja ipak primamio pažnju vlasti, upravo vlasti i kapitala s njihovim, rekao bi Dragojević, "praznim i ispraznim namjerama", koje se sada pune sebi svojstvenim sadržajem: idejom brutalne komercijalizacije i zarade. Da, i promet sada ulazi direktno u središte grada, razara već postojeću i ionako premalenu pješačku zonu.

Svaka rasprava o odnosu urbaniteta i moderniteta i danas je, u osnovi, usidrena u refleksivnoj luci koju temelje Baudelaireove slike o *flâneuru – flaner/lutalica/šetač* stvorio je prototip modernoga urbanog skitača koji otkrivajući grad istovremeno ga i označuje, koji mjesta i radnje svakodnevice pretvara u posvećene oblike. Grad je umjetničko djelo, a umijeće življenja u njemu jedna posebna umjetnost, poručuju nam prvi modernisti iz druge polovice 19. stoljeća. Arhitektura i urbanizam su prostori njegova kulturalnog pamćenja, sustav znakova. Zgrade, trgovi, ulice i parkovi, stvaraju osobiti odnos, postavljaju grad kao *tekst kulture*, kao njegovo *opunomoćeno mjesto pamćenja.* I stoga nije svejedno je li se dvije zgrade u Donjem gradu otpisuju kao "manje vrijedne", jer one svoju vrijednost dobivaju u kontekstu. Rušenjem pojedinačnih zgrada u urbanistički jedinstvenoj cjelini mi rušimo njezin sustav. A što preostaje suvremenom *flaneru* – zagrebačkom šetaču s početka 21. stoljeća? Nekoliko stotina metara od Cvjetnog do Gajeve, ili tisuće sadašnjih i budućih metara različitih *shopping-mallova*, komercijalnih centara, poslovno-stambeno-komercijalnih zona, u kojima smo nadgledani kamerama, čija se staklena vrata otvaraju u 9 i zatvaraju u 21 sat, i gdje nas svaki zaštitar može upozoriti kako nismo dobrodošli – danas možda zato što nismo dovoljno pristojno odjeveni, sutra možda zato što nas je više od četvero u grupi, jednom, vrlo skoro, svakako, zato što ne prolazimo *financijski cenzus* neophodan za pripadnost društvu? Ne pretjerujem u satiri nego podvlačim razliku između tradicionalnog *javnog prostora* i onoga što nam se danas nudi kao moguće mjesto socijalizacije.

cmyk

Zagreb kao Zagreb

Frano Dulibić

Od strane zagovornika rečeno je da ovaj projekt potiče revitalizaciju grada. Trebalo je biti obrnuto: najprije je trebalo napraviti plan revitalizacije centra grada, a potom je trebao biti raspisan javni natječaj za ovako osjetljivo mjesto

Sudbina javnih prostora

Svaki je suvremeni stanovnik grada suočen s dvostrukošću perspektive grada, odnosom zatvorenog i otvorenog prostora, privatnoga i javnoga, unutarnjeg i vanjskog, osobnog i kolektivnog. U svakodnevnim praksama stanovanja, življenja, putovanja, šetnji, prehrani, pojedinac uspijeva *prisvojiti* dio javnoga prostora za svoju osobnu uporabu. U tom složenu odnosu, osnovno pitanje koje sada moramo postaviti je pitanje o sudbini javnih prostora u Hrvatskoj danas, pitanje koje se postavlja ne samo kao uže stručno, urbanistički aspektirano, već kao kulturalno i političko pitanje. Što su javni prostori? Oni, koji po svojim osobinama i po svojoj funkciji služe javnoj svrsi, omogućuju socijalnu komunikaciju, pristupačni su i otvoreni svima. Perspektiva donjogradskih urbanih blokova ne razlikuje se mnogo od prepoznatljivih procesa u cjelini Hrvatske, pa se tako s jednakim pravom Splićani sada bore za očuvanje kompleksa Dioklecijanove palače. Jednak je i način borbe, građanske peticije… Kad je pred nekoliko tjedana na te usporedive procese upozorio u kratkome novinskom komentaru Jurica Pavičić, prizivao je i slike javnog prostora koje su bila dijelom naših životnih praksi posljednjih desetljeća: javni park, javno igralište, javni trg, javna plaža…. U kontrapunktu možemo i zamisliti: privatni park, privatno igralište, privatna plaža – pa naravno, ono što sada stoji na rasprodaji kapitalu su javni prostori, na rasprodaji koja nema nikakvih ograničenja jer se – pokazuje to zagrebački primjer – ne poštuju postojeći zakonski akti, već gradska vlast najavljuje jednostavnu i brzu prilagodbu zakonskih propisa interesima pojedinaca. Generalni urbanistički plan nije politički dokument za jednokratnu uporabu već rezultat stručnog i profesionalnog rada, dokument koji je obvezujući za planiranje razvoja grada. Ali one koji sada predstavljaju formalno te zavode za planiranje i urede za strategiju, uopće ne zanima obvezujući karakter dokumenata. Ako se mogu kupovati zgrade koje su u postupku povrata, ako se mogu raditi privatni natječaji za projekte od javnog značaja, onda se naravno i GUP može zaobići. Prilagoditi? Izmijeniti političkom voljom 26 pojedinaca u Gradskoj skupštini koji su izabrani da brane javne interese grada. Samo je naravno pitanje tko te interese definira, kad je, znakovito, privatni interes izjednačen s javnim, a politički angažman s legitimacijom profesije.

Sprega privatnog kapitala i vlasti

Za početak procesa "privatizacije" javnih prostora odabrana su gradska dvorišta u atraktivnoj donjogradskoj jezgri Zagreba za koje, kako smo u jednoj od najgledanijih televizijskih emisija čuli od prvoga čelnika grada, postoji već 13 projekata "revitalizacije"! Projekt koji nam se nudi kao dvorišni nastavak i "Cvjetni prolaz", projekt Lyfe style centra Hoto grupe samo je dakle prvi u nizu, egzemplarni projekt privatnog interesa i privatnog kapitala u sprezi s vlašću, bez namjere da se sačuva javna funkcija prostora, namijenjenost građanima i njihovim potrebama. I nije istina da nikoga dosad nisu zanimali ovi zapušteni gradski prostori. Jesu, još od kraja devedesetih niz je umjetničkih grupa, kazališnih i plesnih, Akademija za dramske umjetnosti, Francuski institut, predlagao projekte koji bi bili od javne i kulturne namjene, ali to se gradu očito nije isplatilo. U svim tim primjerima radilo se o projektima koji su povezivali institucionalnu kulturu i nezavisne grupe, kulturu i edukaciju, hrvatsku i inozemnu produkciju. Naglasila bih dva elementa tih prijedloga koje smatram neizostavnim dijelovima ikakve gradske kulturne politike: stvaranje prostora za razmjenu umjetnika (*artist-in-residence*), što je preduvjet razvoja međunarodne suradnje te omogućavanje radnih uvjeta mladim umjetnicima (projekt "kulturnog rasadnika", prvenstveno namijenjen nezavisnim mladim umjetnicima čiji su radovi eksperimentalne i neprofitabilne prirode). Umjesto ateliera i radionica, mladima se sada nude, po riječima investitora, "urbane vile u samom središtu grada", po cijenama koje će vjerojatno startati oko 5000 eura po metru kvadratnom. Sada se, dakle, vrata otvaraju isključivo profitabilnim projektima, na djelu je brutalna komercijalizacija javnog prostora, bahata gesta kapitala, vlasti i dijela tzv. struke, koji predlažu, zagovaraju i sprovode projekt ukidanja javnog prostora. Pa nije grad samo slučajna nakupina nebodera, urbanih vila, umjetnih palmi, garaža i dućana, grad je osmišljena i planirana cjelina s nizom javnih socijalnih funkcija.

Politika kao briga za "opće dobro"

Trgovi i parkovi paradigmatski su primjeri javnih prostora u doslovnom smislu. Kultura, znanost i umjetnost, javni su prostori u *duhovnom smislu*. I politika bi to trebala biti: javni prostor artikulacije zajedničkih interesa, onoga što treba biti vođeno idejom *općeg dobra.* Jednostavnim riječima, gradska politika Zagreba trebala bi artikulirati interese njegovih građana. Civilne udruge Pravo na grad i Zelena akcija, Društvo povjesničara umjetnosti kao i velik dio javne kulturne i intelektualne scene, iskazali su svoje stavove i protivljenje projektu Horvatinčićevih "visećih vrtova" u donjogradskoj jezgri, projektu koji poništava postojeću simboličku vrijednost a ne stvara nikakvu novu, čak niti komunikacijsku. Građani, udruge i struka nisu se pobunili, kako im se demagoški pripisuje, iz nostalgičkih i konzervativističkih poriva za "čuvanjem duha prošlosti". Ne, nego zbog zahtjeva za poštovanjem procedure i zaštitom javnih interesa. Do dijaloga još nije došlo, budući je gradonačelnik prosvjednike nazvao *uličnom ruljom* s kojom ni kavu ne želi popiti. I napomenuo kako ta *rulja* svoju volju ima mogućnost iskazivati svake četiri godine na izborima.

Svoditi raspravu o projektu preuređenja bloka Cvjetni trg – Gundulićeva na objavljeni projekt i investitora ne pogađa bit problema. Osim toga, podaci o projektu djelomično se mijenjaju od prezentacije do prezentacije. Bitan je problem nepoštivanje procedure, nasilno mijenjanje pravila prema zahtjevu pojedinca, odnos prema javnim i zaštićenim površinama grada i odnosu prema potrebama građana. Naime, već su najavljeni novi investitori koji će slijedom logike, za novi projekt tražiti nove promjene GUP-a.

Pitanje izgradnje garaže unutar zaštićene zone jedno je od ključnih pitanja. Na nekim nacrtima predloženog projekta vidi se da je garaža (osim 6 etaža ispod bloka) predviđena i ispod čitavog Cvjetnog trga i da postoji plan ponovnog preuređenja Cvjetnog trga te da je na trgu predviđen veliki tamni monolit, vjerojatno za ventilaciju garaže. Cvjetni trg nije u privatnom vlasništvu, a od gradskih čelnika nismo ništa čuli o namjeri preuređenja Cvjetnog trga. Građani imaju pravo znati na koji način i zašto se namjerava preurediti javna površina i promijeniti identitet centra grada.

Sprema se prometni kolaps

Odavno znamo da Gundulićevu zakrčenu prometom treba pretvoriti u pješačku zonu jer se ondje nalaze osnovne, srednje i visoke škole. Umjesto toga, nudi nam se ulaz u garažu (ne samo za automobile nego i za kamione) planiran na udaljenosti od nekoliko metara od Hrvatskog glazbenog zavoda, što zbog buke i vibracija ne mogu drugačije nazvati nego atakom na hrvatsku kulturu.

Od strane zagovornika ovakvog projekta rečeno je da ovaj projekt potiče revitalizaciju grada. Trebalo je biti obrnuto: najprije je trebalo napraviti plan revitalizacije centra grada, a potom je trebao biti raspisan javni natječaj za ovako osjetljivo mjesto. Napomenuto je da je dobro što se investitor odlučio snalaziti u "proceduralnoj praznini". Koliko smo daleko od pravne države i Europske unije ako je i nakon petnaest godina od nastanka hrvatske države najbolje moguće rješenje – snalaženje u proceduralnim prazninama!

Ne moramo biti prometni stručnjaci da zaključimo kakav prometni kolaps se sprema. Što se to dogodilo u Gradskom uredu za strategijsko planiranje i razvoj grada između 2006. godine kada su donesene brojne dopune GUP-a i 2007. godine kada se traži hitna izmjena GUP-a? U starom GUP-u (koji je zapravo vrlo mlad) člankom 39. određeno je da se garaže mogu graditi samo izvan zaštićene (i pješačke) zone. Zašto se najednom sve potpuno izvrće? Zašto načelo iz GUP-a o "ograničenju motornog prometa u središtu grada" najednom više ne vrijedi? Gdje je prometna studija koja potvrđuje takvu promjenu stava? Zašto se u protekle tri godine nisu gradile javne garaže na navedenim lokacijama (osim na u GUP-u nenavedenoj lokaciji Tuškanac)? Da su se garaže na navedenim lokacijama izgradile, ovakvog pritiska na pješačku zonu ne bi bilo.

Narušena ambijentalna vrijednost

Sjetimo se da je Zagreb imao pedesetak tisuća stanovnika kada je izgrađen Donji grad i da su oni koji su ga planirali mogli pretpostavljati razvitak grada do sto ili dvije stotine tisuća stanovnika, ali ne i to da će Zagreb imati više od šest stotina tisuća stanovnika, a s bližom okolicom i milijun. Grad koji je do te mjere narastao može omogućiti normalnu komunikaciju građana samo ako se prilagodi toj mjeri, mjeri za pješaka i javni gradski prijevoz. Iz svega proizlazi da je suludo pješačku zonu sužavati, potrebno ju je sačuvati i po mogućnosti širiti.

Projekt predviđa rušenje dviju zgrada na Cvjetnom trgu. Rušenjem ovih kuća (Kuća Granitz i rodna kuća Vladimira Vidrića) ne samo da bi se identitet Cvjetnog trga potpuno promijenio, nego bi se otvorila mogućnost da pedesetak posto zgrada koje spadaju u istu kategoriju zaštite izgubimo u skoroj budućnosti s potpuno istom argumentacijom. Ne voditi računa o ambijentalnoj cjelini koja je ključna za specifični ugođaj nekog grada, znači zanemariti povijesnu strukturu koja čini esenciju njegova identiteta.

Proporcije svega što postoji na Cvjetnom trgu ovakvim projektom su izmijenjene. "Ravnanje" visine zgrada u bloku (osim što je dosadno), kosi se i sa (još uvijek važećim) GUP-om, člankom 59. (opća pravila): "zadržavanje postojeće raznolikosti visina uličnih građevina, posebno imajući u vidu vrijednost i oblikovnu dovršenost građevina". Zašto je ovo netko napisao a sada se ista odredba želi izbrisati? Svrha je ovog naputka bila spriječiti mogućnost ovakvog "nesretnog" slučaja proizašlog iz nakaradne težnje da se Zagreb učini sličnim Beču, Berlinu, Grazu ili Pragu, sasvim svejedno. I baš u tom grmu leži zec, odnosno provincijski način razmišljanja. Želimo da Zagreb izgleda kao Zagreb, neponovljiv i jedinstven, da ima svoj identitet i samosvijest, svoj specifičan i prepoznatljiv ugođaj i šarm jer baš to predstavlja i identitet nas koji živimo ovdje.

Teodor Celakoski

Spremni smo na višemjesečnu kampanju

Prve akcije inicijative* Pravo na grad *bile su vezane uz upozoravanje na nesposobnost gradske uprave da riješi problem zapuštenih industrijskih prostora na području Grada Zagreba. S druge strane, kad je riječ o takozvanom* lifestyle *centru na Cvjetnom trgu, imamo posla ne s neobnavljanjem, nego s planiranim rušenjem postojećih objekata, koji imaju urbanu vrijednost i ne samo zbog svoje središnje pozicije u gradskom prostoru. Što je poveznica ove sadašnje i prijašnjih akcija* Prava na grad*?

– Riječ je o istom procesu na koji reagiramo. Zapuštanje industrijske baštine, nepostojanje plana revitalizacije donjogradskih blokova te, prije svega, nepostojanje strategije razvoja grada, samo su podloga zakulisnoj rovovskoj bitci za prostor kao temeljni razvojni resurs grada. Prvo se prostor prepušta devastaciji, manipulira se neriješenim imovinskim pitanjima, blokira se druge zainteresirane strane, kao, primjerice, Francusku ambasadu na lokaciji Tiskare, a onda se simultanom akcijom privilegiranog investitora i gradskih struktura nude "spasonosna" rješenja dogovorena znatno ranije iza leđa javnosti. Pravila ove igre nisu javna, a iz procesa se isključuje ne samo građane i neovisnu struku, nego i druge investitore. Sve se imenuje privatno-javnim partnerstvom, a zapravo je riječ o javnom pogodovanju isključivo privatnom interesu. Mi smo takav proces prepoznali prvo na lokaciji tvornice Badel, koja sada samo prividno "miruje", a potom i u bloku na Cvjetnom trgu, koji postaje paradigmatski primjer i najava procesa nekontrolirane, dakle, divlje transformacije grada.

Grad kao seosko gazdinstvo

Kao što su već upozorile akcije* Strpljen – spašen! *i* Totalna rasprodaja*, evidentno je da sadašnja gradska vlast, predvođena gradonačelnikom Bandićem, pred izbore obećava jedno, a u praksi provodi posve drugo. Kolika je u takvoj situaciji realna moć građana da nešto poduzmu, posebice kad imamo posla s gradonačelnikom koji tvrdi da su građani svoje rekli na izborima, pa, eto, ako imaju primjedbi, trebaju čekati do sljedećih?

– U Zagrebu dolazi do ogoljavanja i kristalizacije jednog tipa vladanja prisutnog kako u većini lokalnih sredina tako i na nacionalnoj razini. Mogli bismo ga za ovu priliku nazvati gazdinstvom s demokratskim legitimitetom. Jedan od naših naglasaka prilikom akcije križanja Bandića je upravo bio da on vlada gradom kao seoskim gazdinstvom. To se sada razotkriva u punoj vidljivosti. Osnova ponašanja ovakvih političkih figura, a Bandića ovdje možemo proglasiti njihovim rodonačelnikom, apsolutna je dominacija privatnog u upravljanju i ophođenju.

Akcije Prava na grad i ranije su bile, recimo to tako, personalizirane i usmjerene primarno na Milana Bandića. U slučaju projekta za Cvjetni trg, u toj se personalizaciji kao glavne i odgovorne sada proziva još i investitora Tomislava Horvatinčića i pročelnika Ureda za strategijsko planiranje Slavka Dakića. No, je li problem uistinu samo u toj trojici pojedinaca, ili bismo, zapravo, trebali više razgovarati i o paradigmi sustava koji im omogućava da djeluju više ili manje samovoljno?

– Ako gledate naše javno predstavljene zahtjeve, oni nikad nisu okrenuti prema pojedincima, nego prema procesima i institucijama. No, budući da cijeli sustav pati upravo zbog personaliziranih i privatiziranih procesa, te postaje prvenstveno sustav lojalnosti prema poziciji moći jednog čovjeka, prisiljeni smo imenovati odgovorne osobe za to. Tako je ključna "osovina zla" u Gradu osovina Bandić-Dakić-Kažimir. Personalizacija "stratega" Dakića je izuzetno bitna, jer je on mozak cjelokupne operacije koji viri ispod kaputa moćnog "naručitelja", kao, uostalom, i tijekom prve devastacije Cvjetnog trga, a da pritom misli da može izbjeći javnu odgovornost.

Uvertira za totalnu rasprodaju grada

Je li uopće moguć dijalog s predstavnicima Grada?

Trpimir Matasović

Aktivist udruge Pravo na grad govori o divljoj transformaciji grada koje je paradigma *lifestyle* centar na Cvjetnom trgu, privilegiranim poduzetnicima, odgovornosti gradske uprave i strategijama građanskog otpora

Ključna "osovina zla" u Gradu je osovina Bandić-Dakić-Kažimir. Personalizacija "stratega" Dakića je izuzetno bitna, jer je on mozak cjelokupne operacije koji viri ispod kaputa moćnog "naručitelja

Proteklih dana svjedočili smo u tom smislu dvama posve oprečnim signalima – s jedne strane relativno pomirljivim tonovima člana Poglavarstva Duška Ljuštine, a s druge gradonačelnikovim izjavama koje, čini se, isključuju mogućnost svakog daljnjeg dijaloga...

– Naravno da je moguć dijalog – uvijek smo se principijelno zalagali za partnerstvo s lokalnom upravom. Druga je stvar što taj dijalog sada nije nimalo vjerojatan. Naime, sve dok smo mi građani principijelno isključeni iz mogućnosti sudjelovanja ili, pak, manipulirani pri sudjelovanju, prisiljeni smo graditi strategije i taktike otpora. S obzirom da je s druge strane tvrda glava, ne ostaje nam drugo nego graditi što širu i što jaču javnu argumentacijsku poziciju, koja će dovesti do promjene bahatog, uzurpatorskog i autokratskog ponašanja i vladanja.

Što bi, zapravo, bio ključni problem planirane izgradnje u bloku omeđenom Cvjetnim trgom, Varšavskom, Gundulićevom i Ilicom? Je li to planirana garaža za 700 vozila,* lifestyle *centar ili urbane vile? Ili možda nepoštivanje procedure, pa čak i Generalnog urbanističkog plana?

– Sve to, ali prvenstveno s obzirom na posljedice koje će prouzročiti ukoliko se realizira. A to su kolaps javnog gradskog prijevoza, segregacijski prostori za malobrojnu elitu u centru grada, daljnje zagušenje centra grada i uništavanje kulturnog identiteta grada. No, s obzirom da je namjera da se izmjenama GUP-a ozakoni ovakva praksa dogovaranja na uštrb većine građana, smatramo da je ovo samo uvertira za totalnu rasprodaju grada.

Deficit kvalificirane javnosti

Građani su već pokazali iznimno zanimanje za sudbinu identiteta Cvjetnog trga, koji je za njih osobito osjetljivo pitanje još od njegove prethodne devastacije devedesetih godina. No, činjenica je da dosad još uvijek nije održana niti jedna uistinu javna rasprava o predloženom projektu. Dapače, ona je najprije odgađana, potom je održana jedna interna prezentacija za novinare, a potom nešto što se zvalo "javnom prezentacijom", ali na što se također moglo ući samo s pozivnicom. Očekivanja u tom smislu nije ispunila niti tribina koju je u Matici hrvatskoj organiziralo Društvo arhitekata Zagreba. Kako tumačite to evidentno sustavne izbjegavanje prave javne polemike?

– Ta se ekipa osilila. Bandić im je obećao čisti prolaz. Oni još uvijek, s razlogom, vjeruju u realizaciju projekta i zato se pridržavaju marketinških strategija prodaje proizvoda, dok im, zapravo, s obzirom na predstojeće, treba krizni menadžment. Deficit kvalificirane javnosti, s kojim Hrvatska i inače ima problem, plodno je tlo za direktivni, agresivni i jednosmjerni marketing, kojim različite sprege političke, medijske i financijske moći planiraju svima nama isprati mozak. Krajnost ovoga trenda je karikaturalna, ali time ne manje skupa gradonačelnikova namjera redovitog plasiranja "oglasa istine", kojima se

želi, u formi objave, građanima ulijevati samo "istinite" činjenice i interpretacije. Ovo upućuje na to da Grad i sâm postaje korporacijom zatvorenog tipa, koja pokušava u prostorima javnog posredovanja kontrolirati, odnosno, točnije, posjedovati sve slike o sebi.

Protiv izgradnje na Cvjetnom trgu prilično je složno ustao velik dio nevladine scene, pa i strukovne udruge povjesničara umjetnosti. No, iz redova arhitekata dolaze proturječni glasovi. Tako se predsjednik UHA-e Saša Randić od projekta manje-više distancirao, dok je predsjednik DAZ-a Hrvoje Hrabak u razmaku od samo tjedan dana zastupao barem naizgled gotovo posve oprečne stavove. Imate li vi više spoznaja o tome kako "diše" arhitektonska struka?

– Podijeljeni su. Treba reći da jedan dio predstavnika ove struke zastupa prvenstveno interes gradnje, što je i prirodno, jer to i jest njihov neposredni materijalni interes. No, postoji velika opasnost da, ukoliko u isto vrijeme ne pokažu socijalnu osjetljivost za sredinu u kojoj žive, mogu iz cijelog ovog javnog procesa, kao struka, izići oštećeni.

Taktike otpora

S obzirom da dosadašnji tijek rasprave očito nije pokazao zadovoljavajuće rezultate – dapače, gradonačelnik je Bandić već najavio promjenu GUP-a kako bi se moglo pristupiti gradnji na Cvjetnom trgu – koji su daljnji koraci* Prava na grad *i* Zelene akcije*? Hoće li to biti konačno jedna prava javna tribina, na kojoj će svoje mišljenje moći iskazati sve zainteresirane strane, ili ćete se radije prikloniti opciji javnog prosvjeda? Ili možda i jedno i drugo?

– S obzirom da se vodi politika svršenog čina, prisiljeni smo svoje djelovanje usmjeriti na okupljanje najšire javne podrške. Iskoristit ćemo sve mogućnosti javnog djelovanja. Spremni smo na višemjesečnu kampanju.

Cvjetni trg kao lakmus-papir

Zvonko Maković

Interpolacije su izazov arhitektima i to je i razumljivo, i zdravo, i dobro i poticajno. Međutim, ne interpolacije na loše definiranom natječaju kao što je to ovaj za Cvjetni trg

Događaji koji prate jedan od središnjih zagrebačkih trgova posljednjih mjesec dana, a potaknuti mogućom interpolacijom suvremenog arhitektonskog kompleksa Borisa Podrecce, mnogo je značajniji zbog drugih razloga. Zapravo, Podrecca mi se čini u čitavoj priči ili kao žrtveno janje, ili trojanski konj, a najviše kao jedno i drugo. Govoriti o vrijednosti njegova odavno visoko rangiranog arhitektonskoga opusa nema smisla. Međutim, govoriti o samome projektu, dakako, da ima smisla, ali tek nakon što se razjasne prva dva problematična stavka čitave priče. Prije svega, "slučaj Cvjetni trg" razotkrio je opasna zastranjenja službe zaštite s jedne strane, a lošu gradsku upravu s druge. Služba zaštite i ljudi koji se brinu za strategiju razvoja Zagreba odavno su pokazali, pa dijelom i na istome tom trgu, svoju nefunkcionalnost. Nadalje, ako je temeljni dokument strateškoga razvoja grada Generalni urbanistički plan (GUP) za samo tri godine doživio tako veliku količinu izmjena, to znači da nešto nije u redu. Čudno je, međutim, to da je taj dokument radio isti čovjek koji ga sada želi drastično revidirati. Taj isti čovjek, a riječ je o Slavku Dakiću, isuviše je dugo na vodećoj poziciji planiranja razvoja ovoga grada, iza sebe ima nedopustivo velik broj skandaloznih zahvata, a sada se zalaže za reviziju nečega što je sam stvorio. Odakle mu uopće pravo da očekuje povjerenje građana, ako sam ne vjeruje u svoje poduhvate? Traži sada reviziju GUP-a zato jer se pojavio moćan privatni investitor koji želi graditi po svojoj volji, bez obzira na javne potrebe. Niti je grad privatno vlasništvo nekog investitora, a niti gradske uprave. Štoviše, gradska uprava mora služiti svojim građanima i pod svaku cijenu naći mehanizme kojima bi privatne inicijative usuglasila s javnim potrebama. Prema tome, kada se odjednom u istome krugu našla loša, aljkava, bezidejna gradska uprava i bahati investitor kojemu je jedini cilj zgrnuti novac, onda je razumljivo da je eskaliralo nezadovoljstvo građana. Građani su duboko povrijeđeni tim zahvatima u kojima se njihovo vlasništvo podređuje diktatu pojedinca, a pod okriljem uprave kojoj su na izborima dali povjerenje.

Dalekosežne posljedice rušenja

Služba zaštite drugi je dio istoga problema. Pod izlikom da su nužne obnove zapuštenih dijelova grada, a njih je isuviše mnogo upravo zbog loše i nedovoljne zaštite, donose se *ad hoc* odluke s dalekosežnim posljedicama. Rušenje dviju kuća na Cvjetnome trgu s obrazloženjem kako nije riječ o osobito važnim spomenicima kulture, upravo je groteskno. Dvije devetnaestostoljetne kuće čine kontekst iznimno vrijednoga trga koji je sam po sebi kulturno dobro visokih vrijednosti, a njihovim se obezvrjeđivanjem daje legitimitet za rušenje i drugih zgrada iz neposredne okolice kada se javi neki drugi investitor. To je rušenje još neprihvatljivije ako se zna da se ono čini prije svega zato da bi se u potencijalno gradilište unijela izuzetno velika i složena mehanizacija potrebna za gradnju. Ne, dakle, primarno zbog nekih drugih stvari. I tu stupaju na vidjelo loše strane Podreccina projekta i njegova mišljenja o natječaju. Ako on nije u stanju prepoznati kontekstualnu vrijednost dviju devetnaestostoljetnih kuća, to je onda njegov problem. A još je veći problem službe zaštite koja legitimira arhitektov smisao za samoisticanjem. Izuzetno cijenim Podreccu, no ne i njegov zagrebački projekt. Od ulaznog portala (krutog, bezličnog, pseudomonumentalnog...) do neprihvatljive ideje da se javno vlasništvo pretvara u privatno.

Arhitekt kao žrtveno janje

Kada sam rekao da Podreccu u ovom slučaju vidim kao žrtveno janje i kao trojanskog konja, mislio sam pri tom slijedeće: investitor je pozvao veliko ime kako bi neutralizirao očekivana osporavanja usmjerena protiv samog natječaja. Bilo kojeg drugog arhitekta bilo bi lakše eliminirati, a nezadovoljstvo natječajem bi se lakše provelo. Prema tome, Podrecca je u ovom slučaju žrtvovan da se napadi usmjere na njega, a da zaštite investitora i njegove besramne, primitivne i bahate ambicije. Lošu, bezidejnu, slabu i trapavu gradsku vlast mogao je lako pridobiti za sebe. U slučaju da investitorov i Podreccin projekt prođu, otvaraju se naširoko drugi isti ili slični poduhvati maskirani potrebom ozdravljenja zapuštenih gradskih četvrti. Tu Podrecca ima ulogu trojanskog konja: on otvara vrata brojnim drugim arhitektima, recimo tako lokalnog značaja, da i oni ugrabe kakav dobar projekt u središtu grada. Interpolacije su izazov arhitektima i to je i razumljivo, i zdravo, i dobro i poticajno. Međutim, ne interpolacije na loše definiranom natječaju kao što je to ovaj za Cvjetni trg. U tom kontekstu razumijem podršku koju neki hrvatski arhitekti iskazuju svom europskom kolegi, međutim oni zaboravljaju da podršku daju prvenstveno jednom evidentno lošem, gramzljivom investitoru koji je potpuno neosjetljiv za javne potrebe. Ono što se tu zaboravlja, to je notorna činjenica da dobra arhitektura nisu samo dobri enterijeri, već podjednako tako i dobro osmišljena zgrada koja ne oponira kontekstu u kojega se stavlja.

Hrvoje Hrabak

Grad kakav želimo

Silva Kalčić

U povodu projekta *Cvjetni prolaz* i održavanja tribine *Javni interes i stručna participacija u urbanim transformacijama*, oržanog u dvorani Matice Hrvatske u Zagrebu 1. veljače govori predsjednik Društva arhitekata Zagreba

Kakav je stav Društva arhitekata Zagreba u vezi inicijative privatnog poduzetnika Tome Horvatinčića da se sagradi svojevrsni komprimirani grad u bloku koji započinje na zapadnoj strani Cvjetnog trga? Zastupate li ideju potrebe za rušenjem zaštićene zgrade, rodne kuće pjesnika Vladimira Vidrića?

– DAZ nema i ne može imati stav o ovoj konkretnoj inicijativi jer samoinicijativno ne izdaje recenzije investitorskih programa i lista želja... S druge strane, DAZ ima vrlo jasan i konkretan stav o nizu principijelnih pitanja koje je ova inicijativa potaknula. U prvom redu držimo da je apsolutno nužno da institucionalne strukture shvate prioritet stvaranja principa ponašanja i odlučivanja koje će omogućiti da se ovakvi ambiciozni zahvati provode uravnoteženo i na zadovoljstvo kako privatnog profita, tako i opće dobrobiti. Kada je riječ o gradnji zamjenskih zgrada na mjestu postojećih kuća na Preradovićevom trgu 6 i 6a, mislim da mogu stvarno u ime većine zagrebačkih arhitekata izjaviti kako nema ozbiljnog argumenta za čuvanje postojeće građe.

Rečeno generalno i pojednostavljeno, vrijednosni sustav u kojem kao arhitekti operiramo obično dovodi do rezultata u kojem nam "konzervatori" propisuju da čuvamo i ono što bismo inače zacijelo srušili; a naravno da ta zamjenska gradnja mora biti projektirana u mjerilu i ambijentu slojevitog povijesnog okoliša te s respektom primjerenim središtu jednog srednjoeuropskog grada.

Razmatranja povijesne jezgre grada

Je li uistinu Podreccino rješenje na natječaju bilo najbolje, kakve novine u odnosu na uobičajenu gradnju u Zagrebu donosi? Je li njegovo pozivanje bio uvod u poželjnu praksu međunarodnih natječaja? Što zapravo podrazumijeva "anketni natječaj"? Kakav je stav DAZ-a na primjedbe da u žiriju natječaja što ga raspisuje privatni poduzetnik ne može biti službenik Grada Zagreba, poput Slavka Dakića?

– Također ne želim i ne mogu komentirati rješenje arhitekta Podrecce; mislim da je to kontraproduktivno činiti dok nismo razmrsili principijelna pitanja koja su do tog rješenja dovela; reći ću toliko da u formalnom pogledu provedenu anketu ne možemo ni smatrati natječajem, pa je tako i izabrano rješenje tek argument i naznaka u kojem smjeru treba dalje razmišljati. U pripremnoj fazi ove inicijative nismo uspjeli dogovoriti provedbu ovog natječaja kroz UHA/DAZ, što bi omogućilo da se kroz uobičajenu proceduru stručni ocjenjivački sud već prije raspisa izjasni o projektnom programu, što bi u ovom slučaju zacijelo bio konstruktivan doprinos raspravi. Ne vidim da je ovaj slučaj najava poželjne prakse međunarodnih natječaja, već prije najava prakse "pogurivanja" projekta uglednim svjetskim arhitektonskim imenom. Inače, smisao "anketnog natječaja" jest upravo u propitivanju prostornih, programskih i razvojnih mogućnosti određene lokacije, često i u cilju izmjene ili nadopune postojeće planske dokumentacije. U tom smislu razumljivo je sudjelovanje "gradskih ljudi" u žiriju, ali je i više od toga razumljivo kako ti isti "gradski ljudi" u sljedećoj fazi moraju vrlo odgovorno i mudro uskladiti investitorski program sa stvarnim prostornim mogućnostima i općim interesima. To je presudna faza koju sad s nestrpljenjem očekujemo i u kojoj svakako želimo ostvariti i naš utjecaj.

Na javnoj raspravi na tu temu održanoj u dvorani Matici hrvatske imali ste ulogu domaćina i moderatora; kakvo ste stanovište zastupali u smislu "da ili ne Horvatinčićev projekt Cvjetnog trga". Smatrate li da tako snažna reakcija, otpor toj inicijativi od strane javnosti i nevladinih udruga treba utjecati na gradnju u gradu Zagrebu? Postoji li uopće u nas još argumentirana javna rasprava, kao neka vrst referenduma koji će biti gradotvoran?

– Prvo bih vas ispravio: dosad nije održana javna rasprava na ovu temu, održana je jedna prezentacija u prilog projekta u organizaciji investitora te stručna tribina u organizaciji DAZ-a, Društva povjesničara umjetnosti i Matice hrvatske, koja jasno izrečeno nije niti imala ambiciju biti javna rasprava. Kako sam na početku te tribine i naznačio, njezina su sredstva bila dotad neodržana izlaganja glavnih stručnih aktera te stručna argumentacija ovog pitanja, naravno uz prisutnost zainteresirane javnosti. Drugi cilj bio je ispitivanje postoji li uopće mogućnost donošenja jednog, makar koliko općenitog, stručnog, u prvom redu arhitektonskog i urbanističkog, stava o temeljnim pitanjima inicijative za gradnju u bloku Kina Zagreb. U tom smislu izuzetan napor i koncentraciju koju smo u ovu tribinu uložili smatram opravdanim jer osjećam da smo na njoj uspjeli postići određeno pročišćenje u ovoj temi koje možemo koristiti za daljnju argumentaciju pri pokušajima da utječemo na sudbinu ove inicijative. Ukratko, razbistrili smo da je ovakva inicijativa urbanistički utemeljena u višedesetljetnim razmatranjima povijesne jezgre grada, ali da ju je moguće ocjenjivati isključivo u uravnoteženosti sa širom okolicom ove gradske cjeline te uz jasno i konkretno definiranje pojma "javni interes"; također smo ustanovili da u daljnjoj proceduri nikako ne bi bilo poželjno iščašiti već i ovako napaćenu urbanističku proceduru kako bi se omogućio upravo takav zahvat, već da je potrebno sustavno unaprijediti postojeću plansku proceduru kako bi ovakav projekt bio skladni dio većeg plana revitalizacije povijesne jezgre.

Smisao "anketnog natječaja" jest upravo u propitivanju prostornih, programskih i razvojnih mogućnosti određene lokacije, često i u cilju izmjene ili nadopune postojeće planske dokumentacije

Stvarne prostorne mogućnosti i opći interes

Kada je riječ o snažnoj reakciji i protestima javnosti, koji na tribini nisu našli očekivanu zastupljenost, mogu se samo ponoviti – u ovo se pitanje simbolički slio bunt jednog sloja istinskih tvoraca zagrebačke kulture i identiteta koji se već duže opravdano osjećaju zapostavljeni pri kreiranju zagrebačke kulturne politike i identiteta... čemu su se naravno priključili instant politički profiteri. Nažalost u stvorenoj atmosferi javne prozivke i prebrajanja na protivnike i pobornike, nije moguć konstruktivan doprinos ovom pitanju s te strane. Inače, naravno da je "argumentirana javna rasprava, kao neka vrst referenduma koji će biti gradotvoran" kako je vi dobro nazivate nužan uvjet razvoja grada kao složenog i uravnoteženog bića, a utjecaj civilnog društva, kao i stručne i akademske zajednice presudan. Nažalost, u Hrvatskoj smo dosta daleko od ovog modela kojim se uspješno razvijaju sređene europske sredine, koje upravo karakterizira uravnotežen utjecaj privatnog profita i opće dobrobiti.

Kakva je DAZ-ova vizija razvoja grada Zagreba? Treba li se on razvijati prema unaprijed zadanoj prostornoj shemi, ili parcijalno, s obzirom na pojavu zainteresiranog ulagača (nema grupiranja na zone s obzirom na program – stambena, poslovna zona…, na visoku i nisku gradnju…)? Što bi pritom bio opći interes i javna gradnja?

– DAZ ima ambiciju moderirati stručnu i javnu diskusiju koja bi iznjedrila "viziju" razvoja Zagreba, odnosno u prvom redu pružiti odgovor na pitanje "što naš grad želi biti". Kako bi taj odgovor poslužio kao temelj općeg razvojnog koncenzusa iz kojeg bi se tada derivirale gradske politike – kulturna, demografska, edukacijska, ekološka – pa time i prostorna, kao glavni objedinjujući čimbenik. Prostorna politika morat će se provoditi kroz sasvim novu generaciju planova koji će definirati jasan sustav kriterija i pravila za ponašanje u prostoru te dinamične modele određivanja konkretnih parametara gradnje, a posebice metoda stimuliranja određene vrste gradnje na određenom teritoriju te vremensko definiranje provedbe pojedinih elemenata plana kako bi se moglo pristupiti sljedećim fazama plana. U svemu tome, definiranje i normiranje pojma "javnog interesa" ima visoki prioritet. Općenito, smatram da su sva pitanja koja su iskrsnula kao goruća na primjeru Cvjetnog trga vrlo zastupljena i kod sljedećih velikih i zahtjevnih projekata koje u Zagrebu očekujemo: Gredelj, Badel... te da je uistinu važno bar započeti potragu za sustavnim rješenjima za ova pitanja prije nego stupimo u konkretno urbanističko programiranje ovih zadataka. Naravno da praksa urbanističkog planiranja i programiranja nužno mora biti optimističan, interdisciplinarni i sinergijski proces, a da rješe-

nja pojedinih temeljnih pitanja kao što je primjerice promet ili pak očuvanje savskog vodonosnika moraju biti integralna i održiva te u svakom svom segmentu dio uravnotežene cjeline.

Praksa provedbe javnih natječaja

Kakvo programsko rješenje za Cvjetni trg i središte Zagreba smatrate najboljim s obzirom na postojeće prijedloge (npr. ulaganje francuske vlade u kulturni institut...) i općenito?

– Za blok Kina Zagreb potrebno je provesti vrlo složeno urbanističko programiranje i to temeljem razmatranja šire situacije u planu revitalizacije povijesne jezgre; pri tom programiranju treba svakako biti vrlo jasno koje su gradske ambicije koje se u tom prostoru realiziraju, kao što je i privatnom investitoru jasno koje komercijalne ambicije realizira u tom projektu. Francuski kulturni institut na ovoj lokaciji bi naravno bio poželjan sadržaj, jednako kao i neki drugi kulturni sadržaj koji se možda može razaznati iz postojećih inicijativa iskazanih prema tom prostoru. Zasad je sistemski potpuno nejasno tko bi ovakvo urbanističko programiranje trebao i mogao provesti i s te strane najviše strepimo za daljnji razvoj inicijative. Moguće je da kroz DAZ pokušamo oformiti nezavisnu radnu skupinu koja bi osigurala osnovne parametre za ovo programiranje.

DAZ provodi mnoge natječaje koje raspisuje Grad Zagreb, također investitor natječaja. Provodi i natječaje koje raspisuju privatnici, ako se obrate DAZ-u: s tim u vezi ne postoji zakonska obveza. Koju kvalitetu pritom DAZ unosi u gradnju u Zagrebu, je li on svojevrstan korektiv te gradnje, koje su njegove mogućnosti i prava – u smislu poštivanja pravilnika o gradnji, kontrole diobe nagrada i procesa od projekta do realizacije...?

– Provedba javnih natječaja kroz DAZ je vrlo pozitivna praksa, kao i u ostalim hrvatskim sredinama, možda jedan pravi endem u široj europskoj praksi koji će trebati posebno čuvati u integracijskim godinama koje dolaze; rješenja dobivena na natječajima uistinu garantiraju arhitektima primjerene uvjete daljnjeg projektiranja i konačne realizacije djela; s druge strane rezultat ovih natječaja ipak je ograničen na ostvarenje pojedinih kvalitetnih ili vrhunskih arhitektura, koje u ukupnoj masi gradnje predstavljaju tek vrh ledenjaka, a kumulativni učinak ovih dosega nadamo se osjetiti u ipak doglednom vremenu i na bolje transformiranom urbanom krajoliku Zagreba i Hrvatske.

Između privatnog i javnog interesa

Saša Randić, predsjednik Udruženja hratskih arhitekata

Generalni plan koji se mijenja od prilike do prilike i nije neki plan

Ključno pitanje koje se nameće iz rasprave oko projekta Cvjetnog trga jest je li uređenje prostora grada legitiman predmet javnog interesa.
Stav politike prema prostoru posljednjih je godina naizgled bio jasno definiran, i na državnoj i gradskoj razini, kroz otpore stihijskoj izgradnji i inzistiranjem na uspostavi i poštivanju pravila gradnje. No ovaj stav je izrazito ambivalentan, te – koliko god izgledalo da je prostor postao kategorija od prvorazrednog javnog interesa – kad se izađe iz mjerila *sprawla* jadranske periferije i uđe u ozbiljnije mjerilo "gradskih projekata", tada "gradim svoje na svome" postaje neprikosnoveno načelo.
U hrvatskom slučaju ključno pitanje tranzicijskog i post-tranzicijskog razdoblja očito i dalje ostaje odnos javnog i privatnog interesa, koji se, što je vidljivo i iz ovog slučaja, nije na odgovarajući način artikulirao.
Neodređenost javne politike najjasnije je vidljiva na pitanju procedura, gdje sada gotovo svi hrvatski gradovi propisuju arhitektonski natječaj za sve značajnije zahvate. I premda raste broj arhitektonskih natječaja za dječje vrtiće na periferiji grada – što je naravno hvale vrijedno – drukčija je situacija upravo kod tih istih značajnijih zahvata. Uz kontroverzni natječaj za rukometnu dvoranu, nijedan od mega-projekata stadiona za europsko nogometno prvenstvo nije odabran na temelju natječaja, a osim Zagreba i drugi gradovi svoje glavne projekte vide u "novom kontekstu" koji zahtijeva "nove pristupe". Svojevrsni je paradoks, ali za Hrvatsku i potpuno logičan, da je pravilnik o arhitektonskim natječajima upravo objavljen u *Narodnim novinama*, dok istodobno stupa na scenu koncept javno-privatnog partnerstva (koji u stvari predstavlja sinonim za različite koncepte) koji ne vidi nikakve potrebe za njima.
Ovakve okolnosti radikalno mijenjaju proces odlučivanja o prostoru. Pitanje je, kada direktno legitimirani nisu u stanju artikulirati proklamirani javni interes, tko bi to u stvari trebao napraviti?
U nedostatku jasne arhitektonske politike u hrvatskoj javnosti povećano je očekivanje da arhitektonska struka preuzme ulogu "čuvara kolektivne svijesti", kako je to svojedobno formulirao Framtpon. No, može li se tako nešto očekivati od struke kao opće kategorije? Ako je Le Corbusier mogao porušiti centar Pariza da bi predstavio svoju viziju, tada i bilo koji drugi arhitekt može na papiru prepoloviti jedan gradski blok, i Cvjetni trg pretvoriti u Cvjetni prolaz. U tome ne bi trebalo biti ničeg spornog. Ali sasvim je druga situacija kada jedan takav prijedlog koji nije proizašao iz natječaja nego ankete pojedinca, odjednom postaje opravdanjem za radikalnu transformaciju jednog od najvrednijih javnih trgova.
Nedostatak konkretne urbane politike nikako ne može nadomjestiti apstraktna odgovornost struke. Ukoliko pak nismo u stanju provoditi deklarirani model upravljanja gradom, tada je bolje otvoreno dopustiti neograničenu slobodu privatne inicijative, što je kao model karakteristično za rijetke razvijene sredine i većinu zemalja rastućih ekonomija. Generalni plan koji se mijenja od prilike do prilike i nije neki plan.
Novina ovog projekta jest i u tome da su arhitektura i autoritet Borisa Podrecce postavljeni kao najjači argumenti za promociju projekta. Ne tako davno, ambiciozniji projekti od ovog prolazili su bez obzira na rudimentarnu primitivnost koncepata svojih anonimnih autora.
Pitanje je, doduše, je li ovakva upotreba arhitekture sama po sebi dobra; no po prvi put u Hrvatskoj možemo svjedočiti klasičnom primjeru upotrebe arhitektonske zvijezde za zaokruživanje bruto površine projekta.
I, konačno, sâm projekt Borisa Podrecce? Radi okolnosti u kojima je ovaj prijedlog nastao o njemu je bolje govoriti unutar kategorije analize suvremenih hrvatskih društvenih fenomena. Svaka dublja analiza propusta i kvaliteta rješenja u stvari bi legitimirala postupak koji je suprotan načelima za koje se oduvijek zauzimalo Udruženje hrvatskih arhitekata i za koje, bez obzira na "nove okolnosti", i dalje mislim da nisu izgubila na vrijednosti.

Mentalitet prevrata

Zoran Kravar

Tko digne ruku na rodnu kuću Vladimira Vidrića, uklonit će iz zagrebačkoga središta komad opredmećene prošlosti

Uvijek me uznemire vijesti o većim građevinskim pothvatima ili o postavljanju spomenikâ u dijelovima grada koje s dobrim razlozima smatramo već odavno definiranima i definitivnima, pa je tako bilo i kad sam u novinama čitao o planu gradnje velikoga bloka između Cvjetnoga trga i Gundulićeve ulice. Tješilo me je samo to što se već iz prve vijesti vidjelo da je plan sporan i da ga ima tko osporavati. Moj je pak nemir porastao kad sam doznao da plan predviđa rušenje kuće br. 6 u Preobraženskoj ulici. U toj kući rodio se Vladimir Vidrić, jedan od rijetkih hrvatskih pjesnika iz vremena oko 1900. čije se pjesme još i danas mogu čitati na prvi pogled, kao normalni stihovi, bez filološkoga komentara. Za mene je njegovo *Jutro*, kad sam ga kasnih pedesetih čitao u svojoj pučkoškolskoj čitanci, bilo jedan od tekstova koji su mi razjašnjavali zbog čega postoji poezija i kakvu vrstu razdraganosti pobuđuje dobra pjesma. Pretpostavljam da su svi obrazovani ljudi ove sredine imali sličnih iskustava s njegovim pjesmama.

Ali, bi li prijetnja kući u Preobraženskoj 6 bila zanemariva da se budući pjesnik *Jutra* rodio drugdje? Naravno da ne bi. Otvorio sam Vidrićeve *Sabrane pjesme* iz 1969. i među slikovnim prilozima potražio fotografiju kuće. Kuću je, osvijetljenu jutarnjim suncem, snimio Nino Vranić. Iz legende uz fotografiju doznajem da je izgrađena 1874. Njezina fasada, u stilu starijem od historicizma koji se samo koju godinu poslije razmahao u Donjem gradu, mnogo govori o povijesti zagrebačkoga urbanizma i o razvojnim postajama zagrebačke kolektivne samosvijesti. Iza historicističkih višekatnica, uključujući i onu koja se na kuću br. 6 naslanja sa sjeverne strane, naslućuje se nemir, nestrpljivost i ambicioznost sredine koja se odlučila da bude više nego što joj je tadašnji politički okvir dopuštao. U doba kad je građena Vidrićeva kuća toga nemira nije još bilo. I to je povijesna činjenica, okamenjena i dostupna pogledu nas današnjih. Tko digne ruku na tu kuću, uklonit će iz zagrebačkoga središta komad opredmećene prošlosti.

Kad čujem za planove poput ovoga o kojem se upravo sporimo, uvijek se pitam ne bi li bilo prirodnije da se novi graditeljski pothvati bore s još nedefiniranim prostorima, da proširuju grad i urbanitet, da možda oblikuju i nova protusredišta, prema kojima će se Donji grad s vremenom činiti jednako starinskim kao Gornji grad prema Donjem? Okolnost da se to ne događa u vezi je, rekao bih, sa zamršenom i nelijepom političko-povijesnom sudbinom ove zemlje. Mirno širenje grada privilegij je sredina gdje se smjene generacija na vlasti i pri moći odvijaju u okviru istoga društvenog ugovora. Nažalost, u nas se takve smjene događaju samo kao prevrati. Četiri nam se puta u jednom stoljeću – 1918, 1941, 1945, 1990. – dogodilo da zasjedne prevratnička vlast koja nameće novi društveni ugovor, a privrženicima staroga prijeti preodgojem, ispitom podobnosti, duhovnom obnovom, lustracijom ili čime još gorim. U mentalitetu je pak ljudi koji dolaze s prevratima da teže redefiniranju, a ne nastavljanju, ne stvaranju novoga nego preraspodjeli i prenamjeni postojećega. Bojim se da je i projekt "Cvjetni trg – Gundulićeva", zajedno s drugim graditeljskim navalama na Donji grad, samo još jedno očitovanje toga mentaliteta.

Tekst je pročitan na prosvjedu zbog rušenja rodne kuće Vladimira Vidrića na Cvjetnom trgu u subotu, 27. siječnja 2007.

11 siječanjskih teza civilne scene

Dejan Kršić

01. Nismo protiv uređenja grada, interpolacija i modernih arhitektonskih projekata. Ovo nije sukob protivnika urbanog razvoja i prosvijetljenih privatnih investitora koji investicijama potiču razvoj i tako rade za opće dobro. Naš stav nije usmjeren ni protiv privatne inicijative, poduzetništva, pa čak niti reguliranih i transparentnih oblika javno-privatnog partnerstva. Projekti razvoja i osiguravanja infrastrukture civilnog društva, povezani s obnovom zapuštenih objekata industrijske arhitekture, nudili su određene modele javno-privatnog partnerstva. Privatni poduzetnici imaju pravo težiti stvaranju profita, ali ne na račun općeg i javnog dobra. Javne, gradske službe i pozitivni zakonski propisi upravo su ovdje zato da im ne dopuste da grade gdje, kako i koliko hoće, već to mora biti u skladu sa zakonima, urbanističkim planovima, razvojnim strategijama grada i svakako ne nauštrb ambijentalnih, urbanističkih i povijesnih vrijednosti grada, kvalitete života i vrijednosti imovine drugih građana i vlasnika susjednih kuća i stanova.

Aktualni sustav obnašanja vlasti u gradu – na slučaju Cvjetnog trga taj se princip samo jasno razotkrio – duboko je antipoduzetnički, antitržišni, pa čak i protukapitalistički. Ne poštuje se privatno vlasništvo koje je temelj uređenih kapitalističkih ekonomija. Nema tržišnog natjecanja, odnosno svi poduzetnici nisu u istom položaju, jer u startu – bez obzira na kapital – nemaju iste mogućnosti natjecanja za realizaciju projekta.

02. Javni prostor, namijenjen svim građanima, i neprofitni kulturni sadržaji ubrzano se povlače pred komercijalnim. Tragično je da ugledne javne ličnosti, pa čak i profesori s Arhitektonskog fakulteta, ne razumiju pojam javnog prostora, pa se tako zatvorene trgovačko-poslovne zone poput *Kaptol* ili *Importanne centra* nazivaju javnim prostorima! Svaki prostor koji je dostupan "javnosti" nije istodobno i javni prostor. Javnost *shopping malla* svodi se na potrošnju. Za razliku od Bandića i Horvatinčića koji projekt nazivaju "novom Bogovićevom", g. Podrecca ništa ne taji: navečer se vrata "Cvjetnog prolaza" zatvaraju, "*radi klošara i sličnih*"; u stanove se ulazi kroz privatne liftove i porte sa stražarima!

03. Ono što se nikako ne smije dopustiti jest – metoda svršenog čina. Iskustvo pokazuje da se u Zagrebu proteklih godina upravo to često događalo. Investitori počnu gradnju bez potrebnih dozvola, sagrade nekoliko katova više, malo se prošire na javne površine (*Importanne centar*, *Hoto-toranj*, *Hypo-centar*...), a gradske strukture se povuku i situaciju naknadno legaliziraju. Činjenica da je vlasnik koji polaže pravo na zgradu bivšeg Kina Zagreb Srpska pravoslavna crkva dodatno politički komplicira cijelu situaciju, pa postoji osnovana sumnja da se rušenjem postojećih objekata i novom gradnjom želi prejudicirati sudsko rješenje.

04. Naglašavamo odgovornost gradskih struktura, prvenstveno gradonačelnika kao osobe koja je – ne samo "po zapovjednoj odgovornosti" – najodgovornija za funkcioniranje gradskih institucija već je *de facto* u svojim rukama centralizirao i privatizirao svu moć odlučivanja. Paradoksalno je da ovdje izvaninstitucionalna, civilna scena štiti integritet gradskih institucija koje sami nositelji vlasti kontinuirano i uspješno narušavaju i marginaliziraju. Svojim populističkim nastupima Bandić još uspješno zavarava mnoge da "nešto radi". Pritom se gubi iz vida da su njegova velika obećanja uglavnom "računi bez krčmara". Otvorena pitanja se sistematično ne rješavaju i ne rješavaju se sistemski. Odluke se donose *ad hoc,* bez ikakve dugoročne sustavne politike, bez jasnog koncepta razvoja kako samoga grada tako i privrede, kulture, te javnog prometa. Spomenutom metodom svršenog čina ne služe se na žalost samo privatni investitori, nego i sam gradonačelnik koji najavljuje ubrzanu realizaciju "prioritetnih projekata" (tangenta, tunel…) koji nisu prošli nikakvu javnu raspravu, protiv kojih se izjasnio velik dio široke i stručne javnosti, jer ih smatra nepotrebnim, preskupim i štetnim.

05. Posebno je zlosretna uloga Slavka Dakića, pročelnika Ureda za strategijsko planiranje i razvoj grada, kao osobe koja je već desetljećima, u svim režimima, jedna od ključnih ličnosti na položajima arhitektonskog i urbanističkog planiranja Grada Zagreba. No, pitanje je kakva je svrha i smisao takva ureda ako ne postoji javni konsenzus o tome što je plan i što je strategija razvoja? Ured ne može postupati kao da je svaka odluka, već samim tim što je njihova, u skladu s nekom – tajnom, javnosti prešućenom, dakle nepostojećom – strategijom.

Sadašnjim procesom, kojim se bez jasne razvojne strategije, po želji privatnih investitora namjerava mijenjati Generalni urbanistički plan, gradska vlast priprema teren za otvaranje donjogradskih blokova nesmetanom prodoru divljeg kapitala (Podrecca je već prebrojao kvadrate moguće izgradive površine!), dok su im istodobno puna usta "zaštite baštine kao temelja identiteta Zagreba" (Dakić). Ovo potvrđuje i činjenica da je gradonačelnik spremno stao iza projekta, pa čak i preuzima formulacije investitora o "čišćenju štakornjaka". Točno je da je prostor Kina Zagreb i stare tiskare danas "zapušten, ruševan i potpuno nefunkcionalnan", no takvo stanje nije posljedica samo niza tranzicijskih "objektivnih okolnosti" (neriješeno pitanje vlasništva, povrata imovine, privatizacijska destrukcija *Vjesnika, Tiska* i *Kinematografa* itd.), nego i "objektivno subjektivne" uloge gradskih struktura s Bandićem i Dakićem na čelu. Namjernim zapuštanjem pojedinih blokova ili čak cijelih četvrti grada stvaraju se uvjeti u kojima se građevinski špekulanti pojavljuju kao "spasitelji"! Nije riječ samo o tome da se prostorni resursi sistematski zapuštaju. Temeljni princip djelovanja aktualne vlasti sastoji se u tome da se određeni sustavi javne uprave i odlučivanja namjerno paraliziraju u radu i razvlašćuju (Gradski zavod za prostorno uređenje) da bi se mogli "argumentirano" prokazati kao birokratski i neefikasni, kako bi se zatim nametnule spasonosne "revolucionarne" metode (autonomno autokratsko odlučivanje, Holding itd).

06. Dominantan model odnosa privatnog i javnog, kako ga promoviraju gradske strukture u sprezi s privatnim poduzetnicima, je socijalizacija troškova i rizika a privatizacija profita. To naravno ide iz džepa svih građana, poreznih obveznika. Dakić istodobno nastupa kao gradski službenik i glasnogovornik investitora te predsjedava njegovim Stručnim sudom. On u tome ne vidi ništa sporno, jer je – smatra on – u ovom slučaju privatni interes identičan javnom. Na žalost, izvan općenitih fraza o obnovi, nitko nikad nije objasnio što bi tu točno bio javni interes, no potpuno je izvjesno što su privatni interesi. Ako Slavko Dakić prijedloge i inicijative nije spreman procjenjivati prvenstveno prema mjerilu interesa grada i njegovih građana, a ne prema navodnim stručnim mjerilima arhitektonske kvalitete ili ljepote – a zapravo prema privatnom interesu investitora – onda je opasno što obnaša tako odgovornu dužnost. Zbog svega što je rekao i učinio, kao i onoga što je propustio učiniti, Dakić bi morao dati ostavku.

07. Gradska vlast – predstavnici javnih institucija koje biraju, plaćaju i morali bi moći nadzirati i opozvati građani i stanovnici grada – zadužena je da zagovara i štiti javno dobro i javne interese, vladavinu prava i transparentno kreiranje, a potom i provođenje javnih politika. Vlast jedino u dogovoru s građanima i u suradnji s nezavisnom stručnom javnošću smije kreirati javni prostor kao dio javne politike. Međutim, Bandić promovira autokratski način vladanja, demokraciju svodi na glasačku kutiju, a participaciju građana u odlučivanju reducira na izlazak na izbore svake četiri godine. Kao da su na izborima dajući glas posredniku Bandiću građani glasali za Horvatinčića, a ne SDP.

Simptomatično je da sva dužnosnička i čelna mjesta u gradu drži muškarački serkl, *old boys club.* Gradska sredstva nemilice se troše na megalomanske projekte. Nasuprot masovnog sporta, rekreacije i zdravlja građana favorizira se "visoki", profesionalni sport, pa se enormne svote troše na nogometne stadione i neuspješne klubove, skijališta bez prirodnog snijega... Sve to da bi se zadovoljile fantazije elite, a stvarnu korist izvlače uske interesne skupine. Umjesto bolnica, škola, vrtića, parkova, bazena, rekreacijskih centara, gradskih sastajališta, efikasnog i jeftinog, socijaliziranog javnog prometa, rastu poslovni tornjevi i betonski okovi oko grada. Iz perspektive rodne analize budžeta, na što nas obavezuju sve smjernice i dokumenti UN-a i Evrope, pa i Nacionalna strategija za ravnopravnost spolova 2006.-2010., sve to predstavlja izravnu diskriminaciju žena, građanki grada.

08. Nasuprot aktualnim građevinsko-poduzetničkim halucinacijama, strateški plan razvoja grada Zagreba morao bi biti usklađen s razvojnim strategijama i planovima županija i države u cjelini, što znači i nužno obuzdavanje prostornog širenja, gigantizacije Zagreba kao hidrocefalusa na nejakom tijelu Republike. Paralelno s tim mora doći do jačanja regionalnog ekonomskog i kulturnog razvoja, policentričnosti, te smanjivanja ekonomskih i kulturnih razlika između Zagreba i drugih regija. Te su razlike danas vjerojatno veće nego ikad prije, a Bandić ih prividno kompenzira demagoškom podjelom milodara. Zašto bi baš u Zagrebu trebao biti najavljivani *Muzej domovinskog rata,* a ne u Vukovaru, Gospiću, Osijeku ili Karlovcu?

09. Širem središtu grada ne trebaju glamurozne interpolacije, projekti koji će nas instantno "gurnuti u Europu", nego kapilarno oživljavanje blokova i ulica, vraćanje kreativnih, kulturnih, proizvodnih, zabavnih, javnih, turističkih, ugostiteljskih, pa i trgovačkih sadržaja u zapuštene prostore. Promoviranje kulture kreativnosti, a ne konzumerizma, mora biti strateški razvojni cilj Zagreba i Hrvatske u cjelini. Grad posjeduje brojne prostore koje koristi za klijentelističke svrhe. Ne postoji nikakav javan, transparentan sustav dobivanja tih prostora na uporabu. Jedini sustav je taj da sustava nema, kako bi se tim dobrima na različite načine moglo mešetariti. Istodobno, nema prave infrastrukturne podrške neovisnim, pa i privatnim i individualnim inicijativama, ne samo u kulturi već ni u maloj privredi, tzv. kreativnim industrijama, koje u aktualnim uvjetima globalizirane ekonomije jedine mogu predstavljati motor razvoja, biti sredstvo smanjivanja nezaposlenosti te generator kulturnog i ekonomskog kapitala.

10. Za problem štakora rješenje je deratizacija, a ne rušenje; za donjogradske blokove pažljiva obnova i uređenje, a ne *lifestyle* centri. Stimuliranje kreativne kulturne proizvodnje umjesto promoviranja konzumerizma. Gradu je potrebna jasna strategija razvoja i demokratska participacija građana, a ne samovolja vlastodržaca. Investitorima jasna pravila igre, a ne tajni dogovori.

11. Dosad su gradski stratezi, trgovci nekretninama, investitori, privatni građevinski poduzetnici te predstavnici korumpirane struke samo grubo i nasilno intervenirali u urbano tkivo grada, a riječ je o tome da se javni prostor i javna upotreba prostornih resursa ne samo održe na životu nego i drukčije promišljaju, planski razvijaju i restrukturiraju.

Temat priredila Katarina Luketić

Rockwool ante portas!

Damir Stojnić

U povodu protesta održanoga 27. siječnja 2007. u Pićanu protiv danskog proizvođača kamene vune Rockwool, koji je potplatio domaće političare da lobiraju za jedan ekocidni projekt uz proturivanje površnih i sračunato manjkavih ekoloških studija

...najopasnije ugrožavanje svakog organizma dolazi od njegovih najbližih srodnika. Oni jedu iz iste zdjele. Imaju potpuno iste elementarne potrebe.
Paul MuadDib, *Dina,* F.Herbert

...kao da je o mutaciji Zla, koja se začela, zabranjeno i nepristojno govoriti.
Jacques Attali, *Kanibalski poredak*

Navod iz Attalijeva *Kanibalskog poretka* preinačio bih u "kao da je o Zlu postalo zabranjeno nepristojno govoriti", jer to je prvo što mi je palo na pamet dok sam pratio protest u mjestu Pićan u Istri protiv tvornice za proizvodnju kamene vune Rockwool, čija je gradnja već počela usred plodne istarske doline Podpićan-Tupljak, odmah ispod zakonom zaštićenog parka prirode Učka, u neposrednoj blizini jedne druge plodne doline, a koja se zove Čepić polje. Dakle, možeš se buniti, ali pritom jako pazi da ne uvrijediš suprotnu stranu, pogotovo ako ona raspolaže novcem, moći i pravnim aparatom u službi legalnog dranja kože s tebe zbog eventualne duševne boli njihovih štićenika. Utoliko su scenariji raznoraznih pothvata političara, a na štetu građana, sve drskiji i – po učestalosti uporabe istovjetnog uzorka – zamorno nekreativni i transparentni.

Potplaćeni političari

Uvijek isto, samo što su sada akteri danski Rockwool koji je potplatio političare da lobiraju za jedan ekocidni projekt uz proturavanje površnih i sračunato manjkavih ekoloških studija. Ta tvornica koju planiraju sagraditi u Istri bila bi najveća tog tipa u Europi, a svakako jedna od najvećih u svijetu. Ne želim sada pojedinačno nabrajati sve štetne utjecaje koje će ta tvornica, s tendencijom širenja u sljedeće dvije, tri godine, imati po okoliš i ljudsko zdravlje. O tome možete pročitati na www.saveistria.com sve što vas zanima, a razloge za nepristajanje na Rockwool ima otužno mnogo, zapravo toliko da se pitate jesu li ljudi koji lobiraju za njegovu gradnju u Istri potpuno sišli s uma. I sada, provodi se projekt kojim se ljudima izravno ugrožava život, izlaže ih se visokom riziku i vrlo ostvarivim mogućnostima oboljenja od kojekakvih vrsta karcinoma, trujući im zrak, zemlju i vodu, a oni bi trebali samo vrlo pristojno negodovati zbog toga i biti legalisti, dok ih se doslovce ubija s vremenskim odmakom, sastavljati peticije, nadajući se da će potpisa biti dovoljno ne bi li se uopće uzela u obzir mogućnost provođenja referenduma, a pritom moraju paziti na svaku riječ i dosljednost u formulacijama da bi onima koji ih upropaštavaju bilo jasno zbog čega se uopće bune, a ako se referendum i provede, još ostaje 50% mogućnosti da se ne uvaži. Najgore nasilje se provodi zamaskirano u tone papira, kao i u Kafkinom *Procesu*, gdje u labirintu administracije uvijek vreba jedna sjajna oštrica, a papirologija će amortizirati rezanje nečijeg vrata, učiniti ga "civiliziranim i čak nužnim". Uvijek udaranje o zid stare paradigme: SUSTAV ŠTITI SAM SEBE. Na protestu je bilo dosta ljudi, po mojoj slobodnoj procjeni oko 250. Ipak, riječ je o neznatnoj brojci ako je usporedimo s problemom čiji bi ekvivalent bio jedino taj da se cijela Istra digne na noge i Rockwool protjera sa svog teritorija, a sa sadašnjom vlasti raskrsti na sljedećim izborima.

Trojanski konj za ekocid

Treba imati na umu da je Rockwool samo trojanski konj za ekocid u nastavcima koji se tek sprema Istri. Samo za potrebe te tvornice, koja će kao sirovinu koristiti radioaktivni bazalt, sagradit će se posebno postrojenje Plomin 3, zatim pogon za proizvodnju ukapljenog plina, pogon za proizvodnju asfaltnih baza, cisterne i šleperi će danonoćno tutnjati tim krajem – oko 140 takvih vozila dnevno, a kada se pogon tvornice proširi za dvostruko, onda oko 250. Govornici na protestu su bili odlični, srčani i ogorčeni, iako nisu, zasad, dali materijala nikome da ih tuži za duševnu bol ili verbalni delikt, jer o Zlu je postalo zabranjeno nepristojno govoriti, pa je upravo zbog toga najglasniji bio taj potisnuti krik protiv očite nepravde. Jer kako nazvati bespravni i nasilan pokušaj industrijalizacije Istre o kojoj su lokalni političari, nećemo ih imenovati, redom govorili kao o "ekološkoj oazi" i "atraktivnoj turističkoj destinaciji" dok su im trebali politički bodovi da bi se dočepali vlasti, a sad je na nelegalan način pretvaraju u industrijsku zonu, potplaćeni od stranih ulagača kojima se živo *j..e* za "domoroce koje koloniziraju", kako drukčije navedeno izraziti ako ne pogrdnim riječima... Oduzimaju ti život, a tebi je dopušteno samo negodovanje u granicama pristojnosti da ne bi patile njihove osjetljive dušice. To je ta senzibilnost krvnika koji je očito traumatiziran dok ti odsjeca glavu.

Sjećam se "njihovih" priča o autonomiji Istre, ali o autonomiji od koga – onih izvana ili onih iznutra. Pa i ja sam za autonomiju Istre, dapače, ja sam za autonomiju svakog čovjeka, životinje i biljke. Ja sam čak i za autonomiju kamenja, ali nisam za to da se poslušnost naroda osigurava paranojom od neprijatelja izvana da bi se osigurala submisivna podložnost neprijatelju koji ga vreba iznutra, a koji se u danim konstelacijama najčešće čita kao dušebrižni vođa, koji čak i kada, konačno, pokaže svoje lice uvijek ima "osigurač" u "naknadnim" kontemplacijama traumatiziranog naroda, tipa *ako je on takav, koji je "naš", kakav bi tek bio neki drugi. Neka je i loš, ali barem je Naš.* I tako vlastodržac s punim pravom smatra da može, na primjer, "žrtvovati dio Labinštine", ako to odgovara trenutnim zahtjevima njegove privatne ekonomije. Vjerojatno je kao *hommage* samome sebi odlučio trobojnicu Istre (siva, bijela i crvena) ekstenzirati i crnom Istrom, i to s tendencijom prevladavanja potonje boje. Nažalost, moram zaključiti da inercija "Istrijana", čak i ako su izravno ugrožena njihova prava i elementarne potrebe, kao čisti zrak, voda i zemlja, uopće nije za podcjenjivanje. Što su nam to učinili? Jednom sam imao sljedeću viziju; blijedo-plavičasto bljeskanje televizijskog ekrana u tami sobe učinilo mi se kao sumanuto sklapanje vilica svjetlosne pirane koja proždire ljudsku svijest. Kasnije sam vidio kako se aktivnost tih zastrašujućih svjetlosnih čeljusti pretvara u sjaj ljudskih očiju. To što bivamo konzumirani tjera nas da primjenjujemo isti obrazac da bismo nadoknadili izgubljeno. I tako u beskraj.

Treba imati na umu da je Rockwool samo trojanski konj za ekocid u nastavcima koji se sprema Istri. Samo za potrebe te tvornice, koja će kao sirovinu koristiti radioaktivni bazalt, izgradit će se posebno postrojenje Plomin 3, zatim pogon za proizvodnju ukapljenog plina, pogon za proizvodnju asfaltnih baza, cisterne i šleperi će danonoćno tutnjati tim krajem – oko 140 takvih vozila dnevno, a kada se pogon tvornice proširi za dvostruko, onda oko 250

Sve je u redu dok se čini Zlo, ako se to čini u tišini, ali ako žrtva jaukne i pokaže gdje je boli, ako se samo usudi zatalasati zrak oko naših ušnih membrana, začas će ta žrtva biti proglašena krivcem. Zapomaganje jednostavno unosi previše nemira i zbrke.

I baš zato ne smijemo prestati ukazivati na bolna mjesta, nego moramo ukloniti samoljubivo samosažaljenje da se ne pretvorimo u svodnike pesimizma u čijim odajama, nesumnjivo, mnogi rado nalaze svoje utočište. Agresija nasilnika uvijek raste proporcionalno strahu koji izaziva u žrtvi. Pićanski prosvjed od 27. siječnja svakako je pljuska garnituri u sivim i crnim odjelcima koja se ponaša kao da Istrom i životima njenih stanovnika može raspolagati kako hoće. S druge strane, nema smisla izazvati nasilnika i onda se ukočiti. Idemo dalje! ROCKWOOL, NO PASARAN!

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA&SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 709 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

k

Najte kaj zamerit!

Trpimir Matasović

Krabuljni ples u režiji Plamena Kartalova u osnovi je posve uredna predstava za nezamjeranje, koju upravo njena nespremnost za kreativni konflikt čini, u osnovi, prilično nezanimljivom

Giuseppe Verdi, *Krabuljni ples*, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 27. siječnja 2007.

Taman kad smo pomislili da je Opera zagrebačkog HNK pokazala spremnost na hrabrije iskorake prema nešto suvremenijem pogledu na teatar, pojavila se produkcija koja je tu pomisao jasno demantirala. Jer, dok su i Rossinijev *Seviljski brijač* u režiji Krešimira Dolenčića i Mozartov *Don Giovanni*, kojeg je uprizorio Olivier Tambosi, bile predstave koje ne pristaju na starinski koncept prešetavanja po pozornici i pjevanja "na rampi", najnovija postava Verdijevog *Krabuljni ples* donosi nam većim dijelom upravo takav povratak u nepotrebnu prošlost. Slaba je utjeha pritom da se to dogodilo s jednom od Verdijevih opera, koje su i inače vječno utočište najkonzervativnije kazališne publike, koja se više raduje zastarjelim redateljskim koncepcijama nego pokušajima inovativnijeg promišljanja glazbene scene. Naprotiv, upravo bi takav "lektirni" naslov trebao biti poligonom za istraživanje suvremenosti, posebice uzmemo li u obzir da siže ovog djela nudi mogućnosti za vrlo raznolike interpretacije.

Nedorađene ideje

Krabuljni ples mogao je tako biti i politička drama, i ljubavna tragedija, pa čak i groteska o kazalištem opsjednutom vladaru. Bugarski režiser Plamen Kartalov bio je svjestan svih tih mogućnosti, ali iskoristio nije niti jednu od njih. Ili, bolje rečeno, sve je to u njegovom scenskom iščitavanju naznačeno, ali ne i istraženo. Njegov *Krabuljni ples* u osnovi je posve uredna predstava za nezamjeranje, koju upravo njena nespremnost za kreativni konflikt čini, u osnovi, prilično nezanimljivom. Možemo, doduše, biti i više nego zadovoljni doprinosima koje su svojim oblikovanjem scene, kostima i svjetla dali Dinka Jeričević, Irena Sušac i Deni Šesnić – ali, bez pravog sadržaja u scenskoj igri njihov rad svodi se tek na oslikavanje beživotne slikovnice. Koreografija Snježane Abramović, složena u finalu po načelu "korak naprijed, korak natrag" nije ničim popravila opći dojam – naprotiv.

Kartalova se, doduše, ne može optužiti za bezidejnot. Dapače, neke od njegovih zamisli kriju i zanimljive potencijale, poput dramaturškog okvira omeđenog maketom kazališta na početku predstave, odnosno pravim "kazalištem u kazalištu" u završnici. No, taj okvir nije dostatno ispunjen sadržajima koji bi od njega činili provodnu *crvenu nit* koja bi prožimala i integrirala cjelinu predstave. Sâm finale, kao kulminacija zbivanja, bez obzira na to što u njemu *igraju* i HNK-ove lože, donio je ipak antiklimaks. Ako se već išlo na manje-više tradicionalno, doslovno čitanje predloška, od kostimiranog bi se bala očekivala ne možda nužno šarolikost, ali barem raznolikost. Uniformnost svih aktera odjevenih u istovjetne crne kostime i jednako istovjetne crne krabulje ostala je nejasnim potezom – ako je za njega i bilo nekog osobitog razloga, taj razlog nije prepoznat.

Sporadične kvalitete

Nažalost, u takav se blijedi okvir savršeno uklopila i glazbena slika. Dirigentu Ivi Lipanoviću mora se priznati da je korektno odradio svoj dio posla, potcrtavši određen broj dramaturških akcenata, ali i zanemarivši jednaku količinu također nimalo nebitnih situacija. S orkestrom, zborom i manje-više svim solistima bilo je isto – nigdje ničeg osobito problematičnog, ali niti gotovo ičeg vrijednog pamćenja. Ponosno najavljivan tenor Augus Amonov iz petrogradskog Marijinskog kazališta pokazao se tek kao solidan rutiner, a ništa više od toga ne možemo reći niti za domaćeg baritona Vitomira Marofa. U glavnoj ženskoj ulozi Amelije debitirala je mlada sopranistica Mihaela Komočar, pjevačica uistinu iznimnih potencijala, ali zasad još uvijek ne posve dorasla kompleksnim izazovima portretiranja Verdijevih heroina. Povremene prave kvalitete ove predstave valja stoga potražiti samo u interpretacijama manjih uloga, od scenski iznimno sugestivne Zlatomire Nikolove kao Ulrice, preko razigranog Oscara Marije Kuhar i urotničkog dvojca Luciana Batinića i Ivice Trubića, sve do malog, ali uspješnog debitantskog nastupa Ljubomira Puškarića u ulozi Silvana.

> Je li bit teatra nezamjeranje, ili bi nam potrebnije bilo kazalište koje će na svojoj pozornici biti spremno otvoriti i pitanja koja su nam važna danas i ovdje

Ipak, čini se da sve ove primjedbe nisu ni najmanje zasmetale premijernoj publici, koja je novi *Krabuljni ples* ispratila ovacijama. Moglo bi se stoga zaključiti da je upravo ovakva predstava, koja nikog ničim ne provocira, ono što publika želi vidjeti. Pa ipak, valjali bismo se svi skupa zapitati, uključujući i upravu zagrebačkog HNK, je li bît teatra nezamjeranje, ili bi nam potrebnije bilo kazalište koje će na svojoj pozornici biti spremno otvoriti i pitanja koja su nam važna danas i ovdje. Na neka od tih pitanja zacijelo nema jednoznačnih odgovora – ali, nikakav odgovor sigurno nećemo dobiti ako se ne usuđujemo čak niti pitati. Z

ZagrebDox

Najveći međunarodni festival dokumentarnog filma u regiji ZagrebDox održava se od 26. veljače do 4. ožujka 2007. u Studentskom centru u Zagrebu.

Uz međunarodnu i regionalnu konkurenciju bit će ponovljen uspješan prošlogodišnji program 'Kontroverzni Dox'.
U retrospektivnom programu bit će predstavljen Errol Morris.
Novi programi: 'Zavjere', 'Auto Dox' - autobiografski dokumentarci, suvremeni indijski dokumentarac, te 'bunkerirani' dokumentarci.

Ekskluzivni gosti, autori i producenti filmova iz programa.
Po drugi puta i *pitching-forum* s uglednim televizijskim urednicima iz cijele Europe kao i radionica za mlade autore.

Više od 120 filmova iz cijelog svijeta.
Oko 60 naslova u konkurenciji za nagradu VELIKI PEČAT (međunarodna i regionalna konkurencija).
MALI PEČAT za autora/icu filma do 30 godina starosti.
Organizator festivala: produkcijska kuća FACTUM.

Oliver Sertić, odnosi s javnošću (oliver@zagrebdox.net, 099/5172.181)
Selma Mehadžić, press služba (press@zagrebdox.net, 099/5172.184)
Više na www.zagrebdox.net

Nit' je vaš, nit' je naš – nosi ga, vraže, kamo znaš!

Ivan Lozica

Karneval je tradicijom omogućena i uvjetovana (iako samo simbolična) redovita godišnja pobjeda cikličkog poimanja vremena nad linearnim, povijesnim vremenom vladajućega poretka. Tri glavne karnevalske teme, hrana spolnost i nasilje, omogućuju pražnjenje, katarzu sličnu kazališnoj: nakon oduška u izdvojenom, izmišljenom svijetu predstave ljudi se vraćaju zbilji – korizmi

Maske, ta čarobna šuplja lica, samo su naizgled bez mozga – na njima su nataložena drevna značenja i namjene. Plaše nas i nasmijavaju, ali kao da još služe višim silama ili štite od njih. U Hrvatskoj se svake godine iznova pojave tradicijski maskirani likovi (*zvončari*, *bušari*, *didi*, *nap'hanci* i drugi ophodnici u životinjskim kožama sa zvonima, *djed i baba* itd.), često u izdvojenim pokladnim povorkama, a ponekad izgubljeni u mnoštvu suvremenih maškara.

Moć karnevala

Vatra i dim završne karnevalske lomače; čađ na licima; pepeo, brašno, konfeti, bomboni i voda kojima maškare posipaju, prskaju ili zalijevaju oko sebe; skupljanje jaja i posebna pokladna jela; pucnjava, glazba i buka; toptanje nogama, skakanje i ples; fingiranje koitusa i krađe; premještanje i prevrtanje stvari, vozila, oruđa i alata; pokladno oranje; zadirkivanje žena, ali i sirotinje, čudaka i drugih marginalaca; plašenje djece; zlostavljanje i uznemiravanje životinja – sve to upućuje na magijsko, obredno djelovanje karnevala. Sudionici zbivanja obično nisu svjesni zaboravljenih obrednih funkcija svojih postupaka.

Pokladni su običaji i politički odušak, godišnje veliko čišćenje zajednice, katarza koja omogućuje barem privid novoga početka.

Karnevalska kritika pripada narodnoj kulturi, kojoj je svojstvena ravnoteža ozbiljnosti i šale: "kultura gospode" smrtno je ozbiljna i ne dopušta previše smijeha na vlastiti račun. Sumnjičave vlasti nisu u krivu: zabavno pogubljenje pokladne lutke možda je sjećanje na kultni čin biranja novog vladara uz žrtvovanje starog, čin koji je povezivao obnavljanje vlasti s ciklusom obnavljanja prirode.

Motorizirane pokladne povorke zapravo su pokretne pozornice, "žive slike" koje djeluju više natpisima, kostimima i dekorom, a tek u manjoj mjeri i riječju. Verbalna kritika prepuštena je čitačima pokladnih kronika, osuda i oporuka te sezonskim pravnicima pokladnoga suda i karnevalskim novinama. Karnevalski tekstovi jezgrovito aludiraju na ljude i događaje koji su publici poznati – prepričavanje svima znanoga bilo bi zamorno i dosadno.

Ritmizacija svakodnevice

Ritam života u tradicijskoj kulturi obilježen je sustavom blagdana i običaja. To su otkloni od svakodnevnog ponašanja uvjetovani tradicijom, očekivani i predviđeni kalendarom – oni su odgovor zajednice na temeljno životno pitanje: problem vremena.

U očima ljudi priroda se vječno obnavlja, ne stari i ne umire. Za razliku od nas, linearnim vremenom ograničenih smrtnika, priroda nadilazi smrtnost kružnim vremenom, (barem naizgled) beskonačnim ponavljanjem astronomskog i vegetacijskog ciklusa. Repetitivnost blagdana, folklora i običaja prati taj ritam, nastojeći u društvu ostvariti barem privid besmrtnosti i sigurnosti. Otkloni su emotivno obojeni, pridaju zajednici antropomorfne značajke. Tijek godine podvrgnut je tako slijedu (tradicijom propisanih) raspoloženja koji se ponavlja stoljećima. I kršćanski je kalendar s tim u suglasju: obiteljska radost Božića nastavlja se pokladnom slobodom i veseljem, a zatim dolaze represija korizme i dostojanstvena tuga Velikog tjedna. Kao suprotnost radosnome Uskrsu te proljetnim i ljetnim slavljima dolazi jesenska sjeta Svih svetih koju zamjenjuje martinjsko veselje – a onda opet iznova.

Hrvatski godišnji običaji većinom su povezani s crkvenim kalendarom i sadrže drevne sastavnice koje su tek naknadno bile podvrgnute kristijanizaciji. Vjerski i svjetovni vladajući slojevi oduvijek su manipulirali ritmom svakodnevice i blagdana tradicijske kulture, pokazivali su vlastitu moć izmišljanjem novih tradicija i rituala. Tako smo proteklih desetljeća u Hrvatskoj bili svjedocima politički izazvane dekristijanizacije pa i potiranja tradicija. Karneval tu ima donekle izdvojeno mjesto – nikad nije do kraja kristijaniziran pa ga nije trebalo dekristijanizirati. Iako je kalendarski vezan uz početak korizme i pomičnu svetkovinu najvećega kršćanskog blagdana, Uskrsa, karneval je zapravo pastorak kršćanstva. Svećenstvo i crkvene vlasti oduvijek se prema njemu odnose neodlučno, kao prema razmetnome sinu: s jedne strane osuđivali su glasno karnevalsku raspojasanost i neumjerenost, videći u njima otjelovljenje zla i odjeke poganstva – s druge strane kontrolirano i vremenski omeđeno ludovanje bilo im je potrebno kao protuteža vrijednostima kršćanskoga života. Bez slike grijeha nema pokore i pokajanja – bez poklada nema prave korizme. Tolerirano i kontrolirano predstavljanje nereda ne ugrožava važeći red – naprotiv, ono ga afirmira. Toga su (donekle) bile svjesne i socijalističke vlasti: karnevalsko šarenilo nije u izravnoj sprezi s vjerskim blagdanima, pokladno ruganje svećenstvu bilo je dobrodošlo. Trebalo je samo otupiti oštricu društvene kritike, naglasiti svjetovnu važnost običaja i medijski ga obraditi kao bezopasno razdoblje dječje i turističke radosti. To nije uvijek uspijevalo – karneval je i u socijalizmu vješto odigrao svoju demokratsku ulogu nasmijanog i djelotvornog kritičara društvene zbilje, a tu ulogu igra i danas.

Grobinščina zvoni, Čavle, 8. veljače 2006.

Proteklih smo desetljeća u Hrvatskoj bili svjedocima političkih izazvane dekristijanizacije, pa i potiranja tradicija. Karneval tu ima donekle izdvojeno mjesto – nikad nije do kraja kristijaniziran pa ga nije trebalo dekristijanizirati. Iako je kalendarski vezan uz početak korizme i pomičnu svetkovinu najvećega kršćanskog blagdana, Uskrsa, karneval je zapravo pastorak kršćanstva

Mrsno i posno

Sva četiri glavna naziva koja se u hrvatskom jeziku rabe za razdoblje prije uskrsnoga posta (*karneval*, *poklade*, *mesopust* i *fašnik*) sadrže u svojem značenju i bitna obilježja promatranoga razdoblja.

Po kršćanskoj tradiciji karneval nastaje derivacijom iz latinskog *caro – carnis = meso* (u 13. stoljeću u Njemačkoj i Francuskoj). Po Petru Skoku, hrvatski naziv *karneval* javlja se u 18. stoljeću u hrvatskim gradovima kao europski talijanizam, ali s njemačkim utjecajem. Izravna latinska etimologija od *carne vale = zbogom meso* danas je odbačena, ali tu su dva moguća poganska tumačenja. Jedno je postanak od latinskoga *carnem avalere* (progutati meso), a drugo od *carrus navalis* ili *currus navalis* (brod na kotačima). Brodovi na kotačima bili su dio proljetne svečanosti posvećene božici Izidi *(Isidis Navigium)* i razuzdanih rimskih Saturnalija koje prethode karnevalu. Tome tumačenju priklonio se davni povjesničar kulture J. Burckhardt, potvrđujući ga podacima o lađama na kotačima u Italiji 14. i 15. stoljeća. Kola prerušena u brodove česta su i u hrvatskim karnevalima.

I naziv *poklade* (*pokladi*, *poklad*) sadrži *posne* i *mrsne* značenjske slojeve. Skokov rječnik upućuje na nestali glagol *klasti*, *kladem*, koji postoji samo još u čakavskim narječjima, a značenja su mu bila *metnuti*, *vrći*, *vaditi* (jelo iz zdjele u tanjure), *teći* (kad je riječ o nečem gustom) i *deti* (kajkavski). Kad je riječ o pokladama, *posno* se od *mrsnoga* ne odvaja lako.

Naziv *mesopust* (kao i od njega skraćeni *pust*) pripada kršćanskome, *posnom* značenjskom sloju, ali u drugome dijelu te složenice imamo podvojenost dopuštanja i napuštanja.

Kajkavski naziv *fašnik* njemačkoga je podrijetla – ali naziv za poklade u germanskim se jezicima također dvojako izvodi: iz *fasten* = postiti i iz *faseln* =

biti plodan. Njemački *Fasching* nastao je iz starijega naziva *vastschang* ili *vaschanc*, za koji postoji potvrda već 1283. godine, a znači "isprazniti zadnju čašu prije posta"; drugi termin *Fastnacht* (ili *Fasnacht*) govori o posnoj noći ili noći prije posta.

Pored tih naziva upotrebljavaju se i drugi, a nazivi za pokladne ophodnike još su raznovrsniji.

Karneval i kalendar

U katoličkom kalendaru nema Pokladnog utorka, ali tu je Čista srijeda, Pepelnica, kojom počinje korizmeni post. Poklade su vremenski uvjetovane korizmom, *svjetovno* je nedvosmisleno omeđeno *sakralnim* kao svojom suprotnošću. Promjenljivo trajanje i datumska nesigurnost poklada uvjetovane su njihovim mjestom na razmeđu dvaju od tri ciklusa kršćanske liturgijske godine – božićnoga i uskrsnoga. Uskrs, naime, pripada pomičnim svetkovinama, a s njime i svi važni datumi uskrsnoga ciklusa. U povijesti kršćanstva problem određivanja uskrsnog termina pojašnjava se usklađivanjem lunarne i solarne godine. Tek na saboru u Niceji 325. godine dogovoreno je da Uskrs pada u prvu nedjelju iza uštapa nakon proljetnog ekvinocija. Za određivanje vremenskih granica karnevala važan je i sabor u Beneventu 1091. godine. Na njemu je srijeda nakon Pedesetnice određena za početak četrdesetdnevnoga posta, korizme. Nedjelja, ponedjeljak i utorak prije Čiste srijede (Pepelnice) postali su time zadnji i najvažniji dani karnevala. Ali to vrijedi samo za zapadno kršćanstvo – pravoslavne crkve držale su se julijanskoga kalendara koji danas odstupa trinaest dana od astronomskoga datuma ekvinocija. Nadalje, istočna liturgija propisuje početak posta ranije, u nedjelju prije naše Pokladne nedjelje. U nekim hrvatskim krajevima pokladna se lutka ne spaljuje na Pokladni utorak, nego tek na Pepelnicu, a na Pepelnicu je zabilježeno i mnogo pokladnih magijskih postupaka (pokladno oranje ljudskom zapregom, povlačenje veriga s ognjišta po selu, pokladni posjetitelj ["polaženik"], pjesma i ples za bolji urod itd.) – što produljuje pokladne običaje za jedan dan.

No, ni to nije kraj: u sjeverozapadnim se krajevima Hrvatske i na prvi korizmeni četvrtak (*Mali fašnik*) jelo meso, a u Kastavštini je *pust* prodirao i dublje u post: tamo je četvrtak usred korizme zvan *Mali pust* ili *Salus* – jelo se meso, ples je bio dopušten, čak su i maškare navečer obilazile selo. Treći korizmeni četvrtak s pokladnim obilježjima poznat je i drugdje u Europi.

Ni s početkom poklada nije lako. U Njemačkoj i dijelu Nizozemske karneval počinje već 11. studenoga, na blagdan Sv. Martina, četrdeset dana prije zimskoga solsticija. Za to imamo potvrda i u nas: spominje se *mali mesopust* u Vrbniku na Krku, razdoblje od Martinja do Adventa u kojemu su se održavale svadbe, plesovi i zabave. Po nekima, karneval počinje Božićem (ili 6. prosinca, na blagdan Sv. Nikole), opet jer se tada u većem broju pojavljuju maskirani likovi. Po drugima karneval počinje početkom godine, točnije 6. siječnja, na Bogojavljenje. Ponegdje se drži da je početak 17. siječnja (Ssv. Antun), 2. veljače (na Svijećnicu) ili 3. veljače (Sv. Blaž, Vlaho).

Sažmemo li sve regionalne i lokalne inačice, različita mišljenja i neposluhe, trajanje poklada moglo bi se ipak nekako odrediti od 6. siječnja do Čiste srijede.

Maske predaka i baština kasne antike

U srednjem vijeku godina je počinjala Bogojavljenjem: odatle ponekad i trostruko ponavljanje nekih običaja između 24. prosinca i 6. siječnja. Novogodišnji značaj Bogojavljenja prepoznatljiv je i u blagoslovu kuća na taj dan (bilježenje broja nove godine uz početna slova imena triju kraljeva) i u trikraljevskim ophodima *zvjezdara* i *koledara*.

Običaj maskiranja odmah asocira na poklade, no nije uvijek bilo tako. I danas postoje dva razdoblja maskiranja: prvo razdoblje (zimsko) jest vrijeme oko zimskoga solsticija, a drugo je pokladno. Raspored maskiranja u svezi je s poimanjem vremena: godina u svijesti ljudi nije bila cjelovita, nego sastavljena iz dva nepovezana dijela, ljetnog i zimskog. Učena podjela na četiri godišnja doba postala je općeprihvaćenom tek posljednjih stoljeća – još u 17. stoljeću najpopularnija je bila podjela godine na zimu i ljeto. U folkloru germanskih i slavenskih zemalja period između Božića i Bogojavljenja (dvanaestodnevnica, *Zwölften*, *Rauchnächte*, *svjatki*, *svjatije večera*, *volčje noči*, *nekršteni dani*, *dodekahemeron*) poznat je kao vrijeme proricanja budućnosti, čaranja i gatanja, a u rimskome svijetu bilo je to vrijeme ispunjeno brojnim svetkovinama – uvijek pod maskama. U Bretanji i danas postoji naziv *Gourdeziou* (zli dani).

Riječ je o nepodudaranju lunarne i sunčane godine: dvanaest dana dodanih lunarnoj godini u mnogih su se naroda držali sudbonosnima i kritičnima, a i pogodnima za proricanje i mijenjanje budućnosti.

Dvanaest izvanvremenskih dana u europskim se kalendarima smještaju na početak godine, koji je u svezi sa zimskim solsticijem. U noćima dvanaestodnevnice pretkršćanskoga razdoblja lutale su u hordama duše predaka – tragovi jezivih noćnih ophoda sjena mogu se naslutiti u usmenoj predaji mnogih europskih naroda, pa i našoj (divlji lov, *chasse Hellequin* ili *Maisnie Hellequin*, povorke duša *Perchte i Holde*, *kallikántsaroi*, *karakóndžule* itd.). Sjene predaka predstavljali su maskirani članovi tajnih muških društava. Crkva je kristijanizirala pogansku tradiciju dvanaestodnevnice: na sinodu u Toursu 567. godine tih je dvanaest dana proglašeno "svetom dvanaestodnevnicom". Maskirane poganske duše predaka uglavnom su prognane iz božićnoga ciklusa u preostalo razdoblje između Bogojavljenja i korizme. Samo tragovi maskiranja zadržali su se u Adventu (sjetimo se *Krampusa* i *Lucije*), a ostaci zimskoga maskiranja unutar dvanaestodnevnice zadržali su se samo u nekatoličkim (pravoslavnim i protestantskim) krajevima Europe. Tako i u našim dinarskim krajevima oko Božića idu *čarojice* (pretežno među srpskim življem).

Granice karnevala u Europi i danas se grubo poklapaju s granicama staroga Rima – sjajni latinskoamerički karnevali samo su posljedica europskih osvajanja. Naravno, ni u novome svijetu karneval nije izgubio svoju moć kulturne prilagodbe: stopio se s lokalnim kultovima i svetkovinama. Čak je tako (i izravno i posredno) europskim misionarima poslužio i kao sredstvo kristijanizacije!

Karneval sigurno nije puki odjek grčko-rimskih poganskih običaja u vrijeme zimskoga solsticija, ali im je u mnogočemu sličan, što upućuje na neko zajedništvo. Švicarski kulturolog Karl Meuli to tumači svetkovinom povratka predaka. Postoji vrijeme u godini kad se mrtvi vraćaju, izlaze, osvećuju se za nepravde, traže poštovanje i obožavanje, žrtve i priznanja. U tome strogo ograničenom razdoblju oni preuzimaju vlast i sude, prenose svoja znanja živima.

U pokladnim ophodima muških skupina maskiranih u životinjske kože zaista nije teško prepoznati sjećanje na kultno maskiranje u pretke, a u karnevalskom izvrtanju svijeta, bizarnosti maski, glazbe, plesa i ponašanja kao da još uvijek možemo nazrijeti blijedu sliku divljega kraljevstva mrtvih.

Dva lica karnevala

Obično se govori o seoskim (ruralnim) i gradskim (urbanim) karnevalima i maškarama. U takvoj podjeli najčešće je sadržan i vrijednosni sud. Iz jedne perspektive seljačko je ono staro, pravo, naše i domaće, a gradsko je novo, umjetno, strano nacionalnoj kulturi i lažno.

Iz drugoga rakursa, gradske su maškare lijepe, čiste i u skladu s profinjenim ukusom, a one seljačke su vulgarne, necivilizirane i prljave. Oba mišljenja imaju nešto zajedničko: odbacuju barem pola hrvatske karnevalske tradicije.

Prvi, naizgled arhaičniji (mnogi bi rekli "izvorniji") tip doima se ruralno i nalazimo ga ponajviše u stočarskim krajevima. Prepoznaje se najlakše po skupnom maskiranju muškaraca u jednake (ili vrlo slične) kostime, načinjene obično od životinjskih koža (runa, krzna) i po zvonima koja nose na odjeći (ili u ruci, ponekad na drvenim rašljastim rekvizitima različita naziva). Ponegdje u ophodima sudjeluju samo stariji momci i neženje, dok drugdje takvih ograničenja više nema. Izgledaju opasno i zastrašujuće, djeluju pokretom i plesom, plaše djecu i proganjaju mlade žene (ali i muškarce), nastojeći ih posuti pepelom ili namazati čađom.

Uz ophodnike sa zvonima javljaju se često i stalni maskirani likovi *djeda* i *babe*, *medvjeda*, *prosjaka*, *Cigana*, *vraga*, *lopova*, *brijača*, *putujućih trgovaca*, *popova*, *žandara*, *doktora* i slični, kojima je teško odrediti podrijetlo i starost. I njih u pravilu predstavljaju muškarci, čak i kad se radi o ženskim likovima. Ophodnike u životinjskim kožama ponekad prate (ne uvijek) barjaktar, glazbenici i lijepo odjevene maškare (u nošnjama ili posebno izrađenoj odjeći). Te lijepe maškare (opet ponekad) predstavljaju svatove – to mogu biti sve muškarci odjeveni u nošnje obaju spolova, ali ponegdje u povorci zaista i sudjeluju oba spola. Opisani tip karnevala mogli bismo uvjetno nazvati magijskim, zbog šutljive okrenutosti prirodi, ostataka magije plodnosti, apotropejske magije i tragova kulta predaka koje u njemu naziremo. Po najuočljivijem elementu, ophodnicima sa zvonima (koji pripadaju stočarskome, pastirskom svijetu Sredozemlja) mogli bismo ga nazvati i *luperkalijskim* tipom karnevala. Elementi stočarske magije, nazočni već u rimskim Luperkalijama (a zacijelo i ranije) mogu se opisati kao poticanje plodnosti žena i stoke.

Drugi tip pokladnih zbivanja češći je u urbanim sredinama i čvrsto povezan s idejom društvenoga reda. Već samim time doživljavamo ga kao noviju pojavu, čemu pridonosi i njegova usmjerenost odnosu čovjeka i društva, sklonost drami (i uopće verbalnoj sastavnici izraza), improvizacijama i aktualizacijama. Mogli bismo ga nazvati kritičkim, ili *saturnalijskim*. Značajke toga tipa su karnevalska društva, testamenti i osude lutke, povorke *alegorijskih kola*, natpisi, plakati i transparenti, pokladne novine, individualno maskiranje, plesovi pod maskama i gozbe, dječje karnevalske priredbe.

Ipak, ne postoje dva karnevala. Samo je jedan, a njegova dva lica (magijsko i kritičko) tek su dio uvijek dvojake karnevalske prirode.

Poput veleposlanstva koje u stranoj zemlji uživa autonomiju eksteritorijalnosti, karneval u vlastitoj zajednici ima autonomiju ekstemporalnosti: karnevalsko je vrijeme izdvojeno vrijeme, u njemu ne vrijede uobičajena, svakodnevna pravila ponašanja. No, karneval nije nered suprotstavljen redu izvankarnevalske zbilje, karneval nije obrnuti svijet. Okretanje svijeta naglavačke samo je jedno od karnevalskih sredstava: karneval u sebi uključuje ritualizaciju i nereda i reda. Karneval je tradicijom omogućena i uvjetovana (iako samo simbolička) redovita godišnja pobjeda cikličkog poimanja vremena nad linearnim, povijesnim vremenom vladajućega poretka. Tri glavne karnevalske teme, hrana spolnost i nasilje, omogućuju pražnjenje, katarzu sličnu kazališnoj: nakon oduška u izdvojenom, izmišljenom svijetu predstave ljudi se vraćaju zbilji – korizmi.

Da bi se mogle pomiriti, suprotnosti se moraju iskazati i prikazati: karneval zato iskazuje i red i nered, i dobro i zlo – izvrće suprotnosti i tako dokazuje njihovu prolaznost. Spaljuje se sukob suprotnosti: tako se ritualno omogućuje početak novoga kruga svakodnevice. U praksi, karneval je vrijeme posjeta i zajedničkih gozbi, vrijeme pomirenja sukobljenih strana, vrijeme jačanja kohezije i identiteta unutar zajednice. Na kraju izgori samo lutka. z

Pokladni utorak, 8. veljače 2005., Donja Kaštela

Kućica za preživjele

Nataša Govedić

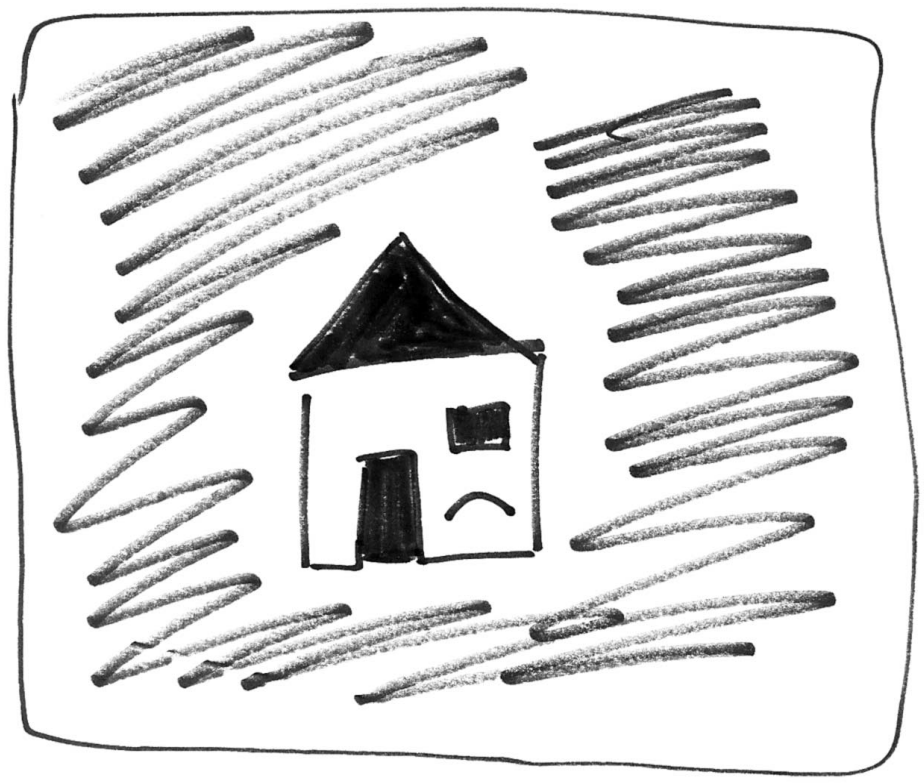

Možda se iza godina i godina huliganskog potucanja po gradskim javnim prostorima, po nogometnim stadionima i ratištima, krije ne samo potreba za mjestom pripadanja nego i za sigurnim prostorom obiteljske brižnosti. Za "čarobnom kućicom"

Uz gostovanje Jugoslovenskog dramskog pozorišta u Zagrebačkom kazalištu mladih, s predstavama *Šine* Milene Marković (režija: Slobodan Unkovski), *Skakavci* Biljane Srbljanović (režija: Dejan Mijač), te *Hadersfild* Uglješe Šajtinca (režija: Alex Chisholm)

Sjediš i gledaš pozornicu
Ali nečemu si okrenuo leđa –
Čemu konkretno?
Streljačkom odredu
Čiji nam meci raznose šije
A čitave su nacije uhvaćene
Kako gledaju u pogrešnom smjeru
Zato te želim pitati
Što si zaboravila vidjeti
Na putu ovamo.
Edward Bond

Jedan od prizora iz predstave *Šine* Milene Marković uključuje gradnju ljupke kućice za mačku, sa žutim prozorima i plavim vratima, starinskim kosim krovićem i obvezatnim dimnjakom (*da maci ne bude hladno*), čak i sa *selotejpom po podu*, čija se blistava površina krznenoj kućevlasnici ima učiniti kao *lakirani parket*, po kojem će mica-maca hodati "na prstima", da ne ošteti fini rad predanih građevinskih radnika. Iako izvanredno sugestivni beogradski glumac Nebojša Glogovac u ulozi Gadnog ovu harmsovsku stambenu idilu promatra s *čokanjčetom* rakije u ruci, ljuljajući se lagano dok govori i jedva susprežući erupciju podruglji-vog smijeha na račun čekića i četke u ruci Debila ili "retardiranog" člana destruktivnog muškog klana (ista grupa nasilnika determinira sve situacije predstave) kojem je povjerena izgradnja kućice, lice koje publika promatra tijekom ovog prizora jest smrknuta i mirna fizionomija bezdomnog Junaka u interpretaciji Gorana Šušljika. Dok Gadni s namještenom ozbiljnošću objašnjava kako je kućica za mačke *neophodna* njegovoj kćeri, Junak sve strastvenije, sve ljuće traži da se *i njemu* izgradi sličan dom. Debil i Gadni indignirano odbijaju ovu "skarednu" pomisao: pa ne mogu ljudi i mačke imati iste nastambe! *Nije red.* No iza zafrkancije na temu životinjskog luksuza jasno se ocrtava užas ljudskog bezdomništva, jer Junakova "ekipa" cijelog života nije imala ništa osim ulice. Utoliko je režijska odluka Slobodana Unkovskog da toj *maloj i dražesnoj* nastambi pokloni najveće značenje u predstavi *Šine* apsolutno opravdana: možda se iza godina i godina huliganskog potucanja po gradskim javnim prostorima, po nogometnim stadionima i ratištima krije ne samo potreba za mjestom pripadanja nego i za sigurnim prostorom obiteljske brižnosti, za "čarobnom kućicom", čijim je članovima, primjerice, stalo do vlastite djece – barem onoliko koliko im je stalo do vlastitih mačaka.

Velika kuća i potpuni mrak

Posljednji prizor *Šina*, međutim, osporava mogućnost da djeca ulice ikad pronađu vlastiti dom. U prostoru onkraj granica ovog svijeta, paklu ili raju, konačno ih dočekuje uvećana replika kuće za mačke, ali lutalice se u njoj ne snalaze. Prekasno je. Oni koji su cijelog života naučili jedino jezik uskrate i nasilja ne mogu ni u odajama blaženstva pronaći *vlastitu sobu*. Dugačka trakavica besmisla ne pretvara se u leptirića pronađene pravde, reinkarniranog dostojanstva. Sve ono *iza* egzistencije isto je kao i *ovo* što smo upoznali za života. Što ako je život prošao bez tragičke ili ikakve spoznaje? Ništa. Ništavilo. Taj manjak povjerenja u moć prosvjetljenja ili samosagledavanja susrećemo i u finalu drame *Skakavaci* Biljane Srbljanović, čija posljednja replika uključuje Voju Brajevića, zgrčenog na podu i prevrnutog na leđa poput Kafkina kukca, s tekstom *Ako moždana kap krene pre no što bilo šta shvatim, onda nastaje potpuni mrak*... Srpske predstave složno govore o mračnoj, crnoj kutiji presahlog osjećaja odgovornosti te raznorodnim stanjima agonije i/ili depresije kao posljedice ove sumorne "pomirenosti sa sudbinom" ideologijske poništenosti vlastitog života i ravnodušnosti prema gubitku tuđih života. U *Šinama* postoje scene koje prelaze sve granice realističke motivacije, nalikujući psihotičnim halucinacijama, primjerice scena u kojoj srpski vojnik *ljubazno* poziva zarobljenu muslimanku čija je obitelj upravo zaklana da s njim podijeli njegov beogradski stan, nježno je cjelivajući, dok mu ona uzvraća poljupce. Zanimljivo je da se i ovdje pojavljuje momenat evokacije "zajedničke kuće", ali ne kao stvarnog mjesta, nego kao umiruće utopije na koju očito više nema povratka: uskoro je svim protagonistima izginuti u ratom razorenoj bosanskoj kući.

Izbrisana (ratna) geografija

Spomenuta lociranost srpskih ratova u neko konkretnije mjesto *izvan* Srbije (pri čemu je "Bosna" veoma široka odrednica) ujedno je i jedini nagovještaj da gledamo predstave o državi koja je u najrecentnijoj povijesti ratovala na brojnim izvansrpskim lokacijama, dakle u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i na Kosovu, što znači da nije "slučajno" spala na prosjački štap, niti su joj sankcije iz čistog mira pale s neba. Zanimljivo je da u sva tri komada ti "drugi" ili nesrbi na čijem se teritoriju ratovalo, ili ne postoje ili imaju ulogu provokatora i ubojica – što se posebno odnosi na Slavonce i Dalmatince, kao paradigme zlostavljanja srpskog dostojanstva u *Šinama*. Ekskapizam Srbije koja je na sceni prikazana kao ispaćena stradalnica nekih *neodređenih neprijatelja* doseže upravo nevjerojatne razmjere, najviše podsjećajući na Njemačku po završetku Drugog svjetskog rata: poraženu naciju koja još dugo nije mogla priznati vlastiti fašizam, tražeći opravdanja u unutarnjim izdajama i vanjskim neprijateljima. Tako je i u srpskim predstavama: dopušteni su prikazi "arhetipskog" nasilja: ali zabranjeno je dotaknuti se konkretnih (i na žalost još aktualnih) programa etničke mržnje.

U *Skakavcima*, kuće su iznutra zatvorene, kuća je drugo ime za obiteljsku patologiju, pri čemu tri generacije koje zakratko ili zadugo žive pod istim krovom nemaju ama baš ništa zajedničko. Manjak bliskosti upućuje na odgojne promašaje barem dviju roditeljskih generacija, koje Dejan Mijač postavlja u gotovo žovijalnom tonu nizanja "prizora iz kućnog života". Srpski ratni pohodi u *Skakavcima* se spominju samo kao "ubijanje civila", ponovo bez ikakve geografske specifikacije.

Kuća bez vrata

Hadersfild Uglješe Šajtinca također se otvara prizorom potpuno razorenog doma u koji ljutito stupa alkoholizirani Otac, trga vrata s vratnica, izvrijeđa trijeznog i stoički nepomičnog Sina (očinski tekst: *E, jebo sam ti mater. Šta si ti? Ti si nula! Ništa*!), te odlazi prodati istrgli komad drveta za novu količinu rakijaške utjehe. Sin se izdržava pišući radijske recenzije i podučavajući srednjoškolke *Hamletu*, no čini se kao da je fizički srastao s propalim zidovima, stolovima i krevetom svoje devastirane kuće. Naziv drame upućuje na "ono

U predstavama Jugoslovenskog dramskog pozorišta dopušteni su prikazi "arhetipskog" nasilja: ali zabranjeno je dotaknuti se konkretnih (i na žalost još aktualnih) programa etničke mržnje. Na taj način se dramsko "sažaljenje" pretvara u nacionalno samosažaljenje, a demistifikacija "straha" u njegovu dugoročnu vladavinu

drugo" mjesto, egzil, lokaciju na kojoj danas možemo naći sve srpske građanke i građane kojima je državno ratno nasilje bilo neprihvatljiva opcija. Oni koji su ostali "doma" nisu ljutiti, nego su ponosni na one koji su otišli. Ako se ičega srame, srame se svoje "ukorijenjenosti". Cijeli zaplet *Hadersfilda* zapravo je ljuštenje slojeva posramljenosti. Najprije one ekonomske, zbog vrišteće neimaštine. Zatim političke osramoćenosti (*Mi smo nule. Kurtoni. S viškom inteligencije*) – zbog vojne "upotrijebljenosti" regrutirane nacije. Potom i emocionalne, zbog kraha ljubavnih i prijateljskih odnosa u političkom paklu. Naposljetku, i spiritualne sramote, zbog potrebe *domaćina* da surovo ponizi *bilo koga*, možda i najboljeg prijatelja, kako bi barem na trenutak osjećao "premoć". Jedino lik bolesnog Ivana izmiče ustajalom, sveprisutnom, otrovnom "zraku" opće sramote. U maestralno preciznoj izvedbi Nebojše Glogovca, Ivanov život na haldolima ili lijeku protiv shizofrenije portretiran je posebnom ukočenoću tijela, dugim stankama između posebno teških iskaza, izbjegavanjem tuđih pogleda, sitnim tikovima i zamuckivanjima, skrivanjem drhtavih ruku u džepove, osobitim dikcijskim nijansama preglasnog, gotovo "rafalnog" govorenja u stanju uzrujanosti. Zanimljivo je da u dva ugošćena dramska teksta, *Skakavcima* i *Hadersfildu*, mudrost pripada ludima: priprostoj proročici Nadeždi te bolesnom vjerskom fanatiku Ivanu. Na djelu je svojevrsni "ruski sindrom" beznađa, u kojem sloboda govora i pravo na istinite rečenice smije poticati isključivo od potpunih socijalnih autsajdera. Ostali bi zbog istih replika mogli nastradati, odnosno njih je posve prožeo strah od bezdušnosti samog političkog režima. Luđacima po istom principu pripada i velikodušnost, kao i mogućnost opraštanja: još dvije politički krajnje nepoželjne orijentacije u novijoj srpskoj drami. Zajednički plač Nebojše Glogovca (Ivana) i Gorana Šušljika (Raše) stoga je najsnažnije mjesto sve tri predstave, jer omogućava da se pozornica konačno otvori iskustvu poraza. Držeći se jedan za drugoga i jecajući, ova dvojica na nekoliko trenutaka ukidaju vladavinu beznadne mačističke i militarističke himbe; izlaze iz zatvora generalske skamenjenosti emocija ili stalne spremnosti *na najgore*. Upravo plačući ovi likovi *nisu* žrtve, već ljudi otvoreni najtežoj osobnoj hrabrosti izricanja višestruko tabuiranog sadržaja.

Kućice u teorijskim "formularima"

K tome, riječ je o likovima koji znaju da su osuđeni na samoću, autodestruktivnost, bijedu, ponavljanje svih vrsta osobne i socijalne nemoći. No među njima je nekim čudom još živa mogućnost prijateljstva onkraj feudalnog poimanja muške "časti", s obostranim razumijevanjem rastućeg očaja. Zbog toga je *Hadersfild* velika predstava, za koju je savršeno irelevantno pripada li *dramskom* ili *postdramskom* teatru: upravo se na predlošku stvarno moćnog scenskog događaja (u koje je uključen čitav niz neverbalnih i verbalnih komponenti) razumije koliko su smiješno nedostatne klasifikacijske odrednice poput "eksperimentalnog" ili "klasičnog" izvedbenog postupka. Živi teatar toliko je bogatiji od teorijskog žargona, od pomodnih poštapalica. Jer kao što "inovativno" poigravanje formom može voditi umjetničkoj jalovosti, tako i "provjereni" obrasci dramskih napetosti mogu stvarati isprazne, nimalo uznemiravajuće, politički i estetički usahle predstave. Bez obzira jesu li na sceni glumci *ili* performeri, svejedno svjedoče li o svojoj traumi verbalno, klanjem kokoši ili projiciranjem teksta na kompjutorskim sučeljima, velika predstava je svakako više od svog formalnog kalupa. U slučaju *Hadersfilda*, predstava definitivno pripada sjajnim glumcima, a činjenica da glumci uskaču u fikcijske role ni u jednom trenutku ne umanjuje značaj osobnog iskustva investiranog u izvedbu. Stvari drukčije stoje sa *Šinama* i *Skakavcima*, koje bih opisala kao znatno slabiju umjetničku propagandu o tobožnjoj "nepromjenjivosti", pa i fatalizmu zla u zbiljskim svjetovima. I dok je Slobodan Unkovski režijski naglasio da se nasilje ponavlja poput cirkuskih točaka, s redom muzike, redom klaunijade, pa redom silovanja i ubijanja, engleska redateljica Alex Chisholm pokazala je da u cijelom tom procesu nema ničeg bulevarski *zabavnog*, *zavodljivog* ni srodnog *spektaklu* kakav zahtijeva mentalitet ulice: naprotiv, riječ je o ozbiljnoj bolesti, o bljutavosivim sobama, o krevetima čija posteljina nije mjesecima oprana, o rasprodanom namještaju, o zidovima na kojima se još vide prazna mjesta prodanih slika, knjiga ili ukrasnih ormarića. Riječ je o bijedi, o višestrukom bankrotu.

Komunistička kuća

Sva tri komada Jugoslovenskog dramskog pozorišta mnogo nam govore i o generaciji komunističkih roditelja, ljudi koji su podrazumijevali da djeci ne treba nikakva *posebna* pozornost, ona će nekako odrasti "sama od sebe", priviknut će se na svoju usamljenost, na ulicu i kafić kao zamjenu za prisnost obitelji, na ključ oko vrata i stalno mjesto pokraj vječito uključenog kućnog televizora u praznom stanu. Govorim o generaciji roditelja koja je smatrala pristojnim da se djeca igraju u drugoj sobi dok odrasli govore o "važnim" stvarima (umjesto da se djecu tretira barem s jednakom pozornošću kojom se pristupa odraslim osobama, za koje bi bilo nezamislivo *poslati ih u drugu sobu* jer "smetaju" očekivanom protokolu dijaloga), kao i o ljudima koji su početkom devedesetih godina bili toliko zaprepašteni što je izbio rat da se ni danas još nisu potpuno snašli oko toga kako tumačiti tamnu stranu komunističke utopije. Drugim riječima, govorim o apolitičnim ljudima za koje je jugoslavenska kuća predstavljala "pitku" ideologiju kojoj se nisu suprotstavljali, niti su postavljali neugodna pitanja. Kao što ih nije bilo u vlastitim obiteljima, nije ih bilo nigdje gdje se očekivao golemi angažman. Na cijeni je bila ugodna, eskapistička rutina. Kao da su svi živjeli isključivo po kafićima, jedino su se tinejdžerske birtije razlikovale od onih za četrdesetogodišnjake ili umirovljenike. Buđenje apolitičnih režimlija tijekom devedesetih godina često je izgledalo kao duboka začuđenost, zaprepaštenost, kompletna dezorijentiranost. U *Skakavcima* se vidi da su zanemarena djeca ovih "sanjara" prepuna bijesa, u *Šinama* je jasno da prepuštenost ulici rezultira nasiljem, u *Hadersfildu* susrećemo alkoholizam kao drugo ime za roditeljsku političku neurozu te depresiju kao drugo ime za generaciju koja je stasala tijekom Miloševićevih godina. U sva tri slučaja, roditelji nisu u stanju preuzeti odgovornost za svoje privatne i ideologijske lakomislenosti i površnosti, a djeca nisu u stanju planirati ništa izvan horizonta preživljavanja od danas do sutra.

Raspadanje?

Lik Duleta (Vojin Ćetković) ovako komentira depresiju glavnog lika Raše: *On ima teoriju da se svet raspada. I dobro je da se sve oko njega raspalo, to mu drži teoriju.* No nije se baš *sve* raspalo. Ljudi su još živi, mnoge kuće nisu srušene, prijatelji se još sastaju. Ali izgleda da je temeljito razorena nada da bilo kakvo djelovanje ima smisla. I tako se pred nama otvara začarani krug srpske depresije: premda se svaka sekunda ljudskog života može posvetiti nalaženju minimalnog smisla, likovi ugošćenih drama mnogo se radije drže crne makroperspektive, u kojoj i zvijezde neprestano umiru, pa čemu se oko ičega zbilja potruditi. Velika žalopojka stupa na mjesto malog napora promjene. K tome, u sve tri predstave na snazi je i "službena", sveprisutna mizoginija, odnosno portretiranje žena kao pornografskih krpi, za koje je posve normalno da ih muškarci neprestano ponižavaju, jer žene su naprosto seksualne "naprave" bez ikakve mogućnosti osobnog ili političkog dostojanstva. Žena služi, citat, "da se čovjek lepo istrese". *Hadersfild* završava donošenjem na pozornicu drvene skulpture "majke otadžbine", čije lice u nijemom kriku daje naslutiti da će sramota degradacije sigurno nadživjeti besramnost militarnog režima. Generacija koja dolazi? Citirajmo još jednom Uglješu Šajtinca: *Srbija je puna siročića. Čevapčića i siročića.* U takvoj konstelaciji, ulica će biti još stoput jača odgojna ustanova negoli je to bila za vrijeme "komunizma". I povijest će se ponavljati i zaboravljati, zaboravljati i ponavljati. Jugoslovensko dramsko pozorište već sada nastoji prijeći preko ratnog desetljeća kao "godina koje su pojeli skakavci" (citat Biljane Srbljanović), premda se rat ne može jednostavno pomesti pod tepih, niti je pobjeda Šešeljevih radikala na netom okončanim srpskim izborima "slučajna". Rašina replika o Hamletu: "Nije duhovit. Takve treba uza zid" – govori da ni oni likovi u *Hadersfildu* koji znaju misliti ne trpe vlastite kritičare, k tome rutinski ispovijedajući i teoriju antisemitske protuslavenske zavjere. Odakle na pozornici toliko pomanjkanje političke samokritičnosti? I toliko potrebe da se likove prikaže u vakuumu odgovornosti? Nije li riječ o pogrešnoj primjeni Aristotelovih kazališnih formula, jer se dramsko "sažaljenje" pretvara u nacionalno samosažaljenje, a demistifikacija "straha" u njegovu dugoročnu vladavinu?

Mislim da ne bi bilo pretjerano od renomirane kazališne institucije kao što je Jugoslovensko dramsko pozorište očekivati upravo hamletovske "neduhovitosti" i protestne izgrede, jer i JDP je *kućica* koja podiže generacije i generacije gledatelja, dakle ne postoji da bi pognula glavu pred zločinom, tobože prepustivši istinu "govoru luđaka", nego postoji da bi javno razobličila svekoliku ideologiju utemeljenu na strahu. U zagrebačkom smo gostovanju vidjeli da to još nije u stanju. Z

razgovor

Sven Stilinović

Smrt državi, sloboda tebi i meni

Suzana Marjanić

S likovnim umjetnikom i performerom razgovaramo o akcijama koje je izvodio u okviru izložbi-akcija Grupe šestorice autora, o varijacijama performansa *Geometrija krvoždnosti*, o potrebi za anarhističkim smjernicama...

Još kao srednjoškolac, dakle, kao najmlađi član, sudjelovali ste u akcijama Grupe šestorice autora. Zbog čega ste iznenada 1977. prekinuli školovanje na Školi za primijenjenu umjetnost u Zagrebu, i to neposredno prije mature?

– Bijes, netrpeljivost prema školi, obitelji i svemu onome što diktira ponašanje, kretanje, učenje, spavanje, hranjenje i ostalo. U osnovnoj su me htjeli stalno šišati, uključivati u razne organizacije, kao što su pioniri, omladina, izviđači, folklor i slično. Nisam se dao, te otuda i bijes i netrpeljivost prema sistemu jer ŠKOLA = VLAST.

Akcija s toalet-papirom

Godine 1976., 17. i 18. travnja, u sklopu manifestacije 5. aprilski susreti, održanoj u Studentskom kulturnom centru u Beogradu, Grupa šestorice autora je održala izložbu-akciju u okviru koje ste izložili seriju fotografija pod nazivom* Komparacija razvoja slikarstva i nerazvoja fotografije, *i pritom ste realizirali akciju s toalet-papirom. Što ste potencirali spomenutom akcijom?

– To su bile dvije bijele linije između dva grada – Zagreba i Beograda. U Beogradu je od toga nastao politički problem; naime, jedni su me napadali da kako mogu povezati Zagreb i Beograd toalet papirom, s govnima, tj. rušim bratstvo i jedinstvo, a drugi su me branili da su to samo dvije bijele linije. Bila je to žestoka diskusija, a ja se nisam uplitao.

Gdje se odvijala navedena diskusija – u medijima ili u Studentskom kulturnom centru u Beogradu?

– Diskusija se odvijala ispred Studenskog kulturnog centra, a u njoj su sudjelovali slučajni prolaznici.

Od 11. do 17. travnja 1977., kako doznajemo u katalogu o Grupi šestorice autora (urednica kataloga Janka Vukmir), u organizaciji CEFFT-a u Galeriji suvremene umjetnosti, u Zagrebu je održana izložba-akcija na kojoj su sudjelovali svi članovi Grupe šestorice autora. Prvoga dana izveli ste akciju* Volim vas, *a 12. travnja* Akciju pisanja. *O kakvim je akcijama riječ?

– Oprosti, ali slabo se sjećam. Uglavnom sam na svim izložbama-akcijama izlagao fotografije i tekstove. Najzanimljivije su bile rasprave oko mojih radova. Na primjer, sjećam se kad su na Trgu Republike, tj. Trgu bana Jelačića diskutirali o mom velikom kolažu je li to ili nije umjetnost, i pritom su pričali o kaosu i entropiji. Što se tiče akcije *Volim vas*, sumnjam da sam je izveo, to je bio neko drugi, vjerojatno Jerman. Nisam baš čovjekoljubiv. U *Akciji pisanja* ispisivao sam na papir dvije riječi – MISLIM i OSJEĆAM. Fotografirali su mi lice pokraj svake ispisane riječi, a moje je lice uvijek imalo isti izražaj; po njemu nije se moglo vidjeti mislim li ili osjećam.

Koje se godine odvijala navedena javna diskusija i tko ju je inicirao te u povodu kojih vaših radova?

– Godine 1975. na Trgu Republike, a inicirali su je ljudi koji su se slučajno našli na Trgu. Prepirali su se oko mojega rada, tako da su oni sami stvarali tu situaciju, tj. diskusiju.

I još o Grupi šestorice autora

Možete li navesti još neke akcije koje ste izveli u okviru izložbi-akcija Grupe šestorice autora?

– Godine 1975. u Zagrebu projicirao sam dijapozitiv s upitnikom na zgrade, ljude, pse, automobile. Godine 1976. u Mošćeničkoj Dragi sunčao sam se dok mi je na leđima ispisan tekst "Baš sam sretan što sam pocrnio". Nakon sunčanja slova su uklonjena, a tekst je ostao vidljiv zbog promjene boje kože. Prirodni, bezbolni tattoo. Godine 1978. u MM centru u Zagrebu dijelio sam i slao poštom tekst: "Ovaj tekst je umjetničko djelo samo zbog toga što je otisnut u većem broju primjeraka. Jedan primjerak ovog teksta nije umjetničko djelo, ali vas svaki sljedeći približava posjedovanju umjetničkog djela. Izlaskom ovog teksta u novinama ovo djelo će profunkcionirati". Godine 1977. u Beogradu izveo sam akciju pisanja "mislim – osjećam"; i dok me fotograf Studenskog kulturnog centra fotografirao, moj brat Mladen Stilinović je fotografirao obojicu. Godine 1979. u Studenskom centru u Zagrebu ispisivao sam sljedeći tekst na zidu kina: *Kao što on proizvodi svoju vlastitu proizvodnju za svoje obestvarenje za svoju kaznu, kao što svoj vlastiti proizvod proizvodi za gubitak za jedan proizvod koji mu ne pripada, tako on proizvodi vlast onog koji ne proizvodi, nad proizvodnjom i nad proizvodom; kao što sebi otuđuje svoju vlastitu djelatnost tako strancu prisvaja djelatnost koja mu ne pripada. Karl Marx*

Kao što je rezimirala Nena Baljković, Grupa šestorice autora u izlagačkoj praksi nije polazila od globalnog pojma grada, nego je pažljivo selekcionirala mjesta nastupa kao reprezentativne uzorke različitih oblika urbanog života: centar grada (ondašnji Trg Republike), mjesto namijenjeno odmoru (gradsko kupalište na Savi), novo naselje bez kulturnih sadržaja (Sopot), povijesni dio grada (Jezuitski trg), odgajalište "elitne inteligencije" (Filozofski i Ekonomski fakultet). Kojih se izložbi-akcija posebice sjećate s obzirom na reakcije prolaznika u javnim prostorima izvedbe?

– Pa najviše se sjećam Filozofskog fakulteta u Zagrebu gdje je jedan bio uporan u tvrdnji da to nisu umjetnička dijela, da je to smrt umjetnosti (kako bi rekao moj brat: "Upomoć! Mene netko pokušava ubiti!"), a i ostali nam nisu bili naklonjeni. Na ondašnjem Trgu Republike je bilo zabavnije jer su se ljudi međusobno svađali o pitanju shvaćanja umjetnosti. Šteta što nismo zabilježili magnetofonom ili barem pisanom riječi. Ovako, tko bi se toga sjetio...

Već niz godina živite i djelujete u Rijeci. Kako biste procijenili riječku performersku scenu od devedesetih do danas? U tekstu* Tridesetogodišnjica riječke performerske scene (1976.-2006.), *što je prošle godine objavljen u* Zarezu, *Branko Cerovac ističe kako je formiran i Ri Performance Syndicate. Jeste li član spomenutoga sindikata?

– Ne bih procjenjivao. Nisam.

Geometrija krvoždnosti

Zaustavimo se sada na ciklusu* Geometrija krvoždnosti. *U prvoj* Geometriji krvoždnosti, *koju ste izveli 1993. u Berlinu nosili ste janje kroz grad, zatim ste ga ispekli na ražnju i potom nahranili publiku na otvorenju izložbe. Koju ste simboličku poruku upisali u navedenu akciju nošenja zaklane životinje kroz grad? Ujedno, jeste li sami u okviru tog performansa zaklali janje ili ste imali stručnu pomoć mesara-koljača?

– Kao prvo, životinja nije bila zaklana, nego ubijena u klaonici; znači da su to obavili profesionalci. Drugo, morali smo je prenijeti s jednoga mjesta na drugo, pa smo prošli kroz dio grada (Berlin). Kada vidiš nešto takvo, što nije uobičajeno, naravno da to ima nekakve simbolike. To ostavljam onima koji su to vidjeli. Samo sam htio nahraniti ljude. Godine 1993. mi smo bili još u ratu, a ja sam hranio Nijemce. Tu ima više ironije nego simbolike.

Kad kažete "životinja nije bila zaklana, nego ubijena u klaonici", u čemu je razlika? Nož pod grlo ili metak u čelo? I, oprostite, ne mogu potpuno povjerovati da ste navedenim performansom želeli samo nahraniti ljude; bilo je ipak i doze spektakularnosti u tom performativnom prenošenju zaklanoga janjeta kroz grad...

– Kad izvodite takvo nešto i ako je javno, normalno je da je spektakularno. Pogotovo ako je to janjac na kolcu, kojeg većina Nijemaca prvi put vidi. Stvari, bića, pojmovi (kolac, janjac, crveno) su puni simbola i bit će. Npr. moje ime i prezime je Sven Stilinović, znači inicijali su mi S.S. Kad sam se u Berlinu potpisao ispod slike koju sam naslikao na zidu u Tahelesu (bile su to slike oružja i prirode s tekstom Susan Sontag: "Kad smo uplašeni, mi pucamo, ali kad smo nostalgični, mi pravimo slike."), Nijemci su me napali zbog potpisa, jer ih je podsjetio na potpis njemačkih SS trupa. Pa, sad ti vidi. Što kad prdnem, istjerujem duhove ili imam lošu probavu ili oboje.

Drugu* Geometriju krvoždnosti *uprizorili ste pet godina nakon prve* Geometrije krvoždnosti *u Kapelici (Ljubljana, 1998.). Riječ je, naime, o instalaciji (neon, kosti, staklo, krv, aluminijski okviri, stol), a pritom ste za stolom brusili nož i potom opet nahranili publiku pečenim janjetom te kruhom i vinom. Je li među publikom bilo onih koji nisu željeli konzumirati životinjsko truplo? Ujedno, zanima me kako se osjećate prilikom zarivanja noža u vrat nedužne životinje a čiji simbolički kapital iskorištavate umjetničkim, "geometrijskim" strategijama?

– Kako se osjećam? Ja sam mesožder a da ne budem licemjeran (netko je rekao licemjernost je civilizacija), morao sam to napraviti od početka do kraja, tj. zaklati, odrati, ispeći, podije-

Jedni su me napadali da kako mogu povezati Zagreb i Beograd toalet-papirom, s govnima, tj. *rušim bratstvo i jedinstvo*, a drugi su me branili da su to samo *dvije bijele linije*. Bila je to žestoka diskusija, a ja se nisam uplitao

Geometrija krvozednosti, Lazareti, Dubrovnik, 2000.

liti i pojesti. Možda sam neciviliziran, a civilizacija ne znači uvijek dobro. To sam napravio samo jednom u Dubrovniku (Lazareti, 2000.) za pomrčine sunca za spasenje svijeta. Dakle, riječ je o petoj *Geometriji krvožednosti.* Nitko ne može poreći da ga nisam spasio. Ima i tu malo ironije. Što osjećam? Nije lako, nije lako ubiti životinju. Što ako se nađeš u situaciji da moraš to učiniti da bi se prehranio. Na Velebitu sam ostao bez hrane, pa sam ubijao puhove. Siromašni narodi, ljudi moraju znati ubiti; oni si ne mogu priuštiti vegetarijanstvo – izbor hrane. Jedu ono što imaju; meso, travu, otpatke, pseće ili mačje konzerve… Jesi li probala? Da se jesti. Civilizacija je privilegija bogatih. Inače, na mojim performansima *Geometrija krvožednosti* svi hrle na jelo.

Raščerečeno srce-maska

Treću* Geometriju krvožednosti *izvodite 1999. u Galeriji O.K., gdje koristite potpuno istu instalaciju i isti postupak brušenja noža. Ipak, sada stavljate janjeće srce na lice, poput raščerečenoga srca-maske. I ovdje kao završni element uvodite hranjenje publike pečenom životinjom (janje) te ponudom kruha i vina. Vidite li neku poveznicu između svojih performansa-varijacija na temu* Geometrija krvožednosti *i spektakularnih klanja životinja koje svojim Orgijskim misterijskim teatrom (OMT) još priređuje Hermann Nitsch. Tragom navedenoga, postavljate li neku razliku između vlastitih* Geometrija krvožednosti *u kojima provodite klanja životinja i klaonica? Primjerice, Hermann Nitsch, kako je izjavio u jednom intervjuu, ne vidi. Mislim da je apsolutno neprihvatljivo da se izvedbeno žrtvovanje životinja pokušava opravdati strategijom mimesisa ili kao što će se Nitsch, među ostalim, pokušati etički izolirati sljedećim iskazom: "Egzistencijalno poštenje traži da budemo svjesni ubijanja životinja zbog naše koristi." Pritom su, čini mi se, upitnije one umjetničke strategije koje se pozivaju na Bibliju, jer pored ideosfere kojom cinički pokušavaju opravdati izvedbeno klanje životinja pokazuju i kako im je potpuno nepoznata i podzemna animalistička struja u kršćanstvu a koju danas posebice aktualiziraju tzv. prakršćani.

– Nitsch je bogat, ja nisam. Na moje performanse dolaze i siromašni ljudi da pojedu i popiju nešto, da si priušte janjetinu. Klaonice zarađuju od klanja. Ja ne. Ponavljam – jednom sam zaklao, a inače kupujem u mesnici,

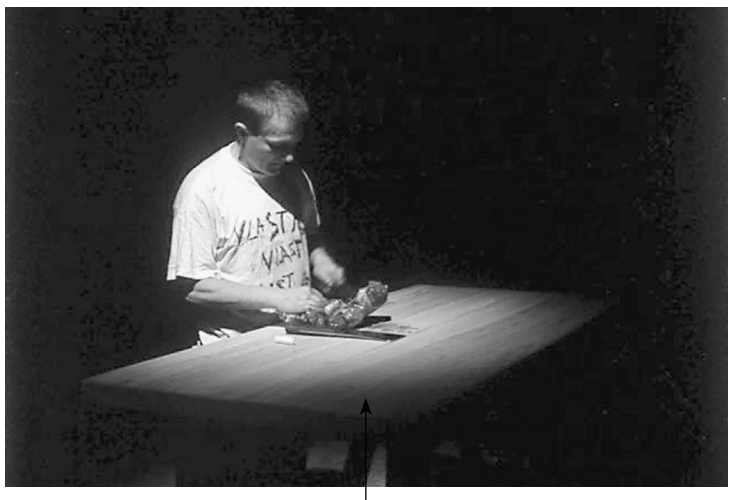

Geometrija krvozednosti, Galerija O.K., Rijeka, 1999.

pa ispečem i podijelim. Slažem se s Hermannom da moramo biti svjesni ubijanja životinja zbog naše koristi, ali moramo biti svjesni i da ćemo to možda i morati jednom učiniti. Kada sam izlagao u Sarajevu slike oružja (metak, tenk, kalašnjikov itd.), bilo je to 1986. godine, jedna mi je djevojka zamjerila to što izlažem slike oružja. Počeo sam objašnjavati razloge zašto to činim i u jednom trenutku sam rekao "i tebi bi se moglo dogoditi" (misleći na rat) i dogodio se.

Osim toga, zanima me možete li se kao umjetnik boriti protiv nametnute kulturološke simbolike, u ovom slučaju, naravno, mislim na žrtvovanje janjeta kao navodnoga simbola spasa čovječanstva?

– Žrtvovanje janjeta kao simbola za spas čovječanstva spada u prošlost, tj. Povijest. Čovječanstvo ne može spasiti nikakvo janje. Ljudska glupost je takva da ga ništa ne može spasiti, ni janje ni ja. Htjeli bismo sačuvati prirodu (biljke, životinje), a s druge strane ne možemo bez auta, kompjutora, mobitela, radnog mjesta (tvornica). Ima nas sve više i više. Proizvodi se gomilaju, potrošnja sve veća. Kako to zovemo? Ponudom, dizajnom, marketingom. Isti proizvod drugo pakovanje. Sami sebe uništavamo, lagano. Mogu se boriti protiv ljudske gluposti, možda; protiv simbola ne.

Četvrta* Geometrija krvožednosti *(Galerija Ghetto, Split, 2000.) strukturno je potpuno ista trećoj* Geometriji krvožednosti, *izvedenoj u Rijeci. Kako opravdate uporabu životinjske žrtve, doslovnije, korištenje ubijenih životinja u svojim performansima? Tragom navedenoga, zanima me jesu li vam poznati radovi pojedinih umjetnika, umjetnica koji negiraju takvu vrstu "holokausta" (u određenju Charlesa Pattersona) koji se svakodnevno provodi na životinjskim tijelima i truplima?

– Moram priznati da umjetnost slabo pratim, to valjda dolazi sa starošću… Nešto sam na brzinu pregledao na Internetu o Charlesu Pattersonu. Nacisti i mesari? Ne znam kakve to ima veze. Moj mesar nacist – ajde?! Što je onda i medo koji me je htio malo gricnuti (na Velebitu) nacist? Sumnjam.

Siromašni narodi, ljudi moraju znati ubiti; oni si ne mogu priuštiti vegetarijanstvo – izbor hrane. Jedu ono što imaju; meso, travu, otpatke, pseće ili mačje konzerve… Jesi li probala? Da se jesti. Civilizacija je privilegija bogatih. Inače, na mojim performansima *Geometrija krvožednosti* svi hrle na jelo. Osim toga, vegetarijanac ne znači da si dobar, da si žrtva. Ima zlih vegetarijanaca kao i dobrih mesoždera

Naime, to što je Patterson apostrofirao u knjizi* Vječna Treblinka *prije njega je detektirao Isaac Bashevis Singer. Riječ je o Singerovoj dijagnozi: "U svom odnosu prema životinjama, svi ljudi su nacisti; za životinje traje vječna Treblinka". Jednako tako, navedeno je potvrdio i Edgar Kupfer-Koberwitz koji je Holokaust iskusio na vlastitom mesu i kostima. Inače, patnju nad patnjama, Holokaust u Dachauu izdržao je i kao vegetarijanac. Jednako tako, navedeno je detektirao i Adorno: "Auschwitz se ponavlja svaki put kad netko pogleda klaonicu i pomisli: to su samo životinje". Recite, zašto se sve takve dijagnoze, a kada su u pitanju životinje, u većini znanstvenih i umjetničkih krugova u potpunosti ignoriraju?

– Koliko znam, u konclogorima nisu ih baš hranili, pogotovo ne mesom; bili su na kruhu i vodi. Vegetarijanac ne znači da si dobar, da si žrtva. Ima zlih vegetarijanaca kao i dobrih mesoždera. Ne možemo reći da pokoji nacist nije bio vegetarijanac i radio u konclogoru. Što se tiče znanstvenika i umjetnika, to ovisi o individui, o njihovu interesu. Znanstvenici uglavnom teže znanstvenim otkrićima i lovi za ta znanstvena otkrića, umjetnici priznanju i lovi za svoja umjetnička djela. Stvar je novca; tamo gdje ima love bit će više umjetnika i znanstvenika, što pokazuje Amerika.

U šestoj* Geometriji krvožednosti, *koju izvodite u Ljubljani (Muzej suvremene umjetnosti, 2001.), ponovo provodite simboličku gestu stavljanja razrezanoga srca-maske na lice te dijelite novac s natpisom "Umjetnost je svuda zato što se umjetničko djelo nalazi u srcu stvarnosti j. b.".

– Nisam ni crven, ni crn, nego boje mesa, ogoljen. Mi se bojimo svoje krvi, utrobe, onog što se nalazi ispod naše kože – maske. Mi se gadimo, padamo u nesvijest kad vidimo krv, meso i kosti, kad vidimo ono što jesmo. Što jest naša stvarnost.

Koje ste oblike krvožednosti upisali u navedenim varijacijama performansa* Geometrija krvožednosti, *a s obzirom na poruku "Vlast je vlast – slast je slast" koju ste imali ispisanu na bijeloj majci?

– Postoje tri krvožednosti: (1.) krvožednost za hranom, za mirisom krvi. To je kad krećemo u lov. Ubijamo toliko koliko nam je potrebno da utažimo glad. Ne ubijamo bez potrebe; (2.) krvožednost gluposti, krvožednost ekonomije. To je potrošnja, gomilanje, bezrazložno ubijanje. Proizvodnja da bi se što više trošilo. Gubitak vrijednosti života, stvari, umjetnosti; (3.) krvožednost za energijom – za spajanjem svih sila i energija u jedno. To je kada nam tijelo kao takvo više neće trebati, kada ćemo biti spojeni s prostorom i vremenom u jedno. Na navedeno nadovezao bih kako su i umjetnost i oružje potrebni državi. Oružje da pokaže moć, da zaradi, da sije strah. Umjetnost da pokaže moć, ali moć uma, a ne šake, da opravda zločin koji čini s oružjem da je (državu) uljepša. Umjetnosti i oružju ne pada cijena. Gomilanjem oružja pretpostavljamo rat. Gomilanjem umjetnosti pretpostavljamo opravdanje za taj rat.

Eko/anarhizam

Mladen Lučić u tekstu za katalog u povodu vaše izložbe* Fotokolaži 1974.-2005. *(HDLU, Zagreb, 25. ožujka-15. travnja 2006.) određuje vas i atributom anarhističkoga umjetnika, točnije, navodi kako je u vašemu radu riječ o "izvjesnom anarhizmu". Tragom navedenoga, što mislite o strategijama ekoanarhizma?

– Anarhizam za mene znači bezvlašće. Nikakva vlast, udruge, grupe ili slično. Tako da ne razumijem što je to ekoanarhizam. Udruga? Ne hvala!

Ipak, ekoanarhizam je uveo anarhizam u ekologizam. Uostalom, u intervjuu s Natašom Šegotom Lah za* Mediteran *2000. godine, a koji je uvrstila u svoju knjigu* Autogram, *ističete kako su se iz generacije šezdesetosmaša mnogi uključili u ekološke pokrete i navedeno ste komentirali sljedećom konstatacijom: "Otišla je k vragu". Čemu takva ironija i o kojim je pojedincima riječ iz te generacije koji su se uključili u ekologizam?

– Ne mislim na nikog konkretno. Mislim na ljude koji su se povezali s raznim fondacijama (pogotovo američkim) jer traženje novaca od njih znači da moraš i plesati kako oni kažu. Sve se svelo kako ispuniti te silne obrasce za dobivanje novca. Sve te radionice, seminari i ostalo (koji traju sedam dana, a i manje) napravljene su da se dobije lova. Naučiti nešto u takvom kratkom vremenu, sumnjam. Npr. uzmi Gong. Koliko je tu utrošeno love, a na što? Da ljudi idu na glasovanje? Zapravo, uopće ne bi trebalo izaći na glasovanje. Sistem, tj. Vlast trebalo bi totalno srušiti i početi iznova jer nema smisla glasovati za jedne te iste ljude. Demokracija, ajde! Ekologija je politički podobna, ja nisam.

Na kraju. U mailu ste mi napisali sljedeću poruku: "Nisam ni crven ni crn jer ljudi treba da su boje mesa". Molim vas, pojasnite.

– Nisam ni lijevo ni desno, jesam li umjetnik ili nisam. Što je umjetnost? Ne znam. Je li potrebna? Ne znam. Koji put se čini da je zbilja nepotrebna, nekorisna – samo smeta. Pravi se da nešto mijenja, analizira samu sebe, daje si značaj, dosadna. Znam da sam ciničan i ironičan, ali svijet se koji put čini tako glupim i dosadnim. Kako se ono kaže: "Smrt fašizmu – sloboda narodu ili smrt državi – sloboda narodu!"

Sven Stilinović, rođen 1956. u Zagrebu. Pohađao Školu za primijenjenu umjetnost (odjel fotografije). Član ZUH-a i HDLU-a (Zagreb). Sudjelovao je na nizu skupnih i samostalnih izložbi. Od 1993. do 2001. izvodi šest varijacija performansa *Geometrija krvožednosti.* Realizirao je scenografije za HNK u Varaždinu i Zagrebu te za Teatar &TD (Zagreb), HTV 1 i rock koncerte (na primjer, Crni mačak, Dora). Dobitnik je nagrade Salona mladih 1990. i nagrade za scenografiju na Danima satire u kazalištu Kerempuh 1991. Autor je filma *Početak* te videoradova *Goli otok 2000 NHT*, *Nestali* i *Dan muzeja*. Živi i radi u Rijeci.

Postmortalna pozornica: Krleža

Suzana Marjanić

Možda se u teatru komemoracije mogla potencirati i tema koju je 2000. apostrofirao Zoran Senta. Naime, riječ je o odnosu između rigidne komunističke prakse i utopijske anarhističke pobune

Uz komemoraciju Miroslava Krleže održanu 29. prosinca 2006. u organizaciji Hrvatskoga društva pisaca, u povodu 25. obljetnice smrti pisca te posredno uz emisije *TV dvoboj* i *Drugi format* (siječanj 2007.) koje su svaka na svoj način obilježile sjećanje na estetiku i etiku – nekima velikoga, a nekima minornoga – Frica

Istina, da je Grupa šestorice autora imaginarno danas u punom zamahu mladenačkih anarho art akcija, zasigurno bi neki njezini članovi organizirali antikomemoraciju bardu naše književnosti, i to na način kao što su to dvojica njezinih članova (Željko Jerman i Vlado Martek) izveli na njegovu pogrebu. Podsjećam na Jermanovu rekapitulaciju nevidljive akcije na Krležinu pogrebu, kada se uz legitimiranje i zastarjelu člansku iskaznicu nekog lijevog jugoslavenskog udruženja "*umetničkih* fotografa" uspio probiti do same rake, i sve je pritom snimao fotoaparatom bez filma: "A malo mi je trebalo da prasnem u tom cirkusu u smijeh" (*Zarez*, broj 85-86). Dakle, na toj posljednjoj spektakularnoj postmortalnoj pozornici, na kojoj se Krleža našao ne vlastitom željom, 3. siječnja 1982. Vlado Martek među sudionicima pogrebne povorke ostavlja Krležine knjige iz svoje biblioteke, a Željko Jerman izvodi nevidljivu akciju snimanja pogreba fotoaparatom bez filma.

Halo, nemam nikoga...

Zadržimo se ukratko na komemoraciji u povodu 25. obljetnice Krležine smrti, a koja se u kući Arko održala pod provodnim pitanjem "Što nam danas Krleža znači svakome od nas ponaosob?", kao što je na početku komemoracije apostrofirao Velimir Visković, a na tom simpoziju o navedenome su upitu promišljali svojim izlaganjima Nikola Batušić, Branimir Donat, Marko Grčić, Zoran Kravar, Krunoslav Pranjić, Slobodan Šnajder i Velimir Visković. Pritom je spomenuti krležolog istaknuo kako je Hrvatsko društvo pisaca jedino društvo u Zagrebu, a očito i u Hrvatskoj, koje je u petak, 29. prosinca 2006., priredilo svečanu komemoraciju u povodu 25. obljetnice Krležine smrti te kako ujedno sa žaljenjem mora konstatirati što nijedna od institucija kojima je Krleža pripadao nije obilježila *okruglu* obljetnicu njegove smrti. Među ostalim, u svome izlaganju Velimir Visković je utvrdio još jedan – ali sada Krležin paradoks, koji razotkriva kako je najveći lijevi pisac postao najvećim građanskim piscem u povijesti hrvatske književnosti, a pritom je podsjetio i na situaciju devedesetih, kada je dio vladajuće moći na vlasti prema Krležinu opusu iskazivao animozitet, tretirajući ga kao instrumentarij lijeve književnosti. Prisjetimo se samo nekih izjava ondašnje ministrice prosvjete: "Krleža je sve obezvrijedio, od Boga pa nadalje" (*Gloria*, studeni 1994.) ili "Krleža je sve hrvatske vojnike prikazao kao bedake!" (*Stil*, siječanj 1997.).

Ipak, spomenuto zaboravljanje na Krležu nije samo od ovih dana. Naime, u dnevničkom zapisu 2. siječnja 1969. Krleža bilježi kako sluša na Radio Zagrebu podnevnu emisiju *Dogodilo se na današnji dan*, i pritom razmišlja o događajnostima što su se ostvarile u njegovom privatnom kalendaru "na današnji dan", i prisjeća se, eto, kako se na *današnji dan* pojavio prvi broj *Plamena* 1919. godine (čija se redakcija nalazila u Ilici 7, prvi kat), ironično komentirajući metodu povijesne *selekcije* navedene radioemisije: *Nemam nikoga kome bih mogao telefonirati, "halo, dobro jutro, znate li zašto se javljam, zamislite, sjetio sam se, danas je ravno pedeset godina što se pojavio prvi broj* Plamena*!*". Navedena dnevnička bilješka mogla bi ilustrirati i zanimljivo Šnajderovo izlaganje na spomenutom simpoziju o Krležinim osamama.

Nadalje, Nikola Batušić je svoje izlaganje, u kojemu je tematizirao zastupljenost Krleže na kazališnim daskama, otvorio upozoravajućom konstatacijom da Krleže upravo *danas*, na dan njegove smrti, nema ni na jednoj hrvatskoj pozornici, te da je jedino Dragan Despot sa svojom monodramom *Na rubu pameti*, u vlastitoj adaptaciji i režiji (a koju je svečano izveo 2004. u povodu 23. obljetnice smrti Miroslava Krleže), *tih dana, te godine* u zagrebačkom HNK-u ukazao na kazališno živoga Krležu. Inače, u emisiji *Drugi format* (siječanj 2007.), a koja je jednako tako bila posvećena spomenutoj obljetnici, Ivica Buljan je naglasio kako je protekla godina trebala biti u znaku te 25. obljetnice Krležine smrti, međutim u Hrvatskoj se nije dogodila nijedna kazališna premijera Krležinih djela, dok je, primjerice, u Sloveniji navedena obljetnica obilježena premijerom *Gospode Glembajevi* u režiji Dušana Jovanovića. Ujedno, tom je prilikom Ivica Buljan istaknuo, a što mi se čini posebice simptomatičnim, kako je kada je postavljao *Gospodu Glembajeve* u Vilniusu naišao na prepreku što prijevod navedene drame na engleski nije dostupan u knjižnom formatu (naime, prijevod je objavljen u novosadskoj *Sceni*), dijagnosticirajući kako u Hrvatskoj nema svijesti da se amblematična Krležina djela prevedu na dominantne svjetske jezike, naravno, u prvome redu na engleski. Očito je

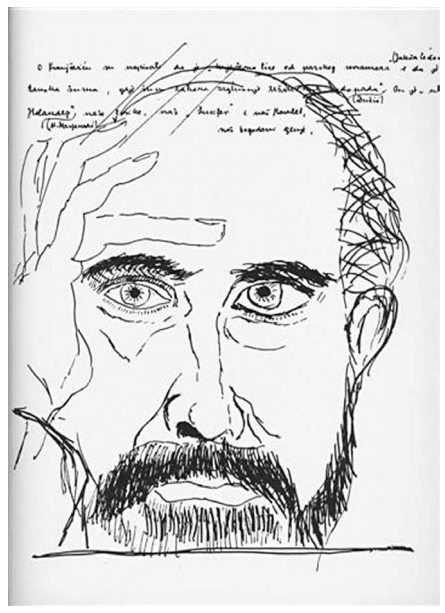

da se navedenoga prevodilačkoga pothvata moraju prihvatiti institucije koje su odgovorne za postmortalni Krležin život i za ona njegova djela koja zasad još nisu dostupna u prijevodu anglo-američkom kulturnom tržištu, ali i ne samo njemu.

Podsjetimo još ukratko na izlaganje Zorana Kravara, a koje je sažeto iznio i u izjavi za emisiju *Drugi format*, a kojim je utvrdio kako su esteticizam i vitalizam obilježili najraniju, mladenačku Krležinu fazu, a sa završetkom Prvoga svjetskog rata uslijedio je neortodoksni marksizam koji se u jednoj svojoj varijanti zadržava i nakon 1945., ali sada s malim prividom ortodoksije, točnije s amplitudama ortodoksnoga jačanja odnosno slabljenja te ortodoksije.

"Ostalo je šutnja"

Pored spomenute komemoracije i emisije *Drugi format*, na Novoj TV mogli smo pratiti *TV dvoboj* (siječanj 2007.), koji je problematizirao pitanje o tome zašto je Krleža nakon 1945. šutio, kako je to apostrofirao voditelj Tihomir Dujmović, koji je, dakle, predvodio onu stranu dvoboja koja je trebala napadati Krležu, a koja je morala pojasniti gledateljstvu zašto je Krleža šutio o Bleiburgu, o ubojstvu Andrije Hebranga, o '71., i o drugim hrvatskim ondašnjim šutnjama, o kojima su svi koji su htjeli sačuvati glavu šutjeli; eto, dakle, zašto je baš Krleža, koji slovi kao bard hrvatske književnosti, dakle, zašto je baš on, parafraziram nadalje voditelja Dujmovića – *on koji je (navodno) najveći* šutio o navedenim šutnjama nad šutnjama. Dakle, na strani spomenutoga voditelja kao istaknuti polemičar našao se Igor Zidić koji je odmah na početku izlaganja akcentirao kako, kad je u pitanju Krleža, hrabrost pisca i hrabrost osobe "nisu bili na istoj valnoj duljini". Pored njih tu se našao još i Davor Velnić, s obzirom na svoju negativno intoniranu knjigu *Čitajući Krležu* s optativnom podnaslovom odrednicom "A da ga nije bilo...". Inače, podsjetimo da je na 20. stranici svoje knjige Davor Velnić zabilježio sljedeće: "Knjiga Mladena Kuzmanovića povukla mi je misao jednom piscu kojeg sam prestao čitati prije dvadesetak godina, možda čak i ranije, još na studiju" (Davor Velnić: *Čitajući Krležu; a da ga nije bilo...* Rijeka: Adamić, 2001.). Zanimljivo je da usprkos tome što je prije nekoliko desetljeća prestao čitati Krležina djela (istina, nakon citirane rečenice pridodao je kako je i kasnije čitao *Dnevnike* i "još poneku knjigu o Krleži"), spomenuti se gospodin ipak osjetio pozvanim da javno progovori o Krleži. Očito je da je tu zaboravio jedno strateško pravilo kvalitativne kritike: želimo li *pobiti neprijatelja*, moramo ga savršeno poznavati. Pritom, najzanimljivija je pozicija u navedenoj emisiji bila pozicija Branimira Donata, koji se našao na "desnoj" strani dvoboja ili kao što je sam ironično apostrofirao kako usprkos tome i srećom što nije *podvojena ličnost*, ovdje je ipak stavljen u podvojenu situaciju s obzirom na to da bi Krležu trebao napadati. Ipak, iz njegovih replika bilo je sasvim očito da dijeli mjesto na onoj strani koju je zastupao voditelj Željko Rogošić, a kojoj su pripadali Velimir Visković, uvijek strastveno-borbena Mani Gotovac (mislim na naglašavanje pojedinih riječi, na melodioznost njezina glasa) i Zlatko Vitez, koji je replicirajući na tu navodnu Krležinu apsolutnu šutnju nad šutnjama, a o kojoj je prilično vatreno poticao raspravu voditelj Dujmović, akcentirao da je Krleža, primjerice, u *Areteju* dao direktnu kritiku ondašnjega režima.

Stirner i bijesno pseto

Vratimo se posredno na komemoraciju. Naime, možda se u okviru spomenutoga simpozija na komemoraciji mogla potencirati i tema koju je u razgovoru za *Vijenac* 29. lipnja 2000. apostrofirao Zoran Senta. Naime, riječ je o odnosu između rigidne komunističke prakse i utopijske anarhističke pobune, za koji je (mislim na taj odnos), kako to pokazuje Senta, Krleža naslućivao "sumrak pameti". Međutim, Krleža se ipak odlučio za onu *pravovjernu* stranu, vjerujući da ona ipak neće izroditi staljinističko i njemu slična ideološka čudovišta.

Prisjetimo se kako je u *Davnim danima*, u dnevničkom zapisu pod datumom 19. svibnja 1916., u kojemu Krleža zapisuje aforizme na tragu Stirnerova stvaralačkoga *Ništa*, Krleža strukturirao, kako je sam naziva, "knjigu" aforizama pod nazivom *Mnogo pa ništa*, a pisanu na temelju individualističkoga anarhizma Maxa Stirnera. Navedene anarhoindividualističke aforizme Krleža zapisuje u kasarni u Krajiškoj ulici "na moto: proigrao sam sve i nije mi ostalo ništa. Kao parafraza po Stirneru: 'Ich habe meine Sache auf Nichts gestellt'. Iz zapisaka jednoga od onih koji je pao na polju slave i časti, ustrijeljen kao bijesno pseto". Iz perspektive "čistih geometrijskih kombinacija smrti" na svjetskim bojištima, Stirnerov anarhoindividualizam, objavljen pod ego konceptom u djelu *Jedini i njegovo vlasništvo* (1844.) kao radikalna negacija svih oblika idolatrije, ideoloških apstrakcija, Krleži se objavljuje u vidu aforizama kao energija kojom može poništiti kategorije ljudske gluposti "kulturnog i političkog brodoloma" balkanske Judeje i hrvatskog Alžira. Istina, nešto kasnije će Krleža izraziti razlaz s takvim anarho konceptima, te, primjerice, kada piše postanalitički esej *Moja ratna lirika* (*Savremena stvarnost*, broj 2, 1933.), za strukturu vlastitog ranog, mladenačkog i objavljenog lirskog govora detektira kako je ta lirika "bliža budizmu nego marksizmu", pisana "u sjeni Schopenhauerove idealističke spoznaje" te kako "u svakoj drugoj strofi pada u stirnerovska protuslovlja između bolećivih anarhoindividualističkih sklonosti i neobično teškog, drastično naglašenog kauzaliteta stvarnosti". Bio je to potvrđen Krležin raskid s anarhoindividualnim smjernicama *bijesnoga pseta*. Zaokružimo narativnom strukturom *vrteške* navedenu priču o anarhoindividualnome mladome Krleži o tome kako je i Jerman često citirao Stirnera (usp. *Zarez*, broj 127 i 151).

Nestanak političkog i etičkog u kulturi

Marijan Krivak

Zbirka eseja primarno sociološki izvedenih, uz tek naznake filozofijskog. Ispisane su akribijskom strogošću i metodološkom preciznošću, struktura tekstova je čvrsta, gotovo monolitna. Ipak, nedostaje "užitak u tekstu" – svojim laviranjem između "jezičnih igara" socioantropologije i filozofije, autor se nedovoljno *subjektivirao* baš kao autor. Iako nam mjestimice otvara zanimljive teorijske probleme, čak nudi rješenja i perspektive, (pre)često sugerira suhi znanstveni objektivizam

Tonči Valentić, *Mnogostruke moderne*; Jesenski i Turk, Zagreb 2006.

Pod nazivom *Mnogostruke moderne: Od antropologije do pornografije* skriva se knjižni prvijenac Tončija Valentića – filozofa, sociologa, teoretičara, filmskog kritičara... Valentić je suradnik u Multimedijalnom institutu u Zagrebu, popularnoj MaMi. Taj "neinstitucionalni institut", pomalo već postaje *institucijom alternativne teorijske scene*.

Teorijska je kompetencija autora *mnogostruka*. Akribijska osviještenost poli*valentna*. Pluridisciplinarnost neupitna... Ali i *postmoderni* metodološki *anything goes* lako iščitljiv!

Između filozofije i teorije... između sociologije i medijske teorije... između akribijskih uvida i historiografije, knjiga je s jedne strane omeđena antropologijom, a s druge pornografijom! Upravo "pornografskim" ogoljavanjem autorove znanstvene metode razmotrit ćemo sav instrumentarij kojime autor raspolaže! Naime, testirat ćemo njegovu primjenu nagoviještene teorijske kompetencije!

Moderna kao bojno polje

Naziv knjizi daje njezin prvi esej *Modernizam na kušnji: mnogostruke moderne i novi svjetski poredak.* U njemu Valentić uvodi ključni pojam svoje analize – Modernu. Prema objašnjenju na ovitku, "Moderna je naziv za kulturne, političke i društvene procese koji su počeli u 16. stoljeću i traju do današnjeg dana, a temelje se na zapadnjačkom shvaćanju ideje razvoja kao dominantne paradigme sociokulturne promjene i ljudskoga napretka". Shmuel Eisendstadt, sociolog je koji uvodi pojam "mnogostruke moderne" kao teorijski novum. On odbacuje zastarjelu paradigmu teleološkog shvaćanja povijesti i dogmu o racionalnosti ljudskoga roda i uvodi pojam "mnogostruke moderne", kao "pripovijest o neprekidnom uspostavljanju i dokidanju mnogostrukosti njezinih kulturalnih programa". Eisendstadt modernu razumije kao svojevrsno bojno polje, u kojemu se dokida svaki monopol. Moderna, kao kulturni i društveni proces, pripada svima. Jednako kršćanskom Zapadu, kao i islamu, budizmu, ali i svima isključenima iz globalizacijskog blagostanja "novoga svjetskog poretka".

U "habermasovskom diskursu" moderna se pokazuje kao *nedovršen kulturni, politički i društveni projekt*. Ne tek nedovršen nego i duboko proturječan.

Na samome kraju eseja, Valentić se zalaže za filozofiju kao otvarajuću za mogućnost dubljih uvida u ontološke temelje moderne. Kasnije, autor se više neće toliko afirmativno obraćati filozofiji, na neki način iznevjerujući navlastitu vokaciju. Eseji knjige primarno su sociološki izvedeni, uz tek naznake filozofijskog.

Socio-antropološko-ekonomska problematika

Tekst *Moderna i proizvodnja stereotipa: strategije društvene marginalizacije* daje socioanalizu razlika među ljudima strukturiranih u sustav nejednakosti. Razmatranje je potkrijepljeno antropološkom literaturom i otkriva nam tezu o apsolutnoj efikasnosti poredaka segregacije. Stereotipi koji služe uspostavljanju poredaka moći od fundamentalnog su značenja za objašnjavanje svijeta u kojem živimo. Procesi moderne tu su imali presudnu ulogu.

Slijedeći se, pak, esej bavi tržištem, dakle socio-antropološko-ekonomskom problematikom. Naglaskom na političku ekonomiju, autor analizira postsocijalističku ekonomsku transformaciju. Studija se bavi promjenama koje nastaju uvođenjem kapitalizma i tržišne privrede u jednoj zemlji "trećega svijeta", Kamerunu, te u jednoj zemlji iz negdašnjeg Istočnog bloka, Bugarskoj. Autor dolazi do bourdieauovske teze da "društveni i simbolički kapital igraju podjednako snažnu ulogu u tržišnim aktivnostima". Konačni je, pak, zaključak da je kapitalizam stvorio nov sustav vrijednosti, no samo ako su one postojale u zametku prethodno postojećih sistema.

Analize knjige *Tužni tropi* Claudea Lévi-Straussa nastavlja autorova promišljanja antropoloških metoda. Jedna se teza odnosi na *literarnost* antropoloških tekstova, dok druga razmatra "problem putovanja". Patološka pozicija antropologa-istraživača iščitava se iz njegove rascijepljenosti između objektivno-znanstvenog pristupa i neizbježne prisutnosti autobiografskog momenta pripovijesti, teksta. Putovanje je pak ponajprije strategija konstrukcije vlastita identiteta, otuda i identiteta onih Drugih. *Tužni tropi* Claudea Lévi-Straussa istodobno su etnografski izvještaj i filozofski tekst. Refleksivna autobiografija, zaključuje autor, navlastita je svakom antropološkom istraživanja i pisanju.

U sljedećem tekstu, pod nazivom *Nova klasa i državna nomenklatura: studija o elitama u komunističkoj Jugoslaviji*, Valentić razmatra knjigu i koncept poznatog disidenta negdašnjeg yu-režima, Milovana Đilasa. *Nova klasa* jest u tom kontekstu klasa nastala u ime nadilaženja i ukidanja svih ostalih društvenih klasa, te nadvladavanja državne i političke moći u ime društvene revolucije. Za Đilasa, ta je klasa "prijelazna", u *interregnumu*. Ona razvija model birokracije kao nove vlasničke klase u jugoslavenskom socijalizmu.

Valentić razvija tri teorijski korisna pristupa analizi Đilasova koncepta "nove klase". Prvi je onaj koji se bavi tzv. elitama moći. Razvio ga je američki sociolog C. Wright Mills i opisom institucionalizirane moći, kao i težnjom objašnjenja društvene piramide moći, pokazuje se relevantnim u eksplikaciji Đilasove *nove klase*. Drugi je autorov pristup zadanom problemu preko Foucaultove analize *guvernmentaliteta*. Foucault naglašava da se ne bismo trebali baviti "etatizacijom društva" nego *guvernmentalizacijom*, svojevrsnim "samoupravljanjem države". Upravo je, zbog jugoslavenskog samoupravnog eksperimenta, i ova analiza podatna! Ipak, na kraju Valentić prednost daje trećem teorijskom pristupu, proizišlom iz Gramscijeva pojma "hegemonije". Taj se koncept pojavljuje kao spoj političkog, intelektualnog i moralnog vodstva. *Hegemonija* se izdvaja iz revolucionarne prakse boljševičkog tipa, a pokazuje se idealnim pojmom objašnjenja jugoslavenskih *novih klasa*. Nova klasa, autor zaključuje, slijedi tek svoje interese i nije postala generatorom *intelektualnog napretka*, već je ostala u "bespućima jugoslavenske socijalističke stvarnosti".

"Eutanazija" pojmova etičkog i političkog

U eseju pod naslovom *Postmoderna i nestanak političkog*, otkriva se akutna "eutanazija" pojmova etičkog i političkog. Preusmjeravanje temeljnih političkih pojmova u kulturu, signum je globaliziranog svijeta u kojem živimo. Valentić tematizira *Imperij*, jednu od ključnih knjiga suvremene teorijske paradigme otpora novome svjetskom poretku. Isti se, kao paradigmatski oblik biomoći, pokazuje "globaliziranim biopolitičkim strojem". Hardt i Negri zagovaraju politiku otpora toj moći, utjelovljenu u pojmu "mnoštva" iz Spinozine filozofije. U postmodernoj praksi, ono inkorporira glasove eksploatiranih i marginaliziranih u svijetu Imperija.

Unatoč korektnom nabrajanju karakteristika pozicije Mnoštva u odnosu na Imperij, autor se odvažuje i na neke preuzetnije zaključke. Iako i sam zamjećuje prelazak političkog u sferu kulture, on nema primjerenu kritičku distancu prema opisanom postmodernom, globalnom, posthistorijskom univerzumu. Primjerice, Eagletonu odobrava insistiranje na kulturalnoj politici, umjesto na radikalizaciji i politizaciji kulture. Autor je sklon i tezi Chantal Mouffe o potrebi preobrazbe antagonizma u agonizam, kao rješenju *postmodernog eutanaziranja polja političkog*. Valentić, dakle, ne slijedi Hardtovu i Negrijevu politiku otpora, ali ni Žižekovu kritiku "multikulturalizma kao kulturne logike multinacionalnog kapitalizma". U traganju za bitno drukčijom paradigmom socijalne dinamike, on se ne nadovezuje niti na "biopolitičku teoriju", iniciranu kasnim Foucaultovim spisima, a radikaliziranu kod Giorgija Agambena. Upitnim je i Eagletona i Jamesona smještati tek u okvire tzv. kulturalnih studija.

Autor tvrdi da ne trebamo biti zavedeni "utopijskom i revolucionarnom retorikom". Gdje je onda sadržan *princip nade* u ponovni povratak političkog?

U "prihvaćanja igre koja je nametnuta" i tek "promjenom pravila te igre"! No, nije li "jedina igra u gradu" ipak sasvim konkretna "igra samozadovoljnog neoliberalnog kapitalizma"? Koji to agon može pomiriti nepomirljivi antagonizam između legitimirajućih i isključenih... Imperija i Mnoštva... bogatih i siromašnih?

Možda bi ipak trebalo: *Govoriti istinu, a ne igrati igru*! To je ona revolucija o kojoj je govorila Rosa Luxemburg. Tek se tu postiže ona "događajna istina", za koju se, uostalom, i sam Valentić zalaže u jednom kasnijem tekstu knjige.

Singularnost univerzalne istine

Dakle, pod naslovom *Znanost kao konačna istina*, autor tvrdi da su i znanost i filozofija danas deficijentne u pogledu pristupa istini. Tematizira se utemeljenje univerzalizma kod Alaina Badioua, posebice u njegovu spisu *Sveti Pavao*. Ispravno se primjećuje i nedostatnost svake znanstvene pozicije, od "deskriptivnosti" Kuhna do "preskriptivnosti" Poppera. Međutim, iz Badiouove knjige *Sveti Pavao: Utemeljenje univerzalizma*, autor doslovce apostrofira i nedostatnost filozofije. Kroz singularnost univerzalne istine, utjelovljene u događaju Kristova uskrsnuća, Valentić zaključuje da je "rađanje novog subjekta" u pavlinskom kršćanstvu onaj moment kroz koji prosijava Istina. Naime, dok znanost i filozofija *propituju*, a zakon *nalaže*, događaj *objavljuje*. Međutim, sam Badiou taj događaj tematizira *cum grano salis*. Iako u *Svetom Pavlu* kritizira filozofiju kao poredak diskursa, on svoju teorijsku poziciju drži osebujnim "platonizmom mnoštvenog". Što bi to drugo bilo nego filozofija? I to filozofija u svom najprominentnijem obliku!

Filozofija kao *mislivi uvjet istine* sadržajnom je osobinom Badiouove programatske knjige koja naslovom mnogo otkriva: *Manifest za filozofiju* (2001.). Upravo otuda Slavoj Žižek može "univerzalnu singularnost" podići na razinu svoje "filozofije otpora"! Svoje re-politizacije – kako kulture tako i ekonomije! Baš se tu razvija i Hegelova, navlastito filozofijska "refleksivna svijest". Žižek je povezao Badioua i Hegela u teorijsku poziciju koja je eminentno filozofijska!

Mnogostruke moderne ispisane su akribijskom strogošću i metodološkom preciznošću. Struktura tekstova je čvrsta, gotovo monolitna. Svaki tekst ima svoj Uvod, razvoj teme i Zaključak. Nema metodoloških pukotina!

Ipak, nedostaje onoga što bi Barthes nazvao "užitak u tekstu"! Naime, svojim laviranjem između "jezičnih igara" socioantropologije i filozofije, autor se nedovoljno *subjektivirao* baš kao autor. Iako nam mjestimice otvara zanimljive teorijske probleme, čak nudi rješenja i perspektive, (pre)često sugerira suhi znanstveni objektivizam. Posljedica je to anglo-saksonske metodologije znanstvenog teksta koju je autor morao uvježbavati tijekom magistarskog studija na Central European University u Budimpešti. Čak i kada u posljednjem tekstu tematizira *Seksualnost i transgresiju*, u tekstu ne ostaje mnogo od prikaza zavodljive igre vizualnog uronuća u "taj mračni predmet žudnje"!

Tonči Valentić uspješno je debitirao na hrvatskoj teorijskoj sceni. Pokazao je znanstvenu zrelost, kao i zavidnu sposobnost artikulacije teorijsko-stručnog teksta. Knjiga je interpretativno poticajna i otvarajuća. Suvremenošću svojih tema dobrodošli je prilog hrvatskoj filozofiji, a posebice sociologiji. Referira se na recentnu, razmjerno svježu i probranu literaturu, što i nije baš čest slučaj u ovdašnjim okolnostima. *Mnogostruke moderne* otkrile su da njihov autor suvereno vlada faktografijom suvremenih teorijskih diskursa, pa i medijske teorije. Ipak, pisac ovih redaka – možda je to tek njegov problem? – ubuduće očekuje više kritičkog žara od sudruga u razotkrivanju nestanka polja političkog, etičkog i ekonomskog kroz filozofsku vizuru. *Dixi et salvavi animam meam!*

Udahnuti život vlastitom lešu

Dario Grgić

Grass je genij. Provjerite kako to izgleda kada se jedan tako krupan tip nagne nad zdenac vremena. Na koncu, radi se o naginjanju sezone! Novi Pamukov roman pak vjerojatno je najbolja moguća putovnica u zemlju nobelovaca

Günter Grass, *Dok ljuštim luk*, s njemačkoga preveli *Boris Perić, Helen Sinković, Nikola Trstenjak*; V. B. Z., Zagreb, 2006.

Ono čime se kod nas mulci hvale kao vrhuncem samosvijesti, a to je pripadnost fašističkom ili nacističkom pokretu, u slučaju Güntera Grassa povod je da se do daske odživi etičko i poetičko načelo kojim se ovaj veliki pisac ravnao ili pokušavao ravnati cijeloga života: "hulim sve nedodirljive autoritete, uključujući i onoga što je s pijedestala na koji su ga uzdigli mediji literarno nebo želio mjeriti jedino svojim mjerilima, te sam se pomirio s rizikom da kao samotnjak moram prkositi duhu vremena".

Objavivši autobiografiju *Dok ljuštim luk*, Grass je sablaznio budale, ponovo. Jednako kao što je uzbunio duhove. Kao što vam je sigurno poznato, on u ovom sjajnom tekstu piše o svojoj esesovskoj prošlosti. Kao klinac od šesnaest-sedamnaest godina Grass je bio fasciniran pričom o velikoj Njemačkoj i velikom Führeru. Stvar je zadnjih mjeseci zbog tog njegovog priznanja išla dotle da su se čuli glasni povici da se Grassu oduzme Nobelova nagrada, koju u autobiografiji na jednom mjestu naziva svojim dopunskim zanimanjem. No baš kao što zapisuje, "sasvim sam dobro loše odgojen", Grass u maniri takve autorefleksije i ne zvuči kao čovjek koji je sjeo pisati autobiografiju da bi bio prihvaćen ili odbačen, da bi pobrao pljesak ili uznemirio – što je vjerojatno ime za isto naštimavanje po mjeri hipokrizijski nastrojene malograđanske ili građanske sredine – nego kao čovjek koji obrazac svoga života nudi kao lakmus papir za ispitivanje savjesti javnoga mnijenja barem svoje generacije, ako ne već i šire, npr. za iščitavanja u svjetlu vlastitih savjesti u zemljama poput naše Hrvatske koja nipošto nije imuna na naci-fašističke ideologeme. Problem je imenovan već rečenicom koja kaže da se kod nas pisci diče onim što je svugdje sramota. No Grassa nije za to briga – mislim na nas i naše komplekse – on piše o sebi znajući da mu je lik o kojemu piše nešto više od brata, ali da to ipak, više nije on. Taj on koji je nekoć bio a na koga mu sjećanja pružaju sve nevjerodostojnije "fakte". Svjestan da se radi o inscenacijama koje se umnažaju i gomilaju. A problemu sjećanja pristupio je kao guljenju luka: skidao je koricu po koricu i pisao o tome, imajući u vidu da je sjećanje sklono migrenama, da je upitan i potkupljiv svjedok, čiji rad snažno ovisi o stanju na tržištu. Samo pisanje za njega je slično ispražnjivanju: nekoć je napravio besmislicu i priključio se velikom Führeru, onda je krenuo pisati *Limeni bubanj* – radilo se o prvom njemačkom romanu koji se pozabavio nacizmom "iznutra" – a s vremenom je sve zaboravio, no na čudan način: "krivnja", naime, "prezimljuje u snovima". Na koncu će, kao posljedica tolikih čišćenja, ostati samo praznina. Tako se Grass nada. Zapisuje i kako je zarana utonuo u svijet knjiga: "knjige su odmalena bile ona letva koja nedostaje u njegovu plotu, rupa kroz koju će šmugnuti u druge svjetove".

Onaj najsenzacionalističkiji dio njegovih memoara tiče se sudruga u ratovanju, Josepha iz okolice Altöttinga; pretkraj knjige Grass sestri što je u mladosti bila zaređena prepričava u detalje zgodu sa spomenutim Josephom, iza kojega se možda krije današnji papa Benedikt XVI. Grass zapisuje kako je mladi Joseph čak i sanjao na latinskom, u skladu sa svojom strogom gramatikom i da je htio biti biskup ili nešto još više. Naravno, Grass također zapisuje kako se ne bi mogao zakleti da se taj momčić doista prezivao Ratzinger, "ali to da je htio postati svećenik, da ga nisu zanimale djevojke te da je nakon otpuštanja iz ratnog zarobljeništva namjeravao studirati te proklete dogmatske gluposti, to je istina". Dva su se dečka silno razlikovala: jedan je znao točnu adresu božjega prebivališta, drugi je u tom smislu vidio samo ništavilo što zjapi.

Jedna od dojmljivijih epizoda Grassove autobiografije tiče se momka kojega je upoznao tijekom predvojničke obuke, a koji nije htio uzeti pušku u ruke. Umjesto da je uzme samo bi se izmakao, Grass zapisuje da je sve izgledalo kao namjerno usporeni film, usporen da bi se što bolje svima urezao u pamćenje. Puška bi zveknula o pistu, a momak kojega Grass opisuje kao stasita plavušana koji bi komotno mogao biti na bilo kojem nacističkom plakatu, samo bi rekao: *mitakoneštoneradimo*! Poslije je dečko nestao, u skladu s vremenom koje je efikasno proizvodilo nestajanje, ali, eto, jedan ga pisac nije zaboravio. I to ne bilo koji pisac. Ne makar tko! Ovdje se radi o posebnoj biljci, autoru koji se na kraju životna puta, koji je u njegovu slučaju bio i jedan od njegovih vrhunaca, okrunjenih između ostaloga i spomenutim Nobelom, odlučio priznati nešto što bi bilo nemoguće saznati bez njegove priče o vlastitoj prošlosti.

Budući da je našim vitezovima, onima istima kojima je nebulozno desničarenje jedina dika koju imaju, ovo krajnje nepojmljivo, jer *mi tako nešto ne radimo,* jednako kao što nam je apsolutno nedoseziva visoka estetsko/misaona razina na kojoj se Grass kreće lako kao Lumpur; evo, dakle, vrhunske literature napisane da bi je čitali obični ljudi, oni koji se još uvijek stide, ili barem nisu izgubili taj u nas tako rijedak dar. Karijeriste dakako

opisuje kao govnare, a iz škole je, isto dakako, otišao prije mature. I ona mu je imala konotativnost toaleta, prije svega. Opisujući uniformu ovaj je majstorski pisac posegnuo za sličnim riječima: "bila je smeđa poput govna", piše u *Dok ljuštim luk*, "tako da se slobodno moglo reći da smo ja i ostali izgledali usrano".

Grass je genij. Provjerite kako to izgleda kada se jedan tako krupan tip nagne nad zdenac vremena. Na koncu, radi se o naginjanju sezone!

Izvješće o andrićevskom trećem svijetu

Orhan Pamuk, *Snijeg*; s turskoga prevela Marta Andrić; Vuković & Runjić, Zagreb, 2006.

Adam Smith, urednik sajta www.nobelprize.org nazvao je netom Nobelom nagrađenoga Orhana Pamuka. Pamuk mu je rekao kako je prije nego je legao spavati pomislio da će za sat vremena objaviti ime novog dobitnika ove nagrade, i kako je razmišljao tko će ga od njegovih prijatelja ujutro nazvati i saopćiti mu laureatovo ime. "Onda je zazvonio telefon", priča Pamuk, "i rečeno mi je da sam nagradu dobio ja". Već godinu prije Pamuk je bio u najužem krugu potencijalnih dobitnika nagrade, ali mu je ona izmakla. No negdje zimus turska se vlada ozbiljno naljutila na Pamuka zbog njegovih izjava o genocidu nad Armencima i Kurdima, i nad njime se nadvio skandal nalik gužvi oko Rushdieja prije dvadesetak godina. Rushdie je, naravno, bio – i još je – u mnogo ozbiljnijoj situaciji jer je praktički bio osuđen na smrt, ali ni Pamuku nisu cvjetale ruže: Turska je jedna od zemalja u kojima je sve moguće; sjetimo se incidenta od prije samo nekoliko dana kada je na ulicama Istanbula ubijen novinar armenskog porijekla Hrant Dink. Pamuk je pisac koji voli Thomasa Manna, Franza Kafku, Gabriela Garciu Marqueza, Lava Tolstoja, Fjodora Dostojevskog, Vladimira Nabokova. Kaže kako vodi divan život: samo čita i piše. A piše desetak sati na dan, čemu se, kao svakodnevnoj tlaci, zna i narugati. Baš u *Snijegu*, napisanome iz *orhanpamukovske* perspektive, bilježi da je život romanopisca sličan životu činovnika; tu nema riječi o nadahnuću, samo redovita šljaka. Ali što je pisanje za romanopisca? Naglašavam ovo "romanopisca" jer Pamuk kao da pomalo, upravo zbog ovog "birokratskog", dabrovskog, svakodnevnog "glodanja" pravi razliku između pjesnika, kojima rukovode više sile, inspiracija, i romanopisaca, koji "kopaju".

Pamuk se poslužio drugorazrednim pjesnikom i moralno dvojbenim čovjekom, ciljano proizvedenim likom kroz koji progovara o nižim stupnjevima egzistencije, o polusablastima i polusituacijama u kojima je život samo u prolazu, o granicama na kojima blijede zakoni, što bi nam moglo biti znano i iz naše domaje, o embrionalnom stupnju politike i njenom visokom zaključnom računu

Romanopisci su "šljakeri". A pisanje im je nešto kao lijek. U *Guardianu* Pamuk je zapisao kako su ga u mladosti doživljavali kao polumrtva, duhom odsutna čovjeka; pisanje mu je vraćalo osjećaj za život. Pišući on bi svaki puta "udahnuo život vlastitom lešu".

Snijeg je Pamuk objavio 2002. i u tom je romanu, napisanome, kao što već rekosmo, iz perspektive samoga Pamuka, kao niz naknadnih bilješki o autorovu prijatelju, pjesniku koji je svoje ime sam skratio na kafkijansko Ka, ovaj prvi turski nobelovac dao svojevrstan portret suvremene Turske koji bi ujedno mogao biti portretom svake periferije i provincije. Ka nakon dvanaestogodišnjeg izbivanja (živi u Frankfurtu) stiže u pogranični grad Kars i tamo upada u pravu mrežu političkih, psihoprojekcijskih i kvaziljubavnih shema. U Karsu živi Svila (ona ima sestru znakovita imena Kadifa), ljepotica kakvima Pamuk redovito napučava svoje knjige: zamajac iliti žrvanj njegova romana *Zovem se Crvena* također počiva u njedrima (i dobrohotnom raspolaganju istima) jedne prelijepe žene, kao što i *Novi život* dodatnu motivaciju duguje ljepotici zbog koje glavni lik i čita knjigu koja pokreće radnju. Pamuk voli lijepe žene, barem u svojim romanima!

Radnja romana događa se u tri dana, tijekom kojih stalno pada snijeg – kao što kod Krleže u novelama stalno pada kiša. Taj snijeg izolira Kars i napravi od njega mjesto u kojemu je moguća eskalacija nasilja. Sukob između islamista i "zapadnjaka" garniran je slično sad već i vrapcima poznatom sukobu između slavenofila i zapadnjaka u Dostojevskoga; Pamuk, slično velikome Rusu u *Karamazovima*, na Europu gleda kao na groblje, to jest kao

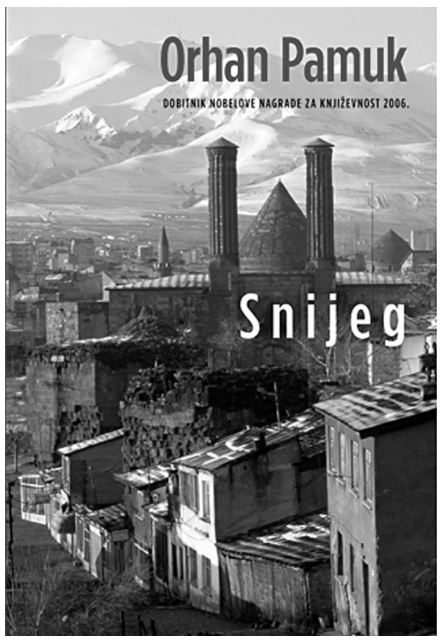

na mjesto gdje je bezbožništvo normalna stvar. Jednako tako, ubrzana atmosfera *Snijega*, s preciznim vremenskim prebrojavanjima (Pamuk stalno izvješćuje nakon koliko se minuta štogod dogodilo, ili za koliko će se minuta nešto zbiti) podsjeća svojim urotničkim kapacitetom i mlinom koji u podtekstu melje sve sudionike na drugo remek-djelo Dostojevskoga, *Bjesove*. Mlin koji sve melje je država, jednako kao što je to i država što graniči s državom u kojoj žive protagonisti. Opasnost, naime vreba odsvakud. Pa čak i dalje od toga: Europa, kao mjerilo prema kojemu bi se suvremena Turska trebala postrojiti, ali eto neće. Žene koje pokrivaju glavu, mladi (i zgodni, treba li posebno naglašavati, Pamuk je jednostavno takav tip!) islamisti spremni položiti život za svoja uvjerenja – *skoro spremni*, da budemo posve precizni. I policija koja ne pita, koja sve živo prisluškuje svim raspoloživim sredstvima.

Atmosfera romana, s glavnim junakom što piše pjesme i onanira uz pornografske filmove u kojima "igra" glumica što podsjeća na njegovu ljubav Svilu, s fiksacijom da je Svila žena njegova života, s gomilom špijuna koji sve stanovnike Karsa prate u stopu, sa sestrama ljepoticama nimalo otpornima na ljubovanje te glumcem koji u nedosegnutoj maniri Antonina Artauda pokoka sa scene nekoliko gledatelja, čine od ovog romana vjerojatno najbolju moguću putovnicu u zemlju nobelovaca. Roman je zloslutan – ovo vam naravno može i ništa ne reći, zloslutno je i plaćanje režija, i vlastiti odraz u ogledalu, i svaki odlazak u šoping, i još toliko toga, a glavni lik, pjesnik Ka, tako je izgubljen, tako je jadan, tako izgladnio u svojoj potrazi za bilo čime na što bi se mogao osloniti, da to graniči s gadnim mazohizmom, samo što o tome ovdje ipak nema govora: Pamuk se poslužio drugorazrednim pjesnikom i moralno dvojbenim čovjekom, ciljano proizvedenim likom kroz koji progovara o nižim stupnjevima egzistencije, o polusablastima i polusituacijama u kojima je život samo u prolazu, o granicama na kojima blijede zakoni, što bi nam moglo biti znano i iz naše domaje, o embrionalnom stupnju politike i njenom visokom zaključnom računu. Svijet je to izduženih sjena na fonu posvemašnjeg bjelila koje ne significira nevinost nego je prije metafora ravnodušnosti i beznadnosti.

Snijeg je izvješće o trećem svijetu u andrićevskom smislu riječi: o zemljama koje se nalaze na obali koju ciklički, lažnom nadom ispunjavaju plime i koju jednako tako ostavljaju na cjedilu oseke, o rakovima svesmjerašima u koje se pretvaraju ljudi koji žive između svjetova, o ideologiji i vjeri (osim ako to nisu sinonimi), o borbi i predaji.

Spektakl poljske poezije

Đurđica Čilić Škeljo

Ova je knjiga četvrta dragocjenost iz Malićeve polonističke ostavštine. Riječ je o zbirci prijevoda poljske poezije po autorovu izboru a obuhvaća biografije 67 poljskih pjesnika i oko šest stotina pjesama nastalih tijekom nekoliko stoljeća. Bogata, vrlo živa i raznolika poljska poezija ovom je opsežnom knjigom prijevoda i prepjeva napokon na hrvatskom jeziku dobila svoju iznimno reprezentativnu sliku

Zdravko Malić, *Gost u kući: Prijevodi i prepjevi iz poljskog pjesništva*; ArTresor naklada, Zagreb 2006.

Ove godine navršava se deseta godišnjica smrti Zdravka Malića (1933.- 1997.), uglednog polonista i dugogodišnjeg profesora na polonistici zagrebačkoga Filozofskog fakulteta, gdje je radio od 1961. pa sve do svoje smrti, 1997. Zahvaljujući golemoj volji i trudu Malićeve supruge Dragice, od njegove smrti do danas objavljene su tri polonističke knjige ovog iznimnog poznavatelja poljske književnosti, znanstvenika i prevoditelja: *Mickiewicz itd. – Rasprave, članci i eseji o poljskoj književnosti* (2002.), *Iz povijesti poljske književnosti* (2004.) i *Gombrowicziana* (2004.).

Autorski pristup čitanju poljske poezije

Knjiga *Gost u kući* četvrta je dragocjenost iz Malićeve polonističke ostavštine koja se, marom njegove supruge, priređivačice, predstavlja hrvatskim čitateljima. To je zbirka prijevoda poljske poezije po autorovu izboru. Knjiga obuhvaća biografije 67 poljskih pjesnika i oko šest stotina pjesama nastalih tijekom nekoliko stoljeća – započinje Bogorodicom, koja datira iz ranog srednjovjekovlja i prva je na poljskom jeziku zapisana pjesma, a završava pjesmom *ska* Marcina Świetlickog, pjesnika kojeg je iznjedrila generacija bruLion, najvažnija pjesnička grupacija u Poljskoj na prijelomu osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća. Usprkos tim impozantnim faktima, ovdje nije riječ o antologiji poljske poezije. U njoj, među ostalima, nedostaju istaknuti staropoljski pjesnici Sęp Szarzyński i Mikołaj Rej, zatim Adam Asnyk, jedan od najvećih pjesnika poljskog pozitivizma, nema Gajcyja, Baczyńskog – najvažnijih predstavnika mlade pjesničke "ratne generacije" – izostavljeni su Karpowicz, Stachura, Wojtyła, Barańczak... bez kojih danas nijedna poljska antologija poezije ne bi mogla pretendirati na etiketu objektivnog, nadautorskog, nadsubjektivnog izbora. Neki su autori u Malićevu izboru zastupljeni s velikim brojem pjesama: najveći poljski renesansni pjesnik Kochanowski, te Iwaszkiewicz, iznimno pjesničko ime poljskog međuraća – svaki s osamdesetak pjesama, a neki pak samo jednom ili dvjema, poput Przerwe Tetmajera, Poświatowske, Karaseka, Krynickog... Oni poljski pjesnici koji su i izvan poljskih okvira kotirali kao značajna europska, pa i svjetska pjesnička imena, poput Herberta, Różewicza, Zagajewskog te nobelovaca Miłosza i Szymborske, i u ovom su izboru dobili respektabilan prostor. Malićeva namjera zasigurno nije bila implicirati važnost određenih pjesnika u poljskoj poeziji upravo brojem pjesama kojim su predstavljeni u ovoj knjizi. Te nam brojke naprotiv najprije govore o Malićevim afinitetima i interesima, njegovim favoritima i prevoditeljskim izazovima kojima nije mogao odoljeti. Priređivačica je u knjigu uvrstila čak i one pjesme čiji prijevod Malić nije stigao, ili nije bio motiviran dovršiti. U knjizi su najzastupljeniji pjesnici 20. stoljeća.

Koga je Malić prevodio i u kojoj mjeri, a pogotovo koga nije, možda samo dodatno podcrtava da je ovdje riječ o autorskom, trendovima i tzv. objektivnim kriterijima neopterećenom pristupu čitanju poljske poezije.

Malićev *Gost u kući* knjiga je koja prvi put na ovim prostorima pokušava obuhvatiti i čitateljima predstaviti poljsku poeziju od njezinih početaka, preko renesanse, romantizma, moderne, međuraća, poslijeratne književnosti... pa sve do devedesetih godina prošloga stoljeća. Kako doznajemo iz pogovora priređivačice, ti su prijevodi nastajali u četrdesetogodišnjem vremenskom rasponu i nisu dočekali Malićevu autorsku redakciju

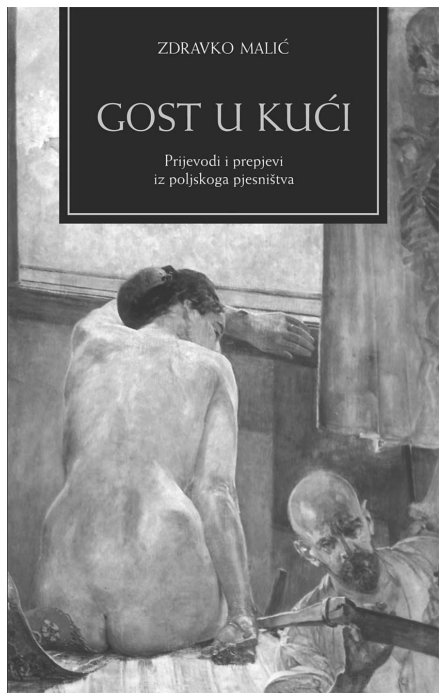

Prvi pokušaj obuhvatnijeg predstavljanja poljske književnosti na ovim zapadnobalkanskim prostorima ponudio je Julije Benešić daleke 1939., prevevši na hrvatski jezik trinaest najvažnijih poljskih pjesnika od prosvjetiteljstva do dvadesetostoljetnog međuraća. Najpoznatiji i najplodniji srpski prevoditelj poljske književnosti, Petar Vujičić, 1964. je godine objavio prvo, a 1985. godine i drugo, dopunjeno izdanje *Savremene poljske poezije* – svoje prijevode poljske poezije, čime je obuhvatio najznačajnija pjesnička imena 20. stoljeća.

Sam Malić je 1978. objavio svoje prijevode poljske poezije u knjizi *Tijekom riječi*. Godine 1997. agilni prevoditelj s poljskog jezika, Pero Mioč, objavljuje *Plejadu poljskih pjesnika XX. stoljeća*, opet autorski odabir i prijevode sedmero poljskih pjesnika prošloga stoljeća.

Pjesnike najbolje prevode sami pjesnici

Malićev *Gost u kući* knjiga je koja prvi put na ovim prostorima pokušava obuhvatiti i čitateljima predstaviti poljsku poeziju od njezinih početaka, preko renesanse, romantizma, moderne, međuraća, poslijeratne književnosti... pa sve do devedesetih godina prošloga stoljeća. Kako doznajemo iz pogovora priređivačice, ti su prijevodi nastajali u četrdesetogodišnjem vremenskom rasponu i nisu dočekali Malićevu autorsku redakciju. To, međutim, iz današnje čitateljeve perspektive ne umanjuje njihovu vrijednost ni aktualnost.

Ti su pjesnički prijevodi važni i stoga što, za razliku od mnogih prevoditelja poljske (i ne samo poljske) poezije, ne svode svoju nagodbu s izvornim tekstom na *la belle infidéle*, dotjerujući prijevod na hrvatskom po cijenu ozbiljnog udaljavanja od izvornika, niti imaju snažan i nametljiv prevoditeljev pečat, bilo u stilskom, bilo u leksičkom smislu. Prevođenje poezije, kao način da je se pomno pročita, razumijevajući je i u diskurzivnom i u kontekstualnom registru, u Malićevu slučaju potvrđuje raširenu uvjerenje da pjesnike najbolje prevode sami pjesnici. Zdravko je Malić, naime, i sam autor pjesničke zbirke *U drugom nekom gradu*, objavljene daleke 1977.

Gost u kući iznimno je bogato izdanje na više od 600 stranica, pomno uređeno i priređeno, objavljeno u suradnji nakladnika i Veleposlanstva Republike Poljske, a osim prijevoda poezije donosi i iscrpne biograme svih pjesnika, koje je izradio Dalibor Blažina, i sam polonist i prevoditelj, nekadašnji Malićev asistent, a danas njegov nasljednik na zagrebačkoj polonistici.

Bogata, vrlo živa i raznolika poljska poezija ovom je knjigom prijevoda i prepjeva napokon na hrvatskom jeziku dobila svoju iznimno reprezentativnu sliku.

Pjesnici na kraju grada

Siniša Nikolić

U ovome zborniku pjesama sesvetskih pjesnika teritorijalni princip koncipiranja nije na poetičkom planu značio proteživanje, prije svega zavičajne, kajkavske lirike, nego je riječ o izboru iz djela 33, uglavnom, izvanantologijska pjesnika, širokog generacijskog, poetskog, zavičajnog i sudbinskog raspona

***Sesvetski oblok – zbornik poezije*; priredio Ivan Babić; Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, 2006.**

Krajem prošle godine na poetskom obzoru Hrvatske pojavio se, iznenada, ni od koga iz dubine gledan, hm… pa, eto – Oblok jedan. S obzirom na to da *oblok* na prigorsko-kajkavskom dijalektu znači *prozor*, nije ni čudno da je to ni manje ni više, nego upravo – sesvetski. E sad, Sesvete su u predodžbi svekolikog pučanstva, siva, tranzitna suburbija metropole koja životari na razvalinama socijalističkih mastodonta Sljemena i Badela, oaza novokomponiranog "poduzetništva", bivši Pajcek-city, doseljenički hrvatski *melting pot*, štogod hoćete, ali izvor lijepe pjesničke riječi – to bi bila zadnja asocijacija povezana s ovom ubavom prigorskom metropolom. Ali, eto, ima tu, u Sesvetama, nekakva narodna knjižnica (koja ovim *Zbornikom* obilježava 50 godina rada – svaka čast), a u knjižnici neki poezijom nepopravljivo inficirani ljudi, pa neki *Kulturni četvrtak*, okupljalište istih, čudnih ljudi, što je na kraju iznjedrilo ideju okupljanja jakih poetskih snaga u zborniku koji bi predstavio poeziju pjesničkih duša koje svoje zemaljske dane broje na području Sesveta. Pored svega toga, Sesvete su širi prigorski zavičaj najpoznatijeg kajkavskog pjesnika visoke književnosti – Dragutina Domjanića, a Prigorje ima dugu tradiciju njegovanja kajkavske dijalektalne poezije.

Bez jedinstvene poetike i tematike

Taj teritorijalni princip koncipiranja zbornika nije, međutim, na poetičkom planu značio proteživanje, prije svega zavičajne, kajkavske lirike, iako ima i toga, nego je riječ o izboru iz djela 33, uglavnom, izvanantologijska pjesnika, širokog generacijskog, poetskog, zavičajnog i sudbinskog raspona. Neobični su rezultati koje dobijete smotrom autora prema tom, u biti, veoma heterogenom načelu. Saznate, npr. da neki, pjesnički veoma isfurani likovi žive u Sesvetama-i-okolici (Krešimir Bagić, Ervin Jahić, Evelina Rudan), da tu žive neki ozbiljni i veoma dobri, prešućeni ili manje poznati pjesnici s popriličnim opusima (Mate Sušac, Ivan Lerotić, Gojko Polegubić, Vlado Vladić, Ivan Babić), da zanimljivu i svježu poeziju pišu mnogi mladi ljudi, žene, djevojke takorekuć (Marija Benko, Marija Herjavić, Katja Knežević, Ivana Hladki, Iva Šakić Ristić), da se tu piše zrela prigorsko-kajkavska, dijalektalna poezija (Mirko Hadrović, Vinko Hasnek, Stjepan Kralj i posebno Biserka Marečić), da se poezijom ovdje bave cijele obitelji (Ivan Bekavac-Basić, Zorka Jekić, Nediljko Bekavac Basić) da tu žive rade i poetski zbore pitoreskni pučki tribuni poput Ivana Bonusa, te da se poezijom ozbiljno bave ozbiljno je shvaćaju mnogi ljudi koji nisu profesionalni pjesnici, iako je to ponekad iz njihovih pjesama teško zaključiti (Mario Raguž, Suzana Glavaš, Wladyslaw Josip Miletić, Ninoslav Žagar, Stjepan Kovačec itd.).

Izbornik Babić (i sam pjesnik, prevoditelj i urednik) napravio je velik i mogli bismo reći odličan posao. Uvidom u gotovo 80 svezaka zbirki, rukopisa i drugih publikacija, izabrao je veoma dobre pjesme i to od 4-5 do najviše 10 po autoru.Izborom i kvalitetom mogu biti zadovoljni kako manje poznati pjesnici, tako i oni najpoznatiji. Tako je, primjerice, teško reći je li Krešimir Bagić bolje prezentiran u nedavnoj Mićanovićevoj antologiji suvremenog hrvatskog pjesništva (*Utjeha kaosa*, 2006.) ili ovdje.

Treba reći da prezentirane autore ne povezuje neka posebna poetika ni tematika. Ipak, prema samim preferencijama urednika, dominiraju ljubavne, intimne i refleksivno-duhovne, ponešto ima onih obuzetih prirodom ili autopoetičnom tematikom, ali i onih sasvim urbanog karaktera. Zanimljivo je, s obzirom na to da su Sesvete Hrvatska u malome, a naši pjesnici iz njezinih različitih krajeva, da ćemo ovdje pročitati o zavičajnim invokacijama prirode u veoma širokom spektru – od Dalmacije pa do Slavonije, uključujući naravno i Prigorje. Babićev izbor pokazuje mogućnost diskretne i poetski uspjele domoljubne poezije, kao i one religioznoga i duhovnoga karaktera.

Antologija izvanantologičara

Ono što se na prvi pogled može učiniti nedostatkom, pa i nemogućom misijom – a to je pomiriti tu silnu generacijsku, poetsku i tematsku heterogenost – u konačnici se pretvorilo u prednost: simpatičnu smotru nepoznatih i manje poznatih pjesnika, koji međutim svi zajedno prezentiraju neočekivano visoku pjesničku kvalitetu. S obzirom na to da je naša kultura klanovski strukturirana, mnogi od ovih pjesničkih likova nikad nisu bili ili neće biti zastupljeni u nekim drugim, medijski možda isfuranijim zbornicima, najčešće previše pretenciozno nazvanim – antologijama. Ovaj je zbornik – *antologija izvanantologičara*

– stoga dragocjen, jer nam pokazuje da kvalitetna poezija živi na najneočekivanijim mjestima i da lijepu i dobru pjesničku riječ možete čuti i od sasvim nepoznatih ljudi, koji se svejednako i sasvim zasluženo imaju pravo držati pjesnicima. Većina od njih ne piše poeziju zbog profesionalnih razloga, ali to ne znači da je manje ozbiljno shvaćaju, ili da se oko svoga pjesništva manje trude, i to se u njihovim pjesmama dirljivo osjeća. A danas, više nego ikad, potrebna nam je ta nevina i prostodušna zaigranost, zanesenost i inficiranost poezijom, izvan teorija i poetika, pokreta i samozadovoljnih pjesničkih gangova okrenutih sebi, koji pjesme pišu po službenoj dužnosti, jer su, eto, božemioprosti – pjesnici, a ne zato jer su potreseni bitkom bića na najnaivniji, primarni ljudski način. Upravo je ta potresenost zapravo pravi izvor poezije – bez obzira na njezinu formalnu izbrušenost i umješnost uobličavanja koja u naših ubogih profesionalnih rapsoda često prerasta u isprazni, nikom potreban formalizam.

Zato, ako vas kojim slučajem put nanese u Sesvete, i ne budete oduševljeni arhitekturom, urbanističkim rješenjima, količinom zelenih površina ili savršenom uljudnošću sesvetskih stanovnika, znajte da tu postoji jedna *knjižnica na kraju grada* kao oaza kulture i sjetite se da tu negdje živi najmanje 33 pjesnika zbog čijih pjesama sav taj životni kaos uopće ima smisla. Sesvete-poetska metropola. Hm, ne zvuči loše – gotovo kao u pjesmi neke SF-poetike. z

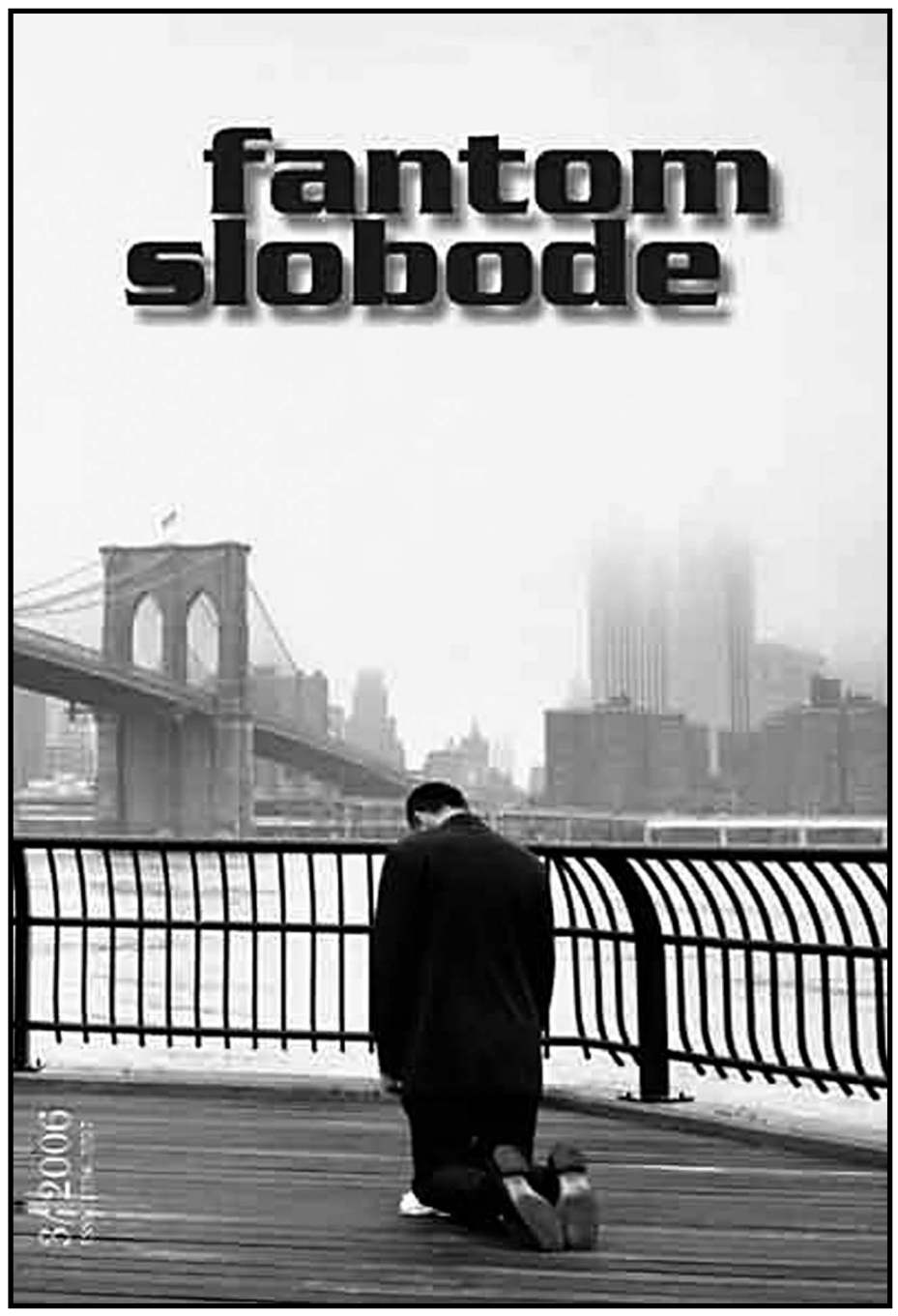

Sve je autobiografija

Darija Žilić

Zbirka hibridnih zapisa – između priče, crtice, anegdote, parabole i autobiografskog diskursa, povezanih kolumnističkim komentarom – u kojima autorica zastupa vrijednosti *her story* a ne *history*

Matanović Julijana, *Laura nije samo anegdota*, Mozaik knjiga, 2005.

Povijest je često bila vrednovana kao fakticitet, ali nasuprot faktografiji, činjenicama, trebalo bi afirmirati važnost osobnih iskustava i emocija, afirmirati usmenu predaju, analizu pisama, biografija, prikupljanje sjećanja. Kako je pisala povjesničarka J. Scott, osobno iskustvo jednako je važno kao i političke aktivnosti. Trebalo bi stoga, smatraju povjesničarke koje se koriste feminističkom metodologijom u svojim istraživanjima, ispisati *her story*, tj. njezinu priču, priču žene kao subjekta u povijesti, a takva bi priča trebala zauzeti legitiman status u znanosti. O tome nam na posredan način govore eseji Julijane Matanović. Eseji ili…

Dvojne žene

Autorica pogovora Alida Bremer zanimljivo je istaknula da je riječ o hibridima između priča, crtica, anegdota, parabola i autobiografskog diskursa, povezanih kolumnističkim komentarom. Ova obrazovana znanstvenica i popularna pripovjedačica, lišena potrebe za dokazivanjem, za potvrđivanjem, govori o sebi intimno, neposredno. Naime, dok će njezin kolega pamtiti datum doktorske promocije, ona će se sjećati nekih nebitnih detalja, neće organizirati slavlje, nego će se povući u kuću i ondje čitati. Kolege će činiti pritiske – tražit će od nje izjašnjavanje – da se odluči želi li biti spisateljica ili pak znanstvenica, jer je za tradicionaliste nemoguće povezivanje obiju aktivnosti. Uz pisanje vežu luckastost (kolega joj je, uostalom, rekao: "Vi koji pišete, svi ste doista luckasti, rekao bih čak i bolesni").

Guber i Gilbert pisale su o dvojnosti – o ličnosti žene i ličnosti umjetnice. Nerijetko umjetnice i same uočavaju da postoje kao dvojne žene – jedna je ona koja gleda, pjeva, začarava, a druga ona koja živi, voli, hrani. Još od vremena C. Brontë žene su vidjele sebe kao ličnosti razapete između dviju krajnosti – otmjene dame i buntovne luđakinje, a pomiriti obje žene u sebi nosi neku bolećivost i neki bunt, u slučaju Julijane Matanović, protiv nagovora kolega da čita samo "prava imena", a ne stihove anonimaca. Ona se opire tim kamenim tvrdnjama tko je klasik, a tko je manirist. Odnos sa znanošću i pisanjem uspoređuje s odnosom imanja ljubavnika i muža, a u nas se čak i takva metaforika licemjerno smatra subverzivnom, jer "imati ljubavnicu je stvar prestiža, a imati ljubavnika stvar upitnosti jednog morala".

Kada piše o nepoznatom pjesniku koji nikad neće doživjeti svoje lektirno izdanje, a vredniji je od drugih, proslavljenih, također želi unijeti pomutnju u književne periodizacije i hijerarhije. U eseju *Oglasnik* ističe: "Svjesna sam da ću čitati o godinama rođenja, godinama smrti, godinama profesionalnog imenovanja i napredovanja, godinama primitka velikih nagrada i učlanjivanja na akademije, da ću, jednostavno, čitati događaje u kojima se ništa neće govoriti o raspoloženjima onih čija su imena bila najuže povezana s njima". Stoga ironizira pretencioznost, oslanjanje na suhu teoriju i povratak "jezika na staro". Ne želi po svaku cijenu pisati o narativnim tehnikama i "furati" se na trendove. A treba reći kako se u to vrijeme, kada je počela baviti se književnom znanošću, dakle osamdesetih, bez takve teorije nije moglo, jer se čak upisivanje emocija u tekst povezivalo s odrastanjem u provinciji. Danas pak ponovo je, zbog postkolonijalnih studija, aktualno vraćanje na identitet pisca odnosno na mjesto njegova odrastanja.

Mitsko vrijeme

Julijana Matanović nas uvlači u mitski svijet djetinjstva, kada je vrijeme sporije teklo, kad su se ljeta činila duljima. Zato spominje i Bosnu u kojoj je i rođena, uz koju veže drukčiju vremenitost – sporu, ispunjenu legendama, drukčiju od one kapitalističkog svijeta, pa nam se čini da, čitajući tekst, čujemo klopotanje starog kaubojskog vlaka. Ona čak i naglašava kako njezin sat otkucava neko vrijeme, drukčije od onog koji kuca na rukama istaknutih predstavnika društva. Naime, u njihovim minutažama nema vremena za priče o ljudskim sudbinama, a njoj bivaju važniji, na primjer, odlasci u manja mjesta na čitanja, posvete, rukopisi nekih početnika, prve rečenice u romanima. Sada, kad mnogi pisci iznose svoju intimu u javnost, Julijana Matanović, koja je među prvima ušla u medije i pokazala da pisac ne mora biti bolestan i blijed, opire se shvaćanju da je knjiga samo roba – Desničinu knjigu kupuje samo zato da ne bude u dućanu odmah pokraj parizera.

Kroz tekstove se provlači atmosfera melankolije, kao da je njezino pisanje "diktirala laka melankolija" (tako svoje dnevničke bilješke naziva V. Woolf), pa se čini kao da su ti tekstovi nastali u vrijeme ljetne stanke, kad se teme razgovora naglo mijenjaju, kad se opušteno razgovara i opaža. Naime, autorica bilježi detalje na tuđem licu, materijal na stolcu, posvuda vrebajući pravo na priču. Ona rado spominje spremanje hrane, šeće tržnicom u

Sada, kad mnogi pisci iznose svoju intimu u javnost, Julijana Matanović, koja je među prvima ušla u medije i pokazala da pisac ne mora biti bolestan i blijed, opire se shvaćanju da je knjiga samo roba – Desničinu knjigu kupuje samo zato da ne bude u dućanu odmah pokraj parizera

nabavi paprika, ponosi se vlastitim ajvarom, koji postaje metaforom njezina opiranja novim trendovima. Time pokazuje poštovanje prema prošlosti ("svijet ne počinje sa nama"), obiteljskoj, ali i prošlosti u kojoj smo tek točka u dijakronijskom nizu, kao osobe koje se svojim radom samo nastavljaju na druge – zato rado ističe one koje posebno cijeni: profesora Frangeša, Zlatka Crnkovića… Ne zapostavlja tradiciju spisateljica koje tek naknadno otkriva, kao što su Dragojla Jarnević, Kamila Lucerna, Dora Pfanova, Zofka Kveder, Jagoda Brlić.

Julijana Matanović rado se prisjeća djetinjstva – traži ondje razloge vlastite obuzetosti knjigom, a kroz osobnu priču o rasutoj obitelji, bilježi i nedavni rat, vlastito viđenje rata, te oponiranje visokim dužnosnicima koji se ne osvrću na male ljudske živote.

U njezinim tekstovima važan je prostor – opisuje topografiju grada, prostor stanova ili bilježnički ured. Benjamin je pisao o Berlinu, tako da je, gledajući kroz prozore stanova, govorio o njegovim unutrašnjim prostorima. I ona želi dati podjednaku važnost unutrašnjim i vanjskim prostorima. Kuća je mjesto koje posebno poetizira – zamišlja sebe u nekim drugim prostorima, iščitava karakter osobe u čiji stan prvi put dolazi.

Prisjećanja na ranu mladost kao da su zamjena za neke neispisane stranice dnevnika koje su trebale poslužiti kao podsjetnik za neke buduće priče zato što nema neki vlastiti uredni dnevnik čitanja (potrebno je podsjetiti kako je Woolf u dnevničkim bilješkama ispisivala naznake svojih budućih djela). A povodi mogu biti različiti – sitnica, neki naizgled nepovezani događaji, neka mistična veza među njima. Vrijeme u njezinim tekstovima je mitsko – začas se mogu povezati naizgled udaljeni vremenski događaji, jer u svemu nalazi neku osobitu logiku koja nema uporište u kronologiji. Umjesto linearnog vremena, autorica afirmira ono ciklično – a još su L. Irigaray i J. Kristeva pisale kako se žene prije svega realiziraju u vremenu druge povijesti, u cikličnom vremenu. Žene u ciklusima dobivaju mjesečnice, rađaju, doje, ponovo zatrudne, i kao priroda obnavljaju se, provode ljudsku i biološku reprodukciju.

Obični čitatelji/čitateljice

I čini se da autorica, baš ako i profesorica Laura Singer, koju spominje i u naslovu svog romana i kojoj posvećuje tekst, živi kao da prolazi kroz književni tekst. Priče njezine profesorice o autorovu pravu na priču, na pisanje, na autobiografiju kao jedini mogući žanr, te njezino neosvrtanje na kronologiju, na razlike fikcije i fakcije, postaju njezin poetički kredo. Umjesto Paula de Mana ili nekog drugog teoretičara, ona radije citira svoju učiteljicu koja ističe da je sve autobiografija, "jer sve je ionako izmišljeno".

Još jedna važna osoba koju spominje je teta Valentina koja se ljutila na književnokritičke ocjene, na liste čitanosti, ali nikad nije sumnjala u smisao čitanja. Dajući važnost tim ženama koje nitko neće spominjati, ona ih upisuje u povijest, a time stvara neku drukčiju povijest – onu koju naseljavaju junaci/junakinje, ponekad važniji od onih o kojima učimo i koje spominjemo i gradimo im spomenike. Treba se na ovom mjestu prisjetiti Virginie Woolf i njezinih eseja o tzv. običnim čitateljicama – čudnim ženama iz nekih davnih vremena koje su bile pasionirane čitateljice, neke su i pisale, ali su ipak negdje zaboravljene.

Umjesto da veliča neke velike teorijske i ine uzore i da se upinje na prste kako bi se dodvorila velikim Očevima, ona se radije okreće ljudskim pričama i sudbinama. Kolege će je i dalje pitati zašto ne čita samo velika imena, tražiti da se odluči "što će biti", možda će je i doživljavati kao neozbiljnu dok budu pisali svoje monumentalne povijesti književnosti…Važnije od svega toga je, posredno im poručuje, živjeti, ne sramiti se vlastitih emocija. A čitatelji/čitateljice su to ionako već prepoznali. z

Čudovišta i kopači nosa

Barry Yourgrau

O stvaranju priča za djecu koje završavaju loše, primjerice takve u kojoj stvarno *cool* roditelji objave svom dosadnom sinu da jednostavno nije dovoljno *cool* da bi bio njihov

Jednog poslijepodneva, prije nekoliko godina iznenada mi je na pamet pala jedna ideja: kako bi bilo da napišem knjigu priča za djecu koje bi bile poput anti-bajki? Umjesto da se sve na kraju završi sretno, zašto ne bi sve nekako, jezivom i zlobnom nepoštenošću, ispalo loše?

Smatrao sam to fantastično smiješnom idejom. Tko potajno ne voli nesretan završetak? Mislim da sam skočio na noge i koračao po sobi hihoćući do besvijesti, trljajući ruke pred subverzivnim mogućnostima. (Toliko o autorskom dignitetu.)

Još sam bio uzbuđen jer će mi kratak i zločest stil dopustiti da upotrijebim taktiku kojom se koristim kad pišem za odrasle. Obratno, dječja književnost i dječja perspektiva uvijek su utjecale na moje pisanje, i kada – ili pogotovo kada – je tematika "najodraslija". Volim provokativnu nevinost: Mješavina *Vjetra u vrbama* s nekim likom Bukowskog. (Prekrasni japanski prevoditelj moje knjige *Wearing Dad's Head* kaže da je cijelo vrijeme čupao kosu jer su u japanskom zamjenica "Ja" za dijete i "Ja" za odraslu osobu različite riječi, a moj je pripovjedač u prvom licu stalno skakao iz jednog u drugo.)

Tako se rodila ideja *NASTYbook*, uz zvukove hihotanja odraslog muškarca samog u sobi. Mislim da to nazivaju biti "mlad u srcu". (Shvaćate sada zašto zaprepašteno buljim svaki put kada me netko upita zašto smatram da sam kvalificiran pisati za djecu kada ih ja sam nemam?)

Hans Christian Andersen u kombinaciji s Woodyjem Allenom

Prva uvrnuta priča koju sam smislio bila je *You'll Find Out*, jedna pretjerana poučna priča u stilu *Janka Raščupanka*, o dječaku koji je kopao nos te dobio groznu, crvljivu pouku iz toga zašto bi zapravo trebao smiriti svoj prst. I ja sam bivši kopač nosa; uvijek ću se sjećati strašne slike crva koji izlaze iz čovjekova nosa koju sam kao dijete vidio u jednom časopisu. Pa sam spojio vlastite uznemirujuće uspomene s pravilima dječje literature, i svemu dao lijepi, bezobrazni, smiješni zaokret.

To je bio moj *modus operandi* za *NASTYbook*, osim što sam općenito raspustio svog unutarnjeg vražićka.

Sljedeća priča je bila *My Friend Bill*, o neprijateljskom "izmišljenom prijatelju", o izmišljenom medvjedu koji napusti svog mladog stvoritelja jer ga smatra dosadnim. Zatim priča *Parents,* još malo neobičnog odbacivanja, u kojoj stvarno *cool* roditelji objave svom dosadnom sinu da jednostavno nije dovoljno *cool* da bi bio njihov. I tako ga izbace van! (Boji li se možda netko da će biti napušten?)

Otprilike u to vrijeme počeo sam čitati Hansa Christiana Andersena, i to pozorno. Bio sam zapanjen i uzbuđen zbog nesputane dirljivosti, lukavosti i brutalnosti u njegovim čarobnim pričama (koje je namijenio čitateljima svih dobi). Imajući na umu *Djevojčicu sa šibicama*, izmislio sam kratku priču o majmunu koji je postigao san svakog majmuna bijegom iz zoološkog vrta… ili? Htio sam pridodati notu neočekivane osjećajnosti među sve to ružno divljanje. Ali uz mali zaokret. Sakrio sam druga bolna iznenađenja drugdje u knjizi. Samo zato da čitatelj ne bi mogao ništa uzeti zdravo za gotovo.

Pa, onda, što je na mene utjecalo? Pa prvo i najvažnije, ja sam komičar. Što znači da imam tu nezasitnu, egzistencijalnu želju da nasmijavam ljude. Woody Allen je uvijek sa mnom: rani i srednji Woody Allen, rekao bih, iz *stand-up* komedija i velikih filmova, prije nego što je postao "kasni Woody Allen" današnjih raznih neprilika. Možda je to najava za *NASTYbook*: Hans Christian Andersen u kombinaciji s Woodyjem Allenom do njegova filma *Zločini i prekršaji*?

Tijekom godina ljudi povremeno spomenu Roalda Dahla kada pročitaju neko moje djelo. To je vrlo laskavo; ali zapravo ja nikad nisam pročitao Roalda Dahla. Zapravo, namjerno sam ga izbjegavao. Vidite, puno čitam, ali također namjerno izbjegavam. Jer za mene je čitanje zapravo intiman, gotovo (gotovo?) neurotično osoban čin. Doduše prošli mjesec moj urednik je rekao "O, ma daj više", i dao mi *James and the Giant Peach*. Bila mi je stvarno super; od tada sam pročitao i divio se nekolicini Dahlovih priča za odrasle.

Prerada *Zone sumraka* prilagođena djeci

Kao dijete, uživao sam u engleskom majstoru Sakiju; njegove zabavne, sablasne priče o nepodopštinama ostavile su na mene dubok dojam. Moja nježna priča o ubojici sjekirom, *Panda*, odavanje je priznanja Sakijevim divnim, krvožednim, malim ljubimcima. Ali većinom sam kao mali čitao stripove Ilustriranih klasika (stripovsku verziju klasičnih avanturističkih priča). *Vjetar u vrbama* i ostale dječje klasike pročitao sam tek u dvadesetima. Priznajem da dok sam patio od slomljenog srca što me je navelo da napišem svoju knjigu *The sadness of Sex*, pročitao (hm) *Anne od Zelenih zabata*, i plakao. (Što me nije moglo tada rasplakati?)

Ali glavni vanjski utjecaj na *NASTYbook* bila je televizijska serija: *Zona sumraka*, koju sam gledao ranih šezdesetih kao dečko netom pristigao iz Južne Afrike u kojoj nije bilo televizije. Bila je tako zastrašujuća, pametna i atmosfera je bila jezivo, tajanstveno zlokobna. U *Zoni sumraka* plaćali ste za

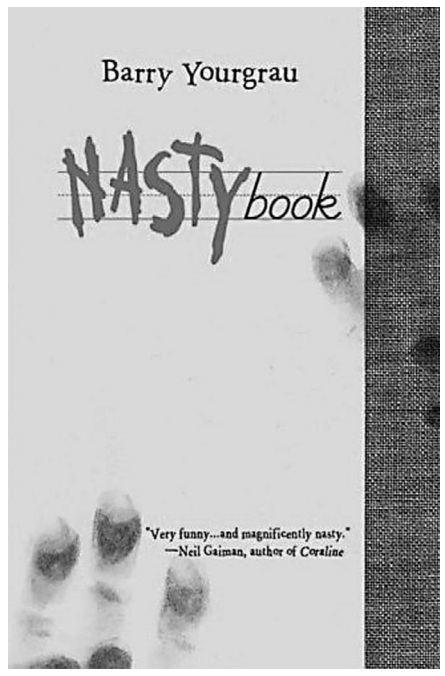

svoje pogreške i mane – dovraga, grozno ste platili samo ako ste bili živi u krivo vrijeme!

Što me vodi do drugog velikog utjecaja, pisca iz čijeg je duha izašla i sama *Zona sumraka*. Većina ljudi misli da je to bio Roald Dahl. Ali bio je to čovjek po imenu John Collier. Ray Bradbury piše o tome kako je, kada je Rod Serling razmišljao o ideji za seriju, pitao Bradburyja da mu predloži neke knjige. On mu je dao hrpu, a među njima (naravno) i Roalda Dahla. Ali na samom vrhu te gomile stavio je priče Johna Colliera.

Collier je bio Englez koji je pisao scenarije u Hollywoodu, od tridesetih do šezdesetih za filmove poput *I Am A Camera* i *Sylvia Scarlett*. Također je pisao kratke priče koje su bile slične (sada to vidim) onima Roalda Dahla, samo uglađenije i više kozmopolitske. One su duhovite, dijabolične, fantastične, sjajne umotvorine. Collier nikada nije pisao za djecu; ali njegov senzibilitet se prenosi. Prvo sam naišao na njega jednog ljeta na fakultetu, i odmah su mi se priče svidjele (njegov roman, *His Monkey Wife*, o čovjeku koji se oženi čimpanzom, malo je težak). Dugo ga nisu tiskali; ali srećom zbirka *Fancies and Goodnights* ponovo je izdana, s Bradburyjevim uvodom i kratkom recenzijom Michaela Chabona koji je također veliki Collierov poklonik.

Pa ja također volim misliti o *NASTYbook* kao o mojoj skromnoj, ali entuzijastičnoj preradi *Zone sumraka* i Johna Colliera, prilagođenoj djeci.

I poput bilo koga s dušom komičara, izvukao sam za *NASTYbook*, kao što sam rekao, vlastite rezerve dobrih starih stvari od kojih se sastoje komedije i djetinjstvo: anksioznost, strah, sram, pohlepu, zavist, itd. *Snip Snip,* moja priča o jadnom dječaku koji osjeća misterioznu potrebu da hoda naokolo i svima reže nokte, proizašla je iz bolnog sjećanja kako me je moj dragi tata tjerao da mu režem nokte na nogama. Ili, obzirom na to da se još bojim mraka, nije bilo teško smisliti *Dark* i j-jadnog, p-preplašenog Mauricea, koji se osjeća poput mene, i to s uznemirujuće dobrim razlogom. Iako je posljednja priča u knjizi *Goblins and Their Crimes* o osiromašenom piscu profinjene književne proze koji počne pisati knjige za djecu pokušavajući se obogatiti na današnjem procvatu tržišta, i u tom procesu nesmotreno uvrijedi dobro ime goblina posvuda – ta priča nema nikakve veze sa mnom (rekao je, povlačeći uho i trljajući nos). Pobijedi li na kraju pokvareni pisac? Oprostite?

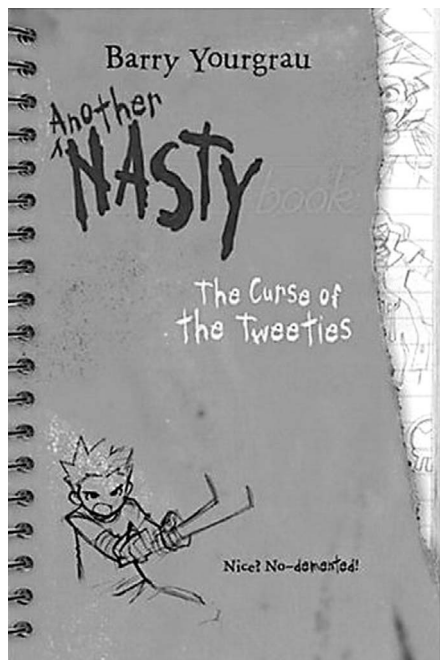

Alica u Zemlji čudesa u kombinaciji s Adamom Sandlerom

I u čemu je razlika između pisanja za djecu i odrasle? (*NASTYbook* je na nekim popisima za odrasle.) Sviđa mi se ta primjedba koju je rekao jedan pisac: "Na isti način pišem za djecu i za odrasle, samo bolje". Uistinu. U mom slučaju, istaknuo sam jasnoću naracije, kako bi priče bile prihvatljive desetogodišnjacima. Otvorio sam se pop-kulturi – vještice koje bacaju uroke na Internetu, mlade prikaze na skateboardovima (na ponoćnim krovovima). Prirodno djeca, djevojčice kao i dječaci, moji su glavni likovi. Otkrio sam, i počeo u tome uživati, čudno osobno neprijateljstvo prema plišanim medvjedima (zamislite). Prestao sam sa seksom. Prihvatio sam tjelesnu nelagodu, te evergrine dječje zabave: prišteve, prdenje, zubne proteze, povremeni gubitak glave. I rabio sam osobna imena, što u pisanju za odrasle gotovo nikada ne činim.

Možda za vas nije velika stvar vidjeti imena "Oscar", "Priscilla", Ljepuškasti Dave" i "Prokleti Herbert" u vašim djelima; ali za mene jest. Uvijek sam volio imena, zapravo – nisu li imena iz našeg djetinjstva jedna cijela druga čarobna zemlja?

Tehnički govoreći, pisao sam kako pišem za odrasle čitatelje – u sadašnjem vremenu (u vremenu filmova i snova) i rukom, olovkom i na papiru. Oboje je vrlo važno. Nedavno sam objavio roman za djecu, *My Curious Uncle Dudley*, to je bio moj pokušaj da napišem nevino "staromodnu" mušičavu priču o magiji. Knjiga je, moram napomenuti, pisana u prošlom vremenu i sve sam napisao na računalu. Rezultat je bio prilično drukčiji od mojih uobičajenih stvari.

Što nas dovodi do onoga što tek dolazi. *NASTYbook* prva je u nizu *NASTYbooks*, vidite to je serija koju ne spaja format, ni likovi koji se sastoje od zlostavljane siročadi (netko je već uzeo tu ideju) – nego ukupni Zločesti duh. Sljedeći će biti roman, *Another NASTYbook: The Curse of the Tweeties*. Sve što mogu reći je – zamislite *Alicu u Zemlji čudesa* u kombinaciji s… Adamom Sandlerom? U nekim dijelovima knjiga će se pretvoriti u manga strip. I drago mi je što sam prvi predložak napravio rukom, u sadašnjem vremenu i s kratkim kadrovima. Uvijek sam se bojao da bi te tehnike bile previše intenzivne da bi opstale u rasponu romana.

Ali više se ne bojim! (rekao je, trenutak prije nego što je njegov urednik s gađenjem otkazao knjigu) (šalim se) (čovječe, stvarno se *šalim*).

S engleskoga prevela Margareta Matijević Kunst.
Objavljeno na web-stranici www.powells.com/fromtheauthor/yourgrau.html

Tuga seksa

Barry Yourgrau

Shvaćam da je izvor sve boli u mom životu moje srce. Odlučujem poduzeti ekstremne mjere.

Nalijem se alkoholom i u privatnosti svoje kuhinje, pod svjetlom gole žarulje, izvedem sirovo, odvratno, ali napokon uspješno vađenje srca pokraj sudopera, koristeći se velikim nožem za sjeckanje peršina, zatim niz žlica za juhu i nož s kratkom, univerzalnom oštricom.

Dok se moje lice razvuklo u grimasu gađenja, rukama skliskim od prolivene krvi, zatvorio sam kukavnu, bubnjajuću grudu nesreće u plastičnu posudu za ostatke. Pod oko mojih cipela poprskan je grimizom i sjenama.

U neko vrijeme nakon ponoći, išuljam se u stražnju uličicu i krenem, povremeno teturajući prema malom parku u susjedstvu.

Istresem bivši organ u smeće među neko grmlje i bacim posudu u drugo grmlje malo dalje i brzo pobjegnem u sjenu pokvarene lampe.

Napokon stignem do svojih stražnjih vrata, teško dišući dok su velike hladne kapi znoja izbijale iz mog sivog mesa. Ali nitko me ne slijedi, nitko ne viče na uzbunu.

Ostatak noći je uistinu vrlo loš, a također i sljedećih nekoliko dana. Padam u neku vrstu delirija.

Ali čak i dok se vrtim boreći se za zrak na svojim prljavim plahtama, čak i dok se mučim, a sve su moje višestruke nespretnosti u kupaonici, s mojim apsurdno nehigijenskim, provizornim povojem – presretan sam.

Moja glava nespretno se naviruje u okvir ogledala u kupaonici, ali rubovi mojeg dvostrukog vida isijavaju snažnu egzistencijalnu dobrotvornost, drhtureću aureolu užitka.

Gotovo nije prošao ni tjedan, opet sam na nogama, dobar kao i uvijek, osim malog nagnuća u držanju.

Također, zadržao sam određenu bljedoću i dugo vremena lako sam se umarao. Ali zapravo, pa što?

Počeo sam izlaziti s gotovo nezasitnim prepuštanjem. Moj takozvani "ljubavni život" postaje scenarij bezgranične aktivnosti – zaprepašćujuće drskosti.

Tko god mi se svidi, tamo i tada polako krenem ravno k njoj, bilo da je ona strana, obla prostitutka koja pogrbljeno stoji na uglu ulice, bilo da je tamo arogantna jetsetterica, koja sjedi savršene frizure, prekriženih nogu i prezirno gleda u svoje piće.

Iznesem što mi je na umu s izravnom drskošću. "Oprostite, ali jeste li svjesni da bi vi izgledali ZAPANJUJUĆE u skupocjenim satenskim plahtama," ili, "Dobar dan! Mogu li vas maziti satima, na vrlo ugodan način?". Često me odbiju. Često me, istina je, ismiju. Češće nego to želim priznati sa mnom se poigraju. Ali dovoljno često ih šarmiram.

Udvaram se grozno nekažnjeno, bez imalo zabune uzimam priličan broj duša, prema mnogima se odnosim s manje humanosti nego što bih trebao. Imam obilje djevojaka i prije ili poslije, zbog njihovih ili mojih razloga, prelazim na druge.

Ukratko, ponekad dobijem sve što je moguće; a ponekad samo kratku riječ s dva otresita slova. Povremeno me napuste nakon uistinu dvoličnih, gotovo patoloških manipulacija.

Ali poslušajte me: slušajte ovo: to nikad nije važno! Što uspije, uspije, što propadne, pa propadne.

Jer ja ništa ne osjećam!

Nikakva probadanja, nikakva mučenja, nikakva duševna zakrenuća ili žudnje, nikakve uznemirujuće ekstaze, nikakva ispreplitanja nebeskih privatnosti.

Samo krijepljenje aktivnošću, nagrađeno povremenim putenim užitkom, ili blagim uzdahom prolazne razdraženosti, kao da se kukac bacio na svježe ispoliran izlog.

"Kako da uvijek izgledaš tako – tako nonšalantno – tako si vječno prepun vedre bezbrižnosti?", moje djevojke bi me iskreno pitale, lutajući ugodnim kutevima mog dnevnog boravka. (Preselio sam se nakon moje sudbonosne operacije.)

"Kako možeš biti takav cijelo vrijeme?", žele znati. Smiješim im se iza šanka. Slegnem ramenima. Vratim se miješanju koktela.

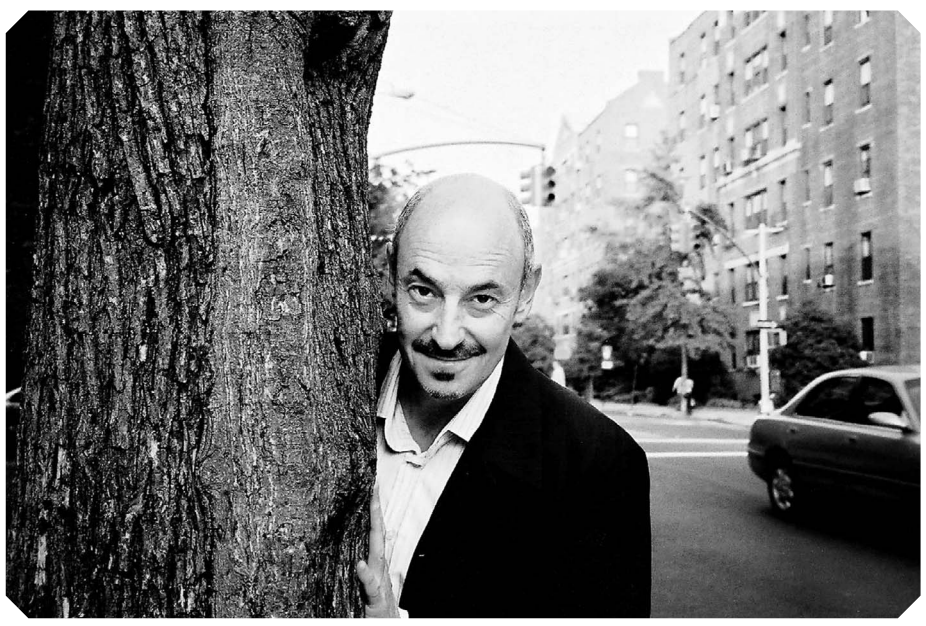

'Sex and Sadness (Part 2)' (still)

Nastupa tišina dok odlaze do moderne sofe s turskim uzorkom, namještaju se, razmišljajući, i uzimaju sliku u srebrnom okviru.

"Gdje je ovo mjesto?", pitaju, mršteći se razmišljajući. "I zašto ti, koji si tako istinski moderan, držiš fotografiju takvog odvratnog zakrčenog grmlja; i u tako profinjenom okviru – poput nekog oltara?"

"Oh, nešto jako lijepo mi se jednom tamo dogodilo", kažem zagonetno.

"Tamo sam umro – i ponovo se rodio."

"Oh? Kao ljubimac dama?", pitaju, stidljivo.

Ja polagano kimnem.

"To sam ja!"

Kod Urara

Nakon postupka, oporavljao sam se u maloj sobi na uglu čiji su se zidovi pokriveni daskama tiskali pod strehom. Nije baš prostrana, ali svježi zrak i toplina ulazili su kroz svijetle, razmaknute zavjese na prozoru, i na kraju dana, urarova bi žena dolazila da me izvede na trijem. Sjedim krila prekrivenog kariranom dekom u društvu drugoga gosta. Jezero se blista pod nama kroz škripave stupove borovine, a patke polako podižu svoje zmajolike povorke u zrak i započinju svoj zamah preko naše panorame. Zrak miriše na smolu na blago osvježujući način.

Moj kolega-u-popravku i ja izmjenjujemo naša uobičajena dnevna pitanja i izvještaje. Mi smo žrtve romansi, nas dvojica, I to vrlo određene vrste: pokazalo se da su naša srca satovi kukavice. Takvi smo mi muškarci i došli smo ovamo u borove šume da nam se poprave dijelovi. U mom slučaju, urar je morao potpuno odstraniti antiknog, rukom izrezbarenog crvendaća koji je tu stanovao, tako je strašno bio izmrcvaren u katastrofi ljubavne veze. Njegova zamjena, nažalost više nalikuje sjenici i ne iskače iz svojih vratašaca napravljenih od orahovine jednako energično kao prijašnji omiljeni model. Ostajem tu još nekoliko dana dok urar nastavlja popravljati, kao što radi i mom kolegi, čiji su prekrasni mini jelenji rogovi pukli na nekoliko mjesta kada je ulovio svoju ženu kako ga vara, i to treći put. Tada je njegov opružni mehanizam podlegao unutarnjoj hrđi i njegova je malena ruka jednostavno stala.

Tako sjedimo zajedno uživajući u zraku i dolazi urar sa svojom neupaljenom glinenom lulom među zubima i zelenom kutijom za alat. Zaželi nam dobru večer. "Tko je prvi na redu večeras?". upita. Ja sam. i ispričam mu kako mi je prošao dan. On sluša, kimajući. Prstom zaustavi malo, žirom opterećeno njihalo na mojim prsima, ispituje, te ga stavlja u pogon svojom sitnom turpijom i minijaturnim odvijačem. Osjećam njegov topli dah koji miriše na duhan i kavu dok pipa po unutrašnjosti uskom cjevčicom kantice za ulje. Ulje je hladno dok kaplje i ja se od škakljanja zahihoćem. Urar se ceri obuzet mislima, premješta lulu i mami drvenog stanara van prstima. Manevrira njime naprijed natrag nekoliko puta, kako bi ulje ušlo u mehanizam. "To bi sada trebalo biti bolje", napokon govori. Konzultira svoj džepni sat i ponovo namješta moje vrijeme.

Tada usmjerava svoju pozornost na drugog štićenika i ja ga promatram, diveći se ponovo njegovoj obzirnosti i vještini, tako neočekivanoj iz tuposti i čilosti njegove pojave. Podsjeća me na hrastov panj u polju.

Završava svoje prilagodbe na mom susjedu, korakne unazad, brišući prste na svojoj zadivljujućoj antilopnoj pregači. "Dobro gospodo", izjavljuje i gleda jednog pa drugog, poput dirigenta koji priprema svoj sastav. Nastaje stanka, a zatim sat otkucava u svakom od naših prsa koja se oporavljaju, i na znak dražesni kapci skaču i otvaraju se i naše ptičice ponosno izbijaju u javnost – moja bucmasta sjenica, i smiješna mala kokoš mojeg susjeda (idejna zamisao pripada njegovoj majci…). Poletno dobacuju svoje uzvike. Urar naginje svoju glavu kako bi se svakoj posvetio naizmjence, osluškujući tečnost i žustrinu, zvukove skladne zvonjave. Kada su se kapci zatvorili, on maše prstom u mom smjeru. "Nije još sasvim pravi," kaže. "Ali promjena drva uvijek izaziva poteškoću u ravnoteži." "Jednostavno nije kao ona stara, zar ne?" Razmišljam, čeznutljivo. "Ali je jako dobar; i trajat će vam godinama", kaže, uvjeravajući me.

Napušta nas, a mi sjedimo pred pogledom koji se mrači sve dok nije vrijeme za večeru u našoj sobi. Još nismo dovoljno snažni za zajednički stol, pa će nam naše društvo morati dostajati za večeras. Čavrljamo, kao i uvijek, o onome o čemu su i drugi na ovom trijemu uvijek razgovarali – koje su nas nevolje tu dovele, što nas čeka, jednom kada popravak bude završen. I naravno, o trajnoj, neobično sramotnoj, misteriji svega toga što smo muškarci čija srca su kičaste naprave, čije ljubljene duše se sastoje od malih dekoriranih drvenih ormarića – drangulija izvađenih iz dječjih knjiga, nastanjene ručno izrađenim simulacijama minijaturnog pripitomljenog životinjskog svijeta.

Čija pjesma je vječni, veseli povik čudaka i luđaka: dva sloga! Dva sloga! Moj kolega uzdiše i sam sebi nešto pokazuje, te uzvikne nezadovoljno, kao što to čini u neko vrijeme svake večeri, "Ah, tako je teško pronaći ženu, koja doista razumije… sve ovo!" Moram kimnuti slažući se, dok sjedim pokraj njega, osjećajući sporu, pravilnu težinu svog njihala.

Oko nas se večernje sjene isprepliću u tkaninu kontinuirane tame. Rane zvijezde vise poput ukrasa među najvišim granama borova. Krik usamljene, odvojene ptice doplovi s jezera; i urarova žena izlazi na trijem s lampom. Z

S engleskoga prevela Margareta Matijević Kunst.
Iz knjige The Sadness of Sex, *Delta, 1995.*

poezija

Accessories

Alma Bešlagić

Na autobuskoj stanici

ipak
rastanci nisu tako jednostavni
nije načinjena muzika iz filma
da poprati svaki naš pokret
iza čega bi uslijedio uzdah
onih ubijeđenih
da nas na kraju
uvijek kao tren za pamćenje
čeka sretan kraj
samo na one što putuju
dragocjeno kao šapat
osipa se raspršeno ljeto
konobar donosi hladnu vodu
oko stolova ganjaju se djeca
dok na šalter naslonjena žena
sanja ljubav u potkrovlju
u tišinu nabire se nebo i
neosjetljivo na nas
zalazi veliko sunce
kao heroj iz stripa
koji u par dobrih poteza
pobjeđuje zlo
i zadovoljan napušta
sada već opet miran
grad

Mir

tišinu zauzima padanje kiše
no sve je opet dovoljno tiho
kao momenat u kome se
u nijemom filmu
kao trik
nagovještava smijeh

Tebi

dok
sasvim mirno
oblaci se sumrakom kreću
a između nas
umjesto tišine
vlada ovaj svjetlucavi grad
trenutak
lijep kao gledanje prvog mju-
zikla
stanka u kojoj će nepoznata cura
iza plesne scene
popraviti karmin i
navući prozirne štrample
na svoje
već dovoljno nestvarne noge

Napuštajući grad

svjetleći natpisi saopštavaju mrak
i utišana svjetla grada
kao ljubavni oglas samca
sve ružno prešućuju
pored puta
stvari preostale iz filmova
rublje na konopcima
žene na prozorima dozivaju
tišina oklijeva
na ogledalu povrh vozača
raznobojna
svjetlucaju praznovjerja
preuzeta iz bajke
da čuvaju junaka
dok
za nama
svjetla zaostaju
umire se
kao osmijeh pred fotografisanje
i još jednom
tišina nas premošćuje
naizgled
dovršena
odložena
kao svjetlucavi grad na razgle-
dnici s mora

Piščeva sloboda

moji prvi pismeni radovi u školi
prije najljepšeg događaja, najlje-
pšeg doživljaja
i kako smo proveli ljetni /zimski
raspust
bili su opisi ljudi
rijetko je iko opisivao oca
i svi ikada opisani očevi
ličili su jedni na druge sa svojim
velikim
od pjesnika za djecu preuzetim
žuljevitim dlanovima i
brkovima spremnim da uplaše
lava
i to je kada je mašta u pitanju
bilo sve
s majkama je bilo drugačije
moja majka je uvijek imala kao
rijeka zelene oči
smeđu kosu i smeđe obrve
i bila je
srednje visine i
srednje debljine
u tim nemogućim proporcijama
ljubavi
kao mačiji kašalj
dešava se sreća i
djetinjstvo
kao gradić u staklenoj kugli
mirno počiva
dok na njega pada
pokretom ruke oživljeni
snijeg

Pjesma

moja
ponekad
kada je dan lijep
zastane
kao u čuđenju
podignuta obrva

Jutro

u tvojim kretnjama započinje
jednostavno kao sličice
sa starih porculanskih servisa
u prostor odloženo
plavo
kao usporeni snimak
nameće detalje
u kafanama ljudi
otvaraju novine
radio svira
iznad njih
vjetar je nebo u prolazu
na horizontu
galebovi potiskuju daljinu
u hotelskoj sobi
nas sanjare
na tren prozru
cvjetne tapete
staromodne kao
nanosi pare na željezničkim
peronima
filmski motiv podešen
za kišni mantil stegnut u struku
buket ruža
kafu na uglu

Bliskost

slušaš li kako kiša dotiče zrak
dok
u blistavim kapima
usitnjeno nebo
smjelo pada na nas
blago kao
sreća ugledana
iz velike daljine

Osjećaj

Dok
Guraš biciklo uzbrdicom
Rumeni trag dopunjava dan
Osjetiš umor u listovima
Sitne biljke
Pridaju pažnju oblacima
Dok ih jednog po jednog
Nepostojane usvajaš
U kretnjama
Ostvariš tišinu
I odjednom
Sasvim jednostavno
Nastupi olakšanje
Kao da radošću ohrabren zami-
sliš želju
Prije nego zažmirenih očiju
Čvrsto uvjeren
Puhneš u svijeće

Trenutak

poslijepodne kupači
odlaze prileći i
sada već
opuštenu morsku daljinu
riječima privlačim k sebi
sunce blago sija
uvjereno u ovu pjesmu

Novembar na obali

Kao
Da smo
Prevareni ili
Neželjeni
Ovdje sumrak pada hitro
Kao što se u krimi filmu u bli-
stavu čašu
Oprezno sasipa sumnjivi prah
Od kojeg će oči
Nakon odbrojanih sekundi brzo
da se sklope

Vozovi

Su mjesta
Sa urođenim darom
Za sunce
Doručak
Otvoren prozor
Sendvič u foliji i kafu iz termos
boce
Haljinu na kopčanje
Šnalom učvršćen pramen kose
Razgovor sa neznancem na-
spram tebe
O vožnji i cd-u koji držiš u ruci
Predjele što se izdvajaju iz brzine
Svježinu jutra
Malo prije nego još jednom
započeto nebo
Ukloni svaku sumnju
I pojave se prve naznake topline
Sa kojima treba polako

Decembar

u predvečerje
spokoj je ruka
sa porodične fotografije
odložena na nečije rame
na trenutke
blago zaravnjena tišina
opušta
kao topla linija svjetla
što dopire ispod vrata
tik pred san
napolju
pale se praznična stabla
lijepa kao
sreća ostavljena za kraj priče
otvaram pećnicu
mirišu kolači
razgovaramo o svemu
dok
prozori nastavljaju prostor na
vrhove grada
ponad kojih
snijeg se od visine odvaja
prizor
sklopiv kao mir
u tvojoj ruci

Težina
U oblacima
Kiša pada
Kada ni tamo ni ovamo
Zastane u grlu
I nemir
Kao dječiji strah
Pred jezivom pričom
Iznenada
Naraste

Nešto da kažem

O suhom lišću koje se mrvi u
kosi
Maglici oko rijeke
Odlascima na trg
Toplim rukavicama
I svjetlima
Grada u naznakama
Vidljivim sa autoputa
O trenucima
Koji postaju oblaci
Onda kada ih niko ne vidi i
Kada između nas nešto zacakli
Kao u starim filmovima
Kada aparat škljocne
U trenu kada diva
Malenim dlanom u
Mekanoj rukavici
Mahne sa platforme

Glossy

meko
kao ulegnuće
pokret se spušta na njeno rame
gore na nebu
tišina vidljiva golim okom
i nježne riječi
sačuvane za mjesečinu koja
lagano klizi kao
muzika za ples u kristalnoj dvo-
rani
gdje ispred plišanih zavjesa
orkestar svira
za blago opijene goste
velikog prekookeanskog broda

Usamljenost

Kroz prozor
Posmatram
Otpor u oblacima
Potkraj je jeseni i
Sivo se nebo navlači
Dok se sprema da odgovori na
svoj način
Ispred mene
Kafa se hladi i
Na ekranu
U nekom starom tv spotu
Mutno sjaje obojena svjetla
I gusti dim se provlači
Ispod nogu
Pjevaču u finom odjelu sa tan-
kom kravatom
Iza kojeg pleše djevojka sa šljo-
kicom u kosi

Alma Bešlagić rođena je 1982. godine u Sarajevu. Apsolventica je na Elektrotehničkom fakultetu u Sarajevu. Do sada je objavljivala poeziju u sarajevskom *Albumu*.

Noga filologa

hr.wikipedia.org

Neven Jovanović
filologanoga.blogspot.com

"Mada nitko iz mnoštva sam za sebe nije izuzetan, ovi ljudi mogu biti bolji kad su zajedno – baš kao što objed kojem doprinose mnogi može biti bolji od objeda koji priređuje samo jedan. Tako mnoštvo može o mnogim stvarima suditi bolje nego bilo koji pojedinac. Usto, ono čega ima mnogo teže je iskvariti." Na ovim je Aristotelovim mislima (i nešto softvera) izgrađen međunarodno popularan internetski portal. Što se nas tiče – velike ideje i mali narodi, epizoda 5462

Wikipedija je enciklopedija koju ne samo da može koristiti svatko, nego svatko može i u njoj surađivati. I to je, možemo slobodno reći, revolucija na području znanja. Poput svake revolucije, i ova ima vrlo jaku ideološku podlogu. Poput svake revolucije, i ova pri izvozu – što se nas tiče, pri izvozu u mali narod i malu kulturu – doživljava specifične mutacije.

Slobodno dostupna

Wikipedija kakvu danas poznajemo počela je postojati 15. siječnja 2001.; službeno ju je pokrenuo Jimmy Wales, a danas je vodi neprofitna organizacija po imenu Wikimedia Foundation. U šest godina života, engleska verzija Wikipedije dobila je više od milijun i šesto tisuća članaka, te inačice na još 250 jezika. Statistika kaže da su u 2006. stranice Wikipedije bilježile oko 60 milijuna posjeta dnevno, što je stavlja među dvanaest najkorištenijih internetskih portala na svijetu.

Kao što smo rekli, Wikipedija je slobodno dostupna. Svatko tko ima pristup Internetu može čitati njezine članke (za razliku od komercijalnih servisa vijesti, baza znanstvenih članaka ili, recimo, *Enciklopedije Britanike*, gdje su cjeloviti tekstovi dostupni samo pretplatnicima; usput, nije beznačajno ni to što Wikipedija nema ni reklama). Također, svatko može *koristiti* članke s Wikipedije: može ih stavljati na vlastite mrežne stranice, može ih kopirati i raspačavati, može ih čak objaviti u knjizi – s jednim jedinim ograničenjem: ne smije svojim čitateljima nametati dodatna ograničenja.

Napokon, sloboda koja ljudima najviše upada u oči: svatko tko ima računalo i pristup Internetu može pisati i mijenjati članke na Wikipediji.

Ovo je posljednje, naizgled, put u totalni kaos. Crnih je točaka svakako bilo; Wikipedijini članci prošli su bezbroj vandalskih napada, pa čak i slučajeve namjernog i sustavnog klevetanja pojedinaca. No, suluda ideja o otvaranju Wikipedije svima i svakome zapravo je utjelovljena demokracija; softverski podržana vjera u sposobnost ljudi da se samoorganiziraju, optimistično uvjerenje da je dobronamjernih uvijek više nego zlonamjernih, da istina i poštenje mogu pobijediti sve ostalo. U načelu, ove su se plemenite ideje pokazale točnima.

Pouzdana

Wikipedija je danas organizam koji se regulira sam, u kojem urednici (volonteri i odani članovi wikipedijske zajednice) nadziru i provjeravaju izmjene, te uporno – i *brzo* – uklanjaju netočnosti i zlоćudnosti. Da ovaj sustav može funkcionirati iznenađujuće dobro, pokazao je eksperiment Alexandera Halavaisa, profesora komunikologije na Sveučilištu u Quinnipiacu, koji je 2004. namjerno unio 13 pogrešaka u različite članke Wikipedije. Iako su se neke pogreške doimale posve vjerodostojnima, za manje od tri sata nakon unosa "urednici" su ih sve počistili.

Faktična pouzdanost Wikipedije potvrđena je i studijom objavljenom lanjskog ožujka u časopisu *Nature*, kada su stručnjaci ispitivali točnost članaka o znanstvenim temama s Wikipedije i iz *Enciklopedije Britanike*, nalazeći na obje strane podjednak broj netočnosti (prosječni članak s Wikipedije imao je oko četiri netočnosti, a u *Britanici* oko tri).

Usput, demokratična otvorenost Wikipedije očituje se i u njezinu nepoštivanju titula i "ekspertize". Tekstovi profesora i drugih stručnjaka na Wikipediji uređuju se i mijenjaju jednako nemilosrdno kao i bilo čiji drugi, mijenjaju ih i "popravljaju" amateri, često i potpuni anonimusi. Ovo, dakako, profesore i stručnjake odbija, ako ne i vrijeđa (ego je nježna biljčica), te Wikipedija ima relativno malo suradnika koji su "stručno ovjereni". No, "ideologija" Wikipedije – sjetimo se, ona krajnja demokratičnost – ionako implicira da se kvaliteta rađa iz kvantitete; da će more "neprofesionalaca", hobista i tinejdžera, u konačnici stvoriti priručnik sveobuhvatniji, korisniji, pa možda i točniji, nego što bi to mogla šačica profesionalnih stanovnika "kula bjelokosnih", ureda i laboratorija.

Ažurna i sveobuhvatna

U usporedbi s tiskanim enciklopedijama, Wikipedija ima – dakako, uz besplatnu dostupnost – još dvije prednosti. One proizlaze iz prirode medija: iz promjenjivosti stranice na Internetu, i iz minimalnog prostora koji zauzima digitalno zapisan podatak.

Wikipedija je jedina enciklopedija koja se može ažurirati doslovno iz sata u sat. Ne samo da se može ispravljati i usavršavati; ona može teme koje su još "žive" pratiti u stopu. U to se možete uvjeriti npr. na stranici "Current events" engleske Wikipedije. Dok ovo pišem, ona se popunjava svježim podacima o globalnom zatopljenju, bici ustanika i iračke vojske u Najafu, uspjesima Rogera Federera i Serene Williams na ovogodišnjem Australian Open turniru, generalnom štrajku u Gvineji i potvrđivanju Azima Isabekova kao premijera Kirgistana.

Wikipedija tako objedinjava novine – najnoviji razvoj događaja – i enciklopediju – "prihvaćeno znanje" u pozadini tih događaja.

"Prihvaćenom znanju", pak, Wikipedija daje praktički neograničen prostor, ujedno ničim ne određujući *područje* tog znanja (ograničavajući je faktor samo dobra volja potencijalnih autora). Wikipedija je tako jedina enciklopedija u kojoj ima mjesta i za komet McNaught i za najavljeni posljednji nastavak serijala J. K. Rowling, *Harry Potter and the Deathly Hallows;* za članke "Poštanske marke i poštanska povijest SAD" i "Drugi kabinet Bondevik" (koji je upravljao Norveškom od 19. listopada 2001. do 17. listopada 2005.), kao i za "Galileo Galilei" i cijeli temat o tropskim ciklonima.

Ultrademokratska

Sve je ovo tako lijepo da mora postojati neko "međutim". I postoji.

Wikipedija se sukobljava s Aristotelom.

U svijetu grčkog filozofa bilo je jasno da polis, grad-država, ne smije biti ni premalen ni prevelik; zajednica mora biti "dovoljno napučena da bude samodostatna", ali "prevelika država ne može biti grad-država, jer u njoj nije lako imati sustav vladavine". Za ljude antike, problemi prevelikog polisa bili su prvenstveno komunikacijske prirode: antički vojskovođa ne može kontrolirati veliku masu vojnika, pluća antičkog glasnika nisu dovoljno jaka da nadglasaju mnoštvo.

Komunikacijske probleme polisa Internet je riješio do neslućenih razmjera; računala su "mehaniku vladavine" u bilo kojem sustavu praktički automatizirala (sva identificiranja, pohrana podataka, bilježenje izmjena i računovodstvo glasovanja provode računala sama, neovisno o ljudima koji sjede za tastaturama). Demokracija više nema gornje granice; Wikipedija je tome najbolji dokaz.

Ostaje, međutim, Aristotelova *donja* granica.

I tome je dokaz Wikipedija – odnosno, njezine verzije koje su, silom prilika, *mali* gradovi-države. "Silom prilika" znači, vrlo jednostavno, da pripadaju malim jezicima i malim kulturama. Na primjer, onoj gdje je sredstvo sporazumijevanja hrvatski jezik.

Ultrademografska

Wikipedija na hrvatskom postoji od veljače 2003. Prema službenoj statistici, trenutačno ima 27.294 članka i 5205 registriranih suradnika (onih koji "nisu anonimni", iako su većinom predstavljeni tek nadimcima i onime što *žele* da se o njima zna). Među njima je 16 "administratora", koji se bave nekim oblikom uredničkog posla. Wikipedija na engleskom, podsjećam, ima 1,6 milijuna članaka – i 151,934 registrirana suradnika (koji su surađivali više od deset puta); 4330 njih je surađivalo više od sto puta mjesečno, te ih možemo smatrati "urednicima".

Elementarna matematika govori da je opseg engleske Wikipedije *pedeset i osam puta* veći od opsega hrvatske; da na engleskoj manje-više stalno surađuje dvadeset i devet puta više ljudi; da engleska ima dvjesto sedamdeset puta više urednika. Ove brojke ne moraju iznenaditi, jer ljudi koji razumiju engleski danas ima više od milijardu i pol, dok ljudi koji razumiju hrvatski ima šest milijuna, ili osamnaest (pribrojimo li ovamo i govornike bosanskog i srpskog; svi su podaci navedeni prema engleskoj Wikipediji). Baza potencijalnih suradnika engleske Wikipedije, jednostavno demografski, osamdeset i tri puta je veća od baze potencijalnih suradnika hrvatske.

Za enciklopediju koja funkcionira na principu velikih brojeva trenutačni su hrvatski resursi jednostavno premaleni. Ovo govorim bez omalovažavanja. S obzirom na broj govornika hrvatskog i srodnih jezika kojima je svijet Interneta nedostupan, kao i onih kojima je nepojmljiva sama *ideja* pisanja za enciklopediju, puko je postojanje hrvatske Wikipedije svojevrsno čudo. No, zbog zakona malih brojeva, u hrvatskoj je Wikipediji zasad na različite načine *tijesno*. Većinom svojih stiješnjenosti, dakako, hrvatska internetska enciklopedija samo slijedi stvarnost o kojoj govori. Pa ipak – poput same stvarnosti – i enciklopedija bi mogla biti bolja.

Ilustrirat ću to s nekoliko primjera iz vlastitog iskustva s hrvatskom Wikipedijom (unaprijed se ispričavam zbog učestalosti prvog lica jednine u onome što slijedi).

Tijesna

Wikipedijin članak o Miroslavu Krleži bio je, kad sam u veljači 2005. na nj naišao, zasnovan na *Povijesti hrvatske književnosti* Dubravka Jelčića; taj je autoritet članak slijedio do ocjena kao što su "Miroslav Krleža je ostavio najveći volumen u hrvatskoj književnosti", dodatno još ukrašavajući članak terminima poput "komunistički teroristi i komandosi". Ovo me uzrujalo dovoljno da interveniram, stišavajući – kako mi se činilo – bujnu retoriku teksta. Jedan je *wikipedijanac* – ne autor članka – smjesta vratio moj tekst na prethodnu verziju, uz komentar "bilo koji tekst treba popravljati, ali ne na infantilni srednjoškolsko-tračerski način". Ovo me – kao svakog veleštovanog sveučilišnog profesora – dodatno uzrujalo, pa sam na prilično nepristojan način uputio wikipedijanca da popravi barem datume Krležina rođenja i smrti. "Još jedan otpisani", lakonski mi je odbrusio ovaj, ne argumentirajući ništa. Obojica smo reagirali bedasto i neproduktivno – ali članak je ipak nakon toga krenuo u "detaljniju obradbu". Mada ni danas ne izgleda kako bih ja htio, ipak nije više na razini srednjoškolskog referata za sat hrvatskog.

Drugi primjer. Na hrvatskoj Wikipediji nije bilo članka o *regularnim izrazima*. Za mene, to je način da se "opisuje, označava ili odabire određeni niz znakova unutar većeg teksta"; tako sam i napisao na početku kratkog članka o toj informatičko-matematičko-računalnoj temi. Nakon par mjeseci, članak je postao nekoliko puta duži, i dobio ovakav početak: "U računstvu, regularni izraz (...) je string koji opisuje ili sparuje skup stringova, u skladu s određenim sintaksnim pravilima". Ja sam o regularnim izrazima razmišljao kao laik; moj je nastavljač smatrao da je bolje u enciklopediju staviti tekst za stručnjake.

Napokon. Na Wikipediji postoji članak "Branimir Glavaš". Biografski prikaz prestaje sastoji se od poglavlja "Domovinski rat" i "Visoke dužnosti"; završava podatkom da je Glavaš "saborski zastupnik i nakon parlamentarnih izbora u tekućem mandatu 2003-2007". Podatke o Glavaševu hapšenju, istrazi i štrajku gladu možete naći na Wikipediji – ali u drugim njezinim verzijama: engleskoj, njemačkoj, srpskoj i srpskohrvatskoj.

Vaša!

Svi prigovori implicirani gornjim primjerima mogu se vrlo jednostavno otkloniti: *članci su otvoreni za promjene.* Potrebni su samo ljudi koji će ih promijeniti.

Tko će to biti?

Ja – i vi.

Da, dragi čitatelji – i *vi* možete pomoći da na hrvatskoj Wikipediji ne bude tijesno; i *vi* ste oni o kojima ovisi prijelaz kvantitete u kvalitetu. Među vama ima nesumnjivo takvih koji mogu Wikipediji dati vrijedne priloge na području vlastite ekspertize (pritom dosežući publiku daleko širu od uobičajene). Među vama ima, podjednako nesumnjivo, i takvih koji mogu na Wikipediji surađivati i tamo gdje *nisu* stručni, jednostavno poboljšavajući – popravljajući pravopis i stil članaka, dopunjavajući, ažurirajući. Svi zajedno možemo, dalje, pisati o predmetima svojih hobija – Wikipedija je posebno otvorena za "trivijalne" teme, pop-kulturne, rubne; za sve ono što u "pravoj" enciklopediji, radu profesionalaca i njihovih konjskih naočala, ne biste našli – ili tražili! – ni u snu.

A ponekad je – kao što pokazuje članak o Glavašu – suradnja na Wikipediji čin građanske dužnosti i građanske hrabrosti. Izgradnja demokracije u najdoslovnijem smislu. Z

NE beskrupuloznoj devastaciji Zagreba!

Projekt Hoto grupe, pod nazivom Life Style Centar, u donjogradskom bloku od Cvjetnog trga do Gundulićeve ulice predlaže stvaranje ekskluzivnog komercijalnog, stambenog i poslovnog prostora sa velikom javnom garažom u postojećoj pješačkoj zoni. Taj se projekt temelji na rušenju i devastaciji donjogradske zaštićene povijesne jezgre i direktno utječe na smanjenje kvalitete življenja u gradu: enormno povećava zagađenja od dodatnog prometa, djelomično ukida već postojeću pješačku zona i onemogućuje njeno proširenje, drastično mijenja siluetu Cvjetnog trga izgradnjom novih sedmerokatnih objekata, zaklanja nebo nad Zagrebom!

Usprkos tome što u projektu nema nikakva javnog interesa, dozvolu za rušenje zgrada na Cvjetnom trgu i u Preobraženskoj ulici dao je gradski Zavod za zaštitu spomenika.

Iako taj projekt ne postoji ni u jednom službenom gradskom programu, brane ga i zagovaraju gradski čelnici, ponaosob gradonačelnik Milan Bandić i gradski strateg Slavko Dakić, obećavajući sve potrebne promjene u Generalnom urbanističkom planu.

Gradska uprava, umjesto da u suradnji s građanima i civilnim društvom radi na artikulaciji javnoga interesa, priprema promjene Generalnog urbanističkog plana kojima će pogodovati usko privatnim i isključivo profitabilnim interesima.

Projekt Hoto grupe pod nazivom Life Style Centar neprihvatljiv je jer:

1.) Nije utemeljen na zakonskoj regulativi i grubo krši međunarodne konvencije o zaštiti nasljeđa i graditeljskih cjelina;

2.) Nije napravljen na temelju širih nezavisnih studija koje podrazumijevaju najmanje: sociološku studiju, prometnu studiju te studiju utjecaja na okoliš.

3.)Predviđa rušenje dviju kuća na Cvjetnom trgu - rodne kuće Vladimira Vidrića i kuće Granitz arhitekta Hermanna Bollea

4.)Sastav žirija koji je izabrao projekt pokazuje sukob interesa, manipulaciju strukom i maskiranje privatne koristi «javnim interesom».

U razvojnom smislu, taj je projekt sporan jer dovodi u pitanje propisnu zaštitu donjogradske zaštićene cijeline, jednu od najsačuvanijih urbanističkih jezgri na području Srednje i Jugoistočne Europe. Pritom je važno naglasiti da pokušaj privatnog investitora nije sam po sebi problematičan – poslovna je misija svakog investitora da pokušava – investirati i privatni kapital je neophodan za razvoj grada. Ali problem je kako i na koji način izvršna vlast, izabrani predstavnici građana, raspolažu gradskim prostorom te planiraju i usmjeravaju gradski razvoj. Planirati gradski razvoj tako da se o trošku poreznih obveznika, u višestruko zakonski spornim okolnostima, brani projekt koji ne zadovoljava ni najosnovnije javne gradske interese u samom srcu Zagreba, politički je problem prvoga ranga. Umjesto da gradske vlasti odgovaraju za takve postupke, one ih podupiru i brane nevjerojatnom autokratskom bahatošću.

Tražimo zaustavljanje privatizacije javnih prostora grada!

Tražimo sprečavanje devastacije Donjeg grada!

Albert Goldstein, izdavač
Ivana Sajko, književnica
Goran Petercol, likovni umjetnik
Rene Medvešek, redatelj i glumac
Frano Dulibić, povjesničar umjetnosti
Urša Raukar, glumica
Mladen Škreblin, dipl.ing.arh.
Prof.Boris Senker, Filozofski fakultet
Neva Rošić, glumica
Prof. Mirjana Krizmanić, sveučilišna profesorica u mirovini
Vili Matula, glumac
Tonko Lonza, glumac
Prof. Ida Gamulin, pijanistica
Prof. Goran Končar, violinist
Bogdan Budimirov, dipl.ing.arh.
Krešimir Ivaniš, dipl.ing.arh.
Ratko Cvetnić, sportski dužnosnik
Prof. dr. Andrea Zlatar, Filozofski fakultet
Dr. sc. Saša Poljanec Borić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Ana i Milivoj dr. Arhanić, Toronto
Giga Gračan, prevoditeljica i publicistkinja, III program Radio Zagreba
Ivan Visković, Filozofski fakultet
Doris Šarić Kukuljica, glumica
Ivan Čižmek, dipl. ing. arh.
Branko Hrkač, samostalni umjetnik
Ksenija Klinger, arhitektica, Toronto
Prof. dr. Borislav Mikulić, Filozofski fakultet
Zlatko Kopljar, vizualni umjetnik
Diana Nenadić, filmska kritičarka
Agar Pata, Filmski centar
Prof. dr.Zvonimir Maković, Filozofski fakultet
Nikola Đuretić, književnik
Vlado Krušić, redatelji dramski pedagog
Vlatka Valentić, književna prevoditeljica
Jadranka Pintarić, književna kritičarka
Prof.dr. Jadranka Damjanov, povjesničar umjetnosti
Prof. dr. Lada Čale Feldman, Filozofski fakultet
Božidar Feldman, odvjetnik
Prof. dr. Nada Grujić, Filozofski fakultet
Prof. dr. Srećko Lipovčan, znanstveni suradnik Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar
Prof. dr. Dean Duda, Filozofski fakultet
Krešimir Dolenčić, redatelj
Božidar Boban, glumac
Ivica Boban, redateljica i profesorica n ADU
Alma Prica, glumica
Seid Serdarević, nakladnik
Dr. sc. Ivan Lozica, ravnatelj Instituta za etnologiju i folkloristiku
Mladen Klemenčić, Leksikografski zavod Miroslav Krleža
Željka Turčinović, dramaturginja i predsjednica Hrvatskog centra ITI-a
Roland Barić, dipl.ing geologije
Božidar Violić, redatelj
Vesna Teršelić, mirovna aktivistica
Sanja Ravlić, producent
Darko Guštak, dipl. ing. matematike
Janka Vukmir, povjesničarka umjetnosti
Branko Kolarić, dr. med., epidemiolog
Gordana Mrđen, urednica Programa za djecu i mlade, HRT
Nataša Govedić, kazališna kritičarka
Krešo Galović, povjesničar umjetnosti
Zorislav Antun Petrović, Predsjednik Transparency International Croatia
Mirjana Buljan, književnica
Prof.dr. Goran Gretić, Fakultet političkih znanosti
Ante Armanini, književnik
Mr. Enes Kulenović, Fakultet političkih znanosti
Darko Fritz, likovni umjetnik, Amsterdam, Korčula, Zagreb
Zlatko Pleše, sveučilišni profesor, SAD
Silva Marković-Pleše, sveučilišni profesor, SAD
Zora Dirnbach, književnica
Zofia Mavar, dipl.ing.arh., Uprava za zaštitu baštine, Ministarstvo kulture RH
Marija Tusun, dipl.ing.arh., Ministarstvo kulture RH
Fred Hirschler, Toronto
Iva Kurelac, Odsjek za povjesne znanosti, HAZU
Vesna Janković, Filozofski fakultet
Miro Gavran, književnik
Mladena Gavran, glumica
Tomica Bajsić, književnik
Dr. Uroš Desnica, Institut Ruđer Bošković
Tomislav Zajec, književnik
Nenad Korkut, doktor medicine, specijalist ortoped
Dr. sc. Dunja Desnica Franković, znanstvena savjetnica, Institut Ruđer Bošković
Ivan Lukin, dipl.ing.matematike
Doc. dr. sc.Slavko Davila, spec.kirurg, traumatolog
Irena Paulus, muzikologinja i filmska kritičarka
Bruno Gamulin, redatelj
Melita Šafran, koncert majstor orkestra Gradskog kazališta Komedija
Marija Škaričić, glumica
Vesna Kesić, feministička teoretičarka i aktivistica
Franka Perković, redateljica
Prof. Vladimir Ukrainčik, konzervator u mirovini
Dr. Andrea Bezjak, Toronto
Nikola Demarin, predsjednik AMCA-e Toronto
Dubravko Mihanović, dramaturg i dramski pisac
Mladen Vranić, M.D. Dr.Sc., University of Toronto
Branko Sviben, redatelj
Prof.dr. Damir Kalapić, Sveučilište u Zagrebu
Heni Erceg, Feral Tribune
Viktor Ivančić, Feral Tribune
Josip Velnić, dipl. ing. arh. Hrvatski restauratorski zavod
Prof. Linda Karas
Prof. Morana Amulić
Dragica Đurin
Jadranka Brnčić, Filozofski fakultet
Doc. dr. Predrag Marković, Filozofski fakultet
Sibila Serdarević, Fraktura
Antun ToniBlažinović, skladatelj
Ljiljana Knežević, dipl.oec.
Irena Miličić, urednica "Facte"
dr.Davor Miličić, spec. kardiolog
Branka Gerovac, dipl.oec. turizma i ugostiteljstva, privatna poduzetnica
Hrvoje Jurić, asistent, Filozofski fakultet
Ivana Percl, aktivistica
Dubravka Ostojić, glumica
Ivan Vidić, književnik
Katarina Luketić, *Zarez*
Mirjana Paić-Jurinić, urednica Golden marketing – Tehnička knjiga
Zrinka Zadravec, dipl.ing.
Vito Gospodnetić, tonski snimatelj
Vesna Radaković-Vinchierutti, Leksikografski zavod
Mr. sc. Lovorka Zergollern-Miletić, Filozofski fakultet
Boris Bakal, intermedijalni umjetnik,redatelj,glumac
Katarina Pejović, intermedijalna umjetnica i dramaturg
Sanja Lovrenčić, književnica
Dr. sc. Milan Pelc, povjesničar umjetnosti
Leila Mehulić, povjesničarka umjetnosti
Ognjen Strpić, urednik, Naklada Jesenski Turk
Prof. Sretna Meštrović, pijanistica
Prof. dr. Nadežda Čačinović, Filozofski fakltet
Prof. dr. Krešimir Nemec, Filozofski fakultet
Dr. sc. Leo Rafolt, viši asistent, Filozofski fakultet
Sanja Pribić, akademski slikaicar-grafičarka
Aleksandra Šupica, dipl.ing.stroj. menađer proizvoda i usluga
Svebor Pataky, predsjednik Upravnog odbora Udruge za promicanje kvalitetnijeg života
Olja Lozica, dramaturginja
Prof.Branka Papić
Sanja Rešček,akademska slikarica-grafičarka
Eleonora Katić, odvjetnica
Ana Đokić-Pongrašić, književnica
Zoran Pongrašić, književnik
Kluk Giunio, dipl.knjižničar
Hrvoje Koržinek
Ivana Legati, glumica i docentica na ADU
Tamara Ganoci Frisch
Maja Danica Pečanić, fotograf, akademski slikar-grafičar
Vladimir Pavlinić, novinar u mirovini
Doc.dr.Jasmina Vojvodić, Filozofski fakultet, Zagreb
Sanja Stojanović, Pro notis
Darja Maoduš Palić, odvjetnica
Carmen Horvat, dipl.novinar
Nina Pavasović, prevoditeljica
Miloš Đurđević, književnik
Marina Portrka, Filozofski fakultet, Zagreb
Mirjana Radaković, dipl.politologinja i aktivistica za ljudska prava
Irena Jelić, dipl.povjesničarka umjetnosti
Bojan Božović, dipl.ing.strojarstva
Kaja Ocvirek-Krušić, sociologinja
Barbara Perasović, dipl.psihologinja
Višnja Regvaj,dipl.ecc., umirovljenica
Drago Regvar, dipl.ing., umirovljenik
Mario Bošnjak, Hrvatsko novinarsko društvo
Vladimir Begović, akademski glazbenik
Doc. dr. Nikica Gilić, Filozofski fakultet
Ariana Hajdin, povjesničarka umjetnosti
Martina Križanić, stručni suradnik, konzervator za kulturna dobra
Branko Kolarić, dr.med., epidemiolog
Zoran Đurić, grafički dizajner
Maja Mušnjak, Filozofski fakultet, Zagreb
Dražen Šimleša, sociolog
Milan F. Živković, redatelj
Mladen Martić, dramaturg
Davor Hrvoj, slobodni novinar
Darije Horvatin, snimatelj
Mirela Horvatin, etnolog
Maja Oršić Magdić, književna prevoditeljica
Tanja Kirhmajer, dramaturg, scenarist, urednik na HRT
Vitomira Lončar, glumica i producentica
Ivica Šimić, glumac i redatelj
Radmila Iva Janković, povjesničarka umjetnosti, voditeljica galerije PM
Saša Martinović Kunović, voditeljica galerije Modulor
Mirna Sabljak, dipl.ing.arh.
Vedran Horvat, Fondacija Heinrich Boll, voditelj ureda, sociolog
Andreja Šimičić, Hrvatski restauratorski zavod
Marina Jurković, CPW Brand Manager
Mirjana Uršulin, kartograf, Leksikografski zavod Miroslav Krleža
Alan Vlahov, akademski kipar
Zrinka Ostović, ilustratorica
Mario Kovač, redatelj
Sanja Pavlović, arhitekt
Sead Muhamedagić, književni prevoditelj i publicist
Marijan Krivak, dr.sci. urednik časopisu Filozofska istraživanja
Iva Prosoli, povjesničarka umjetnosti
Marina Benažić, povjesničarka umjetnosti
Damir Vitković, dipl.ing.arh.
Vesna Janković, Filozofski fakultet, Zagreb
Aida Bagić, politologinja
Radovan Alaupović, Travel menagement, US Embassy, Zagreb
Anđelina Svirčić Gotovac, urbani sociolog, Institut za društvena istraživanja
Ivana Momčilović, dipl. dizajner
Gordana Sedlar, koordinator Strateškog razvoja Atlantic grupe
Dr.sci.Anja Nikolić-Hoyt
Prof.dr.sc.Milica Gačić
Mr.Jagod Medar
Tomislav Zajec, književnik
Mr.sc.Irena Bežić, psiholog-psihoterapeut
Hrvoje Vuletić, dipl.etnolog i arheolog
Maja Milat, dipl.ing.arh.
Ivana Podnar, povjesničarka umjetnosti i profesorica komparativne književnosti
Prof.Gordana Božić-Goldstein, povjesničarka umjetnosti
Katarina Coha, povjesničarka umjetnosti
Anny Brusić, Hrvatska udruga poslodavaca, Udruga malih i srednjih poduzetnika
Doc.dr.Jelena Šesnić, Filozofski fakultet, Zagreb
Prof.Nevenka Sudar, predsjednica edukacijskog dječjeg centra "Aris", Zagreb
Dunja Vajić, dipl.ing.matematike
Nikola Otržan, voditelj ureda Hrvatskog vaterpolo saveza
Jana Dabac, dipl.ing.arh.
Jasna Boras-Međimorec, prof. povjesti umjetnosti i talijanskog i španjolskog jezika, tajnik Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Sabora RH
Marija Viculin, viša kustosica Galerije Klovićevi dvori
Ita Kovač, književni prevoditelj
Stevo Leskovac, akademski slikar
Jadranka Venterhalter, muzejska savjetnica Muzeja za suvremenu umjetnost
Dr.sc.Ingrid Bauman
Nataša Petrinjak, slobodna novinarka
Iva Validžija, povjesničarka umjetnosti
Mirjana Tomašević Dančević, viša savjetnica za likovnu klturu i likovnu mjetnost Agencije za odgoj i obrazovanje
Željko Peratović, slobodni novinar
Ranko Horvat-Horetzky, izdavač
Dubravko Stojsavljević, novinar, prevoditelj, slikar
Neda Frank, odgajateljica
Mirna Ružić, dipl.oec.
Tanja Brodnja, prevoditeljica
Olga Nikolić-Litwin
Dr.sc.Mario Vrbančić
Dr.sc.Senka Božić-Vrbančić
Brigita Malenica, doktorantica Sveučilište u Beču
Mr.sci.Nada P. Duić-Kowalsky, Croatia nostra
Igor Čajkušić, Senior associate, Cambridge, USA
Bezjak dr. Vadimir, Toronto
Bezjak dr. Liliana, Toronto
Ivan Beš, prof. filozofije i sociologije
Dubravka Bijač, prevoditeljca i sudski tumač
ing. Damir Begović
Anđelka Dobrijević Turina, prof. povijesti umjetnsti i komparativne književnosti
Biljana Šlogar, prof. engleskog jezika
Zlatko Martić, ekonomist, Ministarstvo kulture
Aleksandra Brnetić, novinarka, Berlin
Irina Pucarić Agnero, prof. španjolskog jezika
Branko Sviben, redatelj
Mislav Hollos, profesor povijesti umjetnosti, samostalni umjetnik
Dipl. ing. Goran Sabo
Branko Griparić, dipl. ing.
Doc.dr. Pavel Gregorić, Filozofski fakultet
Vesna Landripet, dipl. ing. elektrotehnike
Prof. dr. sc. Mirta Baranović, Fakultet elektrotehnike i računarstva
Tomana Burger, prof. psihologije
Žarko Paić, politolog i pisac
Marko Tafić, Filozofski fakultet, Zagreb
Prof. dr. Maja Bratanić, Fakultet prometnih znanosti
Prof. dr. Ivo Goldstein, Filozofski fakultet
Gordana Matić, Filozofski fakultet
Prof. Krešimir Jurak
Ivan Kurjak, Filozofski fakultet
Sandra Križić – Roban, povjesničarka umjetnosti
Boris Nazansky
Prof. Mia Pervan
Boris Neven Beker, dipl. ing. el.
Dubravka Belan- Letunić, profesor arheologije, Arheološki muzej, Zagreb
Sanja Cvetnić, Filozofski fakultet
Prof. dr. Željka Fink, Filozofski fakultet
Dr. sc. Daša Drndić, Filozofski fakultet, Rijeka
Dr. ing. Dunja Cukman
Renato Baretić, književnik i novinar
Joško Koludrović, skladatelj
Dragan Damjanović, Filozofski fakultet
Prof. Krešimir Krolo, Sveučilište u Zadru
Sanja Orešković, dipl. defektolog, socijalni pedagog
Jurana Hraste, dipl. ing. arh.
Zrinko Ćurković, poslovni tajnik HOO
Ana – Marija Gospočić, odvjetnica
Marko Krolo, dipl. ing. arh.
Jurica Pavičić, novinar
Mr. Sc. Darko Dujmović, sportski djelatnik
Lana Radoslav, dipl. ing. kem. Tehnologije
Branko Matan, pisac, urednik časopisa *Gordogan*
Sonja Bennet, prof. engleskog
Petar Sarjenović
Jagna Pogačnik, književna kritičarka
Višnja Zgaga, muz. Savjetnica
Prof. Ivana Čukman Nikolić, povjesničarka umjetnosti i arheolog, Muzej Mimara
Nataša Bokan, prof. soci. Asistent na Agronomskom fakulteu u Zagrebu
Prof. dr. Nenad Ivić, Filozofski fakultet
Prof. dr. Jurić Zlatko, dipl. ing. arh., Filzofski fakultet
Vera Pfaff, novinarka
Ivan Prist, doktor medicine
Predrag Dubravčić, snimatelj
Bosiljka Grbašić, dipl. jur.
Prof. dr. Sonja Grahek, Filozofski fakultet
Prof. dr. Zoran Kurelić, Fakultet političkih znanosti
Toma Bačić, novinar, HRT
Maja Kolega, prof. psihologije
Liverić Edvin, glumac
Prof. dr. Vinko Brešić, Filozofski fakultet
Sanda Brumen, prof. sociologije
Mirna Varlandy – Supek
Maja Vurušić, Filozofski fakultet,Zagreb
Dr.sc. Biljana Kašić, Centar za ženske studije
Salomon Jazbec, savjetnik Centra Simona Wiesenthala za Hrvatsku
Sanja Mrvoš, Filozofski fakltet, Zagreb
Mr.sc.Daina Glavočić, viši kustos Muzeja moderne i suvremene umjetnosti
Dana Budisavljević, filmska djelatnica
Prof.Filomena Horvatić, povjesničar umjetnosti
Vladimir Bogdanić
Mr.sc.Srebrenka Mikulić, direktor Sektora prodaje i marketinga, MAZIVA ZAGREB d.o.o.
Mirko Premec, dipl.ing.strojarstva
Dr.Aleksandar Kolka
Dr.med. Berislav Belev
Mirjana Puškarski, dipl.ing.kemije
Igor Medić, Filozofski fakultet, Zagreb
Lidija Gagić, dipl.ing.arh. u mirovini
Dessa Vrcan, dipl.ing.arh. u mirovini
Katja Zorić, dipl.ing.arh. u mirovini
Borut Benčina, akademski slikar-grafičar
Olja Milošević, dipl.ing.arh.
Martina Nekić, Filozofski fakltet, Zagreb
Lidija Sente, Filozofski fakultet, Zagreb
Marko Balen, Filozofski fakultet, Zagreb
Sandra Rimanić, Filozofski fakultet, Zagreb
Darija Ložnjak Dizdar, arheologinja
Barbara Kryzan-Stanojević, Filozofski fakultet, Zagreb
Branko Maroević, dipl.ing. arh.
Daška Domljan
Dr.Tomo Luetić
Ira Payer, dizajnerica
Dubravka Šeparović-Mušović, solist opere HNK
Lidija Vukčević
Branko Čegec, izdavač
Marijan Ramljak, ak. kipar
Mr.sc.Maja Škiljan, muzejski savjetnik HPM-a, Zagreb
Prof.dr.Dubravko Škiljan, Filozofski fakultet
Lidija Pustak, dokumentaristicana HTV-u
Želimir Laszlo, konzervator
Doc. dr. Stjepan Lacko Vidulić, Filozofski fakultet
Vedrana Berečki, Filozofski fakltet
Lazar Lumezi, samostalni umjetnik
Višnja Serdar
Prof. Jasna Nikolić
Prof. dr. Dunja Fališevac, Filozofski fakultet
Silvija Tomanović Kiš, nakladnica
Franjo Kiš, dizajner
Nino Kovačić, Filozofski fakultet, Zagreb
Judita Uremović, Filozofski fakltet, Zagreb
Asist.dr.sci.Damir Franić, dr.med.
Lidija Lacko Vidulić, novinarka (Hrvatski radio)
Goran Zadravec, dipl. ing.el.
Nena Komarica, povjesničarka umjetnosti, New York
Dalibor Martinis, slobodni umjetnik
Vedran Škopec, arhitekt
Snježana Abramović, koreograf
Kruno Kardov, asistent, Filozofski fakultet, Zagreb
Maja Kolega, prof psihologije
Prof.dr.Damir Kalpić, Predstojnik Zavoda za primjenjeno računarstvo, Sveučilište u Zagrebu
Ellen Elias Bursač, prevoditelj
Arsen A.Ostojić, filmski redatelj
Slobodan Stefanović, Filozofski fakultet, Zagreb
Ivo Lučić, novinar
FeđaŠehović, književnik
Jelena Pajić, Filozofski fakultet
Mirjana Zagorec, kostimograf
Mr.sc.Nana Palinić, dipl.ing.arh.
Mr.sc.Đurđa Sučević, prof.psihologije
Dražen Šivak,glumac
Sanda Franičević,Filozofski fakultet,Zagreb
Zorica Beus, novinar
Dr.sci.Jasna Galjer, povjesničarka umjetnosti
Mr.sc.Višnja Bralić, konzervator-restaurator
Dunja Rodica-Ilijić, dipl.ing.arh.
Marcel Bačić, predsjednik Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Eva Sedak, potpredsjednica Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Mladen Filjak, otpredsjednik Ravnateljsktva Hrvatskog glazbenog zavoda
Sanda Božić, tajnica Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Zvonimir Berković, član Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Nedjeljko Fabrio, član Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Vladimir Krpan, član Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Stjepan Plavec, član Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Josip Šaban, član Ravnateljstva Hrvatskog glazbenog zavoda
Tomislav Zoričić, voditelj spec.projekata, "Vladimir Nazor"
Katica Mutak, povjesničarka-konzervator
Sandra Šesto, slikarica-mozaičarka
Goran Hafner, dipl.ing.arh.
Vanja Urličić, Filozofski fakultet, Zagreb
Branko Maroević, dipl.ing.arh.
Igor Petriček, spec.oftalmolog, KBC Zagreb
Lada Kaštelan, dramaturginja
Prof.dr.Ognjen Čaldarević, Filozofski fakultet, Zagreb
Dr. Vladimir Lay, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar"
Nenad Popović, *Durieux*
Velimir Šipoš, mr.biologije, Leksikografski zavod Miroslav Krleža
Dr.sc.Zoran Ladić, Odsjek za povijesne znanosti HAZU
Dr.sc.Ivanka Reberski, povjesničarka umjetnosti
Manuela Vladić Mastruko, ak.slikarica
Tamara Mesarić, Filozofski fakultet, Zagreb
Morana Panjkota, novinar, Hrvatski radio
Branka Starc, psiholog
Zdenka Pantić, psiholog, voditelj IRCT programa
Mrsc.Maja Uzelac
Melita Lozić, dipl.ing.arh.
Aldo Krizman, akademski kipar
Ljiljana Bastaić, psihijatar i psioterapeut
Jelena Bračun, urednica za likovnu klturu i umjetnost, Školska knjiga
Sonja Pregrad, suvremena plesačica
Morana Panjkota, novinar, Hrvatski radio
Jasenka Pregrad, psiholog i psihoterapeut
Anđelko Pedišić, konzervator-restaurator, Hrvatski restauratorski zavod
Dr.sc.Goranka Lugomer Armano, Filozofski fakultet, Zagreb
Kreshimir Barkovich, generalni tajnik esperantske udruge SAT, Pariz
Mr.sc.Saša Ilijić, fizičar
Mr.sc.Zdenka Penava, viši knjižničar, Nacionalna i sveučilišna knjižnica
Dr.sc.Velimir Pravdić, znanstvenik
René Hollós, akad. kipar-slikar, likovni pedagog, voditelj Samostalne inicijative za pravnu državu (od 1989.)
Ranka Mesarić, redateljica, Dramski program Hrvatskog radija

I mnogi drugi.

k